

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

kontakt med england

jørgen hæstrup

Bogen om modstandskampens første år foreligger her som billigbog, med uforkortet tekst, revideret af forfatteren. Autentisk historieskrivning fra Danmarks besættelse – spændende som en roman

FORLAGET
TRAJAN

hans reitzel/thaning & appel

TIL JERES BØRN

JØRGEN HÆSTRUP

KONTAKT
med
ENGLAND
1940-43

FORLAGET TRAJAN

1967

KONTAKT MED ENGLAND

© 1954 og 1967

by Jørgen Hæstrup, Odense.

5. oplag, udgivet af forlaget TRAJAN,

Hans Reitzels forlag A/S

Thaning & Appels Eftf.s forlag A/S

Omslag ved Ole Vedel

Sat med Times

og trykt i Andelsbogtrykkeriet i Odense

Printed in Denmark

Indhold

Forord til 1. oplag	9
Forord til 5. oplag	11
Indledning	13
Kapitel 1. 9. april – set udefra	25
Udlandets vurdering af Danmark efter den 9. april – Det engelske gesandtskabspersonale i København forlader Danmark – Danske kontakter med personalet inden afrejsen – Tanken om et dansk kontor i London rejser i »diplomattoget« – Tanken strander på manglende interesse i London – Understatssekretær Butler erklærer i underhuset, at genoprettelsen af Danmarks frihed og uafhængighed er et engelsk krigsmål	
Kapitel 2. Blandt danske i London	37
Reaktionen blandt danske i udlandet på Danmarks besættelse – Lighedspunkter med stemningen hjemme – Werner Michael Iversens tanker om en dansk frivillighedsbevægelse – Gesandterne Reventlow og Kauffmanns holdning – Iversens fortsatte arbejde på at rejse en frivillighedsbevægelse – Mødet i Den danske klub den 26. juli 1940 – Udvalgsarbejdet efter mødet i Den danske klub – Iversens kontakt med engelske kredse og med »S.O.E.« – Iversen udsender opråb til danske i England – Det danske Råd dannes	
Kapitel 3. »S.O.E.«s danske afdeling oprettes	61
Englands vilje til at fortsætte krigen efter Frankrigs fald – Dets muligheder herfor – Engelsk interesse for de besatte landes undergrundsbevægelser – Dannelsen af »S.O.E.«s danske sektion – Ebbe Munck etablerer sig i Stockholm – Muncks aftaler med den danske hærs efterretningssektion – Muncks samtale med Charles Hambro – Turnbolls ankomst til Stockholm – Hollingworth udnævnes til chef for den danske sektion af »S.O.E.«	
Kapitel 4. Begyndervanskeligheder	77
»S.O.E.«s organisation og opgaver – England uforberedt til krigsførelse – Problemet om, hvilke opgaver og muligheder, der foreligger for den danske sektion af »S.O.E.« – Sektionen grundlægges og indleder sit arbejde – Sektionens hovedkvarter i London og Stockholm	
Kapitel 5. Rekrutteringsproblemet	85
Begrænsede rekrutteringsmuligheder for Danmarks vedkommende – Få danske i udlandet, Danmark neutralt – Iversen påtager sig rekrutteringen – Danske rekrutteres til det engelske regiment »The Buffs« – Rekruttering i hemmelighed uden om Iversen – »S.O.E.« i konflikt med Iversen	

Kapitel 6. Uddannelsen	95
»S.O.E.«s træningsskoler – Udvælgelsen af danske til aktiv indsats – Faldskærmsfolkene udnævnes til britiske officerer – Tyskernes behandling af tilfangetagne danske faldskærmsfolk	
Kapitel 7. De første aktioner	102
De første planer om aktioner i Danmark – Invitation til en række danske om at rejse til England – Finansieringen af det engelske arbejde i Danmark – Efterretningsarbejdet tager fart – Engelske ønsker om at indlede aktioner i Danmark – Carl Johan Bruhns stilling og opfattelse – Hans drøftelser med Hollingworth – Udleveringen af danske torpedobåde til Tyskland – Den engelske reaktion herpå – Nedkastningen af Carl Johan Bruhn og Mogens Hammer den 27.12.1941	
Kapitel 8. Udefront og hjemmefront mødes	122
Mogens Hammers situation efter ankomsten til Danmark – Den danske hjemmefront ved nytår 1941–42 – Den bgyndende debat i den illegale presse om modstandsmulighederne – Stigende tendens til aktiv handling – Mogens Hammer søger og opnår kontakt med de illegale grupper	
Kapitel 9. De første kontakter med England	143
Christmas Møllers stilling og beslutning om at rejse til England – Hammers forsøg på at skaffe sig en radiosender – Hammers kontakt med Duus Hansen – Thomas Sneums flugt til England og tilbagevenden til Danmark – Hans kontakter med Duus Hansen og de første illegale kontakter med det danske politi – Beslutning i London om at sende Chr. Mich. Rottbøll til Danmark som leder	
Kapitel 10. Rottbøllholdet og dets arbejdsvilkår	158
Rottbølls vej til London – Nedkastningen af Rottbøllholdet i april 1942 – England beslutter midlertidigt at bremse undergrundsskativiteten og opfordres hertil af de danske efterretningsofficerer – P-planen – Modstandsfolkernes kritik af officerernes holdning – Dansk-engelsk debat for og imod sabotage – Rottbølls vage instrukser	
Kapitel 11. På vej mod sabotage	174
Christmas Møllers illegale udrejse – Reaktion på og konsekvenser af hans udrejse – Borch Johansens arrestation og flugt – Faldskærmsfolkene forbereder et kommende modstandsarbejde – Forhandlingerne med efterretningsofficererne – Voksende tilbøjelighed til sabotage i Danmark – Fortsat modstand i England mod en dansk sabotage – Nedkastningen i august ved Farsø	
Kapitel 12. Nye ulykker rammer »S.O.E.«	193
Radiosendingen i sommeren 1942 – Vanskelighederne ved denne sending – Aktionen mod radiotelegrafist Johannesen i september 1942 – Mogens Hammers og Borch Johansens illegale udrejse – Forhandlinger mellem faldskærmsfolkene og politiet – Rottbøll søges arresteret og bliver dræbt	
Kapitel 13. Hammer vender tilbage	204
Faldskærmsorganisationen bryder sammen efter Rottbølls død – Hollingworth beslutter at opfordre Hammer til at vende tilbage – Hammers instruktioner – Hammer vender i oktober 1942 tilbage	

	til Danmark - Hans forsøg på at få arbejdet i gang igen - Beslutning om evakuering af 3 faldskærmsfolk - Forsøget mislykkes og 3 faldskærmsfolk arresteres - Konsekvenserne af denne arrestation - Fortsat friktion mellem »S.O.E.« og efterretningsofficererne - Kritik i Danmark af Mogens Hammer	
Kapitel 14.	Den engelske politik lægges om	226
	Stigende vilje til sabotage i Danmark - England ændrer holdning og opfordrer nu til sabotage - »S.O.E.«s konflikt herom med efterretningsofficererne - Bombardementet i januar 1943 mod B. & W. - Reaktionen på bombardementet - Flemming B. Muus udpeges af »S.O.E.« som ny leder i Danmark - Nedkastningen i februar 1943 ved Furesøen - Nedkastningerne i marts 1943 ved Trinderup og Hornum	
Kapitel 15.	Faldskærmsorganisationen reorganiseres	242
	Muus's instruktioner - Forøgelse af faldskærmsorganisationens personale i løbet af foråret 1943 - Mogens Hammer forlader Danmark - Adolf Larsen-sagen - Likvideringen ved Sjælsø - Illegal telefonforbindelse Aarhus-København - Muus reorganiserer faldskærmsorganisationen og etablerer sig i København	
Kapitel 16.	Forbindelsen med den frie verden udbygges. .	259
	Radiotjenesten fæstnes og udbygges - De illegale brevforsendelser over Sverige - Forsøg på at opbygge flugtruter til Sverige - Gradvis anvendelse af større både	
Kapitel 17.	Forbindelse med hær og politi	272
	Muus's samarbejde med efterretningsofficererne - Efterretningsarbejdet i støt vækst - Reorganiseringen af efterretningstjenesten efter den 29. august 1943 - Faldskærmsorganisationens forbindelser med det danske politi	
Kapitel 18.	Hvidsten	284
	Ole Geislers etablering på Randers-Aarhus-egnen - Modtagelsen ved Trinderup af den første sending sabotagemateriel - Dannelsen af Hvidsten-gruppen - Teknikken ved gennemførelse af nedkastninger	
Kapitel 19.	Nedkastningsarbejdet udvides	300
	Omfanget af forårets nedkastninger - Omfanget af sommerens nedkastninger - Nedkastninger af propagandamateriale - Indholdet af de nedkastede containers	
Kapitel 20.	Sabotagegrupper	313
	Teknisk og psykologisk betydning af det nedkastede engelske materiel - Den tidligere gruppedannelse i Danmark - Juncker arbejder med gruppedannelse i Jylland fra foråret 1943 - Muus's forbindelser med de københavnske grupper	
Kapitel 21.	Sabotage	326
	Kurerforsendelser af sabotagemateriel - Omfanget af det engelske materiel ved 1943's sabotage - Den tyske følsomhed over for sabotagen - Sabotagen som politisk middel - Udvælgelse af sabotagemål - Engelske planer om oprettelse af en dansk undergrundshær	
Kapitel 22.	Danmarks Frihedsråd	340
	Muus's forbindelse med Herman Dedichen - Muus's interesse i	

at optage kontakt med danske politikere - Muus's politiske orientering - Sommerens samtaler om dannelse af et Danmarks Frihedsråd - »Det danske Fællesråd« - Oprettelsen i september 1943 af »Danmarks Frihedsråd« - Muus rejser i oktober til London til drøftelse af »S.O.E.«'s forhold

Navneliste 351

Forkortelser:

S.O.E.	Special Operations Executive
A.R.P.	Air Raid Precautions
S.I.S.	Secret Intelligence Service
D.N.S.A.P.	Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti
B.B.C.	British Broadcasting Corporation
R.A.F.	Royal Air Force

Forord til 1. oplag

Denne bog skulle opfylde et dobbelt formål. Dels skulle den redegøre for gennemførelsen af og principperne for et indsamlingsarbejde, jeg i årene 1947–49 gennemførte med det formål at indsamle arkivmateriale til belysning af modstandsbevægelsens historie, dels skulle den bringe 1. halvbind af et værk om besættelsesårene, bygget på en del af det indsamlede materiale.

I begge henseender står jeg i dyb taknemmelighedsgæld til en lang række enkeltpersoner og institutioner, hvis interesse, arbejde og anden hjælp var en absolut forudsætning for såvel indsamlingsarbejde som bog.

Min første tak gælder min ven, landsretssagfører Johannes Rud. Det var under samtaler med ham, at ideen og planen for arbejdet tog form, og under hele arbejdet fulgte han det interesseret, kritisk og ansprende.

Min næste tak gælder dem, der rent praktisk og økonomisk gjorde det fundamentale indsamlingsarbejde muligt, og som samtidig viste arbejdet en personlig interesse og anerkendelse, der virkede i høj grad stimulerende. Jeg ville her gerne have kunnet bringe nu afdøde professor, dr. phil. Aage Friis en varm tak. Fra første færd var hans personlige og praktiske støtte en forudsætning for, at arbejdet overhovedet kom i gang. Jeg nåede at takke ham personligt ved afslutningen af indsamlingsarbejdet, og jeg ved fra samtaler med ham, at det var hans ønske, at jeg engang kunne få lejlighed til at behandle det indsamlede materiale. Gennem professor Friis modtog jeg de nødvendige tilskud til arbejdets gennemførelse fra den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelse og fra overretssagfører L. Zeuthens mindelegat. Jeg bringer de to fonds min hjerteligste tak for den storstilede støtte, der blev ydet. En hjertelig tak skylder jeg ligeledes de odenseanske banker og sparekasser samt direktør Fred. Bay, der ydede hjælp ved starten af arbejdet. Arbejdets praktiske gennem-

førelse havde ikke været mulig uden den venlige og interesserede støtte, jeg modtog fra rigsarkivar, dr. phil. Axel Linvald. Jeg takker ham ikke alene for al interesse og hjælp, men også for megen personlig venlighed gennem et flerårigt samarbejde. Endelig vil jeg gerne bringe undervisningsinspektør, dr. phil. A. C. Højberg Christensen min hjerteligste tak for den personlige interesse, han viste arbejdet, samt for hans elskværdige forståelse ved de lejligheder, hvor arbejdet nødvendiggjorde, at jeg frigjordes fra mit daglige skolearbejde.

Jeg skylder en varm tak til alle de modstandsfolk – herunder også alle fra modstandsbevægelsens engelske støtteorganisationer –, der ofrede mig deres tid og i mangfoldige tilfælde åbnede deres hjem for mig. Det er her umuligt at nævne navne. Der er for mange. Skulle nogen af dem imidlertid se disse linier, skal de vide, at jeg tit gik fra lange og indholdsrige samtaler med stor taknemmelighed for al den hjælp, jeg modtog.

Arbejdet med bogen kom i stand efter adskillige opfordringer fra mange sider, fra historikere som fra modstandsfolk. Afgørende her blev dog en opfordring, jeg slutteligt modtog fra de fynske modstandsfolk, grosserer J. F. Busk-Rasmussen, konsul H. Muus og ingeniør E. Frandsen, alle tidligere medlemmer af modstandsbevægelsens Fynsledelse. Den blev afgørende ikke bare på grund af den støtte, den gav et vågnende ønske hos mig selv om at gå i gang med en behandling af dele af materialet, men i særlig grad derved, at den udtrykte tillid til min evne til at tage også denne opgave op. Jeg takker de tre modstandsfolk herfor, og jeg takker samtidig de mange modstandsfolk, der herefter gav mig adgang til det arkiv, jeg tidligere havde indsamlet og ordnet.

Under arbejdet søgte jeg ofte gode råd hos historiske kolleger. De blev mig aldrig nægtet. Jeg har her særlig grund til at takke professor, dr. phil. Povl Bagge, lektor, dr. phil. Hans Fussing og arkivar, mag. art. Anne Riising. Den sidste takker jeg også for værdifuld hjælp under korrekturlæsningen, ligesom jeg takker adjunkt Ole Barfoed herfor. Også bibliotekar Vibeke Hedemann skylder jeg tak for værdifuld hjælp.

Min sidste og største tak gælder min hustru, cand. mag. Gudrun Hæstrup, der under såvel indsamlingsarbejdet som under udarbejdelsen af bogen har ydet mig uvurderlig hjælp ved arbejdet med det engelske stof og på mangfoldige andre måder har været mig en så stor støtte, at jeg uden overdrivelse kan sige, at hendes hjælp var den absolutte forudsætning for arbejdets gennemførelse.

September 1954.

Jørgen Hæstrup.

Forord til 5. oplag

»Kontakt med England« udkom som disputats i 1954 og er senere kommet i nye oplag i 1955, 1959 og 1960. Bogen skildrer opbygningen af de hemmelige dansk-engelske kontakter i årene 1940–43, først og fremmest det intime samarbejde, der da udvikledes mellem den danske modstandsbevægelse og den hemmelige engelske militærorganisation »S. O. E.«. Herudover bringer bogen i et indledende afsnit en detaljeret redegørelse for den indsamling af arkivmateriale, jeg i årene 1947–49 gennemførte i samarbejde med rigsarkivet, og som dannede grundlaget for bogens skildringer.

Ved optrykkene i 1955, 1959 og 1960 lod ændringer i teksten sig af tekniske grunde ikke foretage. Men i de 13 år, der nu er forløbet siden bogens udgivelse i 1954, er der fremkommet en forskning, der i visse henseender indeholder supplerende oplysninger til den oprindelige tekst. Dette gælder i særdeleshed dannelsen og opbygningen af »S. O. E.«-organisationen, hvor et vigtigt nyt materiale er fremdraget i bogen »SOE in France« af den engelske historiker M. R. D. Foot, og det gælder samarbejdet mellem »S. O. E.« og officererne i den danske efterretningsorganisation, som jeg selv på grundlag af nyt materiale har redegjort for i en afhandling, »Table Top« i Jyske

Samlinger, ny række, V, 4. Ved denne nye udsendelse af »Kontakt med England« vil det være rimeligt at henvise særligt interesserede til disse to publikationer, der som nævnt supplerer bogens fremstilling uden i øvrigt at kræve væsentlige ændringer af bogens tekst. Ganske enkelte tekstrettelser – især hvor konstateringer efter tilgang af nyt materiale har kunnet træde i antagelsernes sted – er dog foretaget i denne nye udgave. I det store og hele fremtræder skildringen dog uændret.

Det bør også nævnes, at det oprindelige afsnit om arkivindsamlingen er udeladt i denne udgave, ligesom det ret indgående noteapparat er udeladt. Endelig er alle engelsk- og tysksprogede citater i denne udgave oversat til dansk. Formålet med denne udgave har været at bringe den egentlige skildring i en umiddelbart tilgængelig form. Til studiebrug vil kun de oprindelige udgaver være egnede.

Sct. Klemens, maj 1967.

Jørgen Hæstrup.

Indledning

Jeg har ment det naturligt og nødvendigt at indlede fremstillingen med en kort, delvis ræsonnerende indledning. Da den med hensyn til det faktiske ikke bringer nyt stof, men bygger på de almindelige fremstillinger af Danmark under besættelsen, vil der her ikke blive bragt nogen dokumentation. Der henvises til den almindelige litteratur, i første række til P. Munchs skildring i »Danmark under Verdenskrig og Besættelse«, Hartvig Frischs skildring i »Danmark besat og befriet« og Vilhelm la Cours skildring i »Danmarks Historie 1940–1945«.

Den danske modstandsbevægelse var en kæmpemæssig improvisation. Den blev født af en situation, som ikke kunne forudses, og som, da den først var skabt, i sig selv dannede en afgørende hindring for en åben og direkte planlægning. Naturligvis var der plan, ideer og tilrettelæggelse under modstandsbevægelsens vækst. Karakteristisk for bevægelsen er det netop, at den i usædvanlig grad formedes af et sammenfald af mangfoldige initiativer, der hver for sig repræsenterede sit kompleks af ideer, planer og tilrettelæggelse. Modstandsbevægelsens historie bliver fortællingen om de mange viljers sammensmeltning i en uophørlig kæde af små og store private improvisationer. Kædens bugtede forløb bestemmes af de skiftende situationer.

Modstandsbevægelsens anonymitet er et andet væsentligt træk. Den fødtes i dølgsmål og voksede sig stærk i tilstræbt ubemærkethed. Under sin vækst udviskede den i videst muligt omfang sine spor, så de bagefter kan være såre vanskelige at udrede. Sporenes mangfoldighed og deres ofte rådløse og søgende linieføring henimod et delvis ukendt og stadig skiftende mål gør ikke sagen lettere.

Modstandsbevægelsen groede umærkeligt frem af en såre forskelligartet aktivitet i besættelsens første år, en aktivitet der nok i sit væsen var antinazistisk eller antitysk,

men først efterhånden fik det direkte sigte på en modstandskamp i egentlig forstand. Det er jo nemlig sådan, at der umiddelbart efter den 9. april slet ikke forelå nogen aktuell mulighed for en modstandskamp, og tanken om en sådan, i det mindste får så vidt det drejer sig om præcisere tanker, hører helt fremtiden til. Der fandtes naturligvis hos mange en klar og udtalt kampvilje, og det er let i udtalelser og handlinger fra dagene omkring d. 9. april at finde eksempler herpå. Ligeledes er det let hos mange at påvise den dybe skuffelse og det intense mismod over, at der ikke blev ydet alvorlig militær modstand mod besættelsen.

Men dette forandrer ikke den kendsgerning, at da først besættelsen var en realitet, måtte også tanken om en modstand baseret på magtmidler indtil videre træde i baggrunden. At der senere kunne opstå militære, politiske og psykologiske muligheder for en kamp her i landet, kunne dengang ikke forudses eller bare forudanses af nogen, end-sige da at en sådan udvikling kunne være forud tilrette-lagt.

Også den politiske og militære situation på krigens storfronter må her som hele tiden under besættelsen tages i betragtning. Stemningerne i Danmark registrerede uden ophør storfronternes bevægelser som et overfølsomt barometer, og ideer og planer herhjemme opstod, modnedes og udvikledes i rytmiske kurver, der i store træk fulgte de formodede konjunkturer på verdensarenaen. Og her er det helt klart, at tiden umiddelbart efter besættelsen simpelthen ikke tillod opstillingen af langtidsperspektiver. Dertil var situationen måneder fremover alt for flydende. Først måtte chokvirkningen afreageres, dernæst måtte hele det tyske forårs- og sommerfelttog i Norge, Holland, Belgien og Frankrig kæmpes til ende, og endelig måtte resultaterne af luftslaget om England afventes, og efterårets og vinterens relative stilstand sænke sig over krigsskuepladsen, før der blev mulighed for en roligere betragtning af krigens og verdens fremtidsperspektiver og dermed også for Danmarks øjeblikkelige situation og fremtidige muligheder. I de dage brast med dags varsel grundlaget for alle rimelige beregninger.

Og da så endelig i løbet af efteråret konturerne langsomt begyndte at tegne sig for den fremtidige krigsudvikling, og tankerne med voksende rimelighed kunne begynde at kredse om mulige fremtidsudsigter, så var det i sandhed ikke nogen opmuntrende beskæftigelse at analysere Danmarks muligheder for nogen art af aktiv indsats i kampen mod nazismen. Tyskland som den ubestridte sejrherre og dominerende magt i hele Midt- og Vesteuropa, England trængt op mod muren og i bedste fald lige akkurat i stand til at overleve. Uanset hvor optimistisk eller hvor pessimistisk man bedømte dets chancer for i længden at overleve, så var det i alle tilfælde givet, at man måtte regne med en lang krig og knytte sine forhåbninger om et tysk nederlag til såre uvisse fremtidsmuligheder om Ruslands eller U. S. A.'s inddragen i krigen, og hvad der dermed muligvis kunne vise sig. For en modstandsbetragtning var der liden eller ingen næring at hente i dette, og hvad der måske alligevel blev hentet frem fra håbets lønlige kamre, kunne hurtigt henvises til ønskedrømmenes verden. Hvis man ser bort fra lejlighedsvis fabulerende betragtninger og diskussioner i private kredse, for så vidt sådanne overhovedet lader sig efterforske og påvise i dag, kan det roligt siges, at tiden for udformning af modstandsplaner selv i den mest tågede form endnu ikke var inde, i alle tilfælde ikke for den brede, civile befolkning, der til sin tid skulle bære modstandsbevægelsen oppe. Noget anderledes ligger det for hærens vedkommende. Her var det en professionel pligt at forudse en hvilken som helst situation, også et tysk sammenbrud, og planlægge i overensstemmelse hermed. Som vi senere skal få at se, skete dette da også. Der er således ikke tale om at undersøge, om der forelå en kampvilje. Det gjorde der uden al tvivl. Der er tale om at konstatere, at der ikke fandtes nogen umiddelbar modstandsmulighed.

Opgaven måtte derfor negativt blive den passive modstand og positivt forsvaret for de nationale værdier og demokratiske goder. Den passive modstands front måtte bygges op. Selve opbygningen af denne front, både den del af den, der havde hovedkvarter på Christiansborg, og den, der uden direktiver levede sin egen guerilla ude i landet,

skal ikke i enkeltheder undersøges her, hvor det drejer sig om en undersøgelse af den aktive modstand. Heller ikke skal taktiske politiske tilbagetrækninger overfor tyskerne eller lokale offensiver overfor de danske nazister skildres. Hele det vidtomspændende og mangeartede røre fra 1940–41 fik imidlertid overordentlig betydning for den kommende modstandsbevægelse og giver følgelig anledning til visse konstateringer.

Den passive modstand, hvad enten den manifesterede sig som alsang, algang, foredragsvirksomhed, politisk eller retsligt tovtrækkeri med tyskerne, eller i hvilken skikkelse den end formummede sig, fik en umådelig betydning for den senere aktive kamp. I hvor høj grad den bidrog til at skabe en nødvendig psykologisk baggrund for den aktive kamp, lader sig næppe påvise, men det forekommer sandsynligt, at bevægelsen her ydede et anseligt bidrag. Men selv om man ser helt bort herfra, så lader det sig direkte påvise, og vil senere i denne skildring blive påvist, at der fra den passive modstand fører tråde over i den aktive, sandsynligvis i langt højere grad, end man gør sig det klart. Ud af den møde- og taleflom, der fra sommeren 1940 fosser ud over landet, udkrystalliserer sig i tusindvis af venskaber og bekendtskaber, som senere skulle blive nyttige, ofte måske afgørende nødvendige. Heller ikke kan der være tvivl om, at den passive modstand bar næring til en ofte hendøende optimisme eller virkningsfuldt tog kampen op mod en altødelæggende pessimisme. Det var ligeledes under presset af den passive modstands krav, at den første uofficielle informationstjeneste blev skabt som en naturlig forløber for den senere illegale presse, og det var allerede nu, befolkningens øre modtog den første træning i at lytte til det halvkvædede og det underforståede. Og slet ikke må naturligvis de store, direkte gevinster, som den passive modstand tog hjem, særlig hvor den satte direkte ind under dygtigt førte forhandlinger med tyske myndigheder, glemmes.

Vanskelighederne ved en bedømmelse af den passive modstand ligger således ikke i, at dens resultater kan betvivles. De forekommer tværtimod aldeles utvivlsomme. Vanskeligheden i en endelig bedømmelse ligger snarere i,

at en direkte påvisning ofte er vanskelig, fordi resultaterne tiest er u håndgribelige, og eventuelle påstande i den ene eller den anden retning derfor er mere eller mindre beviselige. Det grove slutfacit kan næppe anfægtes. Derimod lader det sig let forstå, at man senere fra modstandsbevægelsens side i dennes aktive periode har trukket på skuldrene af hele »alsangsrøret«. Det må indrømmes, at i en tid, hvor jern og blod herskede, løstes tidens store spørgsmål ikke med alsang, kongedyrkelse eller national selvbesindelse. Hermed kunne et psykologisk tomrum fyldes, og der kunne midlertidigt skabes udløsning for den trang til nationalt og politisk at bekende kulør eller måske bare til at foretage sig noget, der besjælede store dele af befolkningen. Men bevægelsen rummede unægtelig den fare, at man blev stående her, og at den gav tilstrækkelig udløsning for den patriotiske samvittighed. I så fald blev den fra et modstandssynspunkt skadelig, latterlig eller i det mindste ligegyldig. Den kunne på dette stadium fremkalde alvorlig irritation hos de aktivt indstillede, således som det f. eks. blev tilfældet med drengene i den bekendte Churchillklub, for hvem det netop var et hovedsynspunkt, at de måtte handle, fordi de ældre indskrænkede sig til ord og sang. Sådanne stemninger var ikke ualmindelige i de ældste modstandskredse, der ofte måtte føle »alsangsatmosfæren« som en klods om benet.

Hvis man ser bort fra de små og få uorganiserede forsøg på sabotage overfor tyskerne, som 1940-året kan opvise et par spredte eksempler på, må det siges, at 1940 ikke frembyder tegn på en spirende aktiv og organiseret modstandskamp. Omstændighederne herfor var endnu ikke skabt. Anderledes stiller sagen sig, når undersøgelsen glider ind i 1941.

Dette år skabte på afgørende områder en ændring af betingelserne for modstand, og her finder vi derfor de første spæde kim til en begyndende modstandsbevægelse. 1941 bragte først og fremmest en total ændring af storkrigens hele struktur. Det tyske overfald på Rusland i juni og Japans overfald på U. S. A. i december ændrede komplet alle tidligere proportioner og banede overalt i det besatte Europa vejen for reelle fremtidssyner, der året før kunne

henvises til drømmenes verden. En dybtgående forandring i menigmands syn på krigen gjorde sig gældende med alt, hvad dette indebar. Men ikke bare forandrede 1941 balanceforholdene på verdensskuepladsen. I Danmark forandrede de vældige begivenheder på tilsvarende måde betingelserne. Her skal blot fremdrages et par væsentlige træk.

Som året skred frem, og som tyskerne mødte stigende modgang på fronterne, voksede den danske befolknings uvilje med tyskerne tilsvarende. De uomtvistelige sejre på østfronten og på Balkan kunne blænde i de tyskvenlige kredse, men i den store befolkningsmasse, hvor såvel vilje som ønske dirigerede stemningerne i en diametralt modsat retning, sporedes snarere en tendens til at undervurdere de tyske triumfer fra de bombastiske communiquéer og overvurdere de tyske vanskeligheder. En voldsom ønsketænkning skubbede til den lavine af stemninger, der var ved at komme i skred. Hertil bidrog, at besættelsen nu havde været så længe, at den psykologiske situation var undergået afgørende ændringer siden besættelsesdagen. Først havde chokvirkningen fortaget sig, og derpå blegnede hurtigt de sympatistemninger overfor den enkelte tyske soldat, der umiddelbart efter besættelsen kunne spores som et ikke helt ualmindeligt fænomen. Synet af de grønne uniformer var ved at gå på nerverne, og en voksende irritation kunne registreres gennem de tiltagende episoder.

Til den udtalte ændring i befolkningens holdning bidrog ikke mindst de talrige tyske krav og overgreb, som tiden siden 9. april havde været så rig på, og som det her ligger udenfor opgaven at gå ind på i enkeltheder. Det må være nok at minde om nogle af de mest fremtrædende: Kravene om forskellige personskifter ført helt op til den danske regering med Christmas Møller som det første store offer, kravene fra juni om fængsling af kommunisterne og sidst, men ikke mindst kravene fra november om Danmarks medunderskrift på Anti-Kominternpagten. Disse krav rejste en bred bølge af uvilje og vrede, som rullede uimodståeligt frem parallelt med en bølge af irritation overfor den danske regering i almindelighed og udenrigsminister Erik Scavenius i særdeleshed. Den officielle danske politik kom ud for alvorlig modvind, der i november

1941 nåede en foreløbig kulmination med de ret storstilede demonstrationer mod Scavenius, som overfor udlandet fik en ikke uvæsentlig betydning ved at løfte sløret for de virkelige forhold i landet.

Der kan næppe rejses berettiget tvivl om, at den alt-overvejende del af befolkningen den 9. april bifaldt regeringens afgørelse. Kritikken rettedes ikke mod selve denne afgørelse, men nok mod den politik, der efter manges mening havde ført frem til den, og mod enkeltpersoner, der formentes at have svigtet i de afgørende dage. En betydningsfuld følge af disse stemninger blev presset mod udenrigsminister P. Munch, der førte til dennes udtræden af juliministeriet 1940, hvor han efterfulgtes som udenrigsminister af Erik Scavenius. Men mens befolkningen således stort set accepterede, at en tilpasning til besættelsens fait accompli var en bitter politisk nødvendighed eller måske snarere den eneste politiske mulighed, opstod der hurtigt divergerende meninger, hvor det drejede sig om at fastlægge takten, rytmen og den taktiske holdning i denne tilpasningspolitik. Ikke mindst opstod der hurtigt utilfredshed med den form, denne politik fik under Scavenius's ledelse.

Da Scavenius i juli 1940 sagde ja til posten som udenrigsminister i Staunings samlingsministerium, overtog han dermed sit afgørende medansvar for selve den ide, der lå til grund for dannelsen af dette ministerium: Samlingen af landets demokratiske partier i et nationalt og politisk samarbejde, der både indadtil og udadtil skulle tjene til forsvar mod nazismens stormløb, et forsvar der netop i sommeren 1940 følte dobbelt nødvendigt på et tidspunkt, hvor den danske nazisme endnu havde fuld damp under kedlerne. Som udenrigsminister blev det i særlig grad hans opgave at forsvare denne nationale og demokratiske front i forhandlinger med de tyske myndigheder. Det kan vist ubetinget siges, at han ikke magtede denne opgave, og det er vel yderligere et åbent spørgsmål, om han ikke netop i kraft bl. a. af sin arrogante holdning og sin overordentlige begrænsning, hvor det drejede sig om psykologisk forståelse, blev den tungeste belastning for denne politik og således i væsentlig grad var medvirkende til, at denne politik slut-

telig brød totalt sammen. Mere end nogen anden dansker spillede han bolden op til den aktive modstand.

Frisch har i sin skildring i »Danmark besat og befriet« (I s. 88) anført, at Scavenius gik ind til sit arbejde med fuld viden om, at det ville blive upopulært og utaknemmeligt, og dette er sikkert ganske rigtigt, men det må betænkes, at han i den samarbejdspolitik, han ud fra realistiske betragtninger gjorde til sin, havde en næsten enig og overordentlig loyal rigsdags støtte, og at det drejede sig om en politik, der på det tidspunkt, da den blev indledt, kunne gøre regning på forståelse og resignation hos det overvældende flertal af befolkningen. For denne som for rigsdagens medlemmer stod samarbejdspolitikken som en nødvendighed eller i det mindste som en politisk mulighed, der måtte forsøges. Nogen offentlig opposition kunne den af gode grunde ikke møde, og nogen sådan kunne følgelig ikke hæmme den. Det kan således ikke siges, at det var en politik uden muligheder, navnlig ikke når den i så høj grad faldt sammen med tyskernes ønsker om udviklingen i Danmark. At det var en politik, der før eller senere var dømt til nederlag, er måske nok sandsynligt – i det mindste i samme øjeblik de tyske nederlag satte ind – men dens muligheder kunne udtømmes hurtigere eller langsommere. Dens længde afhang i væsentlig grad af, om den blev ført således, at den nød tillid, fordi den betød forsvar, eller om den nød mistillid, fordi den betød kapitulation.

Og her var det netop, Scavenius kom til kort. Hans ministertid kom til at betyde en fortsat kæde af nødvendige såvel som overflødige indrømmelser overfor de tyske myndigheder. I adskillige sager kapitulerede han, hvor afgørende fordele kunne opnås, og han kom selv til gang på gang at føre beviset herfor ved, tvunget af sine ministerkolleger, at genoptage og fortsætte påstået håbløse forhandlinger med gunstigt resultat. Svagheden ved hans politik blev således ikke så meget selve denne politiks principper – for den talte adskillige iskolde realiteter, og den ville i vid udstrækning være blevet forstået landet over, men snarere den omstændighed, at hans politiks muligheder ikke blev udnyttet med den delighed, der fra tidernes morgen har gjort sig gældende blandt kloge stude-

handlere. Det var måske små kort, Scavenius havde på hånden, men de, der var, blev ikke udnyttet.

Og således lykkedes det forbavsende hurtigt Scavenius at isolere sig og gøre sig til en af de ensomste mænd i dansk politik. Ikke bare i aktivistiske kredse bredte mistilliden sig som en steppebrand. På selve Christiansborg blev mistilliden til udenrigsministeren mere og mere udtalt, og i ministeriet slog modsætningsforholdene gang på gang så store gnister, at det krævede den yderste grad af resignation overhovedet at holde ministeriet og det nationale sammenhold på rigsdagen i live. Helt lader det sig naturligvis ikke bedømme, i hvor høj grad denne mistillid skyldtes de mere eller mindre nødvendige indrømmelser, Scavenius måtte gøre tyskerne. Men det lader sig sige med sikkerhed, at den blev forstærket ved den egenrådige og hensynsløse optræden, Scavenius ofte udviste overfor ministerkolleger og rigsdag, og at en sådan optræden derfor overflødigt lagde sten i vejen for en politik, der netop kun med held kunne føres af en mand, der nød ubetinget tillid.

Kun den ejendommelige omstændighed, at Scavenius hurtigt blev en bitter politisk nødvendighed for den samarbejdspolitik, han selv i så høj grad bidrog til at umuliggøre, og at graden af mistillid til hans person derfor ikke i mindste måde anfægtede hans politiske stilling, holdt ham fast til taburetten. I »Danmark besat og befriet« (I. s. 102) udtrykker Hartvig Frisch dette forhold på følgende klare og skarpe måde: »Den, der ville benytte lejligheden til at kræve hans afgang, måtte samtidig kunne pege på hans eftermand. Men sund fornuft måtte sige en, at tyskerne ikke ville tåle en eftermand, der fra deres synspunkt set var mindre antagelig; altså måtte et skifte give os en mere uantagelig. Dette dilemma i forbindelse med Scavenius' pligtfølelse overfor det, han mente var hans opgave, naglede ham fast til taburetten, så længe der under besættelsen var tale om en dansk regering«.

Det er en helt normal ting, at en minister må igennem en ofte såre lang og pinefuld periode af upopularitet og mangel på politisk forståelse, båret oppe af sin personligheds kraft eller af ydre omstændigheder, men det er en helt unormal ting, at en minister står så isoleret, også i

forholdet til dem, der bedst kan følge ham, som tilfældet er her, især da når han i sin politik lider skibbrud. Det måler graden af Danmarks ydmygelse under besættelsen, at befolkning og rigsdag netop som udenrigsminister måtte acceptere en mand, til hvem de så ganske åbenbart ikke havde den fjerneste tillid. Scavenius levede politisk af et voksende tysk pres, der holdt ham oppe, til han havde mistet al kontrol med udviklingen i det land, han repræsenterede, og modstandsbevægelsen slog spillet over ende for ham og tyskerne.

Den ejendommelige stilling, Scavenius indtog i datidens politiske skyggespil, fik konsekvenser ikke bare for hans egen person, men også for forholdet mellem befolkningen og politikerne. Samtidig med, at han red samarbejdspolitikens muligheder til døde, bidrog han i ikke uvæsentlig grad til at uddybe svælget mellem større og større grupper i befolkningen på den ene side og ministerium og rigsdag på den anden. Selv om den politisk vågne og trænede del af befolkningen ikke lod sig narre, så var det uundgåeligt, at opfattelsen såvel af samarbejdspolitikken som af de politikere, der gennemførte den, hos politisk mindre velbefæstede grupper af befolkningen lånte farve af den voksende mistillid til udenrigsministerens person. De strømninger af parlamentslede, der fandtes ude i landet, også i demokratisk helt »sikre« kredse, sugede rig næring af denne situation, og animositeten mod det, man med et vrængende udtryk fra datiden kaldte »politikkerne« var stærk i de kredse, som nu i stigende grad sluttede op om kravet om et brud med tyskerne. På forhånd var det givet, at selve samarbejdspolitikken måtte belaste politikerne i befolkningens øjne, og det taler til ære for mange af datidens politikere, at de på trods heraf loyalt gik ind for denne politik, så længe den syntes dem mulig, men der kan næppe være tvivl om, at Scavenius's person og den omstændighed, at han i adskillige situationer satte sin person ind på de indrømmelser, han anså for nødvendige, og derved bidrog til at binde politikernes hænder, hvis de da ikke ville have fejlet spillet over ende, forstørrede denne vanskelighed. Ikke mindst kom dette forhold til at betyde meget for de unge, der i 1940-43 nåede frem til politisk

stillingtagen. De kom til at tage standpunkt under forhold, der var helt unormale og i mange henseender vanskeliggjorde en indlevelse i den folkelige, demokratiske og danske tradition.

Under disse forhold og i denne atmosfære var det, at det i løbet af 1941 mærkedes, at en modstandsbevægelse var ved at opstå. Vi skal i den følgende skildring se på denne opståen. Her har det syntes nødvendigt at ridse et hovedpunkt i den indrepolitiske stilling i Danmark op, fordi denne stilling blev aldeles afgørende for den unge modstandsbevægelses hele problemstilling.

Kapitel 1 9. april – set udefra

Da meddelelserne om begivenhederne den 9. april nåede ud til den frie verden, var den opmærksomhed, der blev Danmark til del, yderst minimal. Norge stjal fra første færd billedet. Mærkeligt var dette på ingen måde. Som vi nu ved, og som det allerede dengang stod alle kyndige klart, var det tyske fremstød først og fremmest rettet mod Norge og mod de vigtige strategiske resultater, en besættelse af dette land lovede. Danmark var kun gennemgangslandet, og en tysk besættelse af Danmark kunne i sig selv kun give Tyskland små og i alle tilfælde såre tvivlsomme gevinster. På ganske tilsvarende måde var det også mod Norge, man fra allieret side rettede blikket. Den stærke interesse for Nordskandinavien, som i vinteren 1939–40 beherskede politiske og militære overvejelser i Frankrig og England, og de vidtgående militære planer mod dette område, der i disse måneder drøftedes og modnedes i Frankrigs og Englands regeringer og militære stabe, er i dag velkendte. Danmark og de eventuelle politiske og militære konsekvenser af en skandinavisk krigsførelse for dette land synes derimod intet øjeblik at have påkaldt sig større opmærksomhed. Samtlige fremstillinger af emnet koncentrerer sig om Norge. I Winston Churchills bredt anlagte skildring i »The Second World War« ofres der Danmarks besættelse og begivenhederne den 9. april 2 linier.

Hvor ringe interesse der tillagdes udviklingen i Danmark i tilfælde af, at et sammenstød mellem de krigsførende magter skulle udvikle sig i Skandinavien, derom vidner ikke alene denne i sig selv talende tavshed, men til overflod kan anføres nogle vendinger af Churchill, fremsat i et fortroligt møde med skandinaviske krigskorrespondenter den 2. februar 1940: »Jeg kan ikke bebrejde Danmark noget. De andre [Norge og Sverige] har dog en grav, over hvilken de kan fodre tigreren, men Danmark er så frygtelig nær Tyskland, at det ville være umuligt at bringe hjælp. Jeg ville i hvert fald ikke påtage mig at garantere Danmark«. Kun i to – til gengæld vigtige – hense-

ender frembød Danmark væsentlig interesse: De danske skibe og de danske positioner i Nordatlanten.

Der var således intet underligt i, at Danmark i tiden efter den 9. april kom til at ligge i periferien af den offentlige opmærksomhed ude i den frie verden. For den almindelige opinionsdannelse spillede det naturligvis en bestemmende rolle, at det var Norge, der kæmpede, at det var her, dramaet udspillede. Stort set kan det vist siges, at Danmarks holdning, for så vidt den overhovedet blev ænset af menigmand, ikke blev forstået. Dette gælder både Danmarks særlige geografiske forhold, Danmarks politiske og militære isolering og dermed hele den tvangssituation, hvori landet ved det tyske overfald befandt sig. Forudsætningerne for en nuanceret forståelse af den holdning, Danmark så sig tvunget til at indtage overfor besættelsen, forelå slet ikke for manden på gaden. Da Christmas Møller 2 år senere kom til England, blev det hans opgave »at forklare og forsvare« ikke bare selve kapitulationen, men også de uundgåelige konsekvenser, den i den forløbne tid havde trukket med sig.

Helt bortset fra det negative – magerheden i de nyheder, der i besættelsens første år bringes i den frie verdens presse og radio om Danmark og danske forhold – så foreligger der klare udtalelser om den ringe anseelse, Danmark nød i udlandet efter kapitulationen den 9. april. Særlig vægtig falder den analyse, Henrik Kauffmann den 4. september 1940 sendte det danske udenrigsministerium om opinionen i U. S. A., og hvori det bl. a. hedder: »Kendskabet til Danmark og til dansk politik er . . . ringe og overfladisk, og Danmark anses ofte som værende afhængig af Tyskland i langt højere grad end det i virkeligheden var tilfældet . . . selvom jordbunden ikke var den bedste i U. S. A. for modtagelsen af efterretningerne om, at den danske regering havde givet efter uden modstand, tror jeg dog, at det er lykkedes i vide, og i al fald i betydende kredse at opnå om ikke anerkendelse af den danske regerings holdning, så dog i alt fald en vis forståelse for denne. Helt har dette dog ikke kunnet lykkes . . . Ikke én, men mange gange har jeg i dagene efter okkupationen måttet forklare, hvorfor danskerne i modsætning til f. eks. deres norske

brødre ikke kæmpede; de uniformerede elever fra skoleskibet »Danmark« blev mødt med hånende tilråb, når de gik i land; i et boksereferat hed det om en bokser: »Han lagde sig ned uden kamp som en dansker« . . . Det har været noget vanskeligt at forklare her, at Danmark syntes så fuldstændigt uforberedt, når den amerikanske presse dagen forinden havde lange telegrammer om den store skare tyske skibe, der sejlede op gennem bælteerne. Fra meget betydende hold har jeg flere gange måttet høre, at okkupationen næppe kom så helt uventet for alle i Danmark, som for den store befolkning, og selvom jeg selvsagt har gjort mit yderste for at bekæmpe slige rygter, bliver de desværre ved at holde sig. Man synes også her i U. S. A. at have ventet en betydelig kraftigere protest imod okkupationen . . . mange amerikanere har derhos fået det indtryk, at man i Danmark efter besættelsen ikke har ydet den passive modstand, som det trods alt ville have været muligt at yde, men lovlig hurtigt har søgt at tilpasse sig den nye tingenes tilstand og derved har adskilt sig fra de andre besatte lande . . . såfremt man i U. S. A. får indtryk af, at Danmark nogenlunde frivilligt samarbejder med det her så forhadte »Nazi-Tyskland«, vil den her, såvel hos den amerikanske regering som den amerikanske offentlighed, spirende følelse af, at den danske nation mangler ryggrad, ikke kunne undgå at fremkalde en reaktion, der i høj grad ville være skadelig for danske interesser og dansk »goodwill« i U. S. A. og alvorligt true mulighederne for at bevare Grønland dansk . . . « Det er tilsvarende bitre betragtninger, omend knapt så præcist udformede, man møder hos andre danske, der mødte besættelsens problem i den frie verden. Anføres kan det også, at det efter 9. april var på tale at indstille B. B. C.'s 5 minutters udsendelse til Danmark, bl. a. fordi Danmark havde overgivet sig uden kamp.

Væsentligere end hvordan den almindelige opinion stillede sig, var det imidlertid, hvilken holdning de allierede regeringer indtog, og ikke mindst hvorledes opfattelsen af Danmarks holdning udviklede sig i U. S. A., Rusland og i særdeleshed i England. Her skal foreløbig udviklingen i England berøres. Som krigen kom til at udvikle sig, blev

det fortrinsvis herfra, den danske modstandsbevægelse til sin tid fik opmuntring og direkte hjælp. Det skal dog straks anføres, at der i krigens sidste faser blev tale om en betydelig amerikansk hjælp, der dog blev formidlet af de kanaler, et dansk-engelsk initiativ i forvejen havde skabt, og skabt på et tidspunkt, da opmuntring og hjælp var mest fornøden.

Som det allerede er anført, kunne opbygningen af en dansk modstandsbevægelse ikke alene baseres på en illegal bevægelses egne kræfter. Ikke mindst kom dette naturligvis til at gælde, da udviklingen i Danmark viste sig at medføre en afvæbning af den danske hær. Skulle bevægelsen erhverve sig kraft til virksomt at bekæmpe tyskerne med magtmidler, måtte den med hensyn til forsyninger, organisation, metoder o. s. v. i væsentlig grad forlade sig på den mulighed, at den kunne opnå støtte udefra, ligesom dens betydning i høj grad ville komme til at afhænge af, i hvor høj grad den lod sig indordne i den store plan, der til sin tid skulle spille Nazityskland sejren af hænde. Intet af dette kunne naturligvis overses i 1940, men for den historiske betragtning er det ganske oplagt, at udviklingen i England – og i den frie verden i det hele taget – blev af afgørende betydning for den danske modstandsbevægelses vækstmuligheder. England og de engelske organisationer blev det hængsel, hvorom den danske modstand til sin tid skulle dreje ind på sin naturlige plads som frivillig i de allierede rækker.

I det følgende bliver det derfor opgaven at følge det arbejde, der i England blev udført for opbygningen af organisationer til støtte for en dansk modstandsbevægelse, og der bliver her tale om dels at undersøge det arbejde, der udførtes af englænderne, dels – og ganske særligt – det arbejde, danske i England – og i Sverige – selv udførte. Alle andre dansk-engelske berøringsflader vil kun blive behandlet i det omfang, det er nødvendigt for skildringen af disse organisationer.

Ved besættelsen af Danmark befandt der sig en række engelske personer i Danmark, knyttet til officielle engelske kontorer. Da en række af disse personer senere kom til at spille en bestemmende rolle i arbejdet på at bringe den

danske modstandsbevægelse hjælp udefra, vil det være rimeligt at følge denne kreds af englændere lidt nærmere. Man føres derved direkte ind i det forberedende arbejde, der skulle føre frem til skabelsen af den vigtigste dansk-engelske modstandsorganisation, den danske afdeling af »S. O. E.«.

Den 13. april 1940 forlod denne kreds af englændere Danmark i et specielt diplomattog, der gennem Tyskland førte dem til den hollandske grænse, hvorfra vejen over det neutrale Holland gik til London. Foruden den engelske gesandt, Mr. Howard Smith, der ikke efter hjemkomsten fik noget med det dansk-engelske modstandsarbejde at gøre, befandt der sig i dette tog bl. a. følgende englændere, som vi i det følgende vil møde blandt forgrundsfigurerne i dette arbejde: Legationsråden Mr. Rodney Gallop, presseattachéen Mr. Ronald Turnbull samt Mr. Frank N. Stagg og Mr. R. C. Hollingworth, der begge var knyttet til den engelske legation. Commander Stagg som leder af »Navy Control Service«, der angav sejlruiter for engelske skibe, der forlod Danmark, mens Lt.-Commander Hollingworth arbejdede under legationens marineattaché. Af andre englændere, der senere kom til at spille en rolle i de dansk-engelske organisationer, og som var med i diplomattoget, skal yderligere nævnes Mr. Reginald Spink, Mr. R. L. Taylor og Mr. Albert Christensen, alle knyttet til officielle engelske kontorer i Danmark.

For alle de nævnte gælder det, at de på grund af deres ret betydelige kendskab til danske stemninger og forhold ikke lod sig narre med hensyn til det virkelige indhold af 9. april-kapitulationen. De forstod både den militære nødvendighed af regeringens holdning og havde tilstrækkeligt kendskab til synspunkterne i Danmark til at være klar over det danske folks anti-tyske følelser. Ud fra denne erkendelse, ud fra deres opfattelse af, hvad der tjente deres lands interesser bedst, men sikkert også ud fra virkeligt venskabelige følelser for Danmark blev de efter deres hjemkomst til England betydningsfulde advokater for den danske sag i de følgende år. I sin beretning til rigsarkivet udtrykker Hollingworth sig herom således: »... var jeg under mit ophold i Danmark kommet til at holde

af landet, og ligesåvel som jeg ønskede at tjene England i kampen mod tyskerne ønskede jeg at gøre, hvad jeg kunne for at hjælpe danskerne til at tage kampen op mod tyskerne på én eller anden måde. Vi, der havde oplevet kapitulationen på nærmeste hånd og kendte landet, vidste og forstod, at landet næppe kunne have handlet anderledes, men samtidig havde vi alle en sikker overbevisning om, at danskerne ville kæmpe, hvis de fik nogen mulighed herfor«. En tilsvarende positiv indstilling overfor Danmark havde også de andre englændere i selskabet. Commander Stagg, der senere blev en af Christmas Møllers nærmeste medarbejdere under dennes ophold i London, kalder sig i den artikel, han efter Christmas Møllers død skrev til »Bogen om Christmas Møller« for en ven af Danmark; Spink havde fra sit ophold i Danmark ret nær forbindelse med ledende socialdemokrater og havde derigennem et så nøje kendskab til danske politiske følelser og standpunkter, at han heller ikke nærede nogen tvivl om den virkelige stilling, og Rodney Gallop blev senere kendt gennem B. B. C.'s udsendelser som »en god engelsk ven af Danmark«, et navn han gav sig selv med rette. I en tale til Danmark 9. april 1942 forklarede han sin stilling til Danmark og gav her udtryk for ganske de samme følelser og synspunkter, som vi ovenfor har mødt i Hollingworths beretning: »... jeg har uforglemmelige minder om mine venners sorg og skam over overgivelsen den 9. april og om deres ængstelse for, at England skulle føle, at Danmark var vanæret for stedse ... Så da jeg vendte hjem til dette frie land, følte jeg, at jeg skyldte mine danske venner ikke at miste interessen for deres skæbne. Og i dag kan jeg se tilbage på to år, gennem hvilke jeg har forsøgt at gøre alt, hvad jeg kunne, først og fremmest for at klarlægge Danmarks egenartede stilling for mine landsmænd, og dernæst for at forsikre jer om, at I ikke var blevet glemt, og for at hjælpe jer med at hjælpe jer selv ... Vi i England er klar over, at I vil udføre jeres rolle, når tiden er inde«.

De nævnte englændere kom ikke til at forlade Danmark uden på forskellig måde at få bekræftet rigtigheden af deres indtryk af de sande stemninger i Danmark. Det

lader sig påvise, at i det mindste Gallop og Hollingworth i dagene fra den 9.-13. april havde føling med danske kredse, der gav udtryk for den almindelige anti-tyske reaktion i landet. Den 11. april lykkedes det landsretssagfører Per Federspiel at opnå en flere timer lang samtale med Rodney Gallop, hvorunder han ikke blot refererede befolkningens overvejende stemning, som han kendte den, men også bragte spørgsmålet om Danmarks muligheder for i den kommende tid at yde sin indsats på allieret side på bane. I sin beretning refererer Per Federspiel denne samtale på følgende måde: »... Vi havde en samtale på flere timer om besættelsen, om Gallops skuffelse over den menige københavners apatiske holdning og den tilsyneladende mangel på indignation mod tyskerne. Jeg forsøgte ved denne lejlighed som ved mange tidligere lejligheder at forklare Gallop den danske folkekaracters særlige reaktioner og lovede ham – uden at jeg egentlig havde noget som helst holdepunkt for det – at reaktionen var stærk, og at der ikke kunne være nogen tvivl om, hvor den danske befolkning stod i forhold til tyskerne ... Under samtalen kom vi endvidere ind på spørgsmålet om, hvorledes vi kunne opretholde forbindelsen med hinanden, navnlig hvis Sverige også blev inddraget i besættelsen. Jeg forstod på Gallop, at han i hvert fald for sit vedkommende var ukendt med eventuelle planer om, hvorledes en sådan forbindelse kunne opretholdes, og at det britiske gesandtskab i København i hvert fald ikke havde truffet nogen som helst forberedelse med henblik på en eventuel besættelse af Danmark ... Inden vi skiltes, kunne jeg overfor Gallop erklære, at jeg naturligvis var parat til at gøre, hvad jeg kunne for at opretholde forbindelsen og på den måde deltage i kampen.«

Mr. Hollingworth opholdt sig den 9. april på Langeland, hvor han havde til opgave at undersøge den tyske minestrykning, og samme dag søgte han hurtigst muligt til København. I Odense opsøgte han den engelske konsul, grosserer Thorbjørn Muus, og havde her en samtale med denne samt med konsul Muus's søn, grosserer Hans Muus. Som naturligt er, modtog han under denne samtale et indtryk af stærk harme over den tyske besættelse og

beslutning om at modarbejde tysk indflydelse. Hertil kom endelig, at da diplomattoget den 13. april passerede Fredericia, kastede en dansk generalstabsofficer gennem et åbentstående vindue en avis ind til de engelske passagerer. Avisen gemte autentiske oplysninger om tyske troppebevægelser på dansk grund og dermed et første fingerpeg om, at englænderne fra dansk side kunne vente sig aktiv støtte, hvis og når muligheden herfor bød sig.

Så meget mere betydningsfulde var disse fingerpeg, som der ikke synes at have været truffet beslutninger om et dansk-engelsk samarbejde i tilfælde af en tysk besættelse af Danmark. Redaktør Ebbe Munck, der gennem sit nære samarbejde med engelske myndigheder under krigen er den bedste kender af disse spørgsmål, understreger dette ret forbløffende faktum både i sin fremstilling i »Frit Danmarks Hvidbog« og i sin fremstilling i »Danmark under Besættelsen«. I sin beretning til rigsarkivet tilføjer han yderligere herom følgende vendinger: »Ved storkrigens udbrud i september 1939 blev det diskuteret med engelske venner, hvad vi kunne gøre i Danmark for at hjælpe i al almindelighed og i særdeleshed i tilfælde af en fjendtlig okkupation af landet. Egentlige aftaler blev ikke sluttede. Englænderne var på dette tidspunkt nærmest interesserede i udbredelsen af engelsk propagandamateriale til den tyske befolkning via Danmark, hvortil der blev ydet en vis hjælp. Ved begivenhedernes udvikling omkring den 9. april 1940 forelå mig bekendt ingen definitive aftaler mellem danske enkeltpersoner eller danske institutioner på den ene side og engelske myndigheder på den anden«.

Både her og i de nævnte fremstillinger tager Ebbe Munck det formelle forbehold for sin opfattelse af manglen på dansk-engelske aftaler indgået før den 9. april, at sådanne kan have eksisteret. Intet tyder imidlertid på, at det har været tilfældet. Det modsatte er tværtimod altovervejende sandsynligt. Herfor taler bl. a. den ringe orientering om forholdene i Danmark, som kan spores gennem den danske radio fra London i besættelsens første tid og de velkendte vanskeligheder ved at skaffe pålidelige oplysninger frem. Robert Jørgensen, der var leder af B.B.C.'s radiotjeneste til Danmark, udtrykker sig herom således:

»Vi havde dengang [i 1940] ikke nogen efterretningstjeneste fra Danmark ud over avisudklip og Kalundborg Radio«. I sin beretning til rigsarkivet anfører redaktør Sten Gudme, der fra 1941 spillede en førende rolle i den engelske propagandatjeneste til Danmark: »Min allerførste opgave [d. e. efter Sten Gudmes ankomst til England, slutningen af maj 1941] var at affatte en politisk rapport om situationen i Danmark, en rapport, der dels gik til Foreign Office og dels til Ministry of Information. Så vidt jeg ved, var denne rapport den første samlede fremstilling, man fra engelsk side havde om de virkelige forhold i Danmark. I alle tilfælde husker jeg, at jeg efter ca. en måneds ophold i England havde en samtale med Rodney Gallop, i hvilken han meddelte mig, at det eneste, de indtil da havde fået oplyst i Foreign Office om forholdene i Danmark, var oplysninger, de havde fået i et privat brev, jeg havde skrevet til Tillge-Rasmussen, og som var videresendt via Portugal«. Under alle omstændigheder tyder adskillige træk på, at englænderne var småt kørende med oplysninger om forholdene i Danmark.

For mangelen på dansk-engelske aftaler taler endvidere den iver, hvormed englænderne, som vi snart skal få at se, griber muligheden af et samarbejde med den danske hærs efterretningssektion, og ligeledes, som vi også senere skal se, de rent tekniske vanskeligheder, de første i England uddannede faldskærmsfolk havde at overvinde, bl. a. fordi en nogenlunde sikker og hurtig kontakt med England ikke var etableret endnu i 1941. Hollingworth siger herom i sin beretning, at han som leder af den danske sektion af »S. O. E.« efter bedste evne fulgte med i, hvad der foregik i Danmark, og tilføjer, at han i begyndelsen [efteråret 1940] lejlighedsvis »fik tilsendt lidt, meget lidt, efterretningsstof fra Danmark«. Fra februar 1941 anfører han i forbindelse med omtalen af et besøg i Stockholm: »Der eksisterede endnu ikke nogen kontakt mellem os og de danske kredse, og efterretninger fra landet var få og upålidelige, således at vi ikke rigtig vidste besked om stemninger og tilstande«.

Det kan således anses for overvejende sandsynligt, at Ebbe Muncks opfattelse, at der ikke eksisterede aftaler

mellem danske og engelske personer eller institutioner før 9. april, er rigtig.

Ud fra denne antagelse, men i og for sig også uden den, måtte de vidnesbyrd om dansk vilje til samarbejde, som den omtalte engelske kreds modtog i de få dage, hvori den opholdt sig i Danmark efter 9. april, være af værdi. De bidrog sikkert til hos denne kreds at bestyrke den opfattelse af forholdene i Danmark, som kredsens medlemmer med kendskab til Danmark havde dannet sig. Og af de beretninger, som nogle af disse englændere har afgivet, fremgår det da også, at de endnu i diplomattoget underkaster spørgsmålet om, hvorledes de efter hjemkomsten til England kunne imødegå de ventede påstande om Danmarks tyskvenlighed eller i det mindste mangel på vilje til at træde op mod tyske krav, en nøjere drøftelse. Helt sikkert lader det sig i dag ikke afgøre, hvor vidt de timelange drøftelser i toget gik. Intet blev dengang skrevet ned. Det synes dog sikkert, at Commander Stagg har fremdraget tanken om i London at oprette et kontor, der dels overfor offentligheden kunne oplyse om det danske folks sande indstilling, hvad der måtte være særdeles påkrævet i den skeptiske atmosfære, der måtte ventes efter Danmarks kapitulation, og dels kunne »samle danske op fra den frie verden og på én eller anden måde få dem ind i kampen for deres land«. Under alle omstændigheder er alle beretterne enige om, at drøftelser af denne art fandt sted, og at de som udgangspunkt havde forudsætningen om, at det danske folk var tysk fjendtligt og ville være villig til at omsætte denne holdning i handling, hvis og når mulighederne herfor fandtes.

Commander Staggs plan om et sådant kontor blev ikke realiseret, og Staggs egen fremstilling af planens skæbne har interesse ved at vise, hvilket indtryk Stagg fik af indstillingen i England overfor Danmark lige efter 9. april. Det hedder her i usminkede vendinger: »Om aftenen d. 14. april 1940 samlede jeg en 7-8 medlemmer af personalet fra den britiske legation og konsulat i mit værelse på hotel Gallia, Bryssel, og spurgte dem, om de ville være villige til at gøre tjeneste i et dansk forbindelseskantor, som skulle være mellemed mellem de forskellige regerings-

kontorer og med et personale, der udelukkende skulle bestå af folk, der var velkendte med Danmark, dansk og det danske folk. De bifaldt tanken og tilsagde fuld støtte i forståelse af, at Danmark, der hverken var fjendtlig, allieret eller neutral, var i en enestående stilling. D. 16. april 1940 traf jeg Mr. Brendan Bracken, der da var Mr. Churchills privatsekretær. Han greb tanken med begejstring og lovede at drøfte sagen med det samme med udenrigsministeriet – og at sørge for, at ingen af dem, der tidligere havde været knyttet til legationen og konsulatet i København ville blive sendt til udlandet, før sagen var ordnet. Den britiske gesandt Howard Smith og marineattachéen kaptajn Denham satte sig også i bevægelse for at få dannet et forbindelseskantor i udenrigsministeriet og admiralitetet. Et par dage senere ringede Brendan Bracken mig op for at sige, at forslaget var nået halvvejs op gennem udenrigsministeriet, som var besluttet på, at hvis der var nogen, som kendte Danmark, ville de sende ham til Sydamerika – og Rodney Gallop blev faktisk ansat i den sydamerikanske afdeling.«

I løbet af få uger fik nu krigsbegivenhederne med det tyske indbrud i Holland, Belgien og Frankrig, de engelske troppers tilbagetrækning fra Dunkerque, Frankrigs kapitulation og luftslaget om England et så dramatisk og kritisk forløb, at spørgsmålet om Danmarks stilling trådte helt i baggrunden, hvorfor den spæde begyndelse til et samarbejde mellem de nævnte englændere først senere skulle få betydning. Dels var udviklingen i Danmark med de første danske indrømmelser overfor et voksende tysk tryk og med regeringserklæringen af 8. juli ikke gunstig for tanken om en mulig dansk indsats, dels og ganske særligt måtte sådanne tanker ganske drukne i den malstrøm af problemer, der i sommerens løb slog sammen om alle engelske myndigheder. Som vi nedenfor skal få at se, herskede der også i danske kredse i England dyb usikkerhed overfor den kurs, der skulle stikkes ud. Også i England måtte choket fra 9. april afreageres; også her havde modstandstanken sin tydelige, omend kortvarige inkubationstid.

Kun få opmuntringer mødte i forsommerens hektiske og deprimerende måneder de danske kredse i England og den

lille engelske kreds, som havde interesse for Danmark. Den betydeligste opmuntring kom fra de danske sømænd. Den 9. april blev ca. 200 danske skibe afskåret fra forbindelsen med hjemlandet, og på trods af den efter danske forhold overordentlige ringe engelske aflønning, der androg ca. 50 pct. af, hvad danske sømænd modtog i hyre under dansk flag, på trods af alle farer og afsavn, valgte det store flertal af disse at søge allieret havn, ligesom ca. 5000 danske sømænd kom til at gøre tjeneste under allieret flag. Det opråb til danske skibe, der efter den 9. april gentagne gange udsendtes over B. B. C. som en indledning til de danske udsendelser fra London, og hvori man opfordrede skibene til at søge allieret havn, kunne ikke have fået et svar, der klarere kunne bidrage til at dementere alle tyske som allierede – påstande om dansk tyskvenlighed

En anden opmuntring kom, da det engelske underhus-medlem, Mr. Mander, den 8. maj 1940 i underhuset rettede følgende spørgsmål til premierminister Chamberlain: »Vil han [ministeren] betragte det som et af de allieredes krigsmål at genoprette Danmarks frihed og uafhængighed?«, hvortil understatssekretær i udenrigsministeriet, Mr. Butler, kort svarede: »Yes, sir«. I dette spinkle, men uforstyrrelige »Yes« måtte arbejdet for Danmarks sag i lange tider søge sig en kummerlig næring.

Og under den tavse overflade var dette arbejde i fuld gang, i England som andre steder i den frie verden og i Danmark. Det stilfærdige initiativ, som kredsen fra diplomattoget havde taget, var ganske vist hurtigt døet hen og havde da også fortrinsvis symptomatisk interesse. Selve kredsen var ved at splittes. Gallop var, som vi har set, blevet grebet af Foreign Office's store maskineri, Turnbull arbejdede i B. B. C. – indtil den 28. maj med etableringen af de danske udsendelser – Hollingworth blev udkommanderet til Island som sekretær hos admiralen for den engelske besættelsesstyrke der, Spink blev dirigeret til det engelske konsulat i Rom, mens Stagg i London gjorde tjeneste i »Ministry of Shipping« og samtidig holdt sig orienteret om det arbejde, der nu var under udvikling i danske kredse i England. Og mens den lille engelske kreds's arbejde kun repræsenterede en krusning, der kunne falde til

ro uden at efterlade sig spor i det endelige handlingsforløb, så lå sagen noget anderledes med det initiativ, danskerne i England og udlandet i det hele selv tog. Her kan linien følges frem mod de endelige resultater. Vi skal i det følgende bevæge os frem ad denne linie – mod en afgørelse.

Kapitel 2 Blandt danske i London

Det er ikke hensigten at følge hele den aktivitet, udenlandsdanskerne under krigen udfoldede til støtte for kampen mod nazismen. Uanset at det meste af dette arbejde kom Danmark og dermed den danske modstandsbevægelse til gode på den ene eller anden måde, er opgaven her indskrænket til at følge det arbejde, der direkte havde til formål at bringe en kommende dansk modstandsbevægelse i hjemlandet hjælp. Eksempelvis falder således en skildring af de danske sømænds indsats udenfor opgaven og ligeledes i det væsentlige en skildring af Det danske Råd eller de enkelte danske gesandtskabers virken for Danmarks sag, selvom et enkelt af disse gesandtskaber må berøres. Det samme gælder i det store og hele de danske radioudsendelser fra London, uanset at der her er tale om et arbejde, der i høj grad fik direkte indflydelse på opbygningen og udformningen af den danske modstand, hvorfor det på dette område ikke er muligt at trække nogen skarp grænse. Det må dog i almindelighed siges, at meget af det således udeladte var af overordentlig indirekte betydning for modstandsbevægelsen. Således var f. eks. sømændenes indsats, både i henseende til den opmærksomhed, den vakte i den frie verden ligesom i henseende til de personlige afsavn og ofre, den medførte for sømændene, en indsats af allerførste rang med stærke positive virkninger for synet på Danmark og dermed for den hjemlige modstandsbevægelse.

I mange henseender frembyder naturligvis den reaktion, besættelsen udløste hos udenlandsdanskerne – og i det føl-

gende tænkes der her særligt på danskerne i England – væsentlige lighedspunkter med reaktionen i Danmark. Her som der træder chokvirkningen tydeligt frem, og her som der var den første tid efter besættelsen i betydeligt omfang præget af usikkerhed overfor fremtiden, usikkerhed overfor karakteren af besættelsen, usikkerhed overfor den rette fortolkning af meddelelserne hjemmefra, usikkerhed overfor de allierede magters holdning til, hvad der var sket, og naturligvis ikke mindst usikkerhed overfor, hvilken holdning danskerne udenfor besættelsens aflukke retteligt burde indtage. Hverken chokforfølelsen eller følelsen af usikkerhed er til at undre sig over. Besættelsen måtte hos danske i udlandet udløse følelser, der løb parallelt med dem derhjemme, og det falder helt naturligt, om følelsesudsvingene i mange tilfælde forstærkes af afstanden. For den, der står deltagende udenfor en katastrofe, afbalanceres de negative følelser ikke af den styrke, en medleven skænker, eller af den positive følelse af at være med i det sammenhold, et fælles skibbrud skaber. Følelsen af forbitret magtesløshed bliver let forstærket hos den, der mod sine ønsker og instinkter føler sig som tilskuer. Det må også erindres, at de fleste danske kun midlertidigt opholdt sig udenfor Danmark. For dem stod uhyre meget på spil, forbindelsen på ubestemt tid med slægt, venner, erhverv og hele det hjemlige miljø. Dem måtte choket ramme hårdt, hvor i verden de så befandt sig. Er det ikke den samme forfølelsens stemning, vi gang på gang møder i beretninger om den 9. april:

»... Vi sejlede fra Bergen den 9. april tidligt om morgenen for på et nærmere angivet sted uden for 3-milegrænsen at møde den britiske eskorte. På vej til dette mødested mødte vi en stærkt armeret trawler på vej ind til Bergen. Vi anede på daværende tidspunkt intet om den tyske besættelse af Danmark, og det kom derfor som et chok, da vi pludselig blev kaldt til skibsråd hos kaptajnen, der meddelte os, hvad der var sket«. »Den 8. april fortøjede vi i Rotterdams havn. Om få dage kunne vi være i vore hjem i Danmark – og vi glædede os. Men desværre – for tidligt! Om formiddagen hed det sig, at Danmark var besat af tyske tropper ... Det gjorde et overvældende

indtryk på os alle, og en dyster, sørgmodig stemning bredte sig imellem os. Stilfærdigt og alvorligt drøftede vi begivenhederne med alle dens muligheder – og den formiddag så jeg voksne mænd græde«. Eller det korte: »Selvom begivenhederne den 9. april ikke var uventede, kom det dog som et chok at høre detaillerne i radioen om morgenen«. Flemming Muus skildrer sine følelser, da han i Liberia erfarer det skete: »... Meddelelsen lammede mig fuldkomment. Jeg tror ikke, jeg bevægede så meget som en finger i løbet af den næste time. Jeg sad blot i en stol, uden tanke, lammet af sorg og skam«. Og er der mon langt fra disse stemninger til den rørende og dybt menneskelige eskimostemme, der lyder dybt inde i ødemarken i Ellesmereland, da følgende indskrift til kammeraterne indrives på en pemmikandåse: »Tyskerne fraraner danskerne alt kød. Kongen er den eneste, der ikke har tabt modet. Der er ingen petroleum i butikken«. Nej, man behøver ikke at lede langt for at finde vidnesbyrd om forfærdelsen. Man behøver ikke stor indfølelse for at forstå den.

Men også den usikkerhed, der for de fleste måtte præge den første tid, er ganske forståelig. Først og fremmest blev usikkerheden i foråret og sommeren hurtigt fælleseje for alle, der fra den frie verden betragtede krigens gang. I hovedkulds tempo væltede alle gængse forestillinger over ende. Hvor det drejede sig om stillingtagen til danske fremtidsproblemer kunne der i bedste fald være tale om spekulationer, der måtte tage deres udgangspunkt i uoverskuelige rækker af hypotetiske muligheder. For mange måtte sådanne spekulationer forekomme hasarderede, og for dem blev det derfor den rette kurs at vente og se tiden an. Det kunne næppe have været anderledes.

Stærkere stod i denne situation de danske, der reagerede mere på deres følelser og instinktive fornemmelser overfor det, der var sket, end de, der forsøgte at famle sig en vej frem i den nye situation i forgæves refleksioner over de muligheder, fremtiden måtte kunne bringe. I visse øjeblikke, når den komplicerede analyse nægter at give resultater, må handlingerne udspringe af en enkel og usammenhængende, ikke sjældent stærkt følelsesbetonet, tankegang. Ellers bliver der ofte ikke anden handling end modpartens.

Men mens udviklingen blandt de danske i udlandet således frembyder væsentlige lighedspunkter med udviklingen i Danmark, så frembyder den i det mindste i én fremtrædende henseende også en decideret ulighed. For adskillige, og vel netop fortrinsvis for de mere handlingsbestemte, for hvem problemstillingen er enkel og indiskutabel, afreageres hurtigt chok og usikkerhed, og uden vaklen styrer tanken direkte løs på muligheden af deltagelse i den åbne kamp. Dette gælder ikke mindst sømændene, som i mange tilfælde stod overfor nødvendigheden af at skulle træffe en øjeblikkelig beslutning. Men mens modstandstanken i Danmark må gennemløbe adskillige faser, der hver for sig sluser over i nye muligheder, så når den modstandsbevidste danskhed i England ret hurtigt frem til at opstille dansk deltagelse i den fysiske kamp som det centrale og øjeblikkelige mål. Her blokeres vejen ikke i afgørende grad af nødvendige sekundære mål, bristende forudsætninger og hæmmende politiske hensyn. Alene den forskelligartede atmosfære var betydningsfuld. England var i kamp på liv og død, åbne kamphandlinger hørte til dagens orden, og tanken om dansk deltagelse i dem lå snublende nær. Den var set fra England lige så selvfølgerlig og realistisk, som den set fra Danmark kunne forekomme teoretisk og virkelighedsfjern, i alle tilfælde betinget af en lang række uopfyldte forudsætninger. Det skulle også hurtigt vise sig, at der i England var betydende kredse, hvis interesse for en dansk indsats voksede i samme grad, som danskerne viste sig villige til – både på udefront og hjemmefront – at gå i direkte kamp. Man havde den dybeste respekt for passiv modstand, men man havde interesse i aktiv. Da de aktivistiske danske og engelske kredse fandt hinanden i løbet af sommeren og sensommeren 1940, indledtes arbejdet på at opbygge en organisation til støtte for en kommende kamp i Danmark. Opbygningen stod på, mens den danske hjemmefront i 1940 og 1941 arbejdede sig frem til den modning, der betingede en åben kamp.

Blandt de danske, der meget hurtigt nåede frem til at opstille kravet om direkte dansk krigsdeltagelse som det afgørende mål, kom kaptajn Werner Michael Iversen og læge Carl Johan Bruhn til at spille en ledende rolle. Føl-

ger vi deres arbejde, føres vi direkte ind i hjertet af det problemkompleks, som her skal skildres.

Den 9. april 1940 opholdt Michael Iversen sig i England. I årene 1919–39 havde han været bestyrer på en plantage i Malakka, og i 1939 trak han sig efter udløbet af en 20-årig kontakt ud af arbejdet her og vendte tilbage til Europa, hvor han sammen med sin engelskfødte hustru tog ophold i England. Opholdstilladelse i det krigsførende England opnåede han i januar 1940. I vintermånederne 1939–40 knyttede han kontakt med danske kredse, dels med embedsmænd i legationen, dels med danske i den danske klub i London og modtog herigennem indtryk af forhold og tilstande i Danmark, som de udefra set udviklede sig under krigen.

Iversen var en af de danske, for hvem sagen efter den 9. april var ganske klar. I sin beretning til rigsarkivet gør han rede for sin opfattelse: » . . . Da derfor budskabet den 9. april 1940 kom, var jeg straks klar over, at der kun var et for mig at gøre, nemlig på den ene eller anden måde at komme til at tage del i befrielseskampen . . . Jeg talte med forskellige i klubben om, at der kun var en form for danske at hævde sig på, nemlig ved at melde sig som frivillig og kæmpe . . . «. Helt i overensstemmelse med denne tankegang var det, at han – efter først at have tilbudt sin tjeneste ved den danske legation – d. 30. april henvendte sig til det engelske krigsministerium og tilbød den engelske hær sin tjeneste: »Det er mit højeste ønske, at tjene de allierede, således som jeg prøvede at gøre det ved krigsudbruddet [i Malakka] såvel som gennem Field Service Centre, og jeg nærer et endnu større ønske om at stille min tidligere uddannelse og erfaring til disposition for regeringen til det formål, som regeringen måtte anse mig egnet til . . . I en situation, hvor landet her er i krig og mit eget land besat . . . ønsker jeg at melde mig, når det ønskes og med et øjeblikks varsel.«

Iversens stilling var klar og enkel. Forbehold, omsvøb og betænkeligheder var den ikke trykket af. Når Blytgen-Petersen skildrer arbejdet for at rejse en dansk bevægelse i England og i denne forbindelse nævner, at »nogle bar ild, andre bar sværd, nogle pøsede måske vand på«, så

hørte Iversen i udpræget grad til dem, der bar sværd. Han kom ikke til at bære det forgæves.

Ganske vist blev hans ansøgning med tak afslået, og tilsvarende afsloges en lang række henvendelser til andre engelske myndigheder, militære og andre, gennem foråret og sommeren. Men den i sandhed utrættelige energi, hvormed han søgte at skaffe sig en mulighed for at kunne øve en aktiv indsats, og ikke mindre hans kraftige agitation i danske kredse for at få rejst en dansk frivilligbevægelse skulle sluttelig – alle vanskeligheder til trods – ende med at trække den engelske opmærksomhed hen på hans person og virksomhed.

Iversens virksomhed var nemlig ikke i første række rettet mod det sekundære mål, personligt at opnå en placering i de aktives rækker. Først og fremmest gik hans bestræbelser ud på at vinde danske kredse i England for en tydelig dansk stillingtagen, demonstreret i første række gennem danske frivilliges krigsdeltagelse på engelsk side. På dette område fik hans arbejde afgørende betydning. I den gæringsproces, der var i gang i danske kredse, og som slutteligt skulle lede frem til dannelsen af Det danske Råd, kom han – sammen med andre danske, således den tidligere nævnte læge Carl Johan Bruhn – til at repræsentere den surdej, der drev gæringen stærkest fremad mod aktivismen, og for hvem processen var ufuldstændig, om ikke delvis ligegyldig, hvis den ikke endte i en klar manifestation af dansk kampvilje. Det er derfor formålstjenligt her at gå nærmere ind på den udvikling, forholdene i den danske koloni i månederne efter besættelsen undergik, og på de til tider ret hidsige diskussioner mellem denne kolonis medlemmer om veje og midler for danskerne i England. Ud af disse diskussioner udsprang Det danske Råd, og sideløbende hermed skabtes den danske frivilligbevægelse, der direkte kom til at gribe så stærkt ind i den hjemlige modstandsbevægelses udvikling.

Det siger sig selv, at da meddelelsen om d. 9. april nåede England, rettedes alle danske øjne mod den danske minister, grev Eduard Reventlow. Hans stilling til den nye situation måtte i speciel grad blive bestemmende for udviklingen, helt bortset fra den betydning, der i al almindelig-

hed måtte tillægges den holdning, netop Danmarks Englandsgesandt indtog. Grev Reventlow valgte som bekendt indtil videre at fortsatte som den danske konges og regerings udsending og fortsat at repræsentere danske interesser i Storbritannien i det omfang, hvori dette ville vise sig muligt. En tilsvarende stilling indtog det øvrige legationspersonale. I sin fremstilling i »Danmark under Verdenskrig og Besættelse« bruger daværende udenrigsminister Peter Munch det udtryk om grev Reventlow, at han »blev på sin post«, et udtryk, der vel i Munchs forsigtige og sobre stil foruden en konstatering af faktum indeholder en kort, anerkendende, udenrigsministeriel karakteristik af Reventlows holdning. Det er da også indlysende, at netop Reventlows holdning, selvom den i betragtning af gesandens mangeårige, intime tilknytning til det danske udenrigsministerium næppe kom uventet, måtte føles som en værdifuld støtte for udenrigsminister Munch og den danske regering i det hele. Den måtte bidrage til at stive regeringens 9. april-beslutning af og mildne på den trykkende atmosfære, der hurtigt lagde sig over udenrigsministerens forhandlinger med tyskerne om de danske gesandtskaber.

Det er ikke vanskeligt at se grundene til, at grev Reventlow bestemte sig for en afventende holdning og ikke som f. eks. Henrik Kauffmann i Washington besluttede at erklære, at han følte sig »frit stillet overfor den af tyskerne kontrollerede danske regering«. Forrest blandt gesandens motiver stod loyaliteten overfor konge og regering og ønsket om ikke at lægge den politik, som man i Danmark havde ment det nødvendigt at følge, hindringer i vejen. Grev Reventlow bemærker herom følgende i sit telegram af 11. december 1941, hvori han, efter Danmarks underskrift på Anti-komintern-pagten, motiverer sin beslutning om ikke fremtidigt at ville modtage ordrer fra det danske udenrigsministerium: »Den af mig hidtil fulgte linie har jeg ledet af det ønske jeg stedse har næret og altid vil nære om ikke at øge vanskelighederne hjemme i Danmark gjort alt hvad der stod i min magt for trods endog meget betydelige vanskeligheder at fastholde så længe som overhovedet muligt«. Men også andre hensyn kan have

spillet ind i gesandstens overvejelser. I sin fremstilling af de danske gesandtskaber i »Danmark under Besættelsen« anfører redaktør Kiilerich usikkerhedsmomentet overfor situationens indhold og muligheder og ikke mindst den betydelige usikkerhed, der i engelske kredse gjorde sig gældende med hensyn til de konsekvenser, kapitulationen ville få for engelsk politik overfor Danmark. Foreløbig udtalte understatssekretær Butler den 1. maj 1940 i underhuset, at den engelske regering, selvom den ikke kunne opretholde diplomatisk forbindelse med Danmark, dog ville anerkende at grev Reventlow fortsatte sit arbejde i »halvofficiel« stilling. En gesandt som f. eks. Henrik Kauffmann var i denne henseende anderledes på fast grund, idet det amerikanske udenrigsministerium ikke tøvede med at acceptere hans fremstilling af den danske regering som værende under tysk kontrol, hvorfor man helt og fuldt anerkendte ham som repræsentant for det frie Danmark, som besættelsen havde gjort en ende på, så længe krigen varede. En tilsvarende sikkerhed i fastlæggelsen af den kommende politik overfor Danmark fandtes ikke i »Foreign Office« i april 1940.

Danmark lå, som det tidligere har været berørt, i periferien af engelsk interesseområde, og i de første måneder efter 9. april blev der unægteligt andre og større ting at tage stilling til end de danske affærer. Det var først, da England sluttelig i juni stod helt alene med ryggen mod muren, at opmærksomheden i England for de mulige forbundsfæller indenfor Hitlers fæstning igen vågnede og fik vækstmuligheder.

England bandt sig således ikke straks til nogen bestemt politik. Fra et dansk synspunkt var vel den største trøst den, at fiktionen om dansk neutralitet ikke direkte var blevet anfægtet. Hensynet til danske skibe og danske sømænd talte stærkt i engelske overvejelser.

Blandt de danske i England blev grev Reventlows stilling i vid udstrækning forstået og accepteret. Helt kunne det naturligvis ikke undgås, at der opstod kritik, skuffelser og ikke mindst misforståelser, men i det lange løb fik denne kritik dog kun underordnet betydning og kom ikke til i afgørende grad at anfægte gesandstens position. Derimod nok hans placering indenfor det danske arbejde, der nu var

i gang med at udvikle sig. Når grev Reventlow renonce-rede på stillingen som »fri dansk gesandt«, fulgte naturligvis heraf, at andre end han måtte blive de drivende kræfter i bestræbelserne for at samle de danske om en aktiv holdning. I det drama, der nu udspillede i danske kredse med Holger Danske mere end med Hamlet som ledemotiv, indtog gesandten sin stilling på tilskuerpladserne. Da han senere rejste sig for at tage del i skuespillet, var spillet i fuld gang, intrigen under udvikling og de betydningsfuldeste roller allerede besat.

Stemningen i de danske kredse, der ikke var bundet af officielle hensyn, var som nævnt i de første måneder efter besættelsen præget af usikkerhed. Harmen, sorgen og følelsen af afmagt var stor, trangen til at foretage sig noget var brændende hos mange, men endnu stod man ganske famlende overfor, hvilke veje og midler man burde slå ind på, og hvilke der ville vise sig farbare. Trangen til at søge sammen blev stor, som den blev det i Danmark, og med dyb interesse lyttede man til de sparsomme oplysninger, der slap ud fra Danmark, eller som man kunne lytte sig til gennem udsendelserne over Kalundborg radio. Blytgen-Petersen giver udtryk for den tids stemninger med følgende vendinger: »Så lyttede vi til alsangen, tog samlingsregeringen som udtryk for den gode vilje til nationalt sammenhold og for politik på langt sigt, og vi opsugede enhver lille national tilkendegivelse i taler og musik med hyldestdemonstrationerne på kongens fødselsdag som klimaks. Og så trængte også vi til at være sammen med landsmænd. Også vi samledes, drak kasse med wienerbrød til i den danske klub og sang ind imellem«. Ligheden med danske stemninger er ganske iøjnefaldende.

I denne atmosfære voksede trangen til at øve en fri dansk indsats. Den måtte forekomme dobbelt nødvendig på baggrund af den skepsis, der fra engelske myndigheders side vistes danske statsborgere, og som måtte bidrage til at øge såvel nervøsitet som depression. I den diskussion, der nu føres indenfor den danske koloni om veje og midler ud af den nationale bitterhed, blander kaptajn Iversen nu sin røst. Selve diskussionen, der inden længe skulle føre til dannelsen af Det danske Råd, skal ikke følges i

enkeltheder – her skal kun den side af bevægelsen, der mundede ud i dannelsen af en dansk frivilligbevægelse, skildres. Det er her, Iversen spillede sin afgørende rolle.

For ham stod det hurtigt således, at »vi danske, der boede uden for Danmark og i England, i alt fald måtte handle således, at vi også kunne være til hjælp for det land, hvor vi var gæster«. Meget snart nåede han den overbevisning, at en dansk frivilligbevægelse var det mål, man skulle sigte imod. Men ind imellem tumlede han også med andre planer. Således udarbejdede han i sommeren 1940 en plan om, at danske i England påtog sig opdyrking af et vist stykke land, hvor den danske arbejdskraft, der ved besættelsen var strandet i England, kunne sættes ind. Planen blev aldrig realiseret, men har sin interesse ved at vise den stærke aktivitetstrang, der besjælede dens ophavsmand, og ved at illustrere, hvorledes tanken om en frivilligbevægelse selv hos Iversen, der bar denne tanke frem stærkere end nogen anden, måtte gå omveje, inden den fik sin endelige form. »Landbrugsplanen« synes yderligere at være udsprunget af en tidligere udarbejdet plan, også fra juni 1940, om muligheden af på langt sigt at skaffe beskæftigelse til arbejdsløse danske og har vel som sin forudsætning det hjælpearbejde, der bl. a. med støtte fra den danske legation blev sat ind for at skaffe midler til danske, der led nød, og hvortil Iversen bidrog med 100 £, et bidrag hvis størrelse måske var medvirkende til i danske kredse at henlede opmærksomheden på hans person. I sin »landbrugsplan« er Iversen endnu helt på civil grund. Tanken om en militær dansk indsats anses endnu ikke for realisabel. Det hedder i planen: »Tanken er derfor at finde udvej for danske, så de kan blive af positiv værdi på områder, hvor forholdene gør det muligt for dem at sætte ind. Grundet på de nuværende særlige omstændigheder er danske ude af stand til at hjælpe i defensiv og militær virksomhed – men ikke hvor det drejer sig om produktion af fødevarer . . .«. Endelig understreger planen, at ethvert skridt må godkendes af den danske legation. »Fra et legalt og politisk synspunkt«.

Hurtigt skulle imidlertid Iversens tanker dreje hen på løsningen af den opgave, der for ham kom til at stå som

den altafgørende: Samlingen af unge danske til kamp i de allierede styrker. En sådan tanke lå også lige om hjørnet, og Iversen er langt fra den eneste, der syslede med den, selvom han blev dens ivrigste talsmand. Det fortjener således at nævnes, at en så intim kender af stemninger fra den tid som forretningsfører Børge Møller, der under krigen blev de danske sømænds tillidsmand i England, mener at kunne føre tanken om en dansk deltagelse i direkte krigsførelse tilbage til umiddelbart efter den 9. april. Når tanken nu krystalliserer sig, tager man næppe fejl i at fremdrage den betydning, de Gaulles holdning netop nu måtte få for danske stemninger. Parallellen mellem de to lande var jo ret tydelig, og d. 18. juni 1940 havde de Gaulle holdt sin berømte tale til det franske folk, hvori det i slutningen hedder: »Jeg, General de Gaulle, der i øjeblikket er i London, opfordrer de franske officerer og soldater, der befinder sig på britisk territorium, eller som kommer dertil, med eller uden våben, og ingeniører og specialarbejdere fra våbenindustrien, der befinder sig på britisk territorium, eller som vil komme dertil, om at sætte sig i forbindelse med mig. Hvad der end sker, må den franske modstands lue ikke slukkes, og den vil ikke blive slukket«.

Tiden til handling var nu efter utallige private drøftelser, der i dag ikke lader sig efterforske, kommet. Den 26. juli 1940 indkaldtes der til et privat møde i den danske klub i Knightsbridge 62. Mødet var indkaldt af klubbens bestyrelse og blev ledet af dens daværende formand, Allan Michelsen. Det fik afgørende historisk betydning. Uanset at det var helt af forberedende karakter, og at ingen afgørende beslutninger blev taget, kan den frie danske bevægelse i Storbritannien føres tilbage til dette møde. Hvad der lå forud, var i det væsentlige usynlige strømninger. Nu trådte de for første gang frem til overfladen. Takket være de flittige notater, som kaptajn Iversen samtidigt med begivenhederne gjorde af dette og de følgende møder, lader begivenhederne sig fra nu af ret sikkert rekonstruere, idet det dog må understreges, at Iversen fra begyndelsen af og, som udviklingen skred frem, i stigende grad repræsenterede et skarpt og oftest oppositionelt standpunkt, som inden længe skulle træde offentligt frem, samt at han i det for denne

undersøgelse afgørende spørgsmål om rekrutteringen af danske frivillige snart skulle komme til at gå sine egne veje. Det faktiske handlingsforløb træder dog tydeligt frem, og ligeledes spores de voksende intime forbindelser, kaptajn Iversen fra august måned fik med engelske myndigheder.

Om mødet den 26. juli foreligger der i Iversens arkiv dels et referat, udarbejdet af denne med angivelse af, at det i kopi er udsendt til medlemmerne af det på mødet nedsatte midlertidige undersøgelsesudvalg, dels et referat, der efter Iversens håndskrevne notat på referatet stammer fra den unge dansker, Olaf Poulsen, som under krigen var knyttet til den danske afdeling af »Patriotic School«, der forestod den politimæssige undersøgelse af alle udlændinge, som ankom til Storbritannien. De to referater dækker i alt væsentligt hinanden.

I Olaf Poulsens nøgterne referat findes en interessant for-tegnelse over deltagerne:

»Liste over de tilstedeværende ved det danske møde i den danske klub d. 26.-7.-40. kl. 14, nævnt i den rækkefølge, hvor de talte, og derefter følgende navne på tilstedeværende, som ikke talte. Umiddelbart efter nummeret, der betegner talerne, skrives ordene pro og contra for at betegne, om de pågældende talere var for tanken om en dansk legion eller imod denne tanke.«

Bechgaard K taler dårligt dansk, foretrækker engelsk,
PRO (1)

Nielsen O E CONTRA (2)

Iversen W M PRO samlede meget bifald (3-7-9)

Jørgensen R. PRO (4-17)

Michelsen A CONTRA (5-15)

Mygind CONTRA (6)

Krøyer Kielberg CONTRA (8-10)

Nielsen Jacob CONTRA (11)

Lunøe Engineer PRO (12)

Palmer PRO (13)

Wellis PRO (14)

Holdthusen (16) ønskede at overveje tingene før stillingtagen

Dohm PRO (18-20) bifald

Stonner PRO (19)

Jensen, dansk sømandspræst, PRO (21)

Lunn Iver PRO (22)

Duvier

Beck

Tillge Rasmussen

Møller Engineer

Bendix (Hambros Bank)

Jacobsen

Scheel, Count

Ingerslev Engineer

Larsen

Poulsen O

4–5 navne på deltagerne fik jeg ikke fat på.«

Det fremgår yderligere at listen, at mødets formål var at undersøge et forslag om dannelsen af en »Danish Legion«, eller som det hedder ordret i Olaf Poulsens referat: »... en dansk legion af frie og frivillige danske, som ønsker at melde sig til andre styrker af frie mænd, der hører til lande, besat af tyskerne, og som har ønsket at kæmpe for Storbritanniens sag.«

Hvem der er forslagsstilleren fremgår ikke. I Iversens referat nævnes, at formanden, Allan Michelsen, indledningsvis meddeler, at »han har givet lejlighed til afholdelsen af dette private møde som svar på mange henvendelser fra medlemmer om at danske i England tager skridt til at vise deres probritiske og danske sindelag«. Nogen egentlig forslagsstiller er der heller ingen grund til at lede efter. Her som i Danmark møder vi gang på gang det spontane som det karakteristiske i udviklingen. De mange diskussioner er ved at udløse spontane handlinger. Vi er i London umiddelbart inden luftslaget om England. Kravet om beslutsom handling ligger så at sige i luften.

Stemningen på mødet var – naturligvis – helt igennem for England og Englands kamp. Derimod fremgår det, også af den citerede liste, at der har hersket divergenser med hensyn til veje og midler. Det hedder herom i Olaf Poulsens referat: »Anskuelserne varierede med hensyn til

mulighederne for at danne en legion. De ældre medlemmer troede, at det ville gøre mere skade end gavn for Danmark og for dem derhjemme. De yngre og midaldrende medlemmer gik alle ind for tanken om en dansk legion, der kunne vise de danske farver . . . De ældre medlemmer gjorde sig til talsmænd for oprettelsen af en dansk ambulance og indsamlingen af midler til et eventuelt køb af en jager- eller bombemaskine, som skulle overdrages til Storbritannien«. Denne fremstilling af modsætningen mellem to fraktioner bekræftes, men i mere vage vendinger, af Iversens tilsvarende referat, men i særlig grad bekræftes den af et memorandum, i hvilket Iversen ridser hovedlinierne i arbejdet inden 7. august op. Det hedder herom i omtalen af mødet den 26.: »Følelsen hos et vist antal af de ældre, nemlig de indflydelsesrige, er, at intet overhovedet burde gøres; de er særlig påvirkede af ønskerne i danske diplomatiske kredse om at forblive passive . . . Den anden del understøtter tanken om aktion, bifalder min stærke tale og støttes af J. [Robert Jørgensen], som allerede har haft denne tanke siden Danmarks fald . . .« Her møder vi, ved siden af Iversens deduktioner om bevæggrunde, tydeligt den nævnte divergens, og vi møder den i stærkere og stærkere grad, når vi nærmere ser på den udvikling, der blev resultatet af mødet den 26.

Dette mødes resultat blev, efter forslag fra Holdthusen, at der blev nedsat et midlertidigt undersøgelsesudvalg, som skulle drøfte muligheden for oprettelsen af en dansk bevægelse. De to referater er her noget afvigende, idet Olaf Poulsen anfører det som udvalgets formål at undersøge muligheden for dannelsen af en dansk »Legion«, mens Iversens referat noget forsigtigere siger, at formålet var at undersøge muligheden for en »bevægelse, der kan udtrykke danskes probritiske og danske sindelag på praktisk vis«. Der er dog næppe tvivl om, at Iversen hermed også tænker på sin hovedide om en dansk militær bevægelse. Det er mod realisationen af denne ide, han stiler i det kommende arbejde. Men Iversens udtryk er altså rummeligere end Poulsens, og som det vil fremgå af det følgende udvalgsarbejde også rigtigere.

Det midlertidige undersøgelsesudvalg kom til at bestå

af direktør S. A. Dohm, næstformand i den danske klub, W. M. Iversen, R. Jørgensen, O. Holdthusen og direktør I. Lunn. Umiddelbart efter afslutningen af det refererede møde trådte udvalget sammen i den danske klubs lokaler. Til formand valgtes direktør Dohm, et nyt møde ansattes til den 30. juli. Det blev overdraget Robert Jørgensen at orientere sig i engelske kredse om den britiske holdning til hele sagen.

Sagen var nu i fuld udvikling. På mødet den 30. meddelte Robert Jørgensen, at han havde undersøgt den britiske semi-officielle stilling og der fundet velvilje overfor tanken. Direkte nævner Iversens referat, at Robert Jørgensen havde haft kontakt med to engelske embedsmænd, Mr. Kenny fra Ministry of Information og Mr. Gallop, og han refererer, at tanken er blevet modtaget med velvillig opmærksomhed, og at det er blevet foreslået, at en eventuel bestyrelse skulle være Anglo-Danish og til at begynde med ikke søge officiel anerkendelse.

Efter at undersøgelsesudvalget havde modtaget de nævnte oplysninger, der jo i det mindste gik ud på, at man fra officiel engelsk side indtog en i øvrigt uforbindende venlig stilling til bestræbelserne i danske kredse på at skabe en fri dansk bevægelse, gik det over til en drøftelse af retningslinierne for det kommende arbejde. På møder d. 5., 12., 16. og 23. august fortsatte dette arbejde, og efterhånden som arbejdet skred frem, afslørede en dybere gående uenighed mellem udvalgets medlemmer, en uenighed, der har sin store interesse for det her foreliggende spørgsmål, idet den drejede sig om netop den danske frivilligbevægelse, som Iversen var advokat for, og som det her er opgaven at følge.

Med hensyn til de almindelige retningslinier for arbejdet opnåedes der hurtigt enighed. Efter at forskellige forslag havde været drøftet, nåede udvalgets medlemmer på mødet d. 16. august frem til følgende endelige formulering af udvalgets arbejde:

»Udvalgets arbejde skal foreløbig bestå i:

1. at udforme forslag til hovedformål for hvilket en ny organisation kan tænkes at arbejde.
2. at undersøge de forhåndenværende muligheder for op-

rettelsen af en sådan organisation, deriblandt behandle sådanne forslag, som er eller måtte blive fremsat.

3. at rapportere resultatet af disse undersøgelser til et senere møde af interesserede danske, som derefter tager bestemmelse for eller imod oprettelsen af en ny organisation og i bekræftende fald vælger sin egen bestyrelse«.

Om dette ses der ikke at have været væsentlig uenighed. Vanskelighederne melder sig ved fortolkningen af det, der derpå følger:

»Udvalget skal anstille sine undersøgelser med følgende 4 hovedpunkter som basis for en mulig organisation:

- a. at der arbejdes for genoprettelsen af Danmarks frihed med det for øje at undersøge, på hvilken måde frie danske kan yde hjælp – direkte eller indirekte – til det britiske imperium i den foreliggende situation.
- b. at der arbejdes for at fremme sammenholdet mellem alle danske i Storbritannien og i det britiske empire og i forbindelse med alle frie danske i verden.
- c. at der arbejdes således af denne organisation, at de officielle danske repræsentanters stilling i England styrkes.
- d. at der i alle offentlige meddelelse [r], ... altid drages omsorg for, at ordlyden af sådanne meddelelser ikke kan skabe vanskeligheder her eller i Danmark og derved skade sagen«.

Det var i første række fortolkningen af den under a. nævnte forudsætning for arbejdet, der skulle komme til at slå skår i udvalgets arbejde. Iversen fortolkede denne forudsætning således, at der med de britiske myndigheders sanktion skulle dannes en bevægelse af danske frivillige, der kunne gå direkte ind i kampen og således demonstrere danskes vilje til at løbe kampens risiko side om side med de allierede. For ham var dette den ufravigelige opgave. I et brev til Robert Jørgensen udtrykker han sig således herom: »Når De nu kender mine synspunkter, så kan De måske derfor forstå, at hvis jeg føler, at der til sidst er en mulighed for, at en sådan frivillig styrke bliver undertrykt og bliver til intet, så ville jeg hellere være ude af sagen, hvilket jeg for nogen tid siden forstod, at De også hellere

ville.« Og det var netop denne mulighed, at en dansk militærstyrke ikke ville blive opstillet, Iversen i løbet af august med rette eller urette så sig tvunget til at se i øjnene. For ham stod dette som dødsstødet for en dansk bevægelse. Det fremgår klart af hans papirer, at han mere og mere er kommet ind på den tanke, at en dansk frivillig kampstyrke må rejses. Tanken om civil hjælp i landbruget eller tanken om en ambulance, som den blev bragt frem i udvalget, tilfredsstillende ikke mere. Af en række memoranda og notater, som han udarbejder i begyndelsen af august, fremgår det, at han nu stiler mod to mål, i sammenligning med hvilke alt andet bliver uvæsentligt eller ligegyldigt: Frivillig dansk militærdeltagelse og åbningen af et dansk hus, der kan samle alle danske i Storbritannien, deriblandt også sømændene, der ikke havde adgang til den danske klub. Under hans kamp for disse synspunkter vokser modsætningsforholdet mellem ham og flere af udvalgets øvrige medlemmer stærkt, og han kommer til at føle sig som en oppositionel minoritet i udvalget. Stærkest møder vi disse synspunkter og stemninger i et memorandum fra 7. august. Det hedder heri bl. a.:

»Vi løber den fare at bevæge os bort fra hovedsagen, at det er vores opgave at bringe vor sag frem for den britiske regering på en sådan måde, at vi er villige til at løbe en risiko, og at vi ønsker at løbe en risiko for at hjælpe G. B. og derved bevise, at vi er interesserede i Danmarks uafhængighed. Og ikke blot taler om den eller betaler for den ved indsamling til Spitfires og ambulancer . . . Kun ved at begynde med en lille militærgruppe . . . kan vi opnå vort mål, at give et troværdigt udtryk for vort ønske om at hjælpe G. B. og Danmark . . . Også og kun for denne sags skyld kan vi henvende os til frie danske i udlandet og opnå G. B.'s tilladelse til indrejse her eller opnå en tilladelse til . . . at åbne et kontor i London, hvor danske kunne henvende sig for at melde sig til tjeneste. Dette er hovedpunktet i hele bevægelsen og må ikke tabes af syne.«

I de nævnte papirer ses det, hvorledes hans ideer om en frivillig dansk militærstyrke begynder at antage konkret form. I et memorandum af 11. august gennemgås ret nøje

den tænkte formations administration og organisation, og i memorandumets slutning gøres der rede for opbygningen af de væbnede styrker. Disse skal udelukkende stå under militær kommando, og chefen skal være en britisk officer. Der skal oprettes en minestyger-afdeling, en let tank- eller anti-tank-afdeling, en flyveafdeling, dansk ambulance, dansk hospital samt evt. andre afdelinger, afhængig af den succes, en rekruttering ville få i Canada, U. S. A. og andre steder. Iversens ideer går således ud på dannelsen af regulære danske troppeafdelinger, i øvrigt i et omfang, som stod i komplet misforhold til de ressourcer, der selv i bedste fald kunne rådes over, men ved siden heraf bringer det nævnte memorandum det overordentlig interessante, at vi her for første gang møder tanken om at stimulere og yde støtte til den modstand, som måtte antages at kunne rejses i selve hjemlandet. De pågældende afsnit foregriber i vigtige henseender, hvad der senere skulle blive virkeliggjort, og anlægger synspunkter, som på et senere tidspunkt skulle blive bærende for den britiske støtte til modstandsbevægelsen. De skal derfor citeres her:

»a) Forbindelse med B. B. C. Om muligt forøge antallet af udsendelser og den tid, der gives udsendelserne på dansk til Danmark.

b) om muligt og tillige have egen sender til udsendelser til Danmark på dansk, der skulle opfordre danske i de timer, der var mest velegnede for dem (tiden lige efter danske måltider) til at begynde modstand, sabotage, kort sagt at gøre fjendens besættelsesopgave så vanskelig som muligt. Man skulle holde taler for at vække deres nationalstolthed, hamre ind i dem den skæbne, de vil få i fremtiden, hvis de slapper af og giver efter uden at gøre modstand. Man skulle opmuntre til opposition overfor den sidste danske regering o. s. v. o. s. v.

c) Man skulle skabe forbindelse med den danske legation i Washington . . .

d) . . .

e) Flyveblade, indeholdende propaganda, skulle skrives og kastes ned over Danmark, om muligt af den danske flyvemaskine nu i England.«

Ud fra sådanne anskuelser var det, Iversen i løbet af

august måned kom i skarp konflikt med flertalsopfattelsen i det midlertidige undersøgelsesudvalg. Særlig nægtede han at godkende den opfattelse, at man ved en aggressiv holdning kunne skabe vanskeligheder for den danske legation, kunne kompromittere fiktionen om dansk neutralitet, kunne udsætte danske økonomiske interesser for fare eller fremkalde tyske repressalier i Danmark. Heller ikke vil han anerkende den mulighed, at en dansk militær indsats måske slet ikke er ønsket fra britisk side, eller at hans planer – personelt og finansielt – ligger ud over de eksisterende muligheder. Overfor sådanne indvendinger spores der en tydelig irritation hos ham: »Forsigtighed og frygtsomhed var det virkelige slagord bag fremgangsmåden, og det smagte i høj grad af, at det var adskilliges ønske at forhale de skridt, der ville bringe danskerne ud i åben stillingtagen, indtil det var temmelig sikkert fastslået, hvem der ville vinde krigen.«

Mere indgående udvikles det samme synspunkt, og fremhæves de samme motiver hos modstanderne i et andet memorandum fra efteråret 1940: »Et spørgsmål om dansk kampære står ikke på programmet, da de ikke ønsker at ødelægge status quo i Danmark, hvilket faktisk også er til deres egen fordel . . . Deres synspunkt er det: Hvis Tyskland vinder, har de ikke handlet imod det; de har vist tilstrækkelig overfladisk sympati overfor England til at slippe uskadt . . . Hvis England vinder, tror de at have hjulpet England med Røde Kors-indsamlinger o. s. v. og ved at udtrykke deres dybe sympati for den britiske sag i ord . . . Den danske Londondelegations officielle holdning er i nogen grad baseret på de ovenfor nævnte følelser . . . « Her strømmer irritationen frit fra leveren, og skytset rettes nu direkte mod legationen.

Det må siges, at Iversen i kampens hede kommer til at tillægge sine modstandere motiver, som næppe holder for en kritisk betragtning. Opportunisme er jo langtfra altid affødt af grumsede motiver, men kan lige så vel være udslag af berettigede taktiske overvejelser eller prisværdig loyalitet. Men det anførte viser med al ønskelig tydelighed konfliktens styrke og bitterhed, netop fordi den her lader sig følge gennem en mand, der stod på en yderfløj og

netop på den yderfløj, der her må interessere stærkest, fordi det var den, der bevidst arbejdede frem mod den åbne kamp. Herude på fløjen er problemet forenklet. Det reflektoriske er skubbet i baggrunden, og de umiddelbare grundfornemmelser, i ikke ringe grad af følelsesmæssig natur, er trådt i forgrunden som de bærende for de unuancerede standpunkter, der er den kæmpendes privilegium. Vi er i England, men hvor påfaldende er ikke den lighed, der hersker med danske forhold. I problemstilling, i argumentation, i standpunkter og i stemninger. Den danske regeringsafgørelse af 9. april satte sit mærke på drøftelsen mellem danske – også ude i den frie verden.

Der spores en betydningsfuld forskydning i Iversens standpunkt fra juni til august. I juni ligger som påvist en dansk militær indsats udenfor mulighedernes grænse, men i august er den blevet det indiskutable mål. Årsagerne til denne forskydning kan være flere, men en væsentlig årsag af allerstørste interesse lader sig påvise: Kaptajn Iversen er kommet i forbindelse med engelske kredse, for hvem en dansk militær indsats ikke bare er en mulighed, men en nødvendighed. Om denne kontakt meddeler Iversen selv:

»Allerede i august var jeg kommet i forbindelse med Sir Charles Hambro igennem Commander F. N. Stagg, R. N., der havde bedt om at blive introduceret til mig i den danske klub, hvor han havde hørt om den dansker, der agiterede for aktiv handling«. Men også fra samtidige kilder kastes der et strejflys ind over denne dansk-engelske kontakt. Der findes i Iversens papirer et referat af et møde, som d. 10. august fandt sted mellem på den ene side den tidligere nævnte Olaf Poulsen og kaptajn Iversen og på den anden side den Mr. Bechgaard, der var første taler på mødet d. 26. juli, og som på dette møde havde taget til orde for en dansk frivilligbevægelse. Mr. Bechgaard var sekretær hos det engelske underhusmedlem, Mr. Strauss. Referatet har karakter af en række spørgsmål og svar, hvis formål helt igennem er det at få ventileret de britiske synspunkter. Det bringes her in extenso:

»Spørgsmål stillede og besvarede d. 10. august 1940.

Til stede var d'hrr. K. Bechgaard, O. Poulsen og W. M. Iversen.

Spørgsmål: Iversen.

Svar: Bechgaard.

1. Er den britiske regering interesseret i, at vi danske foretager os noget?

Svar: Ja.

2. Under hvilken form?

Svar: Skal undersøges.

3. Hvad ønsker den britiske regering?

Svar: At den danske opposition sammensvejses.

4. Vil den britiske regering som en begyndelse åbne mulighed for os til at melde os til de britiske styrker som kæmpende soldater – ikke i civilt arbejde – f. eks. i lette tankenheder eller ved minestrygning?

Svar: Undersøges i øjeblikket og er under velvillig undersøgelse.

5. Hvilken virkning vil det have, hvis vor organisation udelukkende tager sig af vore egne landsmænd, d. v. s. danner en ikke-kæmpende organisation, f. eks. en arbejdsanvisning for danske, selskabelige sammenkomster, kort sagt forbliver ikke-kæmpende?

Svar: Ikke nok, der ønskes en militær styrke.

6. Vil det være tilfredsstillende, hvis organisationen er *privat* og *frivillig*?

Svar: Ja.

7. Hvilket spørgsmål vil blive stillet i underhuset onsdag d. 14?

Svar: Er regeringen rede til at give støtte til og tilbyde anerkendelse af en kreds af danske, som arbejder aktivt på at modarbejde den tyske besættelse af Danmark.«

I en samtidig tilføjelse til referatet oplyser Iversen, at spørgsmålene »er mere eller mindre bekræftede af commander Stagg, for så vidt angår spørgsmålene 1–6, mens 7 ikke blev diskuteret«. Kaptajn Iversen meddeler videre, at Stagg har oplyst, at selv en detalje som et battledress for danske har været diskuteret, ligesom han overfor Iversen har nævnt den engelske bankmand, Sir Charles Hambro, som ivrig for sagen og interesseret i spørgsmålet om en let tank-afdeling og uddannelsen af danske officerer. For Iversen er disse oplysninger kommet ganske overraskende,

og Bechgaards og Staggs svar går jo unægtelig også væsentligt udover de henholdende britiske svar, der efter Iversens papirer indtil da var blevet refereret overfor undersøgelsesudvalget. Han udbryder i slutningen af sit referat: »Hvorfor har vi ikke fået noget at vide om dette før.« De nye oplysninger har øjensynligt bidraget til at sætte Iversen endnu stærkere ind på tanken om en dansk militær formation. Dagen efter mødet er det, han arbejder med det tidligere citerede memorandum af 11. august, hvori han trækker planerne for denne konkret op.

Kaptajn Iversen havde hermed fået personlig kontakt med netop de engelske kredse, der nu i dybeste hemmelighed var ved at udbygge en storstilet engelsk organisation til stimulering af og støtte til undergrundsaktivitet i Europa, og som et par måneder senere skulle oprette den danske afdeling af »S. O. E.«, som denne organisations navn var. Charles Hambro var på dette tidspunkt af krigen chef for »S. O. E.«, indtil arbejdet senere overgik til major-general Colin Gubbins der i foråret 1940 med stor dygtighed havde ledet den engelske »Scissorsforce« i Norge. Det er da indlysende, at de to mænd gensidigt havde brug for hinanden, og at kontakt mellem dem nu blev etableret, og det er såre velforståeligt, at de fortrolige samtaler, som nu fandt sted, ikke er fæstnede i Iversens papirer, således som det i detaljer gælder møderne i undersøgelsesudvalget. Arbejdet i »S. O. E.« havde sine særlige sikkerhedsregler, som nedenfor skal blive omtalt. Den 2. september 1940 lyder dog Hambros stemme i et brev: »Kære Mr. Iversen. Jeg var meget ked af, at jeg ikke traf Dem sidste lørdag, hvilket udelukkende skyldtes en misforståelse, for mens jeg ventede Dem på mit kontor, spiste De og Stagg frokost i »Thatched House Club«. Jeg ville gerne træffe Dem . . . Mon vi kunne arrangere et møde.« For sammenhængens skyld skal det her nævnes, at Hambro et par måneder senere skulle flyve til Stockholm, hvor han bl. a. knyttede forbindelse med redaktør Ebbe Munck, der var ved at spinde de første tråde i det finmaskede net, der fra Sverige vandt sig ind i Danmark. Muldvarpegangene arbejder sig frem, men endnu dybt under jorden.

Forbindelsen med englænderne danner den højst interes-

sante baggrund for forskydningen i Iversens standpunkter og bidrager til at gøre hans holdning forståelig. Forståelig bliver også nogle bemærkninger i hans tidligere nævnte brev til Robert Jørgensen: »Når De forstår, at de forskellige indtryk, jeg har modtaget fra kilder, som jeg ikke har nogen grund til at anse for at være uden betydning, er af nøjagtig samme mening, som De og jeg havde for ikke så længe siden, og som jeg håber, vi begge stadig har, nemlig: At det er af yderste vigtighed, at vi danske viser, at vi er villige til at løbe den risiko at kæmpe for vores frihed som et korps, eftersom alle andre tegn . . . ikke alene er spildte men fuldstændig forgæves . . . Hvis den britiske regering finder, at der er virkelig ærlig vilje bag vore anstrengelser . . . vil den ikke alene byde denne bevægelse velkommen, anerkende dens eksistens og også give os al den hjælp, vi ønsker . . . «

Stramningen i Iversens indstilling har dog muligvis også andre årsager end mødet med englænderne. Netop nu kommer han i forbindelse med forretningsfører Børge Møller, hvor han træffer en beslægtet aktivistisk indstilling fra sømændenes side. Af en række breve vekslede mellem de to mænd fremgår det, at der hersker stor overensstemmelse i synspunkter, ligesom det fremgår, at også Børge Møller er i kontakt med Stagg. Det skulle snart vise sig i realiteter, at det var mere end ord, når Børge Møller fremholdt sømændenes aktive indstilling. I betydelig grad blev det sømændene, der snart skulle fylde op i de danske frivilliges rækker.

Yderligere træffer Iversen nu en oberst Gibson, der var engelsk forbindelsesofficer til de frie finner, og gennem ham så han en mulighed for at få hjælp til åbningen af et dansk hus på Smith Square, og endelig er det i de samme dage, han træffer den tidligere nævnte danske læge, Carl Johan Bruhn, der skulle blive de første danske frivilliges leder og førende personlighed. Den 19. august skriver han til Iversen: »Kære Iversen. Her er min London-adresse, og jeg håber ved lejlighed at høre lidt fra Dem som sagen nu udvikler sig og tager form. Det er på tide, at visse aktive skridt bliver taget og at noget af en »vækkelse« af kolonien finder sted, og jeg er overbevist om, at mange

venter på en lejlighed – to come forward and show their true colours«.

De impulser, Iversen således på forskellig måde modtog, bidrog til at stramme hans holdning yderligere. I slutningen af august havde hans kontrovers med de øvrige medlemmer i undersøgelsesudvalget udviklet sig til en sådan skarphed, at han valgte at forlade udvalget for at stå frit. Efter overvejelser, der strakte sig over første halvdel af september, besluttede han uden hensyn til det fortsatte udvalgsarbejde at skride selvstændigt til handling og at udsende et opråb til danske i Storbritannien, hvori han anmodede danske om at give deres tilslutning til oprettelsen af et dansk hus og til et dansk tilsagn om at ville kæmpe side om side med Storbritannien og dets allierede. Opråbet, der forinden udsendelsen den 26. september – Chr. d. X's fødselsdag – blev forelagt grev Reventlow, der ved læsningen ytrede bekymring for, at det kunne være egnet til at splitte de danske, er stilet til »danske mænd og kvinder i Storbritannien« og er underskrevet af kaptajn Iversen og af ham alene, mens henvendelsens tekst anvender formen »vi«. Det indeholder en stærk patriotisk appel til alle danske om at samle sig til handling og med deres underskrift give tilslutning til åbningen af et dansk hus, der skulle samle de danske, som ønskede at tilbyde Storbritannien deres tjeneste. Endvidere indeholder opråbet en henvendelse til den engelske udenrigsminister, hvori der dels anmodes om tilladelse til åbningen af et sådant hus, dels gives tilsagn om dansk støtte til den fælles kamp. Henvendelsen, der udsendes i ca. 2000 eksemplarer, resulterede i en række svarskrivelser.

Ejendommeligt nok faldt udsendelsen af dette opråb ret nøje sammen med indkaldelsen d. 30. september af det konstituerende møde, der blev resultatet af undersøgelsesudvalgets overvejelser, og som førte til dannelsen af Det danske Råd. I begyndelsen af oktober åbnede dette sit kontor i et lokale stillet til rådighed af ingeniør Lunøe, og den 10. oktober blev der over B. B. C. givet meddelelse om oprettelsen af rådet. Kaptajn Iversen fremhæver, at dette sammenfald i tid ikke var tilfældigt, men at udsendelsen af hans opråb blev det irritament, der kaldte de danske

kredse frem til handling, og dette synspunkt findes i Frischs værk, »Danmark besat og befriet«, uden at det dog ses, hvad Frisch støtter sin antagelse på. En sådan antagelse forekommer imidlertid sandsynlig, i det mindste for så vidt, som Iversens initiativ og aggressivitet bidrog til at fremskynde udviklingen. Udsendelsen af opråbet må have været peber og salt for udvalget og må have gjort det yderst presserende for det at handle. Det må dog fremhæves, at der her ikke foreligger noget bevis, men at sammenfaldet kan have været helt tilfældigt.

Men hvordan det nu end forholder sig hermed, så er én ting sikker: Iversens skarpe optræden formindskede ikke den afstand, der allerede så rundeligt var udmålt mellem ham og de øvrige pionerer i det danske arbejde. Principielt herskede der dog endnu fra begge sider et stærkt ønske om for sagens skyld at få striden ud af verden, og efter en brevveksling mellem Iversen og direktør Dohm blev der da også opnået enighed om, at Iversen indtrådte i Det danske Raad og til dette overleverede de indsamlede underskrifter. Han havde således placeret sig i det officielle danske arbejde samtidig med, at han snart knyttedes til det hemmelige arbejde indenfor »S. O. E.«, et forhold der i den følgende tid skulle give anledning til misforståelser og komplikationer, der alvorligt kom til at berøre det danske rekrutteringsarbejde, han påtog sig at lede.

Kapitel 3

»S. O. E.«s danske afdeling oprettes

Den foregående skildring har helt igennem set udviklingen fra dansk side. Af to grunde. Dels fordi skildringen gælder den danske modstandskamp og ikke den engelske krigshistorie, og dels fordi det eksisterende kildestof er dansk og ikke tillader at se udviklingen set fra engelsk side i detaljer. I det følgende vil det imidlertid være rimeligt at gå kort ind på de engelske problemer. Løsningen på centrale

danske problemer var nu engang intimt forbundet med engelsk politik og strategi.

Under alle de ulykker, der ramte England i månederne efter d. 9. april, og i den strøm af hastige, improviserede dispositioner, som de skiftende situationer medførte, var der én ting, der stod urokkeligt fast: England ville fortsætte kampen, uanset hvad der skete i Frankrig, uanset hvilke farer man i øvrigt kom til at stå overfor. For hele verden blev premierminister Churchill personifikationen af den britiske beslutsomhed på dette punkt, og han gav denne beslutsomhed udtryk i sine store taler fra foråret og sommeren 1940. Beslutningen om under alle omstændigheder at fortsætte kampen var, for at anvende Churchill's egne ord, »ikke udelukkende bygget på stædighed og desperation«, men tillige »på praktiske og tekniske grunde«. I en redegørelse, som Churchill d. 16. juni 1940, på krisens højdepunkt, sender til premierministrene i Canada, Australien, New Zealand og Sydafrika, gør han rede for disse »praktiske og tekniske grunde« og konkluderer med ordene: »Jeg har meddelt Dem disse fuldstændige oplysninger for at vise Dem, at der er holdbare grunde bag vor beslutning om ikke at lade Frankrigs skæbne, hvordan den end former sig, afholde os fra at kæmpe til det sidste.«

I juli er holdningen præcist den samme, om ikke endnu stejlere. Da Hitler den 19. juli opfordrer England til at indstille den nytteløse kamp, giver opfordringen ikke anledning til andre overvejelser, end hvorledes man mest kategorisk kan afvise den. Samme svar får den svenske konges henvendelse af 3. august 1940: »Den [den engelske regering] tror imidlertid sikkert, at den med Guds hjælp ikke skal savne midler til at fuldføre sin opgave [at slå Tyskland]«.

En ting var imidlertid, at engelsk sagkundskab efter en omhyggelig prøvelse af kendsgerningerne kom til det resultat, at England havde kraft til at modstå et tysk angreb, en helt anden ting var, hvorledes England skulle kunne løse den opgave at slå Tyskland og vinde krigen. Fra de defensive til de offensive konklusioner var der unægteligt et stort spring. Atter her indeholder Churchills værk svaret. Værket som helhed taler sit tydelige sprog

om Churchills under alle omskiftelser ufravigelige tro på, at U. S. A. til syvende og sidst ville blive inddraget i krigen, og at alle perspektiver dermed ville forskyde sig. Momentvis kommer det direkte frem, således i den nævnte redegørelse til dominions' premierministre og naturligvis ligeledes i de store refererede partier af korrespondancen med præsident Roosevelt. Men helt bortset fra dette grundlæggende dogme ses det, at man meget tidligt har taget spørgsmålet om offensiv krigsførelse overfor Tyskland og Italien op til direkte behandling. Under de tyske offensiver i april, maj og juni måtte den engelske krigsførelse naturligvis i første række blive præget af uundgåelige improvisationer af defensiv natur, men aldrig så snart er der efter Dunkerqueslaget opstået et lille pusterum, før den offensive tankegang melder sig. I kapitlet »The Apparatus of Counter-Attack« redegør Churchill for, hvilken rolle disse offensive forestillinger spiller i de engelske militær- overvejelser i sommeren 1940. Det fremgår af fremstillingen, at Churchill personligt har beskæftiget sig med fremtidsperspektivet om en udfrielse af Europa, »ved at landsætte befrielseshære, når tiden er inde dertil«, men ellers fremgår det, at de øjeblikkelige offensive muligheder indskrænker sig til lejlighedsvis »raids« med de »commando«-styrker, som nu sættes under kommando af admiral, Sir Rogers Keyes, samt til blokade, propaganda og luftbombardementer. Det hedder herom i en skrivelse af 25. juli til præsident Roosevelt: »... det er nødvendigt i allerstørste målestok at planlægge de styrker, som behøves for at opnå sejr. I store træk må vi først forstærke blokaden og propagandaen. Derpå må vi gøre Tyskland og Italien til genstand for et uophørligt og stadigt voksende luftbombardement. Disse forholdsregler kan muligvis i sig selv medføre indre omvæltning eller sammenbrud.«

En tilsvarende fremstilling af synspunkterne findes hos Bruce Lockhart, fra 1941 leder af P. I. D. (Political Intelligence Department), der under krigen varetog den engelske propaganda. I denne levende fremstilling af, hvorledes engelsk propaganda i krigsårene lidt efter lidt arbejdede sig fra uforberedthed og fejltagelser til effektivitet og sikkerhed, finder man følgende passus: »Men man bør lægge

mærke til, at da Mr. Harry Hopkins i januar 1941 kom til England for at finde ud af, hvordan vi tænkte os at vinde krigen, fik han at vide, at de tre måder, hvorpå vi kunne angribe Tyskland var (1) blokade, (2) bombardement og (3) propaganda og undergrundsaktivitet . . . Disse synspunkter for den politisk-strategiske krigsførelse blev bekræftet af de amerikanske stabschefer under Mr. Churchills besøg i Washington i december 1941.«

»Og undergrundsaktivitet«. Englands interesse for udviklingen i de besatte lande og for de muligheder, selve denne besættelse rummede, er nu ved at vågne for alvor. I løbet af 1940 fæstnedes opmærksomheden på forholdene i de besatte lande. Også i Churchills fremstilling spores denne interesse, når han i et memorandum af 6. juni 1940 skriver til general Ismay: »Hvilke foranstaltninger er der truffet i retning af at sikre os gode agenter i Danmark, Holland, Belgien og langs Frankrigs kyster? Der må forberedes angrebsforetagender ved hjælp af specialuddannede stormtropper, som kan øve et rædselsregimente langs disse kyster«. Senere i samme memorandum kræves opbygning af et fyldestgørende spionagesystem og efterretningsvæsen langs hele Europas vestkyst.

At man i England i stigende grad måtte rette opmærksomheden mod udviklingen i de besatte lande er helt forståeligt. Efterhånden som tyskerne rendte de vesteuropæiske lande over ende, voksede deres bevogtningsopgaver tilsvarende, og mulighederne for uro i de besatte lande øgedes. Med Tjekoslovakiet, Polen, Danmark, Norge, Holland, Belgien og Frankrig på tyske hænder var allerede spredningen af de tyske styrker betydelig, og de senere erobringer skulle yderligere komme til at belaste den tyske værnemagt føleligt. Altsammen naturligvis ud fra den faktisk eksisterende forudsætning, at Tyskland ikke vandt befolkningen i de nævnte lande for sig. Overfor denne sidste mulighed satte den engelske propaganda ind med stigende dygtighed. Endnu i 1940 famler man sig i nogen grad frem fra erfaring til erfaring, men efterhånden kommer der fasthed over organisation og metoder. Bruce Lockhart anfører herom: »Dog blev der dengang [1940-41] aldrig givet nogen alvorlig tilskyndelse til vore propagan-

daanstrengelser fra toppen. Det skyldtes, tror jeg, dels alvorligere begivenheders tryk og dels ukendskab til sagen i Whitehall« . . . »Men i 1942 skete der en stor forandring. Håbløshed blev erstattet af en spændt og begejstret aktivitet. Der kom nu orden i vores propagandakaos.«

Ud fra de her skildrede synspunkter var det, at England i sommeren 1940 forberedte sig på underminerende operationer, på at yde den ventede undergrundsbevægelse i de besatte lande aktiv støtte. I juli er organisationen under dannelse, endnu uden mænd, klart udformede ideer og de nødvendige hjælpelkilder. Fra august 1940 er det, at en af denne organisations ledere, Sir Charles Hambro, retter sin opmærksomhed også mod oprettelsen af en dansk sektion.

Vanskelighederne var betydelige. Danmark lå som nævnt i periferien af engelsk interessesfære, landets anseelse var ikke uberørt af kapitulationen, formelt havde England ikke undsagt fiktionen om dansk neutralitet, der fandtes ikke nogen eksilregering, som kunne gennemføre den fornødne rekruttering, udenlandsdanskernes kræfter var yderst begrænsede o. s. v. o. s. v., og hertil kom så yderligere den omstændighed, at Englands resourcer på dette tidspunkt var uhyre små og anspændte til det yderste. En koncentration om det mest nærliggende, hvor tidlige resultater var mulige, var uafviselig nødvendig. Man ønskede ikke, hverken politisk eller militært, at forpligte sig over evne, i hvert fald ikke definitivt. Vi skal senere få at se, hvorledes knapheden på engelske resourcer og den manglende tiltro i engelske militærkredse til arbejdet i Danmark langt ned i tiden skulle hæmme engelsk hjælp til modstandsarbejdet. På den anden side ønskede man ikke kategorisk at afskære mulighederne for en fremtidig udvikling. Bedst var det derfor, om man indtil videre uforpligtende kunne holde situationen flydende. Under så ugunstige auspicer er det, den danske sektion af »S. O. E.« kommer til verden. Den fremtidige udvikling på storkrigens fronter og udviklingen på den danske hjemmefront skulle afgøre sektionens videre skæbne. Som vi skal få at se i særdeles gunstig retning.

Det lader sig på grundlag af det eksisterende kildemateriale ikke fastslå, i hvilken grad oprettelsen af den dan-

ske sektion af »S. O. E.« var den rent rutinemæssige udbygning af en organisation, der måtte tage alle muligheder i betragtning, og om den i nævneværdigt omfang har været påvirket af dansk initiativ og de tydelige udtryk for dansk vilje til handling, som vi har set komme til orde i London, og som vi på de følgende sider skal få at se give sig konkrete udslag også andet steds. Sikkert er det derimod, at stemningen overfor Danmark nu er ved at vende sig, først og fremmest i de engelske kredse, der nu stod midt i arbejdet med dannelsen af »S. O. E.« og derfor i særlig grad havde deres opmærksomhed rettet mod udviklingen i kontinentets besatte lande. Og selvom auspicierne som nævnt var ugunstige for den nyoprettede sektion, så var der dog et decideret lyspunkt at øjne. Den omtalte strømknæring havde psykologisk en ganske forståelig baggrund. Forårets og sommerens lange række af militære tilbageslag måtte på engelske betragtere have den virkning, at de brutalt åbnede øjnene for Hitlertysklands overvældende militære kraft og hensynsløshed, og set på baggrund af det totale sammenbrud i Norge, Belgien, Holland og Frankrig eller på baggrund af »miraklet ved Dunkerque« måtte manglen på nogen egentlig dansk militær indsats d. 9. april og beslutningen om at bøje sig for det uundgåelige forekomme væsentlig mere forståelig end på et tidspunkt, hvor den engelske premierminister endnu kunne tale sarkastisk om tysk militærmagt: »Hvad grunden end er – enten det nu var, at Hitler troede, at han kunne slippe væk med det, han havde fået fat i uden at slås for det, eller om det skyldtes at forberedelserne, når det kom til stykket, ikke var tilstrækkeligt fuldstændige – så er én ting sikker: Han kom for sent til bussen.« Imellem denne tale og Churchills ord om blod, sved og tårer er der sfærisk afstand. Det ligger i de to mænd, men det ligger også i situationen. Situationen bag Churchills ord måtte i alle henseender fremme en tolerant opfattelse af Danmarks holdning, en realistisk forståelse af dets magtesløshed.

I denne atmosfære begynder det danske arbejde på at vende stemningen at bære frugt. Vi har set, hvorledes aktivisterne i London er ved at få færten af ændrede engelske signaler, og vi skal nu – i Stockholm – se sløret for

de engelske hensigter blive yderligere løftet. Stockholm skulle nu til at spille den livsvigtige rolle, den efterhånden skulle komme til at indtage i den danske modstandskamp. Og her – i Stockholm – sluttes så den ring, der er nøglen til en dybere forståelse af den danske modstandskamps organisme. I det store og hele havde denne kamp tre arnesteder: Danmark, Stockholm og London. Her smededes bevægelsens tre hovedled, og ikke mindst fra Stockholm svejsedes de sammen til den enhedsorganisme, der gav modstandsbevægelsen kraft og mulighed for at blive indfattet i den større allierede organisme. At veje og måle de tre leds betydning i forhold til hinanden er så umuligt, som det er ligegyldigt. Intet af dem kunne undværes. Det bør dog fremhæves, at Stockholmsleddet i udpræget grad blev det forbindende led, hvis hovedfunktion det var at sluse impulser ind og ud af det besatte Danmark. Redaktør Ebbe Munck fra dansk side og Ronald Turnbull fra engelsk side blev i dette arbejde de dominerende skikkelser.

Den 9. april 1940 opholdt Ebbe Munck sig i Finland som korrespondent for Berlingske Tidende samt forskellige nordiske og engelske blade. I slutningen af maj vendte han tilbage til Danmark. Umiddelbart efter hjemkomsten var han i fuld gang med at realisere vidtskuende planer om at søge til Stockholm og her optage en hemmelig kontakt med den engelske legation, således at der ad den vej kunne skabes en dør fra Danmark ud i den frie verden. Forudsætningerne for, at en sådan forbindelse kunne få betydning, måtte naturligvis være, at der tilsvarende knyttes betydende forbindelser i Danmark, hvilket, som vi straks skal få at se, også skete. Samtidigt var Ebbe Munck, der jo allerede før krigen havde vist sin interesse for Grønland, optaget af at afsløre tyske planer på østkysten af Grønland. Allerede i sensommeren 1940 forsøgte tyskerne her i forbindelse med den danske nazist Carlis Hansen at oprette en meteorologisk station. Stationen blev afsløret under en rejse, som Ebbe Munck i august 1940 foretog gennem Norge, og engelske og norske marinetropper fik stationen ødelagt, inden den nåede at fungere. De tyske deltagere blev arresteret, mens Carlis Hansen allerede i forvejen var vendt tilbage til Norge.

Vigtigere var imidlertid de forhandlinger, Ebbe Munck med fremtiden for øje førte i Danmark. Med Berlingske Tidende blev der truffet det arrangement, at Ebbe Munck overtog stillingen som bladets korrespondent i Stockholm, hvad der skaffede den fornødne camouflase for det ønskede ophold i den svenske hovedstad, og jævnsides med, at dette gik i orden førtes en række hemmelige forhandlinger, der hurtigt skulle få vidtrækkende konsekvenser for udbygningen af hele den danske modstandsbevægelse. Umiddelbart efter sin hjemkomst fra Finland havde Ebbe Munck henvendt sig til officererne i generalstabens efterretningssektion, der i kraft af deres erfaring, militære kundskaber og den organisation, de rådede over, sad inde med udstrakt viden om tyske militære forhold og militære bevægelser, og som i følge det dansk-tyske arrangement af 9. april stadig kunne fortsætte deres arbejde. Herfra skulle de oplysninger komme, som via Stockholm skulle overgives englænderne. De nævnte officerer, der som tidligere omtalt allerede havde bekendt kulør, da det engelske gesandtskabstog passerede Fredericia, viste sig villige til at afgive det ønskede materiale, og i oktober måned 1940 kunne Ebbe Munck medtage det første sæt mikrofotograferede oplysninger til Stockholm.

Bag tanken om på denne måde at bringe støtte til den allierede krigsførelse lå ikke blot Ebbe Muncks private sympatier og antipatier, men også en national og politisk tankegang identisk med den, vi i de følgende år skulle møde indenfor modstandsbevægelsens rækker. I sin beretning udtaler Ebbe Munck herom følgende: »Det første hovedsynspunkt var således allerede på dette tidspunkt at vise det kæmpende England, at der var kredse i Danmark, der ikke var indforstået med beslutningerne pr. 9. april, og at man som en beskeden start ønskede at præstere en indsats, der i det videre perspektiv kunne blive til nytte. Dette ikke mindst da vore væbnede styrker på grund af forholdene og overraskelsesmomentet i situationen var blevet forhindret i at føre en egentlig kamp. Det andet hovedsynspunkt for disse bestræbelsers virkeliggørelse var, at dette efterretningsarbejde måtte blive krediteret den danske nation og ikke den hemmelige engelske efterretningstjeneste

selv. Dette sidste synspunkt er vigtigt at fastholde og blev et ledemotiv for arbejdet i de kommende år, hvor vi fortsat bestræbte os for at have noget at tilbyde og at gøre dette arbejde ved egen indsats og ved egne midler, således at vi kommandomæssigt set var uafhængige og følgelig i stand til at forhandle på lige fod vedrørende alle forhold af krigsmæssig betydning Danmark og England imellem«. Vi ser her modstandstanken på et forbløffende tidligt tidspunkt omsat til praktisk handling. I rådløshedens sommer hørte Ebbe Munck og efterretningssektionens officerer til de relativt få, for hvem den tyske indespærring ikke lukkede horisonten, men som evnede ikke blot at se, men også udnytte den nye situations muligheder. At de alle havde særlige betingelser herfor, forringer ikke værdien af deres indsats.

Allerede i juli 1940 synes det, som om Ebbe Munck stort set har tilendebragt sine forberedelser. I et brev af 19. juli til Erling Foss hedder det: »... dels var det nødvendigt, at jeg blev [i København] af hensyn til nogle forhandlinger med ministeriet om forholdene på Østkysten, og dels fordi jeg ikke kunne få klare linier med hensyn til min fremtidige virksomhed for bladet ... Jeg er næppe hjemme til du kommer tilbage, da min afrejse er umiddelbart forestående, derfor foreløbig farvel og lev vel så længe. Jeg tager en smut via Norge, inden jeg går til Stockholm ... «

I oktober 1940 etablerede Ebbe Munck sig endeligt i Stockholm. Allerede inden dette tidspunkt havde han under sommerrejsen søgt føling med den engelske legation, idet han med marineattachéen, captain Henry Denham, havde aftalt oprettelsen af den skitserede dansk-engelske efterretningskontakt. Senere udstraktes kontakten til presseattachéen, Peter Tenandt, ligesom gesandten, Victor Mallet, gennem denne blev holdt orienteret. De første oplysninger havde Ebbe Munck som nævnt selv med, da han i oktober endeligt forlod Danmark, og på forskellige, arrangerede »tjenesterejser« til Danmark i den følgende tid medtog han yderligere materiale. Efterhånden som arbejdet voksede, blev det nødvendigt at finde frem til egne kurerer, der legalt kunne rejse fra Danmark til Sve-

rige, og som var villige til at løbe den risiko, kurer tjene-
sten indebar. Opgaven at finde sådanne kurerer blev natur-
ligvis fortrinsvis løst af efterretningsfolkene i Danmark. Ad-
skillige kendte modstandsfolk, som f. eks. Erling Foss,
Borch Johansen, Mogens Fog, Stig Jensen og Per Feder-
spiel kom på denne måde lejlighedsvis til at fungere som
kurerer, og ikke mindst for Borch Johansens vedkom-
mende blev det til en lang række kurerrejser, der efterhån-
den førte ham dybt ind i arbejdet. Han var i 1940 forret-
ningsfører i »Dansk Sejlskibsrederiforening for mindre
Skibe«, og hans arbejde her gav ham mulighed for at holde
sig særdeles godt underrettet om skibsforholdene i de dan-
ske farvande, således at han på de rejser til Sverige, som
hans arbejde også gav ham hyppig anledning til, kunne
lade disse oplysninger gå videre til de britiske myndigheder.
Herudaf sprang et selvstændigt efterretningsarbejde, der,
som vi siden skal få at se, senere blev kædet sammen med
efterretningsofficerernes.

At chancen til ved en kurerrejse at yde en indsats blev
grebet med glæde, fremgår af en udtalelse af Erling Foss:
»Takket være en forstående kombineret forretnings- og
jagtrejse til Sverige kom Volle [kaptajn Gyth] med en
uskyldigt udseende brugsgenstand, som skulle afleveres fra
det militære efterretningsvæsen til Ebbe Munck i Stock-
holm. Han kunne ikke undlade at fortælle, at der var en
vis risiko forbundet med at aflevere genstanden, da den
indeholdt microfilm, men alle forsigtighedsregler var dog
taget for at formindske risikoen. Tilbudet blev naturligvis
modtaget med glæde, her var endelig noget, der var
værd at tage fat på. – Ikke alene var dette vejen til at give
militære oplysninger, men det gav også en enestående
chance for at hjælpe den danske radio i London til at
påvirke stemningen i Danmark på den rigtige måde mod
tyskerne . . . indenfor det politiske var der tilstrækkeligt at
tage fat på«.

Arbejdet på at placere sig i engelsk bevidsthed skulle
hurtigt bære frugt. Kort tid efter Ebbe Muncks ankomst
til Stockholm ankom Sir Charles Hambro overraskende
til den svenske hovedstad, hvor han i dyb hemmelighed
førte nogle skelsættende forhandlinger med Ebbe Munck.

Der hersker en ubetydelig divergens mellem de eksisterende beretninger om tidspunktet for disse forhandlinger. I sin skildring i »Frit Danmarks Hvidbog« henlægger Ebbe Munck samtalerne til oktober, mens han i sin mere udførlige beretning til rigsarkivet henlægger dem til november og i »Danmark under Besættelsen« kort og godt taler om efteråret. I alle tre skildringer forudsættes det dog, at samtalerne fandt sted, efter at man i London havde modtaget de første rapporter fra Stockholm, og da disse som nævnt blev formidlet i oktober, forekommer det rimeligt at antage, at samtalerne har fundet sted i alle tilfælde ikke før slutningen af oktober, muligvis begyndelsen af november. Hermed stemmer det også, at det i disse samtaler blev nævnt, at Ronald Turnbull ville ankomme til Stockholm som stedlig repræsentant for »S. O. E.«, en beslutning, der som vi snart skal få at se, tidligst blev truffet i oktober, efter at oprettelsen af den danske sektion af »S. O. E.« var en kendsgerning. I alle tilfælde synes det sikkert, at Stockholmsaftalerne fandt sted, efter at afgørelsen om sektionens oprettelse var faldet i London.

I disse samtaler tegner sig nu for første gang de engelske planer indover Danmark i de grove konturer, hvormed de endnu på dette planlæggende stade måtte fremtræde. Samtalernes indhold skal her citeres efter Ebbe Muncks referat af dem: »Sir Charles udkastede allerede på dette tidspunkt planen om en organiseret sabotage i Danmark, idet danskerne selv ville have de største muligheder for uden unødvendig skade at ramme de centrale organisationer i Danmark. Endvidere blev det fremhævet, at så vidt danskerne selv kunne klare denne opgave, ville det spare England for bombardementer af Danmark og dermed tilintetgørelse af mange uskyldige menneskers liv. Det blev ganske vist ved denne lejlighed indrømmet, at bombardementer af danske mål ikke var umiddelbart forestående, idet der fandtes langt vigtigere bombemål i selve Tyskland og England på nuværende tidspunkt kun havde maskiner til rådighed for de allervigtigste opgaver. På længere sigt, når produktionen af maskiner var kommet i fuld sving, ville en dansk sabotage, bortset fra de ovennævnte fordele, samtidig være medvirkende til at frigøre engelske

bombemaskiner til andre formål. Sir Charles var fuldt klar over, at det ville kræve adskillig tid, før dansk mentalitet var tilpasset til sabotagetanken, og at det endvidere nødvendigvis måtte tage tid, inden organisationer med tilstrækkelig slagkraft var opbygget, rigtig bemandet og tilstrækkelig forsynet med det nødvendige sabotagemateriel. Men i store træk blev det aftalt, at vi skulle arbejde hen mod dette mål, og som en hjælp for de kommende danske organisationer ville englænderne til Stockholm udsende en til formålet specielt udpeget forbindelsesofficer, Mr. Ronald Turnbull, der i månederne umiddelbart inden Danmarks okkupation havde fungeret som engelsk presseattaché i København og således havde visse umiddelbare forudsætninger for at løse sin opgave i Stockholm. Mr. Turnbull ville i Stockholm blive tilforordnet den engelske legation og overfor de svenske myndigheder blive anmeldt som den engelske ministers særlige rådgiver i danske forhold . . . Sir Charles tilskyndede endvidere meget kraftigt en fortsættelse af den tjeneste, der allerede var påbegyndt, og som over for afgørende engelske instanser havde gjort det klart, at der var kredse i Danmark, der på trods af den officielle neutralitets- og samarbejdspolitik ønskede at medarbejde. Det blev over for Sir Charles fremhævet, at vi insisterede på at gøre dette arbejde frivilligt og gratis, men at vi meget gerne så Mr. Turnbulls ankomst til Stockholm«.

I en kort beretning af Sir Charles Hambro bekræftes Ebbe Muncks fremstilling. Samtalerne dateres til oktober, og det hedder bl. a.: »Jeg forklarede . . . at det var min regerings opfattelse, at det ville være særdeles værdifuldt for den allierede sag, hvis de danske . . . som var villige til at kæmpe for deres lands frihed, ville begynde at danne en undergrundsbevægelse, som blev uddannet til at gennemføre sabotage mod tyskerne. Jeg gjorde det dengang klart, at det ikke ville være i Danmarks eller Storbritanniens interesse, hvis en ikke-koordineret sabotage blev indledt i Danmark i øjeblikket«.

Hermed var de grove og foreløbige rammer trukket op for det arbejde, der nu lå udbredt for den danske Stockholmkreds, og som i de følgende år hurtigt, både i omfang og betydning, skulle komme til at antage særdeles

anselige og stadigt voksende dimensioner. Til at begynde med var den vigtigste funktion den at ekspedere efterretningsstoffet. Strømmen kom inde fra det besatte Danmark og gik udefter, men den tid skulle snart komme, da man fra engelsk side havde rustet sig til genydelse, og strømmen kom da også til at gå den modsatte vej. Opgaverne blev da mangfoldige, og arbejdet mangedoblet. Det skal dog med det samme understreges, at intet af, hvad der senere skete, på noget tidspunkt fik lov at hæmme strømmen af efterretninger. Organisationen af dette arbejde blev omdannet og udbygget, andre mænd trådte til, supplerende organisationer meldte sig i arbejdet, men under alle omskiftelser randt uforstyrret denne militære efterretningskilde til gavn for den allierede krigsførelse, og støt og uden afbrydelser ekspederede Ebbe Muncks Stockholmskontor i Sibyllegatan nr. 13 dette stof jævnsides og i begyndelsen uden direkte forbindelse med de andre opgaver, et voksende modstandsarbejde efterhånden lagde på kontoret. Fra første færd hævdede den danske efterretningsorganisation og dens svenske bindeled en selvstændig og uafhængig stilling og ydede en indsats, der bidrog væsentligt til den respekt, der inden 1945 kom til at stå om dansk modstandsarbejde.

Til at begynde med stod Ebbe Munck alene i arbejdet, men inden længe fik han bistand af »Politiken«s Stockholmerkorrespondent, redaktør Sven Seehusen og af den danske ingeniør Jørgen Dalhof, bosiddende i Sverige. I februar 1941 ankom Ronald Turnbull. Hans vidtløftige rejserute skal anføres her, fordi den på ejendommelig måde belyser to afgørende omstændigheder til forståelse af datidens forhold: Det uhyre beskedne omfang af de engelske ressourcer og den ringe vægt, man tillagde alt dansk modstandsarbejde i indledningsstadiet. Ruten fra London til Stockholm – og man må vel antage, det har været den nærmeste disponible til dette formål – gik med skib til Sydafrika, derfra med flyver til Ægypten og Tyrkiet, og endelig med jernbane over Moskva til Stockholm. I sin beretning anfører Hollingworth, at grunden til denne rute var den, at der på dette tidspunkt ingen flyveforbindelse var fra England til Stockholm, og det bør vel tilføjes, i det mindste ikke for en rejse af så relativ underordnet be-

tydning som en rejse i tilknytning til danske affærer. Det er her ikke uden interesse at nævne, at Charles Hambro ganske vist var kommet flyvende til Stockholm, men i en polsk maskine, der under tilbageflyvningen kom ind på en for sydlig kurs og løb ind i den tyske flakild på Sild. I det hele må det understreges, at langt ned i tiden var flyveforbindelsen mellem London og Stockholm både tynd og stærkt overbelastet. En af de første maskiner kom igennem netop umiddelbart efter Turnbulls ankomst, og ved redaktør Sten Gudmes udrejse fra Danmark i maj 1941 var to-tre maskiner ialt kommet igennem. Sten Gudme blev den første dansker, der opnåede tilladelse til at benytte denne forbindelse. Hans flyvetilladelse, dateret 17. maj 1941, foreligger som bilag til hans beretning.

Med Turnbulls ankomst til Stockholm var en direkte og hurtig kontakt åbnet til de engelske myndigheder. Arbejdet kunne fra nu af begynde at antage fastere former. Ankomsten af en engelsk legationsemedsmand, der tidligere havde været knyttet til legationen i København, blev naturligvis ikke ubemærket af tyskerne. I sin beretning anfører redaktør Sten Gudme, der på dette tidspunkt var redaktionssekretær ved »Politiken« og havde med tilrettelæggelsen af det udenrigspolitiske stof at gøre, at der i slutningen af februar og begyndelsen af marts »sporede en stigende nervøsitet hos tyskerne«, og tilføjer, at »jeg mener at kunne sige, at denne nervøsitet blev forstærket efter, at de havde fået oplysninger om, at Turnbull var ankommet til Stockholm, og at de i forbindelse hermed ventede forøget engelsk aktivitet i Danmark«. Har der været nogen nervøsitet eller i det mindste spekulationer i de dengang såre selvbevidste tyske kredse, var den ikke helt ubegrundet.

Den kommende tids udvikling skulle vise det.

Vi har nu, både i London og Stockholm, fulgt, hvorledes den engelske opmærksomhed i løbet af eftersommeren og efteråret 1940 rettes mod danske forhold, og vi har set, hvorledes de engelske hensigter for første gang demaskeres overfor Ebbe Munck. I det væsentlige har vi betragtet udviklingen, som den formede sig set med danske øjne,

og studeret de spor, den afsatte indenfor de snævert afgrænsede enemærker, der var tilgængelige for de få mulige danske observatører. Tiden er nu kommet til at aflægge et besøg i »S. O. E.«'s hovedkvarter og der få et indtryk af situationen, som den tegnede sig i startøjeblikket for den danske sektion. Vi kan følge starten, som den formede sig for Lt.-Commander R. C. Hollingworth, den mand, der under hele besættelsen skulle komme til at lede sektionens arbejde med utrættelig energi og aldrig svigtende tro på dets muligheder, og som med tilsyneladende urokkelig optimisme skulle forsvare sektionens interesser dygtigt og klogt gennem de første skuffelsernes år til den endelige sejr.

I oktober 1940 opholdt Hollingworth sig på Island, hvor han siden den engelske besættelse af landet d. 10 maj havde gjort tjeneste som admiral-secretary. Han blev nu hjemkaldt med ordre om i London at melde sig til commander Stagg. Ordren her lød på at afvente nærmere instrukser i hjemmet i Leicester, og efter nogle dages ventetid gik turen til en af »S. O. E.«'s træningsskoler for undergrundsvirksomhed. Under den træning, der nu påbegyndtes her, blev der ikke givet nogen art af oplysning om, hvad formålet med træningen var. Hele arbejdet og den atmosfære, der omgav det, var indhyllet i den dybeste mystik, der også senere prægede det. Hører man Hollingworths egen beretning herom, føler man sig hensat til kriminalromanernes forbrynderverden, og en senere eftertid vil muligvis have svært ved at indleve sig i den besynderlige mystikatosfære, der gennemsyrede arbejdet i denne organisation fra det ubetydeligste til det mest centrale led. Det er dog let at finde andre beretninger end Hollingworths nedenfor citerede, der tilsvarende illustrerer atmosfære og metoder, og for forståelsens skyld gør man vel i at klargøre sig den nærliggende psykologiske begrundelse, at alle, der var knyttet til dette arbejde, altså også organisationens ledere, fra første færd skulle væve sig ind i et tæppe af mystik, om ikke af anden grund, så fordi et sådant tæppe kunne beskytte mod naturlige forglemmelser. Ejendommeligt, men psykologisk såre let forståeligt er det, at den »security«, der fra engelsk side blev forlangt gennemført, snarere blev

taget højtideligere i England og af englænderne end af de uddannede, der en skønne dag så sig midt i arbejdet i marken. Her kunne man bedre tillempe sig efter de reelle farer og blev i øvrigt af selve arbejdet mindet om faren ved for stor åbenhed. I det frie England måtte beskyttelsen ligge i håndfast gennemførelse af principper, og i øvrigt gik det vel sådan, at problemerne forstørredes af afstanden til slagmarken.

Hollingworths beretning lyder: »... jeg skulle tage til London og melde mig på en nærmere angivet adresse, medbringende 2 sæt gammelt tøj. På den angivne adresse mødte jeg ... Stagg, og sammen med mig kom også Turnbull til stede ... Stagg var yderst hemmelighedsfuld og erklærede, at det eneste, han kunne fortælle os, var, at vi nu ville blive bragt til et sted, som han betegnede som »Thieves Kitchen«. Her ville vi få nærmere besked. Lidt efter kom der en chauffør, der tog os ud på en lang køretur til et os ubekendt sted. Det viste sig at være en gammel herregård ude på landet. Her fik vi besked om at ringe på, og døren blev åbnet af en ældre tjener, der spurgte os om vore navne. Da vi opgav dem til ham, standsede han os og gav os i hvisketone et par andre navne, som vi forstod vi i fremtiden skulle anvende i stedet for vore rigtige«.

Efter en kortvarig træning modtog de to englændere ordre om at henvende sig på et kontor i London, og her traf de nu Sir Charles Hambro. Han meddelte dem, at deres opgave var at »søge at rejse en modstandskamp i Danmark og organisere den«. Den ene skulle tage til Stockholm og derfra etablere forbindelse med Danmark, den anden skulle blive i London og oprette et dansk hovedkvarter for »S. O. E.«. Fordelingen af rollerne kender vi. Nogen detailinstruks med hensyn til veje og midler blev ikke udstedt. Opgaven var helt fri med al ønskelig plads til frit initiativ og fantasirig improvisation, ingenlunde nogen uengelsk måde at angribe problemerne på og i høj grad typisk for det talent for improvisation, der i 1940 prægede engelsk krigsførelse. En luftning af ånden fra Dunkerque blæser os i møde i den måde, hvorpå den danske afdeling af »S. O. E.« kom til verden.

Kapitel 4 Begyndervanskeligheder

Forinden vi i det følgende skal beskæftige os nærmere med opbygningen af arbejdet i den danske sektion af »S. O. E.« vil det være rimeligt ganske kort at trække rammerne op for hele denne organisation.

»S. O. E. sorterede under »Ministry of Economic Warfare«, der som sin chef fra krigens begyndelse havde minister Hugh Dalton, indtil denne ved rekonstruktionen af det engelske kabinet i februar 1942 afløstes af Lord Selborne. Dette ministeriums væsentligste opgave var at overvåge og i samarbejde med admiralitetet at gennemføre det blokadekvælerlag, der lige fra krigens begyndelse forsøgt blev lagt om Tyskland. Fra juli 1940, da England som nævnt rettede sin opmærksomhed mod de muligheder, en underjordisk krigsførelse rummede, og »S. O. E.« blev grundlagt, henlagdes den nye organisation under dette ministerium. På grund af den tætte hemmelighedsfuldhed, der omgav dette særlige arbejde, blev den nye organisation dog holdt adskilt fra det egentlige ministerium og sorterede som et særligt departement direkte under minister Dalton. En kort overgang i starten stod organisationen formelt under »Ministry of Shipping«, idet der dog her var tale om et administrativt arrangement, der skulle tjene som camouflage for det virkelige forhold.

»S. O. E.«'s leder fra starten var Sir Frank Nelson, der dog hurtigt, i oktober 1940, afløstes af Sir Charles Hambro, der indtil da var leder af organisationens Western Europe Section. Senere efterfulgtes Charles Hambro af den tidligere nævnte major-general Sir Colin Gubbins. I den langt overvejende del af organisationens tilværelse fungerede Mr. Sporborg som assistent for den fungerende chef for organisationen.

»S. O. E.« sigtede i sit arbejde på alle lande, efterhånden som de blev besat af fjenden, ikke bare europæiske, men efter Japans indtræden i krigen også asiatiske, og arbejdet var regionalt opdelt. Således fandtes en vesteuropæisk sektion og under den igen en skandinavisk sektion, der oprin-

delig omfattede både Norge og Danmark. Ved den danske sektionens oprettelse og i den nærmeste tid derefter mærkedes det, at hele det administrative apparat var i hastig udvikling og endnu langt fra havde fundet frem til fastere former. Danmark hørte hjemme under den skandinaviske sektion, men ret snart ændredes dette forhold, så Danmark blev udskilt som en selvstændig sektion ud fra den betragtning, at forholdene og dermed arbejdsmulighederne i Danmark og Norge var uhyre forskellige. Indtil videre fortsatte dog den danske sektion administrativt at stå under den norske, hvor ledelsen overgik til Colonel Wilson, der således en tid blev Hollingworths nærmeste overordnede. Senere igen blev den danske sektion helt selvstændig, således at de to sektioners arbejde i det fornødne omfang koordineredes gennem chefen for den vesteuropæiske sektion, i den længste tid af organisationens liv Brigadier Mockler Ferryman.

Rejser man herefter spørgsmålet om »S. O. E.«'s opgaver og ikke mindst dens metoder, vil det være nødvendigt først at understrege et fundamentalt generelt forhold: England var ikke forberedt til krig, og den engelske krigsmaskine blev for en stor del opbygget under selve krigen, under presset af den tvingende nødvendighed og under det handicap, som mangel på tid, mangel på materiel og mangel på erfaringer skaber. Dette gælder i al almindelighed, og det gælder måske i særlig grad »S. O. E.« Først uhyre langsomt kniber den engelske krigsførelse sig gennem de utallige flaskehalse, der blokerede vejen til den endelige sejr. På den anden side gav dette grundlæggende forhold også nu og da gevinster. Det medførte en åbenhed overfor problemerne og en omsvøbsfri behandling af dem, som ikke savner friskhed, og som gav resultater i en situation, der i særlig grad kaldte på ideer, initiativ og indre resourcer.

Det vil ikke i al almindelighed være nødvendigt at illustrere den engelske uforberedthed. Den lyser ud af historiens blade og viser sig på utallige måder i hæren, i luftvåbnet, i luftbeskyttelsesforanstaltningerne, ja selv i flåden. Her skal kun suppleres med et par bemærkninger om de områder, der grænser op til »S. O. E.«'s arbejdsfelt. Vi har allerede set, hvorledes Bruce Lockhart i sin skildring af den engelske propaganda fælder en skarp dom over de

engelske forberedelser, der før krigen og i krigens første måneder var truffet med hensyn til propagandafelttoget mod Goebbels. Hele hans bog, dens titel medregnet, har dette tema som grundmotiv, og det virker ganske i bogens ånd, når han som indledende motto til den anfører følgende citat: »Ethvert land, der tænker mere på sin bekvemmelighed og velvære end på sin frihed, vil miste sin frihed, og det ironiske er, at det mister sin bekvemmelighed og velvære samtidig«. Som tidligere nævnt var propagandaen til Danmark over B. B. C. et godt eksempel på, at man stod uforberedt i begyndelsen og måtte klare sig igennem med improvisationer, indtil fastere former var blevet skabt, et forhold, der gav anledning til adskillig kritik.

Også fra et andet naboombåde kastes der et skarpt glimt ind over den måde, hvorpå et engelsk initiativ må fægte sig frem gennem vanskelighederne og overvinde dem ved at føje improvisation til improvisation. Den tyske anvendelse af faldskærmstropper i Holland og andre steder havde henledt ikke mindst Churchills opmærksomhed på det i sig selv talende faktum, at England helt manglede dette våben, og d. 6. juni 1940 beordrede han opstillingen af en engelsk faldskærmsstyrke på 5000 mand med kortest muligt varsel. I august vender han tilbage til spørgsmålet i en skrivelse til krigsminister Eden. Som en direkte følge af Churchills indgriben afholdtes i begyndelsen af juni en konference i luftministeriet, hvor det blev vedtaget at oprette en skole for træning i faldskærmsudspring. Stedet for den nye skole blev den civile lufthavn Ringway, nær Manchester. Hermed var en organisation skabt, som skulle få den største betydning for hele den engelske krigsførelse, og som skulle komme til at blive én af »S. O. E.«'s vigtigste støtteorganisationer, idet alle de faldskærmsfolk, der nu gik ind til træning indenfor »S. O. E.«'s mange skoler, her skulle modtage deres specielle træning i faldskærmsudspring. En udførlig skildring af arbejdet på denne skole foreligger flere steder, først og fremmest i en bog, skrevet af skolens chef, Group Captain Maurice Newnham. I denne udmærkede instruktive og levende skrevne bog giver Newnham en klar skildring af alle de vanskeligheder, der straks fra

starten tårnede sig op for arbejdet: Mangelen på materiel, mangelen på støtte og forståelse fra mere doktrinært tænkende overordnede i de forskellige militære departementer. Men bogen giver også et ypperligt indtryk af den entusiasme og fantasi, der bar skolen gennem vanskelighederne. I det lille format og i et hjørne af skuepladsen afspejles her hele den måde, hvorpå England efter indledningsfasens ineffektivitet og uforberedthed kludrer sig igennem til større og større organisatorisk fasthed og teknisk dygtighed. Om træningen af folkene fra »S. O. E.« hedder det lakonisk: »Jævn-sidede med uddannelsen af mænd fra nr. 2 Commando, som blev omdøbt til nr. 11 Special Air Service Bataillon, havde skolen ansvar for uddannelsen af hemmelige agenter og mænd fra modstandsbevægelserne. Af nærliggende grunde blev disse mænds identitet holdt strengt hemmeligt og man omtalte dem med et fælles nom-de-guerre, som jeg vil erstatte med ordet »Specials«.

Hvad der gælder for engelsk krigsførelse i almindelighed, gælder for »S. O. E.« i særdeleshed. Det drejede sig her om en helt ny form for krigsførelse, og stort set stod man ganske uden erfaring for, hvad der på dette område kunne opnås, ligesom man måtte prøve sig frem med hensyn til, hvilke metoder der ville vise sig brugbare. Givetvis måtte såvel opgaver som metoder veksle fra land til land og fra tid til tid. Den oprindelige problemstilling måtte følgelig blive vag. Set i lyset af de manglende erfaringer, mangelen på materiel og uddannet mandskab, fremtræder de første operationer, den nye organisation og dens støtteorganisationer indlod sig på, som nødvendige eksperimenter, og en bred margin må billigvis accepteres for fejltagelser og misforståelser. Dette gælder organisationen som helhed, som det gælder den danske sektion. Ydermere måtte disse første operationer ofte, og det gælder også den danske sektions første operationer, iværksættes på tidspunkter, hvor man langt fra var færdig til handling, men hvor sekundære propagandahensyn eller hensynet til at indhøste erfaringer gjorde operationerne ønskelige eller bydende nødvendige. Dels måtte man skride til handling for at vise, at England var i stand til at tage initiativet, og dels måtte den unge organisation indadtil bevise sin eksistens-

berettigelse og fremtvinge den respekt om sit arbejde, som var en absolut forudsætning for, at den kunne gennembyrde de fordomme hos vanetænkende politiske og militære ledere, der stillede sig i vejen for et effektivt arbejde. Et ypperligt eksempel på, hvorledes man ud fra sådanne forudsætninger alligevel vover at gå i aktivitet gives netop i Newnhams bog, hvor han skildrer det første faldskærmsangreb, der overhovedet udgik fra England. Det drejer sig om et angreb, udført i februar 1941 mod mål i Italien. I angrebet deltog 50 mand, ledsaget af en frivillig italiener, der hørte til »S. O. E.«. Newnham skildrer her indgående de uendeligt små hjælpemidler, der endnu da står til rådighed og fremsætter følgende karakteristiske bemærkning: »Ikke desto mindre en ganske fordringsfuld plan for en fuldstændig ny afdeling indenfor hæren, hvis største øvelse indtil da havde været nedkastning af 16 mand fra to Whitley-maskiner på Salisburysletten et par uger i forvejen.« I hans skildring møder vi også de omtalte propagandahensyn, når han taler om »den tvingende nødvendighed af en »tour de force« for overfor de neutrale stater og verden i det hele taget at demonstrere, at England var sprællevende og i stand til angrebshandlinger.« Men vigtigere end alt andet er på dette tidspunkt virkningen indtil. Det hedder efter en gennemgang af den delvis mislykkede operation: »Men på Ringway fortsatte vi med at arbejde og vente og spekulere. Hvad mente topfigurerne om det første faldskærmseksperiment? Havde de fremtidsmuligheder, det indebar, gjort indtryk på dem? Delte de vor fortrøstning, og ville flere og flere mænd blive sendt til uddannelse hos os?« Det blev de.

Gjaldt tilsvarende begyndervanskeligheder for »S. O. E.« som helhed, så gjaldt de i ganske særlig grad den danske sektion. Langt ned i tiden herskede der usikkerhed om, i hvilket omfang en undergrundskamp overhovedet lod sig føre i Danmark. Dels herskede der tvivl om selve befolkningens indstilling, dels var der en udbredt skepsis med hensyn til de praktiske muligheder for at gennemføre en undergrundskamp i et land, der på grund af sit lille areal, tætte bebyggelse og ypperlige kommunikationsmidler også skulle synes at rejse de alvorligst tænkelige hindringer for

en sådan kamp. Langt ned i tiden gjorde disse overordentligt forståelige betænkeligheder sig gældende, og gennemgående var man i London mere tilbøjelig til skepsis end i Danmark, selv efter at arbejdet var i fuld gang og modstandskampen en kendsgerning. Endnu langt senere under de forhandlinger, der i foråret 1944 fandt sted i Stockholm mellem medlemmer af frihedsrådet på den ene side og repræsentanter for »S. O. E.« på den anden side, kom den forsigtigere London-bedømmelse til udtryk. Disse forhandlinger ligger tidsmæssigt udenfor, hvad der her skal behandles, og omtales kun, fordi de illustrerer den nævnte forskel i det engelske og det danske syn på mulighederne i Danmark. I møder d. 16., 21. og 24. april, hvori fra dansk side deltog Erling Foss, Frode Jakobsen, Ebbe Munck samt officererne Nordentoft og Mørch og fra »S. O. E.«'s side Hollingworth, Turnbull, Ray samt faldskærmsmanden Ole Geisler som substitut for den daværende faldskærmschef Flemming B. Muus, drøftedes spørgsmålet om en dansk »undergrundshær«. Under denne drøftelse var det, den nævnte forskel i opfattelsen kom til udtryk. Frode Jakobsen, der førte forhandlingerne som repræsentant for frihedsrådet, refererer divergenserne i opfattelsen således: »Fra engelsk side holdt man på at man i Danmark ikke ville kunne føre nogen form for guerillakrig. Heroverfor holdt frihedsrådets repræsentant [F. J.] på, at ... man ville være i stand til at føre en guerillakrig i den forstand, at man efter parolen: »Slå til og løb« f. eks. ville kunne erobre og holde en station for et kort stykke tid, indtil man havde foretaget de ødelæggelser, man ønskede. Derimod var han naturligvis indforstået med, at vi aldrig ville blive i stand til at optage en åben kamp«.

Dette var i 1944, efter at arbejdet havde gjort fremskridt, som man i 1940 næppe vovede at drømme om. Dengang var sigtet endnu såre beskedent, og man overvurderede snarere vanskelighederne. I særlig grad blev den danske sektion et eksperiment, hvor sektionen selv måtte føre beviset for, at en undergrundskamp, selv i uhyre beskedent omfang, overhovedet lod sig rejse. Denne baggrund bør fremhæves og ligeledes, at den danske sektion spillede Askepots rolle, indtil udviklingen i Danmark medførte, at sek-

tionens arbejde gradvis fandt større og større støtte. Sektionens politik måtte blive den at søge at opnå resultater i Danmark, i første omgang med den ringest mulige støtte fra engelsk side, måske helt uden støtte, for så igen at bruge disse resultater som murbrækker mod den engelske skepsis. De fordele for arbejdet i Danmark, der herigen- nem langsomt kunne afpresses de engelske myndigheder, kunne så igen lede til forøgede resultater i Danmark med fornyet pression i England som direkte følge. En ond cir- kel måtte omformes til en god.

At føre denne politik blev Hollingworths sag. Det er måske hans største fortjeneste at den lykkedes så godt, som tilfældet er. Fra 1943 findes et par breve, der illustre- rer problemet. I maj 1943 skriver Hollingworth til orga- nisationens daværende chef i Danmark, Flemming B. Muus, og anmoder denne om at sende fortløbende rapporter ved- rørende alle de sabotager, han kunne skaffe sig oplysning om, og Hollingworth tilføjer ønsket om, at Muus mærker sine oplysninger med henholdsvis »Jam«, »Plum Jam« og »Jam Tart«, således at »Jam« anvendes for alle sabotager, der er udført af grupper, med hvem Muus er i direkte kontakt. »Plum Jam« for alle sabotager, hvor Muus kun er i indirekte kontakt med grupperne, og endelig »Jam Tart« for alle større sabotagehandlinger, hvor Muus intet kend- skab har til, hvem der har udført dem. Det hedder heref- ter: »Husk, at ligegyldigt hvilket arbejde der udføres af de grupper, som De måske ingen forbindelse har med, så er det forløbet af de sidste heldige operationer i Deres område [Danmark] og den omtale, som faldskærmsfolk har fået, der direkte har stimuleret de andre modstands- grupper.« Meningen er tydelig nok. Hollingworth havde i London sin egen kamp at bestå med konkurrerende depar- tementer; oplysningerne skulle bevise berettigelsen af øget andel i materiel for den danske sektion, og i kærlighed og krig gælder som bekendt alle kneb. Hollingworth og dermed sektionen vandt sin krig. I slutfasen nød dansk modstandsarbejde høj anseelse i London, og mulighederne for at skaffe materiel blev gradvis bedre og bedre. Men vejen hertil var lang og trang, og målet nåedes først efter utaknemmeligt og selvopofrende pionerarbejde, der udførtes

af de tidligste danske modstandsfolk i og udenfor »S. O. E.« I 1940 måtte det faktiske enderesultat forekomme utopisk.

Et ganske malende og morsomt billede af forholdene ved arbejdets indledning gives af Hollingworth. Han skriver: »Med hensyn til min organisering af afdelingen i begyndelsen vil jeg gerne understrege, at jeg stod på absolut bar bund. Min ordre fra Hambro lød kort og godt på, at jeg skulle tage fat og se at få noget ud af det, hvordan det skulle gøres, måtte jeg selv se at finde ud af. Jeg fik et lille kontor (i Baker Street) med det nødvendigste kontorudstyr, telefon, korrespondancebakker etc. – og måtte så se at finde ud af, hvordan vi skulle gribe sagen an . . . Vi begyndte så at studere metoder for undergrundskamp, idet vi undersøgte, hvorledes man andre steder i lignende tilfælde havde grebet sagen an. Samtidig fulgte vi efter bedste evne med i, hvad der foregik i Danmark . . . [efterhånden] begyndte vi lidt efter lidt at danne os visse forestillinger om, hvad der skulle gøres, men jeg vil gerne understrege, at vi i begyndelsen absolut havde følelsen af, at være på helt bar bund og overladt til vores eget initiativ. Jeg erindrer fra denne første tid endnu de to tomme bakker med udgående og indgående korrespondance og en vis følelse af ensomhed.« Lad de to tomme bakker blot stå som et sikkert udmærket symbol for den første tids magerhed og tvivl.

I januar 1941 udvidedes staben, og atter suppleres persongalleriet af bekendte fra »diplomattoget« af 13. april. Reginald Spink og Albert Christensen knyttes til arbejdet, den første til hovedkvarteret i Baker Street, mens Christensen blev etableret som engelsk konsul i Gøteborg med den opgave at knytte og opretholde kontakter til Danmark, jævnsides Turnbull. Samtidig må også en tredje bekendt fra »diplomattoget«, R. L. Taylor, være blevet knyttet til arbejdet som forbindelsesmand mellem Baker Street og de danske træningsskoler. I februar 1941 drog Christensen afsted i flyvemaskine til Stockholm, og Hollingworth gjorde ham selskab på turen. Turnbull var netop på dette tidspunkt ankommet til Stockholm, og Hollingworth besluttede derfor efter samråd med Charles Hambro at tage til Stockholm for sammen med Turnbull at konferere om,

hvorledes man »på én eller anden måde skulle . . . se at få hul på bylden«. Noget positivt resultat ses denne konference ikke at have fået. Hovedproblemet var stadig at få etableret kontakter med Danmark, idet den allerede eksisterende kontakt med efterretningsofficererne tjente regulære militære formål og ikke måtte belastes med det særlige »S. O. E.«-arbejde, en forståelig beslutning, der dog, som vi skal få at se, ikke helt lod sig opretholde. Konferencens værdi må således søges i den almindelige betydning, det for de to mænd må have haft endnu engang at gennemdrøfte problemerne i al almindelighed, og den lejlighed, den personlige kontakt gav til at à jour-føre Turnbull med hensyn til de fremskridt, der under hans lange rejse var opnået i England.

Kapitel 5 Rekrutteringsproblemet

Da februar-samtalerne i Stockholm fandt sted, var der på et afgørende punkt sket et betydningsfuldt fremskridt. Rekrutteringen af danske frivillige var allerede indledt, og det første hold frivillige var i uniform. Hermed havde man taget fat på løsningen af et spørgsmål, der både i starten og senere hen skulle give anledning til alvorlige vanskeligheder af såvel praktisk som principiel natur. De praktiske vanskeligheder hidrørte i første række fra den kendsgerning, at der i England kun var meget begrænsede rekrutteringsmuligheder. Der var kun få danske, når der ses bort fra det store kontingent af danske søfolk, hvis tjeneste først og fremmest kunne være af værdi i handelsflåden. Her var de til gengæld af uvurderlig betydning for den allierede kamp, og når den danske rekruttering fik et ret begrænset omfang, må det ses på baggrund af, at danske på dette specielle område ydede en indsats, der både i henseende til omfang, art, betydning og ofre fuldtud gjorde det ud for relativt meget betydelige troppekontingenter.

Man kunne rejse det spørgsmål, hvorfor man ikke søgte at skaffe egnet mandskab fra Danmark, og svaret vil her blive det, at dels havde man i begyndelsen kun ganske

tynde forbindelser med hjemmefronten, dels var der næsten uovervindelige transportproblemer på dette tidlige tidspunkt, hvor arbejdet i Danmark endnu kun kunne gøre regning på yderst ringe forståelse; endelig kunne udrejse fra Danmark kun vanskeligt skjules, hvad der naturligvis af sikkerhedsmæssige grunde var særdeles uheldigt. Under alle omstændigheder var det først adskilligt senere, man for alvor hæftede opmærksomheden på denne mulighed, selvom der lejlighedsvis blev trukket folk til arbejdet hjemmefra. Først i 1943 rejstes tanken om at foretage en rekruttering i Danmark. Forbindelserne fra Danmark til Sverige og fra Sverige til England var da så udbyggede, at tanken meldte sig som praktisk gennemførlig. I foråret 1943 forespørger Hollingworth den daværende faldskærmschef, Flemming B. Muus, om det ville være muligt at skaffe frivillige til arbejdet i Danmark. Muus svarer bekræftende herpå og oplyser, at han netop har forbindelse med 2 mand, der må skønnes egnede, og som han agter at sende til Turnbull med besked om, at de bør sendes videre til England. I et senere brev anviser Muus igen egnede folk. Nogen væsentlig betydning for rekrutteringen fik tanken dog ikke, uden at det kan ses, hvorfor den ikke blev udnyttet, da mulighederne var til stede.

Til de rent praktiske vanskeligheder kom en principiel. I modsætning til de fleste andre lande, hvor en engelsk støtte til et kommende undergrundsarbejde nu blev forbedret, var Danmark ikke i krig med Tyskland, og der eksisterede ikke nogen dansk eksilregering eller tilsvarende dansk myndighed, der kunne og ville tage initiativet til eller ansvaret for en rekruttering til en dansk militær formation. Vejen måtte således blive den at optage danske frivillige i engelske styrker, en fremgangsmåde, der imidlertid også voldte åbenbare vanskeligheder, bl. a. på grund af Danmarks særlige stilling til Tyskland. En vis parallel frembød det fransk-engelske forhold, men her havde den engelske regering d. 28. juni 1940 anerkendt de Gaulle som leder af alle frie franske i Storbritannien, hvad der løste det franske rekrutteringsproblem.

For de forskellige europæiske sektioner af »S. O. E.« – Danmark undtaget – fandtes der således ingen principielle

vanskeligheder ved at skaffe frivillige. De kunne alle i betydeligt omfang trække på de officielt opstillede styrker, der i vekslende omfang var til stede i Storbritannien. For den danske sektion lå sagen anderledes. Officielle danske styrker fandtes ved sektionens grundlæggelse ikke. Imidlertid måtte problemet løses og løses hurtigt. Hermed stod og faldt jo alle fremtidige arbejdsmuligheder. Og problemet kompliceredes yderligere ved, at en åben rekruttering til dette arbejde ikke var ønskelig. Af sikkerhedsmæssige grunde måtte såvel rekruttering som uddannelse helst foregå i så stor hemmelighed som muligt.

Ved løsningen af dette spørgsmål faldt opmærksomheden på kaptajn Iversen. I slutningen af efteråret 1940 gik han ind på at bistå Hollingworth i det nødvendige rekrutteringsarbejde. Det hedder herom i hans beretning: »Jeg var under denne periode [efterår 1940] af commander Stagg blevet introduceret til commander Hollingworth . . . og jeg gik ind i arbejdet med at rekruttere dertil [til arbejde i »S. O. E.«] egnede danske. Men grundet på den modstand, der ville komme fra dansk side derovre, grundet på den ganske overordentlig stærkt udviklede angst for tyske spioner i England og grundet på, at de deltagende soldaters navn og familieforhold på grund af den farefulde tjeneste måtte beskyttes så meget som muligt, blev det nødvendigt for mig at udføre dette arbejde i dybeste stilhed og dække det ved fortsat arbejde på at ægge unge danske til at melde sig frivilligt til styrkerne [Iversen tænker her på den regulære engelske hær]«. Betingelsen for, at Iversen kunne yde bistand ved en sådan rekruttering, var naturligvis, at han selv var britisk officer, en forudsætning, »S. O. E.« påtog sig at opfylde. Ved juletid 1940 ses han at have modtaget sine ansøgningspapirer som britisk officer gennem denne organisation. I januar udnævntes han til kaptajn i den engelske hær og kunne påbegynde sit rekrutteringsarbejde knyttet til »S. O. E.« Få dage senere, d. 11. januar 1941, samledes det første hold af danske frivillige og påbegyndte træningen på en skole i Market Harborough, SØ for Leicester.

Hermed havde Iversen i en såre vanskelig situation ydet »S. O. E.« og den danske sag en betydelig tjeneste, men

ordningen var hverken varig eller tilfredsstillende, ligesom den langt fra harmonerede med de planer om opstilling af en selvstændig dansk militærformation, Iversen med så stor varme havde gjort sig til talsmand for. Ulemperne ved ordningen trådte tydeligt nok frem. Bag rekrutteringen stod ingen ansvarlig dansk myndighed, den måtte foregå i det skjulte, hvad der skabte utryghed både hos de rekrutterede og i danske kredse, som naturligvis ikke kunne forblive komplet uvidende om, at en rekruttering fandt sted, og som lige så naturligt ikke hos Iversen kunne få besked om formål med eller omfang af rekrutteringen. Af flere grunde var det derfor ønskeligt at nå frem til en mere permanent og mindre fordækt ordning, og herimod rettedes da bestræbelserne i foråret 1941. Vanskelighederne løstes ved et særligt arrangement, hvorefter det engelske regiment, »The Buffs« (The Royal East Kent Regiment), der som sin æresoberst havde kong Christian X., modtog de danske frivillige. Samtidig rejstes hele spørgsmålet om Det danske Råds stilling til rekrutteringen, et spørgsmål, der skulle give anledning til langvarige og triste misforståelser og uenigheder mellem Iversen og Det danske Råd, og som slutteligt, i 1943, skulle medføre et endeligt og uopretteligt brud mellem de to parter. En minutiøs skildring af hele denne strid er uden interesse her, og ligeledes falder en skildring af forsøget på at opstille en regulær dansk militærformation indenfor »The Buffs« delvis udenfor denne undersøgelses rammer. Her skal kun de grove træk i udviklingen ridses op, for så vidt de er nødvendige til forståelse af udviklingen indenfor »S. O. E.«.

Det må da allerførst understreges, at den rekruttering, der var indledt til »S. O. E.« i januar, var indledt udenom Det danske Råd og i al hemmelighed. Som tidligere omtalt var Iversen imidlertid indtrådt i Det danske Råd, og da den kendsgerning, at en rekruttering fandt sted, naturligvis ikke i det lange løb lod sig skjule – således optrådte Iversen jo efter 1. januar selv i uniform – kom der selvsagt hurtigt forespørgsler fra rådet vedrørende denne rekruttering. Disse forespørgsler var Iversen under hensyn til »S. O. E.«'s sikkerhedskrav afskåret fra at kunne besvare, i alle tilfælde fyldestgørende, og selvom man hurtigt indenfor

rådet accepterede det synspunkt, at han »af militære grunde« ikke kunne give detaillerede oplysninger, så ønskede man dog fra rådets side at have hånd i hanke med udviklingen. Også i denne henseende syntes den skitserede løsning med danskes optagelse i »The Buffs« at kunne bringe en acceptabel løsning, idet rekrutteringen herefter kunne foregå åbenlyst og i tilknytning til Det danske Råd.

Selve tanken om dette ejendommelige arrangement synes at være udgået fra Stagg, og i det mindste var han i særlig grad virksom med hensyn til at føre tanken ud i livet, så forhandlinger om denne sag i løbet af foråret 1941 kunne afsluttes mellem Det danske Råd og de engelske militærmyndigheder. D. 27. marts 1941 ses sagen at være gået principielt i orden. I en skrivelse til Det danske Råd fra The Adjutant-General to the Forces, H. C. B. Wemyss, udtales regimentets beredvillighed til at modtage danske frivillige, og 5. maj 1941 fremsendes derpå fra War Office de nærmere bestemmelser vedrørende rekrutteringen. Heri hedder det bl. a.: »Det danske Råd henvender sig til frivillige blandt danske, der nu er bosiddende i The United Kingdom. Når rådet har overbevist sig om den enkelte ansøgers almindelige egnethed og oprigtighed, skal Det danske Råd fremsende ansøgeres navne og adresser til de pågældende rekrutteringsofficerer, som skal meddele hver enkelt, når og hvor han har at stille til lægeundersøgelse . . . De, der findes fysisk egnede, vil uopholdeligt blive indrullerede og få meddelelse om, hvilken dag de skal møde til tjeneste i en uddannelsesafdeling.« Til denne skrivelse fremsætter Det danske Råd d. 26. maj visse ændringsforslag, hvori det bl. a. hedder: »Man anmoder om, at kaptajn Iversen, som i øjeblikket gør tjeneste i den engelske hær, må blive overført til regimentet »The Buffs« og derpå overføres til særlig tjeneste udenfor regimentet. Dette anses for nødvendigt, fordi de danske rekrutterer ønsker at føle, at de samles i en dansk afdeling, og det anses derfor for tilrådeligt, at en dansk borger, som er officer i deres eget regiment, bliver deres forbindelsesled til War Office . . . Man foreslår, at ansøgere . . . får ordre om at stille hos kaptajn Iversen, Det danske Råds rekrutteringsofficer, som så sender egnede navne til

overvejelse i War Office.« I princippet blev dette forslag accepteret fra engelsk side, og d. 3 juni 1941 er sagen endeligt gået i orden, og nærmere ordrer vedrørende denne særlige rekruttering blev udstedt af War Office. 19. juli overførtes Iversen som officer med kaptajnsrang til regimentet, og den danske frivilligbevægelse havde fået et officielt stempel.

Set fra »S. O. E.«'s synspunkt havde hele denne ordning væsentlige fordele. Da det ikke kunne tilsløres, at danske rekrutteredes til de engelske styrker, var det set med »S. O. E.«'s øjne langt at foretrække, at der skete en rekruttering i fuldt dagslys til regulære, engelske styrker. En sådan rekruttering kunne trække en eventuel og ubehagelig tysk opmærksomhed hen på sig og således tjene som dække over rekrutteringen til »S. O. E.«. Ved den åbenlyse rekruttering skaffedes der yderligere en samling danske frivillige til veje, blandt hvilke man med støtte af regimentets officerer kunne udse sig egnede emner, der i dybeste stilhed kunne overføres til det specielle arbejde i »S. O. E.«. Ikke mindst det første moment var tungtvejende for ledelsen af »S. O. E.«, der ønskede at undgå tysk opmærksomhed rettet mod de forberedelser, man traf i England til undergrundsvirksomhed i Danmark, og for hvem det stod som et væsentligt aktiv ved en kommende virksomhed, at den i det mindste i indledningsfasen kunne komme bag på tyskerne. Ud fra disse synspunkter skubbede man fra »S. O. E.«'s side på for at gennemføre arrangementet med »The Buffs« og glædede sig over den offentlige opmærksomhed, som rekrutteringen herefter blev genstand for, mens man græd tørre tårer over den kranke skæbne, der blev opstillingen af en dansk regulær afdeling til del. Den gjorde sin nytte simpelthen ved at blive opstillet som sløring for uddannelsen i »S. O. E.«, mens dens størrelse, kampværdi, uddannelse etc. var uden væsentlig interesse fra et engelsk synspunkt.

Vanskelighederne med rekrutteringen endte derfor ikke med etableringen af ordningen med »The Buffs«. Vanskelighederne faldt på Iversens skuldre. Dels var det trufne arrangement ikke klarere, end at misforståelser mellem ham og Det danske Råd hurtigt blev uundgåelige. Det

fremgår af den ovenfor citerede skrivelse fra rådet, at dette opfattede Iversen som Det danske Råds rekrutteringsofficer, mens denne på sin side opfattede stillingen sådan, at hans rekrutteringskontor var et britisk kontor, der gennem hans person var tilknyttet rådet. Efter den trufne ordning kunne Det danske Råd gå ind for rekrutteringen og opfordre danske til at melde sig, men teknisk måtte rekrutteringen gå gennem Iversen i hans egenskab af engelsk officer og således, at han, på grund af sin forbindelse med »S. O. E.«, som man i rådet var uvidende om, i adskillige tilfælde måtte forholde det oplysninger, som rådet på sin side måtte finde sig berettiget til at afkræve ham. Konflikten var der, og den var uløselig. I foråret 1943 trådte Iversen tilbage som leder af rekrutteringskontoret og ligeledes ud af det danske arbejde. Fra efteråret 1943 gjorde han tjeneste i den britiske hær under 21 Army Group.

Var Iversens stilling i forholdet til Det danske Råd vanskelig og lidet misundelsesværdig, så blev den i det lange løb uantagelig i forholdet til »S. O. E.« Kun var forholdet her vendt om. Her var det »S. O. E.«, der måtte forholde sin danske rekrutteringsofficer oplysninger, som denne med rimelighed som den ansvarlige overfor de danske frivillige kunne føle sig berettiget til at modtage. Forholdet forstås lettest, hvis man betragter situationen fra »S. O. E.«'s side. Denne organisation var en rent engelsk militærorganisation, omgærdet af alle de uigennemtrængelige spærringer, der især i krigstid lægger sig udenom alle militære gøremål. Dertil yderligere en hemmelig, militær organisation, for hvem afsluttethed og aflukkethed var en absolut livsbetingelse, og i hvilken selv den mindste lækagemulighed blev taget under dødsens alvorlig overvejelse. Nu lå dens virke udenfor England, og dette tvang den i udstrakt grad til at knytte udlændinge til sit arbejde, der selv for englændere i høje militære stillinger var hemmeligt. Vanskelighederne herved var åbenbare. For den danske sektion i særlig høj grad, eftersom denne sektion ikke kunne knytte forbindelse med officielle danske myndigheder og i nogen grad tage disse ind i sin tillid. Resultatet heraf blev et kompromis. Man knyttede den nævnte kontakt med Iversen og skubbe-

de ham ind mellem sig og de danske kredse, men samtidig holdt man sig ham tre skridt fra livet og forholdt ham en tilbundsgående orientering om organisationens forhold. Som Hollingworth udtrykker det: »Hans voldsomme begejstring for at der skulle gøres noget aktivt gjorde, at han her i starten, da det gjaldt om at få fat på frivillige, blev en meget nyttig mand. Det blev hans opgave at agitere blandt de danske for at melde sig . . . En særlig vanskelighed opstod her mellem os i »S. O. E.« og Iversen, der havde kontakten med en del af danskerne, idet vi ikke kunne og ikke måtte oplyse ham noget om arbejdets karakter.« Hollingworths slutbemærkning må givetvis fortolkes således, at man ikke kunne give fuld besked om alle forhold. Om hovedkarakteren af det arbejde, han gav sin støtte, var Iversen selvfølgelig orienteret.

Allerede fra starten var det dog givet, at man ikke fra »S. O. E.«'s side ville indskrænke sig til den rekruttering, der udgik fra eller passerede Iversens kontor. Ved siden af denne – »nyttige« – rekruttering foregik der i det stille en rekruttering uden om ham. Et udmærket eksempel herpå afgiver netop det første hold frivillige, der i januar 1941 påbegyndte træningen. I rekrutteringen af adskillige fra dette hold havde Hollingworth personligt taget del, idet han i samarbejde med Børge Møller og stedlige engelske politimyndigheder havde fået arrangeret en række samtaler i Newcastle med danske sømænd, som formentes egnede og villige til at slutte op om en dansk frivilligbevægelse. Under disse samtaler blev det ikke nærmere præciseret, hvori opgaven ville komme til at bestå. Kravet om absolut hemmeligholdelse lod sig ikke afvise. Hollingworth meddeler selv følgende om disse samtaler: »Vanskeligheden ved disse interviews var den, at jeg ikke overfor dem kunne fortælle noget om det job, vi ønskede dem til. Jeg meddelte dem dog, at vi ønskede dem til et meget vigtigt job for deres land, og jeg gjorde dem alle opmærksom på, at jobbet var farligt, og at de måtte være forberedt på, at de ikke under træningen ville få besked om, hvad deres opgaver var. Ialt meldte der sig ca. 20 mand, og af dette hold kan nævnes Mogens Hammer, Anders Lassen og Lok-Linblad«. Hvad det væsentlige i beretningen, umuligheden

af at præcisere det egentlige formål, angår, er der næppe tvivl om, at den dækker situationens pinagtighed. Selvom man på dette tidlige tidspunkt, havde haft klare forestillinger om, hvad man ville og kunne udrette i Danmark – og det havde man afgjort ikke – så lod sådanne forestillinger sig naturligvis ikke drøfte med folk, som man kun havde løseligt kendskab til. Iversen måtte i sin rekruttering iagttage ganske den samme tilbageholdenhed. Han understreger det selv som en af hovedvanskelighederne ved rekrutteringen, og det illustreres yderligere af følgende bemærkninger af en af de frivillige, den ovenfor nævnte Lok Linblad: »Under træningen . . . gik det op for os, at ledelsen vistnok havde visse planer med os, der afveg fra det oprindelige, som jo gik ud på, at vi skulle ind i »The Buffs«. Det gik op for os, da vi så, hvad vi skulle lære . . . Vi var stadigvæk [efter flere måneder] ikke klar over, hvad uddannelsen sigtede på«. Af den følgende beretning fremgår det, at hensigten med træningen først gik op for denne frivillige langt inde i 1942, efter adskillige måneders ophold på de specielle træningsskoler.

Ved denne første rekruttering blev der trukket på den mandskabsreserve, de danske sømænd repræsenterede. Nogen meget omfattende rekruttering ad denne vej kunne der imidlertid ikke blive tale om; de danske sømænd kunne kun med vanskelighed trækkes ud af deres tjeneste i handelsmarinen. Der blev dog med Stagg som mellemmand etableret en direkte forbindelse mellem »S. O. E.« og captain C. L. Heel, der med kontor i Newcastle var chef for den danske »sømandspool« (»Merchant Navy Reserve Pool, Danish Section«), således at denne, når lejlighed dertil bød sig, kunne henvise unge danske sømænd, der ønskede det, til »S. O. E.« Nogen tæt og konstant strøm af frivillige er der dog ikke tale om, snarere en fattig opsamling, dråbe for dråbe, således som det fremgår af korrespondancen mellem Heel og Iversen. At strømmen, hvor spæd den også var, periodevis kunne gå helt i stå, fremgår af følgende bemærkninger i et brev fra Heel til Iversen. »Jeg skal gøre mit yderste for at sende Dem flere mænd, men i øjeblikket er puljen meget lille, og vi har den yderste vanskelighed med at finde mænd til at bemane skibene med.

Når den er stor nok, håber jeg at kunne sende Dem nogle flere.«

Allerede ved den første rekruttering i Newcastle har vi set, at »S. O. E.«, når lejlighed dertil frembød sig, gik direkte til danske emner, og at frivillige kunne opsuges af organisationen udenom Iversen, og denne praksis blev opretholdt, også efter at rekrutteringen var kommet ind under mere faste rammer. Et væsentligt eksempel er således rekrutteringen af den senere faldskærmschef, Christian Michael Rottbøll, der gik over »S. O. E.«'s Stockholmafdeling. Rottbøll havde i 1941 foregivet, at han ville melde sig som frivillig i Finland, efter at Finland var gået ind i krigen mod Rusland. Han opnåede derigennem udrejsetilladelse fra Danmark og meldte sig i Stockholm som frivillig i de engelske styrker. D. 4. august samme år kom han med flyvemaskine til England og gik ind i arbejdet i »S. O. E.«. Ad samme vej rekrutteredes faldskærmsmanden Arne Boelsskov, der i marts 1942 gik over isen fra Humlebæk til Rå, hvorefter det lykkedes ham at komme i forbindelse med konsul Christensen i Gøteborg.

Den omstændighed, at rekruttering fandt sted uden om Iversen, og at han langtfra altid modtog den underretning om de frivilliges forhold, som han følte sig berettiget til, måtte naturligvis være særdeles ubehagelig for ham. Med rette eller urette følte han sig ansvarlig overfor de frivillige, og han følte, at han var den eneste, der overfor »S. O. E.« kunne hævde danske synspunkter, hvis forholdene skulle gøre dette ønskeligt. Efterhånden som han opdagede, at hans forbindelser til de frivillige blev klippet over, at han blev sat udenfor indflydelse og kontrol med udviklingen eller simpelthen blev unddraget en almindelig orientering om, hvad der skete de frivillige, så såre de havde forladt hans rekrutteringskontor, hvis de da overhovedet kom vejen igennem det, vendte han sig anklagende mod »S. O. E.«. Med kendskab til den skarphed, hvormed han havde vendt sig mod sine modstandere i de danske kredse, og som havde været hans styrke, da det gjaldt at provokere til handling, kan man ikke undre sig over, at han også her viste tænder, så meget mere som hans patriotiske sindelag nu blev udfordret. Hertil bidrog også, at den uklare stilling, han

indtog, og den manglende orientering om sagernes udvikling førte til misforståelser mellem ham og de frivillige, så han følte, at han uden egen skyld blev årsag til, at danske frivillige mistede tilliden til ham og til hele den sag, han var gået så varmt ind for. Adskillige divergenser og stridigheder mellem danske frivillige og engelske officerer splittede i 1941 arbejdet, og uklarhed og rygter om arbejdets hensigter hæmmede dette.

Resultatet blev således en konflikt med »S. O. E.«, der varede, så længe Iversen beklædte stillingen som rekrutteringsofficer, og som efterhånden udviklede sig til en strøm af protester fra kaptajn Iversens side, der for så vidt var gold, som »S. O. E.« hurtigt vendte det døde øre til – og kunne gøre det. Partiet var ikke lige. Komplet isolering, følelsen af magtesløshed og en voksende erkendelse af det håbløse i løsningen af den oprindelige hovedide, opstillingen af en selvstændig dansk formation, blev derfor den triste skæbne, der blev denne pioner for en dansk modstandskamp til del, dobbelt trist i betragtning af, at disse følelser var uberettigede i betragtning af den afgørende indflydelse, de tilsyneladende så spinkle resultater kom til at få for udviklingen af en dansk modstandskamp. Dette kunne imidlertid ikke overses fra London i 1941, 1942 eller 1943.

Kapitel 6 Uddannelsen

Tiden er nu kommet til at forlade kontorerne i London og deres fortrædeligheder og se lidt nøjere på det arbejde, der på trods af alle administrative forviklinger skred frem uge for uge ude på de træningsskoler, hvor de danske frivillige under »S. O. E.« forberedte sig til deres dødsensfarlige opgave i Danmark.

Som ovenfor omtalt havde træningsarbejdet i begyndelsen været hemmet af, at man længe måtte holde mandskabet i uvidenhed om, hvad man egentlig tilsigtede. Rygter og løs snak havde haft gode vækstbetingelser, og forholdet mellem de frivillige og de engelske officerer var langt fra

altid godt. Major Taylor, der som tidligere nævnt havde den daglige kontakt med de danske frivillige under træningen, understreger stærkt de disciplinære vanskeligheder, der prægede arbejdet. Det fremgår af Taylors beretning, at vanskelighederne først og fremmest udsprang af de frivilliges modvilje overfor de restriktioner, man af sikkerhedsmæssige grunde måtte pålægge de frivillige, og det er helt klart, at en sådan modvilje lettest opstod, når de frivillige ikke ganske nøje var orienterede om, hvad der ventedes af dem, og forstærkedes når forhåbninger om snarlig indsats mod fjenden viste sig at bygge på sand. Misfornøjelse, mistillid og pirrelighed blev let resultatet.

I denne henseende delte de danske frivillige skæbne med britiske og andre allierede soldater, der i årevis var underkastet en lang og sløvende militær træning og disciplin uden den stimulans, som indsatsen i kamp eller muligheden for snarlig indsats giver. Kun var den psykiske belastning af ventetiden vel i adskillige henseender større for de frivillige under »S. O. E.«'s forskellige sektioner end for soldaterne i de regulære afdelinger. Flygtningepsykose og usikkerhed overfor fremtiden gjorde sig stærkt gældende, skærpede utålmodigheden og fremmede pirreligheden. Indenfor »S. O. E.«'s ledelse var man naturligvis ikke blind for ulemperne ved den gentagne træning og ved den pinefulde holden igen overfor de frivilliges ønske om at blive underrettet med hensyn til nøjagtige planer eller ønske om handling, men det må erindres, at man overfor sådanne stemninger kun havde få muligheder. Hænderne var bundne af adskillige tungtvejende forhold, der talte imod eller direkte umuliggjorde en forcering af arbejdet: En ubeskrivelig mangel på erfaringer, Englands uforberedthed til at gå i aktion og støtte de folk, man sendte i marken, nødvendigheden af at være såre omhyggelig i uddannelse og forberedelse, situationen i Danmark, der kun langsomt udviklede sig hen mod tilstande, som kunne skabe psykologiske og praktiske forudsætninger for modstandsaktioner, den langsomme opbygning af organisationens senere så fint forgnede hårkarnet o. s. v., o. s. v. Heller ikke udviklingen i storkrigen gav i 1941 og 1942 meget stof til optimisme: Alvorlige tyske bombardementer, nederlagene på Balkan

og Kreta, tilbageslag i ørkenen, de tyske sejre i Rusland 1941–42, nederlagene overfor Japan og de uophørlige tab, der ramte Englands handelsflåde i Atlanten, på vej til Malta, på de arktiske ruter eller ude i det fjerne Østen. Først efteråret 1942 bragte effektive og varige lysninger i situationen. Det er set fra London i 1941 og 1942 helt forståeligt, at man holdt igen. Alt dette kunne man imidlertid ikke forklare de frivillige, og man greb da til det nærliggende, letforståelige, men farlige middel at stive moralen af med at tegne fata morganaer, som hurtigt opløste sig i krigens nøgterne atmosfære.

Men på trods af alle besværligheder og på trods af al uundgåelig kludren groede arbejdet. Flere og flere kom i hård træning på en lang række træningsskoler. Om denne træning gives udmærkede oplysninger adskillige steder. En række beretninger berører træningen, og en levende og indgående skildring er givet af Flemming B. Muus i hans bog, »Ingen tænder et lys«. Om selve træningsskolernes samlede plan og organisation findes en udførlig redegørelse i Taylors beretning. Mens oplysningerne andre steder er mere eller mindre tilfældige og ufuldstændige, giver Taylors oplysninger et samlet billede af planen for træningen, idet »Taylor var forbindelsesmand mellem skolen og hovedkvarteret, ligesom det var hans opgave at være tolk for danskerne og tage sig af deres personlige problemer og på alle måder hjælpe dem til rette. I forbindelse hermed var det hans opgave at rapportere til London om deres moral«. Igennem disse funktioner kom Taylor i nær tilknytning til træningsskolerne og blev den englænder, der fik størst lejlighed til direkte kontakt med de frivillige. Han ytrer selv herom i sin beretning: »Til slut vil jeg gerne tilføje, at jeg var den britiske officer i den danske sektion, som havde den største kontakt med de frivillige . . . Den danske hjemmeskole havde til forskellige tider tre chefer, og utallige er de timer, jeg har tilbragt med at diskutere de frivillige med dem alle tre.«

Uddannelsen af »S. O. E.«'s mandskab foregik på en lang række skoler der for de flestes vedkommende var specialskoler, fælles for alle de faldskærmsfolk, der uddannedes ved de forskellige nationale sektioner af »S. O. E.«, mens

en enkelt skole var »hjemmeskole« for mandskabet for en enkelt sektion. Normalt modtog den frivillige her den grundlæggende uddannelse og vendte tilbage til denne skole efter opholdet på de forskellige specialskoler, ligesom han endte her efter afslutningen af den samlede uddannelse og afventede den endelige ordre om aktiv indsats. For de danskes vedkommende gav dette system uddannelse på følgende skoler:

- S. T. S. 1: (Special Training School) Brockhall (North-hampshire). Rekrutskole. Her gaves almindeligvis 1 måneds almindelig militær træning.
- S. T. S. 2: Belasis (Dorking, Surrey). Rekrutskole som S. T. S. 1. Fra 1. januar 1944 hjemmeskole for danske frivillige.
- S. T. S. 26: Arisaig (Nordvest-Skotland). Rekrutskole som S. S. 1 og 2. Skolen lå i en strengt afspærret egn, hvor adskillige skoler lå placeret.
- S. T. S. 45: Hartherop Castle (Gloucestershire). Fra 1941 til 1. januar 1944 hjemmeskole for danske frivillige.
- S. T. S. 7. Beaulieu (Hampshire). En række skoler, der gav specialtræning i »security«, gennemgang af de forsigtighedsregler, den frivillige måtte iagttage efter ankomsten til fjendtligt territorium med orientering i lokale forhold, så vidt disse under træningen kunne oplyses i England.
- S. T. S. 17: Hatfield (Hertfordshire). Undervisning i industriel sabotage.
- S. T. S. 51: Ringway (Lancastershire). Træning i faldskærmsudspring.
- S. T. S. 40: (Bedford). Træning i anvendelse af Eureka og S-phones. Eurekaen var et pejleapparat, der betjentes ved våbenmodtagelser, dels af modtagegruppen, dels af mandskabet i flyvemaskinen. S-phones muliggjorde direkte samtale mellem modtagegruppe og flyvemaskinens personel.
- S. T. S. 52: Thame (Oxfordshire). Træning af radiotelegrafister. Periodevis gaves der her ligeledes uddannelse i brugen af hjemmelavede sprængstoffer og i fremstillingen af disse. Endvidere undervisning i dirkning og andre former for »indbrudsteknik«.

S. T. S. 61: (Huntingdonshire). Til denne skole sendtes faldskærmsfolkene efter endt træning, umiddelbart før afsendelsen til Danmark fandt sted. Her meddeltes de sidste instrukser.

Således så i grove træk det træningsskema ud, som de danske frivillige under »S. O. E.« måtte gennemgå. Variationer fandtes i overensstemmelse med de særlige hverv, der blev tildelt de forskellige eller på grund af andre forhold, ændringer i uddannelsesplanerne, individuelle forhold etc. Det må dog understreges, at det optrukne skema repræsenterer forholdene, som de var, da træningen var fuldt udbygget, d. v. s. fra 1942. For de frivillige fra begyndelsen af 1941 forelå der ikke et så fast opbygget uddannelsesprogram, og for dem kunne den stadige skiften skole, undertiden til en skole med samme undervisningsemne, synes noget planløs.

Uddannelsestiden var højst forskellig. For nogle drejede det sig om en relativ hurtig uddannelse, for andre strakte uddannelsen sig over op til 2 år. Udtagelsen af frivillige til tjeneste i Danmark påhvilede i begyndelsen helt Hollingworth som sektionens chef, ligesom han selvfølgelig i hele perioden havde det endelige ansvar for afgørelser i denne retning. Fra 1944 overførtes major Lawrence Lassen til sektionen fra den norske sektion og deltog sammen med Hollingworth og Taylor i udvælgelsen af mandskab til aktiv tjeneste. I sine afgørelser fulgte Hollingworth i væsentlig grad de rapporter om de frivillige, som han under træningen modtog fra skolernes britiske officerer om de frivilliges egnethed og hele holdning. Men naturligvis spillede ved valget også andre forhold ind. Helt bortset fra de »militære« egenskaber, som afsløredes gennem træningen, kunne den frivillige sidde inde med særlige evner og muligheder, som træningen ikke røbede, men som kunne være af afgørende betydning for valget. Ikke mindst gælder dette, når talen var om valget af de skiftende ledere af arbejdet. Her spillede de specielle »militære« evner og færdigheder en relativt underordnet rolle, mens afgørelsen måtte hvile på en almindelig, skønsmæssig vurdering af den samlede personlighed, hvor intelligens, almindelig viden, initiativ, kultur, forhandlingsegenskaber, eventuelle

personlige forbindelser i Danmark og meget mere måtte veje tungere end f. eks. fysiske egenskaber og skydefærdighed. Det må her erindres, at tanken ikke var den at sende sabotører til Danmark, men at sende kontaktfolk til den danske hjemmefront, man enten håbede at finde eller regnede med kunne skabes således at disse kontaktfolk dels skulle animere til opbygning af en hjemmefront, dels skulle virke som instruktører og rådgivere og dels skulle bidrage til at koordinere denne front med den frie verdens krigsanstrengelser og skaffe den våben og sprængstoffer samt andre nødvendige hjælpemidler til undergrundsarbejdet. Koordinationsarbejdet og administrationen af den organisation, man håbede at kunne skabe, påhvilede lederen, der således fik en væsentligst administrativ og forhandlende stilling med et ansvar, der voksede i takt med væksten af modstandsorganisationen. Som udviklingen kom til at forme sig, kom også et alvorligt politisk ansvar til at påhvile lederen. Det siger sig selv, at valget af en sådan mand måtte være vanskeligt og netop ikke udelukkende kunne hvile på træningsskolernes rapporter, selvom de naturligvis, så alsidigt som træningen var lagt an, kunne give væsentlige fingerpeg. Det fremgår da også af Hollingworths beretning, at det er de almene betragtninger, der overvejende gør sig gældende, hvor han motiverer sine beslutninger om de ledere, han bestemte sig for. Selvom disse betragtninger, der delvis vil blive citeret nedenfor, først er nedfældede efter begivenhederne, er der ingen grund til at antage, at de ikke i det store og hele korrekt sammenfatter de overvejelser, der fandt sted ved udvælgelserne. Disse må være foretaget efter lange og omhyggelige vurderinger og må have haft rig lejlighed til at danne et fast erindringsbillede.

Selve de trufne afgørelser skal ikke diskuteres eller vurderes. At de i visse tilfælde var genstand for kritik fra danske modstandskredse, vil fremgå af den efterfølgende skildring, og nævnes direkte i Taylors beretning, hvori det hedder: »Valget af dansk personel er blevet alvorligt kritiseret, uanset at kritikerne har været ude af stand eller endog uvillige til at analysere situationen og danne sig en klar forestilling om de faktiske forhold.« Det forekommer

i denne forbindelse rimeligt at fremdrage nogle vanskeligheder ved udvælgelsen udover det allerede anførte. Først og fremmest må det endnu engang slås fast, at udvalget af emner var lille, meget mindre end det udvalg, andre sektioner af »S. O. E.« kunne trække på. Dernæst var det naturligvis ingenlunde givet, at egnede mænd også var villige til at påtage sig de farer og den belastning, som det særlige arbejde i »S. O. E.« krævede. Dette gælder også om folk, der i og for sig ønskede at tage direkte del i kampen, og har intet at gøre med de pågældendes mod og kampånd, men kan f. eks. hænge sammen med et helt forståeligt ønske om indsættelse i regulære kamphandlinger. Et ypperligt eksempel herpå er Anders Lassen, der fra »S. O. E.« søgte over i commandostyrkerne, netop ledet af et sådant ønske. For andre kunne det hænge sammen med en almindelig ulyst til at gå ind i et arbejde, der kunne synes at nærme sig spionarbejde, og som kunne forekomme odiøst på et tidspunkt, hvor man endnu ikke havde gjort sig fortrolig med begrebet undergrundskamp. Endelig var der naturligvis dem, der veg tilbage for arbejdets særlige risikomomenter. Dette kan ikke undre, navnlig ikke i betragtning af, at man fra engelsk side anstændigvis ikke fremstillede udsigterne lysere, end de var. Flemming Muus anfører for sit vedkommende en dramatisk samtale med sin chef, major Spooner, hvor han på forhånd før træningens påbegyndelse får anslået sine chancer for at slippe fra arbejdet med livet til at ligge under 10 %. Muus dramatiserer muligvis øjeblikket og skærper måske udtalelsen for den gode virknings skyld, men realiteten bag situationen er sikker nok. Hollingworth fremhæver, at faren stærkt blev understreget for de frivillige. Det kunne i samme forbindelse nævnes, at der aldrig i den engelske hær blev gjort forsøg på at gøre faldskærmsudspring tvungne, men at man helt accepterede den kendsgerning, at selv soldater af anerkendt fysisk mod stillet overfor denne særlige prøvelse nægtede at parere ordre, hvad der kun medførte overførsel til andre former for tjeneste. Til alt dette kom så det naturlige frafald af alle mulige andre grunde, manglende fysiske egenskaber, manglende evne til at tilegne sig de færdigheder, der krævedes, udtagelse af frivillige til anden

tjeneste samt et enkelt tilfælde, hvor en frivillig, der skulle have været sendt til Danmark, blev tilbageholdt, da der opstod grundet formodning om, at hans identitet på én eller anden måde var blevet afsløret af tysk spionage. Alt i alt må det vist erkendes, at der er en ikke ringe sandhed i den skarpe form, Taylor giver problemet, når han i sin beretning udtaler: »... i 1942 og 1943 var det enten et spørgsmål om at bruge det materiale, der var for hånden, til at præstere en eller anden slags kamp eller helt at afholde sig fra kamp.« Under alle omstændigheder rummer disse sætninger kvintessensen af de engelske synspunkter. Berettigelsen af dem lader sig næppe helt afvise.

Når den frivillige efter endt træning blev udtaget til at blive sendt til Danmark, modtog han rutinemæssigt udnævnelse som officer i den britiske hær, regnet fra det øjeblik, han forlod England. Dette skete dels som anerkendelse af den indsats, han gik ind til, dels for at give ham den beskyttelse, udnævnelsen kunne bringe ham, hvis han under arbejdet skulle falde i tysk fangenskab. Økonomisk medførte udnævnelsen aflønning som officer, indtil han vendte tilbage til England og blev demobiliseret.

Formelt anerkendte man fra tysk side ikke faldskærmsfolkene som officerer i den britiske hær. Sager mod tilfangede faldskærmsfolk sorterede under Abwehrstelle, der beskæftigede sig med kontrapionage og bekæmpelse af sabotage. Reelt undlod de tyske myndigheder imidlertid at idømme dødsstraf i de tilfælde, hvor danske faldskærmsfolk blev pågrebet, og hvor der efter tysk opfattelse forelå spionage, der motiverede dødsstraf. Der kan ikke være tvivl om, at danske myndigheders optræden her spillede en afgørende rolle for den tyske holdning.

*Kapitel 7** De første aktioner

I løbet af 1941 nåede opbygning af organisation og træning af frivillige så langt frem, at man kunne begynde at

* I det flg. vil »dæknavne« blive »oversat« i skønsmæssigt nødvendigt omfang.

overveje muligheden af den første operation. Som tidligere nævnt var det af vigtighed at fremskynde denne mest muligt for at føre bevis for, at et undergrundsarbejde i Danmark overhovedet var muligt. Der er med hensyn til de første mere konkrete planer nogen uoverensstemmelse mellem Hollingworths og Spinks beretninger, idet det af den førstes beretning fremgår, at man lige fra starten sigtede mod undergrundsaktivitet, mens Spink anfører, at der endnu i foråret 1941 herskede usikkerhed overfor karakteren af det arbejde, man stod overfor, og at man oprindeligt arbejdede med tanker om commando-raids på danske kyster. Spinks opfattelse kan måske forklares derved, at den danske sektion endnu på dette tidspunkt var kædet sammen med den norske, og at Spink derfor under Staggs ledelse fik at gøre med tilrettelæggelsen af det commando-raid, der d. 4. marts 1941 blev foretaget mod Lofoten, og at forestillingerne om sådanne, for Norges vedkommende realisable »raids« kan have spillet en rolle for hans opfattelse af mulighederne i Danmark. Dette bestyrkes af Staggs beretning, af hvilken det fremgår, at der på tidspunktet for Lofoten-»raid« et næredes tilsvarende planer med hensyn til Danmark. Det hedder: »Jeg følte, at en eller anden iøjnefaldende indsats burde gøres i Danmark, eftersom angrebet på Lofoten viste sig at være den stimulan, der havde været nødvendig i Norge til at vække »Hjemmefronten«, og man kunne håbe på, at noget lignende på Jyllands kyst kunne have en lignende virkning i Danmark. En plan blev udarbejdet for et lynangreb med små skibe søsat fra destroyere i Skagerak på Hirtshals eller Hanstholm i vinterens mørke – ikke med den tanke at tilføje fjenden nogen materiel skade, men for at få danskerne derhjemme til at føle, at de ikke var blevet glemt af de frie nationer.«

Planer af denne art kom imidlertid aldrig til udførelse, og det synes rimeligst at følge Hollingworths opfattelse, at man fra begyndelsen har sigtet mod en egentlig undergrundskamp. Allerede i efteråret havde jo Charles Hambro nævnt dette som målet i sine samtaler med Ebbe Munck. På den anden side rummer Spinks og Staggs bemærkninger sikkert den sandhed, at man langt henne i opbygnings-

arbejdet har vendt og drejet mulighederne og har holdt udsigten åben over alle tænkelige perspektiver. I løbet af 1941 antager tanken om undergrundskamp imidlertid fastere form. Det hedder i Spinks beretning: »Antagelig ud på sommeren 1941 begyndte tanken om at sende faldskærmsfolk til Danmark for der at søge at organisere en begyndende modstandsbevægelse, specielt med henblik på sabotage o.l. at tage fastere form. Jeg ved det ikke bestemt, men jeg er næsten helt sikker på, at Bruhn selv var stærkt medvirkende til igennem sine samtaler med Hollingworth at bidrage til, at disse planer begyndte at antage en mere konkret form.« Spinks fremstilling her falder sammen med synspunkterne i Hollingworths beretning, og om det sidste moment i sagen, betydningen af Carl Johan Bruhns indflydelse, er der fortrinlig overensstemmelse mellem de to mænds beretninger. Også Hollingworth fremdrager stærkt Bruhns indflydelse.

Hvad der vanskeliggjorde en klar stillingtagen til de danske problemer var det før nævnte forhold, at man kun mådeligt var orienteret om tilstande og stemninger i Danmark. Fra foråret 1941 blev der derfor gennem »S. O. E.« sat ind for at slå hul i den mur, der omgav det besatte Danmark. Dels udgik der i foråret 1941 en henvendelse til den daværende redaktionssekretær ved »Politiken«, Sten Gudme, som stod Ebbe Munck ret nær, om at komme til London for at deltage i det engelske propagandaarbejde til Danmark, og dels blev tanken nu levende om at få en dansk politiker til England. Det blev en af »S. O. E.«'s Stockholmerorganisations første opgaver at få sluttet disse kontakter. Om Sten Gudmes udrejse foreligger der en udførlig beretning af Gudme selv. Det fremgår heraf, at han den 5. april 1941 gennem Ebbe Muncks moder, der netop havde været på besøg i Stockholm, modtog en forespørgsel fra Ebbe Munck, om han ville være villig til at rejse til England, uden at den opgave, der forelå i England, blev nøjere angivet. I bekræftende fald skulle et brev, affattet på speciel måde, sendes til Ebbe Munck. I fuld tillid til, at der måtte ligge vægtige grunde bag Muncks henvendelse, besluttede Gudme sig til at acceptere den, uden i øvrigt

at stille nærmere spørgsmål. Man var ved at indstille sig på illegale metoder og halvkvædede viser. Da et svar fra Munck lod vente på sig, besluttede Gudme at arrangere en legal rejse til Stockholm, og d. 7. maj forlod han Danmark, fulgt på banen af redaktør Erik Seidenfaden. I Stockholm fulgte i de næste 8 dage sammenkomster med Turnbull og Munck, og den videre rejse til England ordnedes som tidligere nævnt af »S. O. E.«, i øvrigt ikke uden en mindre forvikling, der kan tjene til at illustrere tidens forhold. Efter aftaler med Turnbull skulle folk fra »S. O. E.« afhente Gudme i England. Disse var imidlertid ikke på flyvepladsen, men var ved en fejltagelse kommet til en flyveplads i nærheden, hvad der medførte Gudmes arrestation og overførsel til »Patriotic School«. Her indfandt Hollingworth sig imidlertid hurtigt, og misforståelsen med den suspekta udlænding blev klaret.

Gudme blev herefter knyttet til det såkaldte »sorte« propagandaarbejde til Danmark. Denne »sorte« propaganda var sideordnet med den »hvide« propaganda, der udgik fra B. B. C. Den beskæftigede sig med udsendelse af flyveblade til fjendtligt besat territorium, driften af påståede illegale radiosendere etc. Dens 2 hovedformål var at underminere og ødelægge fjendens moral og at rejse og understøtte modstandsånden i fjendtligt besat område.

Mens Gudmes udrejse således blev hurtigt gennemført, kom det til at trække i langdrag med at få en dansk politiker til England. Det hedder om denne sag i Ebbe Muncks beretning: »En af Mr. Turnbolls første opgaver var at foreslå forskellige danske personligheder, blandt andre folketingsmand Christmas Møller, folketingsmand Hedtoft Hansen og redaktør Nikolaj Blædel at komme til London for at være til rådighed for den engelske regering i bedømmelsen af danske forhold og begivenheder«. Videre skildrer Munck, hvorledes det på grund af en helt uforståelig svigten fra kurerens side kom til at gå således, at henvendelsen til Christmas Møller – i marts 1941 – ikke nåede denne, mens man i Stockholm fik den opfattelse, at Christmas Møller havde modtaget opfordringen, men at hans svar var et nej. I det mindste var det den besked, man

i maj 1941 modtog i Stockholm, mens Christmas Møller, da han senere erfarede om denne tidligere henvendelse, bestemt benægtede at have modtaget nogen henvendelse på dette tidspunkt. Hermed lod man foreløbig sagen falde for først at tage den op igen med en fornyet henvendelse i august 1941. Derimod fremgår det, bl. a. af oplysninger i Sten Gudmes beretning, at en ventilerende forespørgsel i foråret 1941 er nået frem til redaktør Blædel. Under forberedelsen af sin rejse til London henvendte Gudme sig nemlig d. 29. april til redaktør Blædel og lagde kortene på bordet for denne, og i en følgende samtale meddelte Blædel, at han havde modtaget en lignende henvendelse, men at han af hensyn til mulige tyske repressalier overfor familien var veget tilbage for tanken om at rejse. Blædels forhold til de tyske myndigheder var jo i forvejen ret anspændt, så hans betænkeligheder er såre let forståelige. Opfordringen til daværende folketingsmand Hedtoft Hansen gøres der lidt udførligere rede for i Spinks beretning: »I forbindelse med den noget tættere kontakt stod også overvejelserne om at få en dansk politiker til England, hvis ord havde vægt i den danske befolkning, og som rent propagandamæssigt kunne støtte de ideer, vi nærrede . . . henvendelser herom var oprindeligt rettet til Hedtoft, idet Turnbull og jeg, der fra tidligere tid kendte Hedtoft, havde bragt hans navn i forslag. For mit eget vedkommende vidste jeg gennem mit bekendtskab med Hedtoft, at hans ord havde stor vægt i danske arbejderkredse. Min tanke var derfor den, at socialdemokratiet som det største danske parti ville være det mest værdifulde at vinde for en aktiv dansk modstand«. Som bekendt afslog Hedtoft den engelske henvendelse på grund af et tungtvejende hensyn til sit parti og efter samråd med Stauning.

Et spørgsmål, der nu også blev taget op i Stockholm, var spørgsmålet om finansiering af det kommende illegale arbejde. Efter de planer, der arbejdedes med i Stockholm, var det klart, at arbejdet, når det efterhånden udfoldede sig, ville komme til at kræve betydelige pengemidler, og i overensstemmelse med den tidligere nævnte opfattelse hos Ebbe Munck, at modstandsarbejdet, både efterretningsarbejdet og modstandsarbejdet i videre forstand, så vidt

muligt skulle gøres »ved egen indsats og ved egne midler«, således at resultaterne efter krigen kunne krediteres Danmark, tog Munck nu også dette vigtige spørgsmål om finansieringen op til behandling. Hans overvejelser i denne henseende mundede ud i en henvendelse til Per Federspiel om at komme til Stockholm for at bidrage til en løsning af spørgsmålet. På grund af forskellige misforståelser, bl. a. fremkaldt derved, at et par kurerer svigtede, kom forhandlingerne om den såkaldte »Grundtvigsplan« først i stand i januar 1942. Per Federspiel rejste da, efter gennem Peter de Hemmer Gudme at være blevet løseligt informeret om planerne og opfordret til at komme til Stockholm, derop, i øvrigt medtagende en del efterretningsstof for efterretningssektionen, og i Stockholm fulgte nu »lange drøftelser med Ebbe Munck, der satte mig i forbindelse med E. T. Grew, der tilsyneladende solgte cykler og andet kram fra et lille kontor i Stockholm, hvor han satte mig ind i alle enkelthederne om Grundtvigsplanen og modtog mit tilsagn om at overtage dennes administration«.

Hovedresultaterne af denne drøftelse opsummeres i Muncks beretning og skildres mere udførligt i Federspiels beretning således: »Grundtvigsplanen ... gik ud på at skaffe pengemidler tilveje i danske kroner mod løfte om, at bidragyderne kunne få krediteret et tilsvarende beløb i Sterling i London til udbetaling til fri disposition efter krigen, og hvis de ønskede, således at kvitteringen kunne deponeres i Sverige ... Min opgave måtte herefter indskrænke sig til financieringsarbejdet, og min kontakt udadtil varetoges for en stor del af Carl Adam (Bobby) Moltke og efter hans flugt til Sverige i 1943 af hans fætter Adam (Toffy) Moltke ... Til at begynde med gik det meget småt med fremskaffelsen af pengebeløb ... Til gengæld var kravene i den første tid ikke store, og det lykkedes at dække behovet, der så vidt jeg husker, i den første tid ikke oversteg ca. 15.000,00 om måneden ... nogen egentlig fast financieringsplan blev først lagt efter Muus ankomst til Danmark i sommeren 1943. På det tidlige tidspunkt var den økonomiske kontakt med faldskærmsfolkene ganske tilfældig, og der forelå ikke mig bekendt direktiver fra England om, hvilke beløb de skulle have udbetalt og på

hvilken måde, de skulle udbetales. Betalingerne var overladt til min diskretion, og jeg udbetalte de beløb, jeg på troværdig måde blev anmodet om at betale ... I 1943 blev vanskelighederne ved at skaffe penge mindre. Dette skyldtes formentlig den stigende tillid til den allierede sejr og den voksende pengerigelighed i landet«.

Til dette arrangement fjøede sig fra 1942 et andet ejendommeligt arrangement, idet der stiftedes et rederi, A/S »Nordisk Shipping«, som i et dødsbo overtog kapitalinteresserne i et tidligere interessentselskab af samme navn. Dette interessentselskab havde ved hjælp af illegale midler anskaffet sig 4 skibe, der, samtidig med at de sejlede i normal befragtning, stod til rådighed for eventuelle kommende illegale opgaver. Tanken med A/S »Nordisk Shipping«, hvis skibe som camouflager fortsatte med at sejle i normal befragtning, var den, at man i påkommende tilfælde ved belåning eller realisering af selskabets aktiver hurtigt kunne fremskaffe betydelige pengemidler uden derved at demaskere, at det drejede sig om lån til modstandsbevægelsen, og som de økonomiske krav voksede, viste det sig, at dette arrangement blev særdeles nyttigt.

Mens »S. O. E.«'s Stockholmerorganisation således langsomt arbejdede sig frem med forberedelserne til det kommende arbejde i Danmark, fortsatte efterretningsarbejdet støt og i voksende omfang. Delvis anvendtes efterhånden pressesamtaler mellem København og Stockholm, hvor visse faste vendinger blev indarbejdede som kodebetegnelser, og samtidig voksede antallet af kurerer og dermed antallet af de kontakter, der blev etableret. Hertil kom, at man i løbet af årets sidste måneder kom et skridt fremad med hensyn til en koordinering af efterretningsarbejdet, ligesom dette blev udvidet til foruden militære efterretninger også at omfatte politisk og økonomisk stof. Fra december 1941 begyndte Erling Foss's regelmæssige og omfattende analyser af situationen i Danmark at blive formidlet over Stockholmerorganisationen til England. En udvidelse fik arbejdet fra december 1941 også derved, at U. S. A. nu blev inddraget i krigen. Gennem den amerikanske gesandt i Stockholm knyttede Ebbe Munck nu forbindelse med Hen-

rik Kauffmann, der fra nu af fik tilsendt rapporter og visse kopier af efterretningsstoffet.

Udviklingen i Stockholm var således ved at tage fart, og fra nu af tillader Ebbe Muncks ret udførlige dagbog at følge dette arbejde i stadig stigende grad. At der netop ved udgangen af 1941 hersker en lettet, men samtidig spændt følelse af, at begivenhederne nu endelig er ved at gå i skred, fremgår klart. Det hedder i dagbogen f. eks.: »TB [Turnbull] kommer til det ugentlige møde og siger, at London vil have ham over med det samme . . . , men da jeg har besked om, at prinsen [kodebetegnelse for efterretningsofficererne] muligvis kan ventes i nær fremtid, er det vigtigere, at han bliver, eller i hvert fald sikrer sig, at han er her, når prinsen kommer. TB tilbyder i øvrigt, at jeg kan tage med. Det ville jeg naturligvis gerne, men tidspunktet er ikke særlig heldigt, dels er det overordentlig vigtigt ikke at henlede nogen opmærksomhed netop nu, hvor store planer skal lægges til rette . . . prinsen har fået kontakt med hertugen [kodebetegnelse for Borch Johanssens organisation], det er jeg glad over. I det hele taget synes der nu at være mulighed for at centralisere det hele noget mere, således at nogle få ansvarlige dirigerer og trækker i snorene direkte. Sidste sending kom med kurer på sædvanlig måde. Det er femte lot på 2 måneder excl. alle mundtlige efterretninger – så vi kan ikke klage i øjeblikket. Nu gælder det at få det hele lagt til rette, medens London er virkelig interesseret, og medens vi har kontakt.«

Store planer skal lægges til rette – medens London er virkelig interesseret. Bemærkningerne fører igen tanken tilbage til London, hvor udviklingen nu nærmede sig det punkt, da en udladning måtte ske. At man også her brændte efter aktivitet efter de mange trælse forberedelser erfarer vi gennem Sten Gudme, der anfører som sit indtryk efter ankomsten til England: »Da jeg i 1941 ankom til England, var det efter de instrukser, vi gennem Barman [leder af propagandaen til de nordiske lande] modtog, tydeligt at England ønskede en aktivisering i Danmark.« Uforståeligt er dette ønske jo langt fra, og meget snart efter

Gudmes ankomst til England i maj 1941 skulle krigen tage en vending, der yderligere måtte bidrage til at forøge Englands interesse i uro i de besatte lande. I sommeren 1941 angreb de tyske hære Rusland, og som efteråret skred frem, og Ruslands vanskeligheder øgedes med de tyske hære umiddelbart foran Moskva, voksede også presset på den engelske regering om at yde, hvad hjælp der kunne ydes. Det fremgår af Churchills fremstilling af den anden verdenskrig, at han personligt følte et ikke ringe ubehag ved den utilstrækkelige hjælp, det i den øjeblikkelige situation var muligt at bringe. Søgelyset søgte horisonten rundt for at finde svage punkter i modstanderens panser, og det standsede også ved den hjælp, der kunne ventes fra de besatte landes befolkning. I et memorandum fra 18. december 1941 hedder det med Churchills ord: »Vi må derfor forberede befrielsen af de besatte lande i Vest- og Sydeuropa gennem landsætningen . . . af britiske og amerikanske hære, der er stærke nok til at sætte de undertrykte folk i stand til at gøre oprør. Ved egne kræfter vil de aldrig kunne gøre oprør . . . men hvis tilstrækkeligt store og veluddannede styrker blev landsatte i adskillige af følgende lande, nemlig Norge, Danmark, Holland, de franske kankyster og de franske atlantehavskyster, så vel som i Italien og muligvis på Balkan, ville de tyske garnisoner vise sig at være utilstrækkelige til at magte både styrken i befrielsehærene og de oprørske folks raseri . . . der må være en plan og en ide om, hvordan krigen kan bringes til en sejrrig afslutning indenfor rimelig tid. Dette er så meget mere nødvendigt, som der under moderne forhold ikke kan sættes nogen større offensiv operation i gang uden man forbereder et udbygget teknisk apparat.« Situationen var psykologisk gunstig for en organisation, der som »S. O. E.« arbejdede for at skabe uro bag de tyske linier. Selv misteltenen blev nu taget i ed.

Hertil kom den danske sektionens eget ønske om at vise sin eksistensberettigelse, og, som vi skal se, også et stærkt ønske for de danske frivillige om at få taget fat og stukket hul på bylden. Uanset derfor, at der endnu kunne være adskilligt at bygge op rent organisatorisk, uanset at kontakterne ind til Danmark således endnu var ret tynde, uan-

set at den politiske og psykologiske baggrund i Danmark endnu næppe var moden til skabelsen af en egentlig undergrundskamp, og uanset, at Englands ressourcer endnu var for knappe til, at en virkelig støtte til arbejdet kunne påregnes, besluttede Hollingworth sig nu til at indlede operationerne i Danmark. Som leder af det første faldskærmshold, der skulle til Danmark, valgte han Carl Johan Bruhn, som denne radiotelegrafist maskinmester Mogens Hammer.

Carl Johan Bruhn studerede ved krigsudbruddet 1939 medicin i England og nærmede sig afslutningen af sine studier. Han følte sig utilfreds med på grund af studierne at være afskåret fra øjeblikkelig aktiv indsats. Følelsen heraf forstærkedes i løbet af de første krigsmåneder, hvor han under den finsk-russiske vinterkrig alvorligt overvejede at melde sig som frivillig til en afdeling af Britisk Røde Kors. Efter d. 9. april, der for ham som for de fleste udenlandsdanskere kom som et chok, forstærkedes disse følelser yderligere. Hans hustru karakteriserer hans stemning på dette tidspunkt med følgende ord: »Besættelsen af Danmark havde gjort ham dybt fortvivlet. Han var rastløs og ivrig efter at foretage sig noget mere aktivt end at studere, selvom han næsten var færdig med studierne. Han følte, at da mange andre unge mænd havde fået deres liv afbrudt og måske deres karriere afsluttet, havde han ingen ret til at sidde hjemme i sikkerhed og studere.«

I sommeren 1940 blev Bruhn indkaldt til tjeneste ved den engelske A. R. P.-tjeneste, hvor han arbejdede under hele den tyske blitz i sommeren og efteråret, og samtidigt optog han forbindelse med danske kredse. I efteråret 1940 blev han af kaptajn Iversen bragt i forbindelse med Hollingworth, og han hørte til det første hold af frivillige, der i januar 1941 begyndte træningen. Allerede fra begyndelsen opføres han i styrkelisten som officer (»subaltern«), og af de ugentlige lønningslister fremgår det, at han under træningen fungerede som »paying officer«. Hurtigt kom han til at indtage en ubestridt førerstilling blandt kammeraterne. Hans alder, hans omfattende uddannelse og sikkert ikke mindst hans karaktermæssige egenskaber gjorde ham selvskreven til at være den, der skulle og kunne påtage sig den tunge opgave at være pioner i det farefulde arbejde,

der lå forude. I bedømmelsen af hans evner og hans karakter er alle enige. Hans nærmeste chef, Commander Hollingworth, giver følgende karakteristik af ham: »... efter min opfattelse var han langt den betydeligste mand, »S. O. E.« nogen sinde havde fat i... Han var et fint menneske, idealist i alt, hvad han foretog sig, i besiddelse af en uplettet karakter og fyldt af en brændende kærlighed til sit land, for hvilket han ville ofre alt. Samtidig var han en meget betydelig begavelse og præsterede det kunststykke, at han fortsatte sine lægestudier samtidig med at han gennemgik træningen på faldskærmsskolerne, så han en uge før han blev sendt til Danmark, kunne tage afsluttende eksamen som læge. (Dette skete faktisk i september). Samtidig var han i besiddelse af et udpræget organisationstalent og en meget betydelig arbejdsevne, så han i alle henseender forekom mig at være den selvskrevne til at være den kommende leder af arbejdet i Danmark. Også hans stærke religiøsitet ønsker jeg at fremhæve. Hans indflydelse på kammeraterne var stor, og jeg bestemte mig hurtigt for at uddanne ham som leder og lade ham være den første, der blev sendt over«.

At kammeraterne havde en tilsvarende opfattelse af den mand, der blev udset til at være »S. O. E.«'s første chef under arbejdet i marken, fremgår af en af de frivilliges beretninger: »Ligeledes havde jeg på daværende tidspunkt [sommeren 1941] mødt kaptajn Bruhn, den mand, der skulle være chef for organisationen i Danmark, og det må tilføjes, at en bedre mand... til at lede dette arbejde tror jeg ikke fandtes: Hans enorme arbejdsindsats i England ved det forberedende arbejde, hans dybe fædrelandskærlighed, en stærk personlighed, og om hans personlighed stod den respekt for hans indsats, som kun den har, der har de rette lederevner, og som man kun får i kraft af sin dygtighed og indsats.« Mogens Hammer, der blev udpeget som radiotelegrafist og hjælper for Bruhn, var maskinmester, rekrutteret fra den danske handelsmarine, og han havde ligesom Bruhn været blandt de 11, der i januar 1941 indledede træningen. Han var en mand, der, som de senere begivenheder kom til at vise, var i besiddelse af et overordentligt personligt mod, en egenskab han i rigt mål skulle få brug

for under sit arbejde. I overensstemmelse med den opgave, han blev udpeget til, fik han speciel uddannelse som radiotelegrafist.

Efter at beslutningen var taget om at indlede arbejdet i Danmark, førte Hollingworth og Bruhn indgående samtaler om de retningslinier, der måtte følges under det kommende arbejde. Gennem disse samtaler fik Bruhn naturligvis indflydelse på de ideer, der fra nu af formede sig i London som retningsgivende for hele arbejdet. Det siger sig selv, at der på dette tidspunkt kun kunne være tale om at skitsere visse hovedlinier i ganske grove træk. Detaillerede og præcisere planer måtte vente, indtil man havde fastere føling med hjemmefronten og havde indhøstet de indledende erfaringer. Netop her måtte Bruhns første og vigtigste opgave ligge. Hans mission fik i ikke ringe grad recognosceringens karakter.

Lidt lader der sig dog sige om de tanker, man allerede nu gjorde sig. Det foreløbigt endelige mål var skabelsen af en kraftig sabotage, men forudsætningerne for en sådan måtte først skabes, og de primære mål blev derfor mere begrænsede: At etablere kontakter med modstandsindstillede kredse af befolkningen, i det hele taget stimulere denne indstilling, etablere fast radiokontakt med London og fastere forbindelser til Stockholmorganisationen, skabe og uddanne modtagelses- og sabotagegrupper, recognoscere modtagelsespladser og i det hele udvikle et organisationsapparat, der kunne træde i funktion, når man både i Danmark og England var rede til en virkelig indsats. På et enkelt interessant punkt synes det, som om drøftelserne er gået udover disse almene retningslinier. Man skimter en organisatorisk grundide, som senere skulle komme til at spille en rolle i hele den danske modstandsbevægelses struktur. Både Hollingworth og Spink nævner, at man allerede da, muligvis eller sandsynligvis inspireret af Bruhn, har drøftet inddelingen af Danmark i 6 regioner, altså netop den inddeling, der langt senere, i 1944, blev bærende for opbygningen af den illegale hær. Det hedder herom hos Hollingworth: » . . . under vores samtaler enedes vi løseligt om at skizzere en sådan opdeling, således at København blev en del, Sjælland og Fyn hver sin del og Jylland faldt naturligt i

tre dele.« Lidt mere bestemt hedder det hos Spink: »Jeg kan således huske, at Bruun arbejdede med en inddeling af landet i afsnit. Denne inddeling blev, efter hvad Hollingworth overfor mig har oplyst, den senere regionsinddeling. Om dette er rigtigt, husker jeg dog ikke. Men jeg har i hvert fald set Bruuns regionsinddeling.«

Det ser således ud, som om denne hovedide kan føres tilbage til Bruhn. Til støtte for denne antagelse kan yderligere anføres, at den tidligere nævnte faldskærmsmand, Hans F. Hansen, der virkede i Danmark i 1942, nævner, at man dengang drøftede en sådan tanke om en inddeling i 6 regioner. Da Hans F. Hansen blev taget til fange inden udgangen af 1942 og tilbragte resten af krigen i tysk fængsel og koncentrationslejr, kan senere kendskab til regionsinddelingen næppe spille ind i hans erindringsbillede.

Når talen er om de planer, der opridsedes, inden Bruhn og Hammer sendtes til Danmark, må det understreges, at man for så vidt ikke sigtede mod øjeblikkelige aktioner. Dertil anså man ikke situationen for moden i Danmark, ligesom man handlede ud fra en noget deprimerende viden om, at Englands ressourcer endnu ikke tillod og muligvis endnu et godt stykke tid fremover ikke ville tillade støtte til arbejdet i betydeligt omfang. Når man ikke desto mindre bestemte sig til at sende de to mænd af sted, hænger det sammen med flere forskellige forhold. Dels gjorde den betragtning sig gældende, at man i Danmark, hvor der endnu herskede relativ ro og orden, og hvor tyskerne derfor næppe ville være på vagt i samme grad som andre steder, ville have friere spillerum under det nødvendige opbygningsarbejde, og at de roligere forhold derfor burde udnyttes til at foretage den nødvendige organisering, dels regnede man også med den gunstige psykologiske virkning af, at danske modstandskredse så tidligt som muligt fik føling med arbejdet i England og derigennem den stimulations, som bevidstheden om, at et arbejde i Danmark kunne påregne støtte, ville betyde. Denne sidste betragtning var naturligvis rigtig, men havde på den anden side den revers, at man risikerede at fremkalde en ubegrundet optimisme hos de entusiaster, man måtte søge kontakt med i Danmark, og at disse derfor ville føle sig skuffede når de så,

at hjælpen fra England i det mindste foreløbigt kun kunne være af såre beskedent omfang. Af nærliggende grunde ville man jo i en sådan situation være afskåret fra at forklare dette forhold med alt for stærke henvisninger til Englands vitterlige svaghed. I det mindste ville en sådan situation kræve udprægede diplomatiske evner hos den leder, der ville få den opgave både at anspore og holde igen. Som det kom til at gå, med Bruhns tragiske død netop som opgaven forelå, er der næppe tvivl om, at den rent propagandistiske værdi i det mindste delvis vejredes hen.

Bruhn selv veg imidlertid ikke tilbage for den vanskelige opgave. Vi ved, at han var utålmodig og brændte af iver for, at man skulle komme i gang. Allerede fra 1940 foreligger der nogle breve fra ham til kaptajn Iversen, hvor han presser på for at nå frem til hurtige resultater med hensyn til opstilling af en dansk frivilligafdeling. Samtlige breve ånder utålmodighed. I samme år havde han i øvrigt skrevet til premierminister Churchill og havde udviklet planer for skabelsen af en dansk undergrundsbevægelse. Også Hollingworth omtaler hans utålmodighed, da det på grund af dårlige vejrforhold trak i langdrag med at komme til Danmark.

Men ikke bare Bruhn var utålmodig. Også i Stockholm brændte forventningens bål. Nu og da glimter utålmodigheden over mangel på handling direkte igennem Ebbe Muncks dagbog. Man finder fra januar 1942 vendinger som denne: »Kurt forsvarer Hedtoft, jeg synes, at både han og Xmas burde være kommet for længe siden. Ch. blev opfordret allerede i marts sidste år . . . nu er han stoppet af isen. Herregud, der er krig, og man må tage en hurtig beslutning«. Bag utålmodigheden hos Ebbe Munck og de indviede danske kredse, det her drejer sig om, lå ængstelsen for, at den danske eftergivenhedspolitik var ved at blive en dødelig fare for landet, farligere jo længere den varede, og jo mere den formentes at ødelægge landets chancer for at slutte op i de allieredes rækker. Netop i 1941 var følelsen af denne fare særlig stærk. På en lang række væsentlige punkter – fængslingen af kommitterne, dannelsen af »Frikorps Danmark« og tilslutningen til anti-kominternpagten for blot at nævne nogle

eksempler – havde året bragt alvorlige indrømmelser. Reaktionen i udlandet havde lejlighedsvis været skarp, men ganske særlig skarp havde den været ved udleveringen af de danske torpedobåde i februar 1941. Episoden skal nævnes her, fordi den vistnok stærkere end noget andet bidrog til at præcisere for de indviede, at man betænkeligt balancerede på randen af, hvad England ville acceptere i retning af danske indrømmelser, og derved bidrog til at presse dem frem til ønske om hurtig handling.

Allerede i november 1940 var spørgsmålet blevet rejst af storadmiral Raeder, og formelt førtes kravet herefter frem gennem en henvendelse fra minister Renthe-Fink til udenrigsminister Scavenius. Hos kongen, i ministeriet og indenfor flådeledelsen rejste tanken om en sådan udlevering en heftig modstand, og mens forhandlingerne om sagen stod på, blev i al hemmelighed den eventuelle engelske reaktion i tilfælde af en udlevering ventileret. Sagens udvikling skal her følges gennem Federspiels og Muncks beretninger og gennem dokumenter i Muncks arkiv. Hos Federspiel hedder det: »Kort før jul satte Blædel mig i forbindelse med den daværende ritmester Lunding og kaptajn Gyth fra generalstabens efterretningssektion . . . Vistnok umiddelbart efter nytår opfordrede Blædel mig til enten selv at søge visum til Sverige eller fremskaffe en virkelig pålidelig kurer, der kunne overbringe en mundtlig meddelelse. Nærmere besked skulle jeg få gennem Lunding. Det drejede sig om de tyske krav om udlevering af 12 torpedobåde . . . Jeg modtog mine instruktioner gennem Blædel. De blev senere suppleret med enkelte yderligere detaljer fra kaptajn Gyth . . . Instruktionerne gik ud på at opsøge den britiske naval attache, captain Denham . . . og forklare ham situationen i enkeltheder og navnlig gøre ham bekendt med, at søofficererne var parat til at sænke torpedobådene inden afleveringen, men at man »her hjemme« var i tvivl om, hvorvidt det var opportunt og i fælles interesse at gå ud i åben sabotage allerede på dette tidspunkt . . . Min meddelelse om torpedojagerne blev omgående telegraferet til London, og den næste dag – det har formentlig været lidt over midten af januar måned – blev svaret

modtaget af det britiske gesandtskab i Stockholm . . . Svaret lød, så vidt jeg erindrer, således:

»DET VIL MEDFØRE EN OVERORDENTLIG STOR FORSKEL I VORT LANDS HOLDNING OVERFOR DANMARK EFTER KRIGEN, HVIS TORPEDOBÅDENE KAN BLIVE EFFEKTIVT SABOTEREDE . . .«

I Stockholm traf jeg ved samme lejlighed Ebbe Munck, der satte mig ind i sit begyndende arbejde, og vi besluttede gensidigt at holde os i nær kontakt med hinanden. Nogen enkeltheder om Ebbe Muncks planer fik jeg ikke på dette tidspunkt . . . men tanken om et organiseret undergrundsarbejde i Danmark til hjælp for den allierede krigsførelse var mig naturligvis sympatisk, og jeg lovede den støtte, jeg selv kunne bidrage hertil . . . jeg erklærede mig villig til at modtage Ebbe Muncks kurerpost . . . til generalstabens efterretningssektion . . . Efter min hjemkomst afleverede jeg telegrammet . . . til kommandør Evers og derefter til prins Axel.«

Fremstillingen her korresponderer med følgende fremstilling hos Ebbe Munck: »Det er alment bekendt, at tyskerne havde stillet krav om de pågældende torpedobådes udlevering, og via den engelske marineattaché var jeg blevet opfordret til at underrette den danske marine om, at det ville blive hilst velkommen i London, såfremt denne lejlighed kunne benyttes til en demonstration, hvor det tydeligt blev markeret, at den danske marine . . . ville modsætte sig de tyske ønsker. Dette synspunkt blev kommunikeret i god tid forinden, udleveringen fandt faktisk sted uden den foreslåede demonstration.«

Det ses af det anførte ikke klart, om der er tale om to uafhængige meddelelser, eller om de to mænd refererer den samme engelske henvendelse, og heller ikke fremgår det af de eksisterende fremstillinger, i hvor vid udstrækning det engelske standpunkt var kendt i politiske kredse, og hvorvidt det spillede nogen rolle for de politiske overvejelser i sagen. Sikkert er det imidlertid, at regeringen d. 22. januar valgte at give efter for et voldsomt tysk pres og i princippet bøjede sig for kravet, hvad der udløste den kraftigste engelske reaktion i form af en skarp udtalelse fra

den engelske marineminister Alexander og en ikke mindre skarp udtalelse fra den engelske regering, der gennem captain Denham blev overgivet Ebbe Munck til viderebefordring. Det hedder i de to henvendelser: »Udfra de oplysninger, man i øjeblikket sidder inde med, hersker der en almindelig foragt for den danske flåde på grund af dens mangel på mod og mandshjerte, da den tillod torpedobådene at blive udleveret til tyskerne. Den eneste måde, hvorpå den delvis kan genoprette sin ære, er, at den fuldstændig sikrer sig, at undervandsbåde ikke også falder i hænderne på Tyskland«; »Hans Majestæts regering kan ikke godkende den danske regerings grunde til, at den var ude af stand til at sabotere eller sænke torpedobådene, navnlig da den forud må have været informeret om de tyske hensigter. Man må nu forvente, at tyskerne vil forlange danske undervandsbåde. Hvis den danske regering ikke sænker disse, må Hans Majestæts regering betragte den som handlende frivilligt for tyske interesser, og Hans Majestæts regering må indrette sin politik i overensstemmelse hermed, både nu og når freden skal sluttes.« Det synes at være den første af disse henvendelser, Erling Foss meddeler at have viderebragt til marineministeriet efter udleveringen af de 6 torpedobåde.

Både i London og i Stockholm var man således indstillet på at komme i gang. I eftersommeren 1941 blev den endelige beslutning truffet. Bruhns hustru nævner i sin beretning: »Kort tid efter at han havde fået sin eksamen, bad han mig komme til London. Jeg var forbløffet over at se ham uden uniform og over, at han var begyndt at anlægge skæg. Dette gjorde mig ganske klar over, at hans arbejde var af hemmelig natur.« Fra september til december blev de direkte forberedelser til oversendelsen truffet.

Et vigtigt spørgsmål, der her rejste sig, var spørgsmålet om, hvilke arrangementer der i Danmark skulle træffes til modtagelsen af de to mænd. På forhånd var det givet, at arrangementerne ikke kunne blive store, dertil var endnu altfor få indviede i arbejdet i Danmark. Nogen erfaring i den senere så højt udviklede »modtagelsesteknik« havde man slet ikke på dette tidspunkt. På den anden side var det naturligt af største værdi, at de to faldskærmsmænd

så hurtigt som muligt kunne komme i kontakt med de aktivistiske danske kredse, der fandtes, og over Stockholm havde »S. O. E.« jo nogen føling med disse kredse. Visse forberedelser blev da også truffet, idet efterretningsofficerne i samarbejde med Borch Johansen påtog sig at arrangere en modtagelse. Vi hører lidt herom i Ebbe Muncks dagbog: »Vi har haft et stort arrangement i gang for at organisere modtagelse af to faldskærmsvenner (Haslev), men T. B. [Turnbull] fortalte i dag, at de allerede er hoppet juleaften. Den ene blev dræbt i faldet. Hvem ved jeg endnu ikke. De er begge danske, og skulle have samarbejdet med V-organisationen. Den ene var lille og spinke og havde hoppet mange gange (var læge af profession) og var meget ivrig for at gøre en indsats. Den anden var stor og tung, og det var overvejet, at lade ham falde i vandet, da han var en god svømmer, men det blev bestemt, at de skulle følges, og at de skulle hoppe, hvor de var stedkendte og havde venner«. Det fremgår heraf, både at »arrangementer« var truffet til at modtage de to mænd, og at man alligevel valgte ikke at sætte arrangementerne i kraft. Grunden var den, at Bruhn ikke ønskede nogen modtagelse, men foretrak selvstændigt at skaffe sig sine kontakter. Derfor blev han også kastet på et sted, hvor han var stedkendt.

Men selv om man valgte at kaste de to mænd »blindt«, medgav man dem dog et par enkelte kontakter, hvis alt andet glippede. Vi hører herom i Sten Gudmes beretning: »... blev jeg kaldt ind til lejlighedsvis møder med folkene i »S. O. E.«. Dette foregik under udfoldelsen af megen mystik. Blandt andet blev jeg kaldt til et møde på et for mig ukendt sted i London. Jeg blev af Hollingworth hentet i en bil med gardiner og ført ind i et ukendt hus på et værelse, og her traf jeg Carl Johan Bruhn og Mogens Hammer. Jeg blev præsenteret for dem af Hollingworth, og han anmodede mig om at give de to, der skulle til Danmark som faldskærmsfolk, visse kontakter samt nøgleord. Jeg henviste dem til, når de kom til Danmark, at opsøge redaktør Seidenfaden, ligesom jeg gav dem visse nøgleord til denne. Disse nøgleord refererede til helt personlige ting, som kun Seidenfaden og jeg havde kendskab til, således

at han straks ville forstå, at de virkelig kom fra England og havde været i kontakt med mig . . . På mødet aftales endvidere, hvorledes meddelelsen om, at de var landet i Danmark, skulle sendes til England, idet vi traf den aftale, at de kunne indrykke en annonce i Politiken om en dame-taske, der var tabt på en bestemt strækning, og således at de herigennem kunne udtrykke det nødtørftigste. Udover dette blev der på mødet ikke drøftet noget om de to faldskærsmænds mission i Danmark, og jeg fik kun et meget svagt indtryk af dem«.

Hollingworth fulgte personligt de to mænd til flyvepladsen og tog afsked med dem om aftenen d. 27. december 1941. Få timer senere var maskinen over sit bestemmelsessted i nærheden af Haslev, og de to mænd sprang med det skæbnesvangre resultat, at Bruhns faldskærm ikke udfoldede sig, så han dræbtes på stedet og knustes. Samtidig knustes Hammers radiosender, som Bruhn medførte. Efter al sandsynlighed var der sket det, at faldskærmens udløsningsline, som Bruhn efter reglementet selv havde fastgjort til en krog i flyvemaskinens loft, på en eller anden måde havde løsnet sig fra krogen, så udløsningsmekanismen slet ikke trådte i funktion. I det mindste mandede undersøgelser ud i dette som den sandsynligste grund. Taylor anfører: »Sagen er aldrig blevet tilfredsstillende opklaret, men man antager, at udløsningslinen i hans faldskærm sprang af den krog i flyvemaskinen, som den var fastgjort til.« Uheld af denne og lignende art var på dette tidspunkt, hvor træning og uddannelse af faldskærmstropper endnu var under opbygning, og materiellet endnu ikke var fuldstændig gennemprøvet, ikke helt ualmindelige i den engelske hær. Netop i begyndelsen af 1942 kom man på skolen i Ringway ud for uheld, som vakte ængstelse og mistillid til metoder og materiel, og som gav anledning til indgående undersøgelser. Det hedder herom i Newnhams tidligere citerede bog: »De højere myndigheder begyndte at vise nogen bekymring, og en retslig undersøgelse blev beordret til udforskning af de to skæbnesvangre ulykkestilfælde. Allehånde rygter begyndte at cirkulere – faldskærmene var ikke i orden, W. A. A. F.-pakkerne var skødesløse, vedligeholdelsen var dårlig. Selv instruktørerne be-

gyndte at blive ilde tilpas. Alt blev undersøgt igen og igen.« I denne atmosfære fandt undersøgelsen af Bruhns død – dobbelt alvorlig, fordi den havde fundet sted under en operation – sted. Man havnede i den nævnte forklaring som den eneste mulige.

Bruhns død var en katastrofe. Ikke alene mistede »S. O. E.« med ham den mand, man havde udset til at være arbejds pioner, og til hvis evner og karakter man havde knyttet så store forhåbninger, men hertil kom, at Hammer som nævnt kom i en ganske hjælpeløs stilling, og at arbejdet i Danmark derved fik en skæv start med alle de vanskeligheder, det kom til at slæbe med sig. Men om alt dette var man endnu et par dage ind i det nye år uvidende i London. Her havde maskinens mandskab rapporteret, at man havde set Hammers faldskærm udfolde sig, og at man ligeledes mente at have set Bruhns. Først nogle dage ind i det nye år kom over Stockholm den skæbnesvangre meddelelse, at der i »Politiken« for d. 1. januar fandtes følgende annonce: »Hvor er min taske? En grøn dametaske hvor låsen mangler, tabt Vesterbrogade–Gyldenløvesgade. Dusør. Bill. mrk. K. 520 til Politiken«. Det hedder med Spinks ord: »Det telegram kom ind en dag, da Hollingworth ikke var på kontoret. Jeg troede ærlig talt, at det hele var en misforståelse. Jeg husker tydeligt, da general Gubbins tilkaldte mig for at få en forklaring på dette telegram. Jeg sagde, at jeg ikke kunne tro på rigtigheden, men det viste sig jo desværre at være sandt.«

I London måtte man nu til at revidere planerne, hvad der under de givne forhold betød, at man måtte slå ind på improvisationens vej. Lyst så billedet ikke ud. Man havde ingen stedfortræder, der umiddelbart kunne træde i Bruhns sted, man havde ingen kontakt med Hammer, og endelig var man ved Bruhns tragiske død gået glip af den fordel, at man kunne indlede arbejdet i Danmark, uden at det tyske Abwehrstelle vidste, hvad der var i gære. Fra første færd var Abwehrstelle alarmeret, og den 5. januar kunne efterretningsofficererne med stærkt kritisk tonefald mod »S. O. E.« meddele Turnbull dette: »Hertugen (Borch Johansen) og vi er dybt skuffede over, at man ikke har afventet, at alle arrangementer var truffet på forsvarlig måde.

Vi siger ikke dermed, at ulykken kunne være undgået, men der havde været en chance for, at alle spor havde været udslettet . . . Vi kan dertil tilføje, at tyskerne selvfølgelig står på højkant over affæren, og at der må regnes med skærpet årvågenhed«.

Men mens disse dystre perspektiver overvejedes i London, gik Hammer uforfærdet i gang med sine egne improvisationer på hjemmefrontens grund. Den frie verden havde åbnet sit felttog i Danmark – og tyskerne vidste det.

Kapitel 8

Udefront og hjemmefront mødes

Lad os fuldstændiggøre billedet af de triste begivenheder ved Haslev og følge den overlevende Mogens Hammer, så godt det lader sig gøre. Hans vej er et stykke tid endnu også vor vej. Lad os følge hans famlende forsøg på, ud fra de forudsætninger, han nu engang havde, at finde sin vej frem til de spirer af modstandsorganisationer, der nu som en tæt underskov var ved at gro frem under den skygge, et tysk regime lagde over Danmark. Ved at følge hans trælse vandring føres vi ind i det filtrede krat, han nu søgte ind i.

Mogens Hammer omkom i 1945 i Hamborg ved en ulykke og har ikke efterladt sig nogen direkte beskrivelse af, hvad der skete den ulykkesvangre nat, efter at han selv var landet i god behold. Ikke desto mindre ved vi ganske god besked om nattens begivenheder, idet Mogens Hammers broder, Svend Erik Hammer, i en beretning giver en fremstilling af tragedien, der bygger på broderens mundtlige fortælling ganske kort tid efter begivenheden. Også overfor Hollingworth må Mogens Hammer nogle måneder senere, da han vendte tilbage til England, have fortalt om, hvad der skete. Gennem Hollingworths beretning glimter træk, der kun kan stamme fra Hammers egen fremstilling, og som falder i tråd med, hvad Svend Erik Ham-

mer beretter. Også den tyske rapport over undersøgelserne på nedkastningsstedet kendes og giver en række sikre oplysninger. Med hensyn til etableringen af Hammers første kontakter i Danmark falder Sv. E. Hammers beretning i hovedsagen sammen med beretninger af redaktør Erik Seidenfaden og ingeniør Herman Dedichen, der som de første danske fik forbindelse med Hammer. De nævnte kilder tillader et ret detailleret referat af begivenhederne. Svend Erik Hammer beretter: »Bruun sprang først, derefter fulgte radioapparatet og endelig min bror. Da han kom ned, gemte han sin faldskærm i en grøft og begyndte straks at lede efter Bruun, med hvem han havde aftalt et særligt fløjtesignal. Han hørte imidlertid ikke en lyd og fandt kun ved et rent tilfælde Bruun liggende dræbt. Han blev straks nødt til at undersøge Bruun, blandt andet for at tage de penge, denne havde på sig. Denne undersøgelse kunne ikke undgå at virke stærkt chokerende på ham, alene fordi han satte megen pris på Bruun. Bruun var fuldstændig knust, og for at få pengene, som Bruun delvis havde skjult i sine støvler, måtte min bror skære disse op. Han begyndte derefter at se sig om efter radioapparatet, men måtte efter tre timers søgen opgive det, hvorefter han begyndte at gå i retning af Køge, idet han fulgte jernbanesporene. Efter at have gået ca. 1 kilometer gik han op på skinnerne, vendte om og gik mod Haslev. Her tog han første morgentog til Tåstrup.« Det kan tilføjes, at ingeniør Dedichen i sin beretning meddeler, hvorledes han nogle dage senere er med til at udvaske disse penge for blodspor.

Hammer, hvis sendelse til Danmark var tænkt som en stimulans og en støtte til, hvad der måtte forefindes af modstandskredse, var nu selv i alvorlige vanskeligheder. Han var alene, så vidt vi må antage uden intimt kendskab til planerne for den kommende udvikling, uden radioapparat og derved afskåret fra at modtage supplerende instruktioner i en situation, man ikke havde forudset. Hertil kom, hvad også hans adfærd om natten synes at vise, at han måtte være klar over, at såvel det tyske militær som det danske politi nu var advaret om hans eksistens. Der lå den nat et snetæppe over Hasleveggen, og den forgæves søgen efter Bruun og radioapparatet havde overbroderet

egnen omkring nedkastningsstedet med utallige fodspor, som sammen med det øvrige materiale talte sit tydelige sprog om, hvad der var sket. Abwehrstelle overså da heller ikke skriften på væggen. D. 26. januar 1942 rejste det krav om det danske politis medvirken til eftersøgning og anholdelse af faldskærmsagenter i en skrivelse til statsadvokaten for særlige anliggender, på det tidspunkt Poul Kjalke. Det hedder her om begivenheden ved Haslev: »Det første tilfælde af denne art på dansk område er nedkastningen af to åbenbart engelske agenter i nærheden af Køge natten mellem den 27. og 28. december 1941, af hvilke den ene blev dræbt i springet og den anden endnu er på flugt. Man må i den nærmeste tid regne med gentagelse af den slags tildragelser, muligvis endog i stigende omfang.«

At Hammer under disse forhold ikke opgav ævret, viser en del om hans fysiske mod og psykiske robusthed. Stillet overfor en desperat situation valgte han at knytte forbindelse med forskellige medlemmer af sin familie. Det stred ganske afgjort mod de ordrer, han havde modtaget, og blev senere bebrejdet ham stærkt fra engelsk side, og set fra et sikkerhedssynspunkt var beslutningen vel også forkert. En anden sag er så, at den er overordentlig forståelig og måske under de givne forhold uundgåelig, ligesom Hammers reaktioner netop i de første dage i Danmark vel må forstås ud fra det chok, han havde fået. Endvidere, at det jo i det hele taget ville være umuligt for Hammer at skaffe sig tag over hovedet uden i alle tilfælde at løbe en betydelig risiko. Overfor familien konstruerede han en historie om, at han var gået ned med et engelsk skib på vej til Archangelsk, hvorfra han havde reddet sig til Norge og via Sverige illegalt ind i Danmark. Denne »historie« levede han på i længere tid overfor folk, han kun løsere kom i kontakt med, mens den rigtige forklaring naturligvis hurtigt måtte afgives overfor dem, han kom i egentligt samarbejde med. Også Hollingworth anfører denne »historie« og nævner i overensstemmelse med Sv. E. Hammer, at Mogens Hammer telegraferede til London for at få opgivet navnet på et engelsk skib, der faktisk var gået ned på det pågældende tidspunkt. Det fremgår heraf, at »historien« må have været i brug i længere tid, da der jo gik adskillig

tid, inden det, som vi skal se senere, lykkedes Hammer at opnå forbindelse med London. Derfor kan forklaringen naturligvis godt have været anvendt fra begyndelsen.

Efter at have fået sig midlertidigt etableret gik Hammer i gang med at finde frem til folk fra den danske hjemmefront. I denne henseende blev den tidligere omtalte samtale med Sten Gudme af betydning for ham. Det vil erindres, at Gudme havde nævnt Seidenfadens navn, og til denne henvendte Hammer sig nu. Det hedder herom i Seidenfadens beretning: »En skønne dag ringede en fremmed mand på min dør. Han præsenterede sig som hr. Hansen og bad om en samtale med mig. Jeg var alene hjemme og bad ham komme ind, og han lagde straks kortene på bordet, meddelte mig, at han var engelsk faldskærmsagent, at han netop var kommet ned ved Haslev og refererede som tidligere nævnt til Gudme. Vi talte en del sammen, og han syntes at forudsætte, at jeg havde kontakter, som jeg ikke havde. Således spurgte han mig, om jeg ikke kendte prinsene [efterretningsofficererne] m. m., alt sammen ting, som jeg ikke kendte noget til.«

I dette første møde mellem hjemmefront og udefront står begge parter øjensynligt lige tøvende overfor hinanden og de opgaver, som et samarbejde kunne komme til at indebære. Et ganske tilsvarende indtryk af den gensidige stilling får man gennem Dedichens beskrivelse af sit møde med Hammer, der fandt sted samme dag, idet Seidenfaden introducerede Hammer til Dedichen, der havde muligheder for i første omgang at yde Hammer praktisk hjælp: »Vi beundrede hans mod men var forbavsede over, at man ikke i England havde kunnet finde en bedre egnet mand til den opgave, som han gav udtryk for var hans . . . Hammer var meget hemmelighedsfuld, og på mit ret naturlige spørgsmål hvormed jeg kunne hjælpe ham, svarede han i begyndelsen slet ikke eller meget afvisende. Jeg forstod imidlertid efterhånden, at hans egentlige opgave var den at komme i forbindelse med grene af den danske modstandsbevægelse, hvor sådanne eksisterede.«

Psykologisk finder den gensidige afventen sin naturlige forklaring. Hammer har vel søgt og håbet på at finde en dansk ledelse, som han i sin isolerede stilling kunne knytte

sig til, mens man vel fra dansk side naturligt har ventet hos en udsending fra England at møde engelske planer og fremtidsperspektiver. Noget sådant lå det, som vi ved, udenfor Hammers muligheder at give. Dertil manglede han både almen og speciel viden, dertil manglede han nærmere indsigt i de engelske planer, og følgelig var han uden forudsætninger for at kunne tilpasse sig en ny og yderst krævende situation, da den pludselig viste sig med sine stærke krav til ham. Heri var han uden skyld, heri var vel også London, der var bestyret over det skete, og hvor man var ganske klar over det uholdbare i stillingen, uden skyld, ligesom man levende kan forstå den skepsis, hvormed de danske kredse fra første færd måtte se på »S. O. E.«'s arbejde. Ved dette første møde mellem medlemmer fra hjemmefronten og »S. O. E.« ville meget have set anderledes ud, om Bruhn havde levet.

Imidlertid, den første kontakt var sluttet, og hurtigt gik vejen nu videre ind til vigtige kernesteder for de daværende modstandskredse. Efter få dages forløb var Hammer i forbindelse med Christmas Møller og Nic. Blædel. Fra disse strålede igen adskillige muligheder videre ud. Christmas Møller holdt i sin hånd adskillige tråde, der til forskellige sider løb ud til modstandsindstillede kredse, og det samme gjaldt om redaktør Blædel.

Det ville her være særdeles ønskeligt, om det lod sig gøre at give en eksakt situationsbeskrivelse af stemningen og indstillingen i det danske folk, som den var, da denne første direkte forbindelse mellem hjemmefront og udefront blev knyttet, om det på en eller anden måde nøje lod sig måle, i hvor vid udstrækning modstandstanker på dette tidspunkt havde vundet indpas i sindene. Det ville være ønskeligt, om man kunne fastslå, ikke bare hvor omfattende de grupper af befolkningen var, der på dette tidspunkt var ved at ændre eller havde ændret deres indstilling til den danske politik overfor tyskerne, men også hvor vidt fremskredet omstillingsprocessen var, hvilke planer og ideer der rundt om sysledes med. Desværre lader det sig ikke gøre med sikkerhed at foretage en sådan analyse, hverken kvantitativt eller kvalitativt. Ikke desto mindre la-

der der sig fremdrage en del forhold, som vel alligevel giver et omtrentligt billede af situationen.

Det vil her være rimeligst først at nævne den kendsgerning, at det kommunistiske parti som organisation efter d. 22. juni 1941 befandt sig i åben og erklæret kamp med tyskerne. Stort var partiet ikke på det tidspunkt. Ved folketingsvalget 1939 mønstrede det ca. 40,000 stemmer, og opinionsudviklingen fra 1939—41 var formentlig med den tysk-russiske pagt af 1939 og den finske vinterkrig 1939—40 nærmest gået partiet imod. Men ikke mindst i modstandsbevægelsens tidligste dage fik det kommunistiske parti en særlig betydning på grund af det kommunistiske partis specielle karakter. Mens de »borgerlige« aktivister først skulle finde sammen i små spredte grupper, der kun langsomt og trinvis kunne arbejdes sammen i større organisatoriske kadrer, repræsenterede det kommunistiske parti en udbygget organisation, der ydermere var indstillet på illegalitet og ikke uden erfaringer for en sådan. Arrestationerne af 22. juni synes ikke i væsentlig grad at have gjort skår i denne organisation, hvor tragisk disse arrestationer så i øvrigt blev for en række af partiets medlemmer.

At partiet forud for d. 22. juni havde forberedt illegalitet og kampen mod tyskerne, fremgår af flere ting. Først og fremmest nævner Houmann det i sin beretning, hvor han anfører, at der allerede i 1940 var truffet forberedelser til at omstille partiet til illegalt arbejde, at et særligt udvalg med bl. a. Houmann som medlem blev nedsat til dette arbejde, og at partiledelsen så tidligt som i juni 1940 havde fået tildelt illegale bopæle og træffsteder, samt at forberedelser var truffet til illegal bladvirksomhed. Dette sidste giver vel forklaringen på, at det forbløffende hurtigt lykkedes partiet at få udsendt illegale blade, flyveskrifter m. m.

Partiorganisationen gav utvivlsomt partiet en slagkraft, som blev af betydning ved gennemførelsen af det illegale arbejde, men hertil kom, at den kampsituation overfor den tyske besættelsesmagt, som partiet nu var tvunget ud i, førte til en betydelig tilgang til partiets rækker, uomtvistelig allerede under besættelsen, direkte påviselig først, da

partiet efter besættelsen ved folketingsvalget 1945 voksede til ¼ million stemmer. Hertil kom, at partiet under indtryk af Ruslands forbitrede kamp mod Tyskland og under indtryk af den forfølgelse af partiet, som tyskerne krævede, kunne gøre regning på voksende sympati i vide kredse af befolkningen langt udenfor de kommunistiske rækker. Hvor langt denne ændring i holdningen var fremme allerede ved nytårsskiftet 1941–42, lader sig naturligvis ikke sige, men demonstrationerne i november 1941 mod tilslutningen til Anti-kominternpagten, vreden over dannelsen af »Frikorps Danmark« og måske ikke mindst den ændrede holdning overfor Finland viser, at den i det mindste var på vej. Denne opfattelse kan da også findes i bemærkninger fra samtiden. I et forsøg på en stemningsanalyse af Erling Foss netop fra denne tid hedder det: »Russerskrækken. – Denne er berørt tidligere, men tages her op igen, fordi det i den senere udvikling af stemningen, er det stadig spøgende argument, som dukker op overalt i den besiddende klasse, og som kun et mindretal har rystet af sig. En påvisning er tiltrængt af udviklingen i borgerlig retning med den stedse større naturlige ulighed. En gentagen redegørelse for at Sovjet har »afsluttet« sin revolution, idet årsagerne til den er fjernet, ville have en gavnlig virkning«. Ifølge denne samtidige analyse skulle i det mindste et mindretal have rystet russerskrækken af sig, og ønsket fra Foss's side er tydeligt nok at komme videre ad samme vej.

Spørger man herefter om, hvilke former for modstand man fra kommunistisk side opererede med, så synes det sikkert, at der netop fra begyndelsen af 1942 skete en ændring af partiets holdning i denne henseende. Endnu i 1941 var partiet i defensiven, og hovedopgaven måtte være organisering og etablering »under jorden« samt udgivelsen af illegale skrifter, hvoraf »Land og Folk« var udkommet forbavsende hurtigt med førsteudgaven allerede d. 29. juni 1941. I løbet af sommeren og eftersommeren 1941 udsendtes 2 andre kommunistiske publikationer, dels »Politiske Månedsbreve«, dels pjecen »Danske Toner«, der indeholdt »den tale, som en af de kommunistiske rigsdagsmænd ville have holdt i folketinget under behandlingen af kommunistloven, dersom ikke regeringen ved sin grund-

lovsstridige fremgangsmåde havde forhindret dette«. Til disse publikationer kom udsendelse af illegale bøger; i december 1941 udsendtes således Steinbecks »Månen er skjult«.

Når de kommunistiske modstandsfolk i 1941 havde indskrænket sig til illegal etablering og illegal bladvirksomhed, skyldtes dette dog kun rent taktiske overvejelser. At sabotagen skulle tages i brug, når situationen hertil var moden, er hævet over enhver tvivl, og fra begyndelsen af 1942 slog kommunisterne nu ind på en organiseret sabotage. Beslutningen herom blev truffet i de første måneder af 1942. Houmann anfører, at i »en af de første måneder af 1942 havde vi indkaldt nogle kammerater fra provinsen samt nogle fagforeningsfolk fra København til et større møde for at diskutere den taktik, der fremover skulle anlægges. Der var i partiet almindelig stemning for at gribe til andre midler end illegale blade«. Dette falder sammen med, at der i februar på opfordring af partiets illegale ledelse dannedes sabotagegruppen KO-PA, væsentligst sammensat af tidligere spaniensfrivillige. Hermed indlededes den udvikling, som skulle føre frem til etableringen af en af de store sabotageorganisationer, BO-PA, og hermed var kommunisterne som de første i landet slået ind på den offensive holdning, der senere skulle præge indstillingen i modstandskredsene. Beslutningen blev truffet på et tidspunkt, hvor den overvejende stemning i landet endnu gik sabotagetanken hårdt imod.

Endnu var der dog ikke mulighed for aktioner i større stil eller større omfang. Dertil krævedes organisation, uddannelse, erfaringer og ikke mindst materiale. Især det sidste blev i hele 1942 en stærkt begrænsende faktor. I »Frit Danmarks Hvidbog« giver Børge Thing en skildring af de materialevanskeligheder, der i begyndelsen måtte overvindes. Det hedder her: »Organiseret sabotage begyndte først tidligt på foråret 1942 ... De første våben bestod i et par ældgamle tromlerevolvere ... Af andet »materiel« disponerede man kun over, hvad man rent tilfældigt kunne få fat i: benzin, petroleum, benzol, fosfor o. l. Ikke engang almindeligt sortkrudt kunne man i den første tid få fat i ... Af deres fattige midler købte de kemikalier, eller stjal

ved simpelt tyveri, hvad de skulle bruge til at fremstille hjemmelavede brandmekanismer og andre ødelæggelsesapparater . . . Først i december 1942 fik man lavet et virkeligt sprængstofkup, men det kostede også 4 mand friheden. Der blev sendt en patrulje ned til Faxe Kalkbrud for at hente sprængstof . . . Udbytte fik man dog af aktionen, idet der blev hjembragt 10–15 kg aerolit«.

Et par væsentlige træk om den kommunistiske modstandsorganisation bør endnu anføres. Endnu ved nytårskiftet 1941–42 står den væsentligst alene. Den koordinationsproces, som efterhånden gennemførtes med de »borgerlige« modstandsorganisationer var endnu kun i sin vorden. Men på den anden side gennemførtes netop i denne vinter de forhandlinger, der førte frem til dannelsen af »Frit Danmark« og dermed til et voksende samarbejde mellem de to lejre. Her som også ved andre lejligheder blev det hurtigt klart, at man fra kommunistisk side var stærkt interesseret i skabelsen af en fællesfront, og at man ikke ønskede nogen isoleret kommunistisk modstandskamp, men at man ønskede og tilsagde al mulig støtte til skabelsen af en fællesfront. Udviklingen var her den samme som i storkrigen. Som bekendt, og som det senere vil fremgå af denne fremstilling, etableredes efterhånden et intimt samarbejde mellem de kommunistiske og »borgerlige« modstandselementer, og derigennem kobledes den kommunistiske modstandsorganisation ind på det dansk-engelske (-amerikanske) samarbejde, som »S. O. E.« var sat til at varetage. Heller ikke forelå der hverken nu eller senere noget tegn på en russisk aktivitet ind over Danmark i lighed med den, »S. O. E.« udfoldede. Tværtimod kan der langt nede i besættelsestiden konstateres en iøjnefaldende mangel på interesse for og kendskab til de særlige danske forhold i russiske regeringskredse. Det ligger udenfor opgaven her at gå nærmere ind på dette spørgsmål, men almindeligt kan det siges, at det i 1944, da Thomas Døssing anerkendtes som »Det kæmpende Danmarks« repræsentant i Rusland, var overordentligt vanskeligt for denne at modvirke en meget summarisk opfattelse af danske forhold, som i det mindste røbede ringe kendskab til nuancer i udviklingen i Danmark under krigen. I et brev af 11.12.1944

til Ebbe Munck skriver Døssing da bl. a.: »Sovjetunionens standpunkt er uforanderligt det samme som for et halvt år siden, sidst udtrykt overordentligt skarpt i en artikel i det meget prominente tidsskrift »Krigen og Arbejderklassen« for 15.11 . . . Artiklen slår fast, at alle danske politikere (÷ Christmas Møller og nogle enkelte konservative) under besættelsen har været i tysk tjeneste, samtidig med at de indadtil benyttede lejligheden til at føre en reaktionær økonomisk og social politik på de brede lags bekostning . . . Her er ingen nuancer, og også det danske council i London (incl. Christmas) angribes, fordi det synes at ville forhandle med de gamle politikere . . . Dette er Sovjetunionens opfattelse, og den kan ikke ændres«.

Men der var andre modstandsplaner under opsejling end dem, der udklækkedes i de kommunistiske kredse. Den kommunistiske front er fremdraget først, fordi den på grund af selve det kommunistiske partis illegale stilling i adskillige henseender var længst fremme, og fordi den udgjorde et samlet kompleks. Hvor det drejer sig om ikke-kommunistiske initiativer, bliver den historiske efterforskning i visse henseender vanskeligere. Der må søges over hele landet, og der må fremdrages små og store initiativer, der i stort omfang er delvis uafhængige af hinanden, omend udsprunget af ret parallelle tankegange og følelseskurver. Hovedvanskeligheden er den, at en lang række af disse initiativer endnu ikke gør sig åbent gældende og ikke rækker udover det rent lokale. Hvad der drøftedes eller aftaltes i hjemmene, mand og mand imellem eller i mindre grupper og bekendtskabskredse, unddrager sig i dag som dengang efterforskningen. Kun i begrænset omfang afslører tilstandene sig i det historiske materiale. Alligevel – lader udviklingen sig ikke måle eksakt, så lader tendenserne sig i det mindste tydeligt påvise.

Først og fremmest er der da ikke tvivl om, at et stemningsskred overfor tyskerne var i fuld udvikling. De tyske overgreb og krav gennem året 1941 havde ikke undladt at gøre deres virkning. Dette behøver næppe nærmere påvisning og afspejledes gennem en tiltagende gensidig irritabilitet og et voksende antal episoder landet over. Det afsløredes ligeledes gennem voksende tilbøjelighed hos store

dele af befolkningen til demonstrativ optræden overfor de tyske besættelsestropper. Eksemplerne kan findes i enhver af de større fremstillinger af besættelsestidens almene historie. Bag denne udvikling lå sikkert også den omstændighed, at det voldsomme nationalt prægede møde- og foreningsliv, der havde været i rivende udvikling siden efteråret 1940, nu var ved at bære frugter. Hvilken rolle denne virksomhed har haft for udviklingen af modstandsorienterede tankegange, lader sig vel ikke fastslå, men at den har været betydelig, er der næppe grund til at tvivle om. Den skepsis, hvormed aktivistiske kredse dengang ofte betragtede denne mødevirksomhed, var næppe helt berettiget og bundede måske også nærmest i frygten for, at de stemninger, der her kom til udtryk, skulle ende blindt, så den nationale og demokratiske aktivitet, denne mødevirksomhed var et udtryk for, ikke skulle føre over til det, der for aktivistisk indstillede var det logiske endemål for bevægelsen: Den direkte kamp mod tyskerne. Men helt bortset fra den direkte opinionsdannende betydning, mødevirksomheden fik, så fik den sikkert en ret upåagtet indirekte betydning, som næppe bør overses eller undervurderes. Der skabtes gennem den en kontakt mellem kredse af befolkningen, som hidtil ikke havde haft megen forbindelse med hinanden, og de udvidede berøringsflader blev af uhyre værdi, så snart den åbne modstand satte ind. Det må erindres, at mange af de møder, der her var tale om, var arrangerede på grundlag af gensidig tillid og i sig selv bidrog til at opbygge tillid mellem på den ene side foredragsholdere og på den anden side mødedeltagere og ikke mindst arrangører ud over hele landet. Til de helt eller halvt officielle møder var ofte knyttet kaffeborde eller andre former for friere samvær, hvor tonen var mere fri, eller helt lukkede småsammenkomster med bestyrelsesmedlemmer eller snævrere grupper af særligt indbudte. En udmærket skildring af den atmosfære, der her kunne skabes, findes i mindebogen over en af de mænd, der bar en hovedbyrde i hele denne mødevirksomhed, Peter de Hemmer Gudme. Det var en tid, hvor folk følte hinanden på tænderne og mærkede sig de standpunkter, der direkte eller indirekte kom til udtryk. Da den åbne kamp kom, blev mange af

de indtryk, der havde nedfældet sig i bevidstheden fra denne periode, af værdi. Man kendte hinanden.

På et afgørende punkt var der, set fra et modstandssynspunkt, nået et afgørende fremskridt. Befolkningen var som helhed anti-tysk orienteret om udviklingens gang både i storkrigen og i den hjemlige lilleverden. Man havde i vide kredse vænnet sig til regelmæssig aflytning af de engelske udsendelser, man havde tilegnet sig kunsten at læse mellem linierne og forstå en halvkvædet vise; gennem åbne og lukkede møder gik en kontinuerlig strøm af oplysninger ud over landet, og nyheder om den hjemlige udvikling spredtes forbavsende vidt og med forbavsende fart. Var de oplysninger, der bragtes, ikke altid lige korrekte, og det var de langtfra, så rokkede dette ikke afgørende ved befolkningens tillid. Man udmålte almindeligvis en bred margin for fejltagelser, mens tysk-inspirerede oplysninger, for så vidt de ikke blev ganske affejede, blev betragtet gennem et nådeløst-kritisk forstørrelsesglas. Den tyske propaganda blev hurtigt afmægtig overfor denne gennemgående indstilling, mens den anti-tyske propaganda omvendt fik let spil. Hvornår denne indstilling slog igennem i befolkningen, lader sig naturligvis ikke fastslå. I en stemningsanalyse fra december 1941 mener Erling Foss at kunne henføre den allerede til tiden efter luftslaget om England: »Dertil kom meddelelser i den engelske radio om luftslag over England. Man ville gerne tro på de engelske tal . . . Fra dette tidspunkt samlede stemningen sig i Danmark på en klar anti-tysk basis. Man . . . hørte med glæde alt ufordelagtigt om tyskerne og alt fordelagtigt om englænderne.« Om indstillingen just kan dateres til dette tidspunkt, er vel omtvisteligt. Givet er det, at indstillingen bredte sig, som krigen skred frem. De faktiske vanskeligheder, tyskerne efterhånden kom ud for, gjorde vel sit, og ønsketænkning fuldbyrdede så værket. Den tyske propagandafiasko på et så tidligt tidspunkt er bemærkelsesværdig og giver en god målestok for befolkningens holdning. Netop i 1940 og 1941 kunne den tyske propaganda, i det mindste for så vidt krigens gang angår, ofte prale med større nøjagtighed end den engelske. Den tyske sejrserie gjorde i en lang periode de tyske meddelelser sikrere end de engelske, mens omvendt

den engelske propaganda kunde forfalde til fortællinger, overdreven optimisme eller direkte urigtigheder. Dette fremhæves da også fra engelsk side i Bruce Lockharts ovenfor citerede bog.

Med denne indstilling i befolkningen var en væsentlig psykologisk forudsætning for en modstandsbevægelse ved at blive skabt. Den næste hurdle måtte blive den, langsomt at forberede jordbunden for en aktiv dansk indsats og et brud med samarbejdspolitikken. Her satte den illegale presse fra vinteren 1941–42 ind, både den ovenfor nævnte kommunistiske presse og den, der udsprang fra »borgerlige« kredse. I december 1941 så de første illegale blade, udgivet fra »borgerlig« side, dagens lys. Det drejede sig om »De frie Danske« og »Frihedsstøtten«. »De frie Danske« blev stiftet af den såkaldte »Væderklub«, en modstandsgruppe, der gik tilbage til 1940. Ejendommeligt nok havde Mogens Hammers broder, Svend Erik Hammer, allerede da broderen kom til Danmark, føling med denne gruppe, og i hans beretning såvel som i et særligt bilag til hans beretning, omfattende »De frie Danske«, hører vi om starten af dette illegale blad: »Jeg havde på dette tidspunkt [januar 1942] fået forbindelse med kredsen »De frie Danske«, idet jeg allerede i oktober-november 1941 var blevet spurgt, om jeg ikke ville påtage mig at gennemse et illegalt blad, der blev forberedt af en kreds, af hvilken jeg kendte to, Carl Holm og Chresten Lidegård, der var ansat på Politiken. Kredsen kaldte sig »Væderklubben« og var blevet startet i sommeren 1941 med det formål at gennemføre demonstrationer mod de hjemlige nazister. Under arbejdet var tanken om at udvide virksomheden og starte et illegalt blad dukket op hos kredsens medlemmer. Da de imidlertid stod ganske uden erfaring i bladvirksomhed, bad de mig og Sonny Nielsen gennemse deres første udkast, hvilket vi gjorde, og efterhånden udviklede kredsen sig til »De frie Danske«, idet hovmester Cajus Johansen og malersvend Gilbert Nielsen, der ligeledes var tilsluttet væderkredsen, stod som redaktører af bladet«. Vi skal senere høre nærmere om denne kreds, der fik en del med folkene fra »S. O. E.« at gøre.

Vigtigere endnu end oprettelsen af »De frie Danske« og

»Frihedsstøtten« var imidlertid oprettelsen af besættelsestidens største blad, »Frit Danmark«. Ved forhandlingerne om grundlæggelsen af dette blad netop ved nytårsskiftet 1941–42 manifesterede sig for første gang det samarbejde, der nu var på trapperne mellem den kommunistiske modstandsorganisation og de »borgerlige« modstandskredse. Forhandlingerne gik som bekendt ud på et samarbejde, der d. 9. april 1942 førte til udgivelsen af det illegale »Frit Danmark«.

Oprindeligt var forhandlingernes hensigt at undersøge mulighederne for udgivelsen af et legalt tidsskrift, hvor man skulle gå nazismen og samarbejdspolitikken i den »scavenianske« form så nær ind på livet som muligt, men denne plan blev hurtigt opgivet igen. Grunden hertil var, at man ikke mente, at et sådant blad, vendt både mod besættelsesmagten og Scaveniuspolitikken, ville få nogen lang levetid, og at man følgelig blot ville opnå at kompromittere de folk, der blev knyttet til bladet, så de blev uanvendelige i senere illegalt arbejde. De erfaringer, der allerede på dette tidspunkt var indhøstet af andre, over alle andre af dr. la Cour, hvis stolte og kompromisløse agitation i »Grænsevagten«, i pjecer og foredrag havde indbragt ham den første fængselsstraf i juli 1941, og som d. 22. februar 1942 fængsledes for anden gang, tydede unægtelig også på, at denne betragtning helt igennem hvilede på et sundt grundlag.

Planerne om at udgive et legalt tidsskrift parret med beslutningen om at opgive det, har sin største interesse ved at vise, at nu – netop nu – er vandene ved at skilles. Man stiler fra nu af frem mod illegaliteten som den eneste form, hvorunder en kamp mod tyskerne er mulig. Skærpsen i situationen er åbenbar, og det er også åbenbart, at den illegalitet, man nu bevidst går ind i, tillader en langt hensynsløser og derfor effektivere agitation for de mål, man arbejder hen imod.

Længst fremme mod illegaliteten var udenfor kommunisternes kreds »Dansk Samling«. I perioden siden 9. april havde partiet arrangeret i hundredvis af nationale møder landet over og havde markeret sit stærkt anti-tyske standpunkt ved en betydelig udgivervirksomhed, dels tids-

skriftet »Det tredje Standpunkt«, dels og særligt en række pjecer af dr. la Cour. Pjecen »Ord til os i Dag« indbragte i juli 1941 forfatter og udgiver – la Cour og Arne Sørensen – henholdsvis 80 og 60 dages hæfte. Yderligere kom partiet i alvorlig konflikt med politiet, da det i 1941 forberedte udgivelsen af Saxos danmarkshistorie med et hvast forord af la Cour. Udgivelsen blev stoppet, og forordet censureret og ændret. Hertil kom endelig i sommeren 1941 en duplikatorfremstillet illegal bog, »Norske Digte«. Med åbne øjne indstillede man sig på at gå ud i illegaliteten, og vi skal nedenfor få at se, hvorledes partiet direkte delegerede et par af lederne til at optage og udvikle forbindelsen med faldskærmsfolkene, da man i de første måneder af 1942 fik forbindelse med dem.

Til illustration af, at det netop er nu, vandene var ved at skilles, skal anføres endnu et par forhold. I efteråret 1941 oprettedes den illegale organisation, »Ringene«, med Frode Jakobsen som initiativtageren og lederen. Tanken med organisationen var »at skjule det virkelige formål: en landsomspændende grupperdannelse til aktiv kamp mod tyskerne . . . Man havde ventet, at politikerne indenfor de forskellige partier havde optaget kampen, men da dette ikke skete, måtte man selv begynde«. Det fremgår af den citerede artikel, at Frode Jakobsen fra sommeren 1941 havde forsøgt at vinde forskellige politikere for tanken om at organisere en maskeret legal organisation, der i virkeligheden skulle organisere grupper til aktiv modstand, og at han, da dette ikke lykkedes, gik videre med arbejdet uden politikernes støtte. Januar 1942 trådte den første hovedledelse sammen med Erik Møller som formand og Frode Jakobsen som forretningsfører. Der skelnes i den citerede artikel skarpt mellem »det tilsyneladende formål«, at sprede en objektiv, pålidelig oplysning, og »det egentlige formål«, at skabe en landsomfattende organisation, rede til en mere aktiv indsats, når det krævedes.

Et ganske tilsvarende initiativ lader sig påvise indenfor »Dansk Ungdomssamvirke« for Københavns vedkommende. I et interview til »Frit Danmark« efter krigen fastslår Hal Koch, at aktivismen indenfor samvirket satte ind i efteråret 1941 og foråret 1942, og at dette var tilfældet,

fremgår af oplysninger givet af dr. phil. Hilmar Ødum, der netop på dette tidspunkt var i færd med indenfor rammerne af samvirket at organisere småkredse, der var indstillede på illegalitet. Ødum skriver herom: »Vi regnede lige fra starten med, at DU før eller senere ville blive forbudt eller stoppet på anden vis, og for at imødegå denne situation, indrettede vi os lige fra starten på at leve videre under jorden . . . Fra personlige venner fik jeg efter krigen at vide, at adskillige af disse . . . grupper spirede og gik op i andet illegalt arbejde, men omfanget har jeg ikke efterforsket. Blandt listerne over de faldne, henrettede eller deporterede genkender jeg dog mange navne fra »vore lister«. I referater af samvirkets forretningsudvalgsmøder, vedlagt dr. Ødums beretning, findes adskillige henvisninger til disse »dr.-Ødums kredse«.

Til disse tendenser kommer så endelig, at der spredt ud over landet var større eller mindre kredse, for hvem aktiv modstand stod som en uundgåelig eller måske direkte ønskelig konsekvens af den udvikling, man var inde i, og som i visse tilfælde allerede var nået frem til handling eller var ved at forberede en aktiv kamp. I vinteren 1941–42 gennemførte de berømte drenge i Churchill-klubben deres aktioner, og i løbet af 1941 var ligeledes den ovenfor omtalte »Væderklub« i gang med mindre sabotageaktioner; indenfor K. U. var dannelsen af sabotagegrupper begyndt, og i mange af de terrænsportsforeninger, der i 1940–41 dannedes landet over, arbejdedes ligeledes med tanken om sabotage og anden form for aktiv modstand, ligesom spredte uorganiserede aktioner forøvedes flere steder. En detaljeret påvisning er vanskelig eller umulig på det eksisterende materiale og ligger da også udenfor den stillede opgave, men når den senere jyske modtagechef, Anton Toldstrup, i sin bog: »Uden kamp ingen sejr« giver et erindringsbillede fra denne tid af en såre realistisk terrænsportsøvelse med kamp mod tyske tropper som øvelsesgrundlag, så rammer fremstillingen sikkert nok stemninger, som ikke dengang var ualmindelige.

Fra og med den illegale presses optræden bliver det imidlertid muligt i nogen grad at følge de stemninger og anskuelser, der rådede indenfor modstandsfolkernes rækker.

Vi skal derfor se lidt på de første numre af »Frit Danmark« for at konstatere, hvor langt man på dette tidspunkt, foråret 1942, ved overgangen mellem passiv og aktiv modstand, var nået frem i målsætning og udformning af taktiske ideer. I nogen grad belyses herigennem tidens muligheder, således som den gryende modstandsbevægelses ledere så dem. Allerede bladets programartikel – skrevet af Christmas Møller – er i denne henseende såre oplysende.

Efter en bemærkning om, at der bag bladet står en lille kreds af danske med tidligere stærkt divergerende meninger, og efter at have omtalt, hvad der senere i artiklen yderligere understreges, at en af bladets hovedopgaver bliver »at bringe landsmænd åben og ærlig oplysning om, hvad der foregår«, proklameres den tyske nazisme og dens danske aflægger som den fjende, der skal bekæmpes. Positivt opstilles heroverfor en verden skabt af en allieret sejr, om hvilken det hedder: »Livets høje idealer om frihed og retfærdighed, retsind og hæderlighed, sandhed og ærlighed kan komme til at herske i verden og vort land«. Videre hedder det: »Vi bør ingensinde glemme, at man ikke kan få noget gratis her i verden . . . Vi må selv hjælpe med . . . Det skal ikke være således, at Danmark savnes i den fælles kamp mod hele verdens tyranner.« Målsætningen er således klar: Kamp mod nazismen og viljen til at føre det danske folk ind i denne kamp.

Også om holdningen overfor regeringens politik hersker der klarhed: Der rækkes hånd til alle, der vil være med i kampen mod nazismen, også til »den nuværende regerings politiske repræsentanter og til rigsdagen«. Scavenius og Gunnar Larsen undsiges således. Det samme gælder Scavenius's politik, når det videre hedder: »Det er en bestemt og konsekvent modstand mod de tyske overgreb, tiden kræver af hver enkelt af os: Det er en fastholden ved løfterne af 9. april, som skal etableres – ikke en vigen og gliden, således som det har kendetegnet de to år, som nu er gået . . . Vi vil, at alle led i det danske samfund skal stå på sin ret . . . Så får det bære eller briste«. Kampens mål udstrækkes således til at gælde et opgør med den scavenianske eftergivenesspolitik, og til erstatning herfor opstilles en »så får det bære eller briste«-politik. Bag denne

holdning ligger opfattelsen af, at de såkaldte »norske tilstande« var en konsekvens, man i givet fald var villig til at tage.

At denne opfattelse havde støtte ude i befolkningen lader sig vise. Det fremgår af den adresse, som på dette tidspunkt blev overrakt indenrigsminister Knud Kristensen fra ca. 425 københavnske hospitalslæger, og hvori det hedder: »Vi er nået til den opfattelse, at yderligere eftergiven for tyske krav . . . vil være ensbetydende med en opgivelse af vor nationale selvstændighed . . . Vi tilsiger hermed ministeren den støtte, vi formår at yde, til den mest absolutte modstand overfor sådanne krav«. Også fra Odense lød der tilsvarende toner i en adresse til de odenseanske rigsdagsmænd. Det hedder bl. a. i denne adresse: » . . . ønsker vi at udtale, at den danske regering efter vor faste overbevisning kan være forvisset om, at den danske befolkning vil stå bag regeringen, selv i det tilfælde, at der fra dennes side skulle blive truffet afgørelser af en sådan art, at der som følge heraf vil kunne forventes en afgørende ændring i de vilkår, hvorunder folket har levet siden d. 9. april . . . man vil hellere bære de byrder, der måtte følge heraf, end at hensynet til dansk livssyn, frihed og ære tilsidesættes.« Tilsvarende synspunkter kan endelig findes hos Erling Foss: »Og her ligger faren, at vi kommer igennem og ud af denne krig i et velnæret, velspisende Danmark, som ikke for alvor har mærket den store gangster syd på, fordi landet har ligget i ly af hans eneste fløjlshandske.« I denne sidste bemærkning møder vi tydeligt den opfattelse, at de »norske tilstande« er en ubønhørlig nødvendighed.

Om kampens midler hersker der derimod i »Frit Danmark«s artikel væsentlig større uklarhed. Det hedder herom: »Vi ønsker alle vore landsmænd med i den brede, danske front, som alt eksisterer . . . Vi vil med alle til rådighed stående midler bekæmpe de danske landsforædere . . . veje og midler er anderledes for det undertrykte land end for de lande, som har den lykke at være med i kampen for de høje idealer. Og vi skal nok angive veje og midler.« Det ses, at på dette område er opfattelsen endnu ikke afklaret. Fremgangsmåden er endnu i støbeskeen.

I de følgende numre af »Frit Danmark« træffer man en

tilsvarende problemstilling. Der argumenteres for et brud med tyskerne og et ophør af regeringens eftergivenhedspolitik, og anvisningerne på »veje og midler« indskrænker sig stadig til det negative, ikke at hjælpe tyskerne. Præcisere angivelser i denne retning gives de forskellige kategorier af befolkningen, landbrugere, industridrivende, forretningsfolk, arbejdere o. s. v. Selve udtrykkenes negative form er talende: »Stands eller begræns leveringen af ... hold Dem tilbage, når det gælder ... Sælg ikke til tyskerne ... Tag ikke arbejde ... Saboter anvisningen af arbejdere ... Vær ikke mere nidkære end ... Undlad ethvert samarbejde ... Gå mest muligt udenom ... Sky enhver omgang.« Tydeligere kan den begrænsede målsætning næppe illustreres.

Ordet sabotage forekommer så godt som ikke i artiklerne, og hvor det, som i det anførte eksempel, bruges, er det i den negative betydning af ordet. Dette er karakteristisk, men ikke i og for sig mærkeligt. Tiden var endnu ikke inde, hvor man for alvor kunne gå ind for sabotage. Dertil krævedes en langt effektivere udbygget organisation, dertil krævedes penge, dertil krævedes våben og sprængstoffer og kendskab til brugen af disse, og dertil krævedes ikke mindst en helt anden psykologisk baggrund end den foreliggende. Overfor befolkningens store masse havde forhandlingspolitikken endnu ikke løbet linen helt ud. Glemmes må det heller ikke, at selve tanken om en organiseret kamp ved sabotage o. l. bag de tyske linier for en datidig betragtning måtte stå som noget helt fremmed, der først gradvis og delvis under impulser udefra måtte tage fastere form i begrebsverdenen. Selve ordet modstandsbevægelse i den betydning, hvori det her bruges, dækker over et fænomen, som først den anden verdenskrig skabte, og dette fænomen stod endnu i vinteren 1941-42 selv for de mest klarsynede som en mere eller mindre fjern luftspejling. For de modne og ansvarsbevidste ledere måtte det stå klart, at det afhang af adskillige endnu tvivlsomme faktorer, som først fremtiden kunne opklare, i hvor høj grad en modstandskamp baseret på magtmidler kunne skabes. Man havde i stigende grad opmærksomheden rettet på muligheden heraf, men arbejdede i første række med at for-

berede jordbunden. Dette bliver da også betragtningen hos en så udmærket orienteret mand som Erling Foss. Netop i januar 1942 afgår hans første mikrofilm til B.B.C., for en del udarbejdet i december 1941, og vi finder her en klar analyse af stemninger og tilstande i datidens Danmark, mundende ud i en konklusion af, »hvad der bør gøres«. Konklusionen beskæftiger sig særligt med den ønskelige form for B. B. C.'s danske udsendelser og fremdrager slutteligt muligheden for ved en påvirkning gennem B. B. C. og på anden måde at begrænse direkte dansk produktion af tysk krigsmateriel. »Danmark skal ikke gøres til et krigsarsenal for Tyskland! Dette må være mottoet«. Herudover går Erling Foss ikke i sine betragtninger, og han indfører i sin lange redegørelse følgende karakteristiske bemærkninger: »De, der ville øve sabotage eller direkte provokation i dag, bliver underkendt næsten af alle ... Den lange redegørelse foran har haft til hensigt at vise, at stemningen her ikke er moden til sabotage, – og at virkningen af en sådan udført i øjeblikket fra dansk side kun vil splitte den danske front«.

Spørgsmålet om, hvorledes den hjemmefront så ud, som de første udsendinge fra »S. O. E.« mødte i begyndelsen af 1942, og som havde været genstand for timelange drøftelser, spekulationer og samtaler mellem Hollingworth og Bruhn i efteråret 1941, lader sig herefter i hovedsagen besvare. Den hvilede for det første på en bred basis, havde rødder udover det ganske land. Den støttede sig på en klar anti-tysk stemning i praktisk talt hele befolkningen, en anti-tysk stemning, der var i rivende vækst. Dens politiske hovedproblem var kampen mod eftergivenhedspolitikken, og netop på dette tidspunkt indledede den begyndende illegale presse hovedoffensiven mod denne politik. Dens primære mål var oplysning og agitation på dette grundlag. Den nærmede sig med en voksende tilbøjelighed til demonstrativ holdning overfor tyskerne den åbne kamp, og for enkelte smågruppers vedkommende såvel som for den kommunistiske organisations vedkommende gjaldt det, at kampen allerede var under forberedelse eller indledet. Hovedproblemet for disse grupper var den totale mangel på våben eller andet materiel. Ganske enkelte hovedmænd

havde allerede knyttet spinkle kontakter med den frie verden, og indadtil i selve Danmark var der ad dunkle veje, oftest gennem personlige bekendtskaber, en uorganiseret, men forbavsende sikker kontakt fra kreds til kreds. På et centralt punkt var en sejr allerede delvis trukket i land under fuld enighed i næsten hele folket. Den danske nazisme var i rivende tilbagegang, kompromitteret og latterliggjort.

For Mogens Hammer og for de folk fra »S. O. E.«, der hurtigt fulgte efter ham, måtte hovedopgaverne nu blive at bidrage til en koordinationsproces af de spredte kræfter, at etablere en hurtig og sikker kontakt med England, at udbygge og udvide de bestående forbindelser med Stockholmorganisationen, at bidrage til dannelsen af aktivistisk indstillede grupper og at uddanne disse i våbenbrug og sprængstofteknik samt at fremskaffe det fornødne materiel, som alene kunne betinge slagkraften i den åbne kamp. I det omfang det lykkedes, kunne den danske modstandsbevægelse, ideelt og personelt hvilende på hjemmefronten, blive en effektiv kamporganisation, tilknyttet en fri verdens kamp mod den tyske nazisme. Faldskærmsfolkene tog disse opgaver op, og langsomt og efter en række uheld, skuffelser og fejltagelser i 1942 skulle arbejdet i 1943 krones med held og føre til afgørende resultater, der fik væsentlig betydning for udviklingen op til d. 29. august 1943 og derved kom til at sætte sig dybe spor i dansk historie. Det vil være retfærdigt her på forhånd at understrege, at selv om arbejdet i 1942 ikke førte til de ønskede resultater, selvom skuffelserne blev overvældende og ulykkerne katastrofale, så blev der dog gennem dette arbejde skabt et grundlag, som muliggjorde den stærke og hurtige fremgang for arbejdet, der satte ind i 1943. Da var væsentlige erfaringer og et vigtigt forberedende arbejde gjort, og situationen var modnet til de store begivenheder. 1942-årets pionerer skal bedømmes herudfra og ikke ud fra en kold opregning af deres faktiske resultater, der var og måtte være meget små. Det bør i betragtningen og vurderingen af dette arbejde intet øjeblik glemmes, at der var tale om et arbejde, som man dengang stod helt uden erfaringer for, og at den almindelige sympati og støtte både i hjemland og ud-

land, som senere blev modstandsarbejdet til del, ikke kom disse mænd til gode. Det var en tung skæbne, de fristede. Lykkeligt derfor, at det kan siges, at deres indsats, for fleres vedkommende livet, ikke blev forgæves.

Kapitel 9

De første kontakter med England

Vi har hørt, at Hammer få dage efter sin landing havde fået forbindelse med Christmas Møller og Nicolaj Blædel. Hermed var han forbløffende hurtigt nået ind til et par af de centre, der var dannet eller var under dannelse i den tidlige modstandsverden.

At Christmas Møller måtte være en forgrundsfigur i den aktivistiske verden, fulgte helt af sig selv. Hans holdning, forankret i et varmt nationalt sindelag, havde helt fra besættelsens første dage været præget af ønsket om en fast, dansk holdning i den forhandlingspolitik overfor tyskerne, som han oprindeligt havde accepteret som en politisk nødvendighed, hvor andre alternativer var uden forbindelse med praktisk politik. Hans skarpe standpunkter havde hurtigt tvunget ham ud af officiel stilling, først som handelsminister, senere som rigsdagsmedlem og formand for den konservative rigsdagsgruppe. Netop fordi han havde gjort front mod eftergivenessendenserne i dansk politik, mens han endnu var i en ledende stilling, havde hans holdning vakt en særlig opmærksomhed landet over og også i udlandet. Man vidste, hvor han stod, og man kunne ane, hvad han sigtede imod. Hans udstrakte forbindelser udover Danmark, som langt fra indskrænkede sig til forbindelser med konservative kredse, udvidedes under den nationale mødekampagne, han allerede som handelsminister indledede. Hans betydning for opinionsdannelsen blev overordentlig stor. Mogens Fog, der fra 1941 i forbindelse med forhandlingerne om oprettelsen af »Frit Danmark« fik et

snævert samarbejde med ham, gør den bemærkning, at »man ofte fik refereret, hvad Christmas Møller mener«, og uddyber den sandhed, at man i aktivt indstillede kredse dengang ikke kom udenom Christmas Møller, i sin omtale af de ovenfor omtalte planer om at udgive et frit, politisk tidsskrift. Han skriver herom: »Det var naturligt, at man ikke turde gennemføre en sådan plan uden at have konfereret med Christmas Møller og sikret sig hans støtte.« I den tidligste illegale verden havde Christmas Møller et format, som var af særklasse. Således opfattedes hans stilling da også af en anden samtidig bedømmer, Erling Foss. Det hedder med hans ord i hans tredje rapport til London: »Man må forstå, at ved at afgive X [C. M.], afgiver vi den klogeste og stærkeste mand, vi har herhjemme . . . Vi mener det rigtigt at sætte vor bedste mand ind«. Det bør tilføjes, at selvom Erling Foss var konservativ og personligt stod Christmas Møller nær, så var denne vurdering, fremsat til orientering for englænderne, et forsøg på at vurdere Christmas Møller ud fra en almen og ikke ud fra en personlig betragtning.

Betydningsfuldt var det også, at Christmas Møller havde forbindelse til så mange sider og selv efter at have afgivet sine officielle hverv bag kulisserne øvede en betydelig indflydelse. Kun som et enkelt eksempel på dette sidste skal anføres hans støtte til la Cour på et tidspunkt, hvor han forberedte sin egen illegale udrejse til England.

Christmas Møllers syn på den politiske udvikling i Danmark fremgår bl. a. af hans ovenfor citerede artikel i »Frit Danmark«. Her skal yderligere anføres, at han i januar 1942, da han traf Hammer som den første repræsentant for »S. O. E.«, havde truffet sin beslutning om at forlade Danmark og på den engelske regerings opfordring tage til London. Begge dele viser, at Christmas Møller nu stiledede frem mod den åbne kamp. Hans dilemma har på dette tidspunkt ikke været spørgsmålet om passiv eller aktiv modstand, men det rent politiske at få alle til at slutte op i kampen, når den blev erklæret.

Det siger sig selv, at Christmas Møller herefter modtog de første faldskærmsfolk med åbne arme og fejrede deres

ankomst som et forjættende, men, som vi ved, et forhastet tegn på, at englænderne nu var rede til at gå i aktion i Danmark. I sin beretning nævner Erik Seidenfaden Christmas Møllers iver for at få kontakt med faldskærmsfolkene, og Mogens Fog skildrer, hvorledes Christmas Møller med stor iver deltog i arbejdet på at modtage og anbringe de første faldskærmsfolk og i april 1942 gav en middag i sit hjem, hvor han og hans frue sammen med 3 faldskærmsfolk, Mogens Fog, Borch Johansen og Ole Kiilerich og deres fruer efter en ny nedkastning »fejrede den lykkeligt gennemførte modtagelse af faldskærmsfolkene«. Da stod han selv på falderebet til at forlade Danmark. Hans forbindelse med folkene fra »S. O. E.« blev således kortvarig, men varede længe nok til at vise, med hvilken iver han greb dette tegn på, at England var ved at skride til handling i Danmark.

Kredsen omkring Blædel var af en noget anden art, omend indstillingen i det hele var den samme. Det drejede sig, som naturligt var, væsentligst om en kreds af bladfolk, for hvem informationsarbejdet kom i første række, og som for de flestes vedkommende stod på nippet til at træde ind i det illegale pressearbejde, der nu var under udvikling og forberedelse. I den illegale presse blev Blædel, der i disse år arbejdede med manuskriptet til »Forbrydelse og Dumhed«, en førende skikkelse, ikke bare derved, at han selv tog del i arbejdet, skaffede stof og skrev artikler, men også derved, at han overfor yngre kolleger lagde sin overordentlige autoritet i vægtskålen til fordel for den illegale bladvirksomhed. »Han blev«, skriver Børge Outze, »en af den illegale presses pionerer«.

Om hans arbejde giver Erik Seidenfaden, der stod ham nær, nogle oplysninger, der rækker tilbage til vinteren 1940-41: »I løbet af vinteren [1940-41] krystalliserede der sig en kreds omkring Nic. Blædel. Til kredsen hørte foruden Blædel, Sten Gudme, Merete Bonnesen, ingeniør Dedichen, og kredsen havde mere fjernt også forbindelse til andre, f. eks. gennem Blædel til Christmas Møller. Det er mit indtryk, at kredsens opgave var at holde hinanden indbyrdes underrettet, derimod var der ikke tale om at

spredde information om forholdene ud til større kredse, selvom der naturligvis ad private kanaler sivede en del oplysninger ud.«

Også Per Federspiel nævner kredsen omkring Blædel: »Omkring Blædel var der dannet en kreds, som det måske var forhastet at kalde illegal i dette ords senere betydning, men som i hvert fald med stor flid dyrkede efterretninger fra udlandet og studerede litteratur og andet materiale, der blev smuglet ind fra Sverige. Om kredsens nærmere sammensætning og dens mål var jeg dengang [efteråret 1940] ikke orienteret; men jeg havde stort udbytte af mine samtaler med Blædel, hvis bedømmelse af krigens udvikling viste sig at være overordentlig sikker.«

Senere kom så den direkte griben ind i det illegale pressearbejde, idet Blædel meget tidligt, d. v. s. fra vinteren 1941–42, støttede »De frie danske«, og dels skrev artikler til bladet, dels »lige op til d. 29. august instruerede og vejlede dets medarbejdere.« Hans arbejde her førte ham senere til selvstændigt at begynde udgivelsen af »Danske Tidende«, idet han ikke helt følte sig i slægt med den særlige, ofte noget ramsaltede tone, der kunne præge »De frie Danske«. Seidenfaden meddeler herom: »Diskussionen begyndte nu [foråret 1942] i det hele mere at dreje sig om en begyndende virkelig modstandsbevægelse i Danmark. Blædel og jeg var noget skeptiske overfor det niveau, hvorpå f. eks. »De frie Danske« lå, og det førte for Blædels vedkommende til, at han selv begyndte at bygge »Danske Tidende« op sammen med Frits Drescher.«

Det synes, som om Mogens Hammer blev det led, der meget tidligt bragte »De frie Danske« i forbindelse med Blædel. Gennem sin broder kom Mogens Hammer i det mindste hurtigt ind i »De frie Danske«s arbejde, hvad der i øvrigt efter engelsk opfattelse lå i eller udenfor periferien af, hvad han skulle beskæftige sig med, og førte til alvorlig bekymring i »S. O. E.«'s hovedkvarter, hvor man stærkt misbilligede den risiko, Hammer herved løb, ikke bare for sig selv, men for hele organisationen. På dette tidspunkt var illegalt pressearbejde forbudt for faldskærmsfolkene.

Den opgave, der med størst umiddelbar styrke meldte sig

for Mogens Hammer, var på én eller anden måde at få knyttet forbindelse med England igen, dels den langsomme og lejlighedsvis forbindelse over Stockholm, dels og vigtigst den hurtige og afgørende direkte radioforbindelse med England. Mens Hammers radiosender var gået tabt, var hans koder i behold, og det sidste problem indskrænkede sig derfor i første række til at fremskaffe en ny radiosender, hvad der under de givne forhold naturligvis kunne være vanskeligt nok, om det overhovedet lod sig gøre. Vi kan gennem de eksisterende beretninger og samtidige dokumenter ret nøje følge hans arbejde i denne henseende og ligeledes i det væsentligste rekonstruere også tidspunkterne for de forskellige faser i dette arbejde. Om det første, forbindelsen over Sverige, lader der sig dog kun sige yderst lidt. Spink nævner, at man efter nogen tids forløb modtog en avis via Stockholm, i hvilken Hammer med usynligt blæk havde affattet visse meddelelser, der viste, at han var i behold, og at man muligvis senere fik visse meddelelser ad denne vej. Herudover er intet oplyst om, at vejen over Sverige skulle være benyttet af Hammer.

Derimod hører vi adskilligt om Hammers forsøg på at etablere direkte radiokontakt og skaffe sig en sender til erstatning for den mistede. Det første forsøg synes at være gjort gennem broderen, der som ovenfor nævnt var i forbindelse med den såkaldte »Væderklub«, i det store og hele identisk med kredsen bag »De frie Danske«. Gennem denne kreds prøvede Sv. E. Hammer sig frem og opnåede ved Cajus Johansens og Gilbert Nielsens mellemkomst tilsagn fra et par radiomekanikere om konstruktion af en radiosender. Senderen blev også konstrueret, og sending med den blev påbegyndt med folk fra »De frie Danske« som sikkerhedsvagter. Det hedder herom i Sv. E. Hammers beretning: »Vi . . . begyndte sidst i februar at sende med den, idet vi sendte »blindt« klokken to om natten fra en radioforretning i Valby. Vi sendte tre-fire gange uden at modtage svar, og under sendingen sikrede vi sendestedet så stærkt som muligt med ca. 30 bevæbnede mænd. Våben fik vi gennem Væderklubben, der ad forskellige veje havde skaffet forskellige revolvere, og endvidere havde min bror to revolvere . . . Efter 3-4 sendinger blev yderligere forsøg

opgivet. Vi regnede med, at apparatet ikke fungerede tilfredsstillende.»

De to radiomekanikere fik senere, d. 18. januar 1943, alvorlige domme ved Københavns byret for deres medvirken i denne sag. Dette første forsøg på her i Danmark at fremskaffe en brugelig sender faldt således uheldigt ud.

Noget senere lykkedes det imidlertid at skaffe en sender ind til Hammer fra Sverige. Om denne sender, som Hammer modtog gennem Borch Johansen, fortælles der overensstemmende i Sv. E. Hammers og Borch Johansens beretninger. Det hedder hos den sidste: »Men på min næste rejse til Stockholm . . . fik jeg oplysninger om et radioapparat, som skulle befinde sig i Danmark, indbragt hertil i en kuffert af Turnbulls svigerinde . . . Med dette apparat forsøgte Hammer nu at opnå kontakt med England, men det var først efter, at kodebetegnelsen for apparatet, »Posone« var blevet adviseret til modtagestationen i England, at man anerkendte modtagelse og svarede«. Både Sv. E. Hammer og Borch Johansen redegør for, hvorledes der herefter arrangeres regelmæssige sendinger til England. Borch Johansen anfører direkte, at det normalt drejede sig om sendinger til England og vice versa 2 gange om ugen. Tidspunktet for åbningen af denne direkte kontakt til England kan fastlægges til midt i april måned. I Ebbe Muncks samtidige dagbog hedder det lakonisk d. 26. april: »Første direkte kommunikation går igennem (ved Arthur) [Hammers dæknavn]«. Denne nøjagtige dato må naturligvis kun tages som udtryk for, at da har Ebbe Munck modtaget besked om den åbnede forbindelse. Den havde da allerede været etableret i nogen tid.

Også om indholdet af disse første direkte telegrammer mellem Danmark og England hører vi lidt gennem beretningerne. Borch Johansen anfører, at der sendtes efterretningsstof vedrørende skibstonnage og transporter, »idet vi jo tidligere ikke havde været i stand til at sende meddelelser så hurtigt, at disse kunne få operationel betydning«, og han og Sv. E. Hammer anfører overensstemmende, at der ligeledes sendtes telegrammer angående Christmas Møllers illegale udrejse fra Danmark, ligesom Borch Johansen nævner, at man, efter at skipper Schmidt, som førte

Christmas Møller til Sverige, var blevet kompromitteret, søgte at standse hans hjemrejse fra Sverige ved telegrammer til Stockholm via London, et forsøg der som bekendt ikke lykkedes, ligesom andre forsøg fra Borch Johansens side mislykkedes, så Schmidt intetanende rejste tilbage til Danmark, hvor han blev arresteret i Frederikshavn.

Mogens Hammer kom dog ikke længe til at fungere som radiotelegrafist. I sine forsøg på at skaffe sig en sender var det også lykkedes ham at etablere forbindelse med den danske radioingeniør Duus Hansen, som inden længe skulle komme til at overtage Hammers koder og selvstændigt indlede radiosending til England. Dette i forbindelse med det tekniske og almene arbejde, han også overtog, placerede ham hurtigt således i engelsk bevidsthed, at »S. O. E.«s hovedkvarter i London efterhånden forlod et ellers ufravigeligt princip om kun at arbejde med folk i marken, som man havde absolut kendskab til gennem den uddannelse, man selv havde givet dem, og knyttede Duus Hansen til arbejdet på lige fod med de faldskærmsfolk, der var udsendt fra England. Ikke mindst lagde man efterhånden, som man fæstede større og større tillid til Duus Hansens radiotekniske dygtighed, organisatoriske evner, mod og handlekraft, en væsentlig del af radioarbejdet ind under hans ledelse og støttede sig til ham i alle spørgsmål vedrørende dette arbejde.

Kontakten med Duus Hansen skulle således vise sig at blive en af de værdifuldeste, Hammer kunne videregive til dem, der kom efter ham, og det vil derfor være rimeligt her at skildre, hvorledes denne for det efterfølgende arbejde helt afgørende kontakt blev skabt. På en eller anden måde, som ikke direkte fremgår af materialet, var Hammer kommet i forbindelse med den senere modtagechef for hele Sjælland Stig Jensen. Denne bragte ham gennem direktør Olufsen fra firmaet Bang & Olufsen i forbindelse med Duus Hansen. En ejendommelig omstændighed ved dette betydningsfulde møde var det, at mens Hammer forsigtigt prøvede sig frem for at få forbindelse med en mand, der kunne og ville fremstille en brugbar sender, var Duus Hansen på sin side »på udkig« efter Hammer, som

han vidste var kommet til landet, uden at han dog naturligvis var klar over Hammers identitet. For Duus Hansen var det samarbejde, han nu fik i stand med folkene fra »S. O. E.«, nemlig kun den naturlige fortsættelse af et arbejde, han allerede på dette tidspunkt havde indledet i håb om at få knyttet forbindelse med England. Dette indledende arbejde må her behandles, idet det for Duus Hansen kom til at betyde væsentlige erfaringer og indgående forbindelser, ikke mindst inden for det danske politi, som i den efterfølgende tid skulle komme arbejdet i »S. O. E.« til gode. Vi må derfor midlertidigt forlade skildringen af »S. O. E.« og se på en ejendommelig episode, der står helt for sig selv i den danske modstandskamp, men som på væsentlige punkter fik afgørende betydning for denne. Episoden er den, der knytter sig til flyverløjtnant Thomas Sneums navn.

Thomas Sneum hørte til de danske officerer, for hvem kapitulationen d. 9. april var helt uacceptabel. Sammen med forskellige officerskammerater og andre, han kom i forbindelse med, således løjtnant Kjeld Petersen og Chr. Mich. Rottbøll, lagde han gennem årene 1940–41 planer om at komme til England, samtidig med, at han på eget initiativ foretog omfattende undersøgelser over tyske militære anlæg i Danmark. Det lykkedes over Sverige at bringe de indsamlede oplysninger til englændernes kundskab, og samtidig udarbejdedes i vinteren 1940–41 en plan om med fiskerbåd at gå til England. På grund af den hårde vinter måtte denne plan imidlertid opgives. I juni 1941 lykkedes det imidlertid Sneum sammen med Kjeld Petersen at montere en sportsflyvemaskine, tilhørende inspektør Andersen, »Elsesminde« ved Sanderum, tæt udenfor Odense, og med den slippe til England. Maskinen stod nedpakket i en lade ude på en mark, og gennem flere uger arbejdedes der om natten inde i laden på at få maskinen samlet, samtidig med at det lykkedes at få det nødvendige brændstof til turen samlet. D. 21. juni 1941 lettede maskinen med en kort græsmark som startbane og nåede på trods af sin absolutte uegnethed til formålet næste dag England.

I England blev Sneum anmodet om at vende tilbage til Danmark med faldskærm, for der at fortsætte sine under-

søgelse af tyske militære anlæg. De beretninger, man dels tidligere, dels ved den direkte overflyvning til England modtog som et resultat af hans arbejde, blev vurderet meget højt, således at man fandt, at man bedst kunne drage nytte af hans evner og handlekraft ved at lade ham fortsætte det indledende efterretningsarbejde. En engelsk vurdering af hans resultater gives af commander Stagg, hos hvem det hedder: »Sneums fantastiske flugt til England i maj 1941 med hans uvurderlige films af tyske radaranlæg i virksomhed på Fanø stimulerede yderligere, men Sneum blev taget under vingerne af »S. I. S.«, som skinsygt holdt ham borte fra »S. O. E.« og sendte ham med undervandsbåd til Danmark, hvilket havde beklagelige følger ikke alene for Sneum, men for mindst 2 andre danske. Behandlingen af Sneum, da han vendte tilbage til England i maj 1942, er et skændigt kapitel i den engelske behandling af en mand, som havde givet os, hvad radarspecialister dengang kaldte den mest værdifulde oplysning, man endnu havde modtaget.«

Stagg bringer denne karakteristik netop som han omtaler den forøgede tro på mulighederne af en dansk modstandskamp, der i 1941 var ved at opstå i England, og der kan da heller ikke være tvivl om, at Sneums og Kjeld Petersens enestående dristige handlinger i denne henseende spillede en betydelig rolle. Uanset at Sneums hensigt med at komme til England var at få en chance for at komme til at indtræde i de væbnede styrker, og uden at tage fjerneste hensyn til, at han efter sin flugt måtte være dybt kompromitteret i Danmark, indvilligede han i at tage til Danmark og landede i september 1941 ved Brofelde på Sjælland sammen med en anden dansker, Christoffersen, der efter planen skulle bistå ham som radiotelegrafist.

Sneum og Christoffersen blev således de første danske, der med faldskærm landede i Danmark, men som vi har hørt, ikke tilknyttet »S. O. E.«, men med særlige efterretningsopgaver. I modsætning til folkene fra »S. O. E.« lykkedes det dem at komme ned, uden at »Abwehrstelle« fik noget nys herom. Som vi tidligere har set, var Sneums tilstedeværelse i Danmark endnu i januar 1942 ukendt for »Abwehrstelle«. Ikke desto mindre kom Sneums mission

ud for meget alvorlige vanskeligheder, delvis derved at ethvert samarbejde mellem ham og Christoffersen brød sammen. Der kan ikke være tvivl om, at skylden herfor i ingen henseende var Sneums. Beretninger fra to mænd, grosserer Werner Gyberg og Duus Hansen, der kom til at arbejde sammen med Sneum og Christoffersen, giver begge overensstemmende udtryk herfor. Under alle omstændigheder førte uoverensstemmelserne mellem de to mænd til den besynderlige situation, at de begge søgte kontakt med en dansk radioingeniør og begge, uafhængigt af hinanden, gennem grosserer Werner Gyberg, fandt frem til Duus Hansen med anmodning om radioteknisk assistance. Man undrer sig uvilkårligt over, hvorledes både Sneum og Christoffersen og senere Mogens Hammer alle i løbet af forholdsvis kort tid finder frem til netop den mand, der både kunne og ville hjælpe. For Hammers vedkommende er svaret givet gennem de værdifulde kontakter, han hurtigt skaffede sig, og som ret simpelt førte ham ind i hjertet af et af Danmarks store radiofirmaer, for de to andres vedkommende ligger svaret i en henvisning til en af de mange trivielle, men besynderlige tilfældigheder, som besættelsestidens historie er så rig på, og som var så karakteristisk for meget af den organisatoriske opbygning, hvor netop tilfældige forbindelser og bekendtskaber blev afgørende. I Werner Gybergs beretning refererer han, hvorledes et ganske tilfældigt bekendtskab med en snedker førte ham i kontakt med Christoffersen, der igen førte forbindelsen med Sneum med sig. Her er det trivialiteten, der er det fremherskende, men er det ikke besynderligheden, der til gengæld er fremherskende, når det samtidig i Gybergs beretning hedder: »En anden tilfældig forbindelse fik jeg gennem min vaskerkone. Jeg havde det indtryk, at hun var franskmænd, men senere viste det sig, at hun var belgier, og en dag, vistnok i 41, stak hun mig noget engelsk propagandastof, som hun havde fået gennem sin søn, der viste sig at være matros og sejle på Gøteborg, hvor han havde haft forbindelse med det engelske konsulat i Gøteborg (konsul Christensen). Foranledningen til min forbindelse med hende var ganske tilfældig. Hvis jeg ikke husker meget fejl, var det den omstændighed, at jeg nogle gange

havde fløjtet Marseillaisen, som havde gjort hende opmærksom på min indstilling«. Sådan kunne kontakter også skabes i den tids atmosfære og at sådanne kontakter kunne udvikle sig betydningsfuldt er eksemplet – udvalgt blandt hundreder andre – et talende vidnesbyrd om. Den konsul Christensen, der nævnes, er jo netop den mand, om hvem vi ved, at han af »S. O. E.« var anbragt som organisationens repræsentant i Gøteborg. Her flagrer et engelsk propagandaskrift, udsendt af ham, ned i skødet på en københavnsk radiogrosserer, der netop i forvejen ad helt andre veje er ramt af et andet engelsk initiativ, og som 3 år senere skulle sidde i Gøteborg som leder af en af de store danske flygtningsorganisationer, »Dansk Hjælpetjeneste«, i snævert samarbejde med konsul Christensen og dermed med »S. O. E.«. At den nævnte matros i de mellemliggende år skulle blive en værdifuld kurer mellem Danmark og Sverige, og at Gybergs kompagnon, Robert Jensen, den senere så berømte »Tom«, ved de her skildrede hændelser blev trukket ind i arbejdet, skal kun nævnes for fuldstændighedens skyld. Den digression, vi her har indladt os på væk fra det centrale, synes måske lang, men forekommer berettiget i det omfang den netop belyser den tilfældighedens lov, der uundgåeligt kom til at gælde meget af det underjordiske arbejde.

Forbindelsen mellem Duus Hansen og Sneum førte hurtigt til, at Duus Hansen byggede en sender til Sneum, og med denne indledes nu radiosendinger til England, hvori Duus Hansen også deltog. En nærmere gennemgang af dette arbejde falder uden for denne skildrings rammer, men afslutningen af arbejdet må berøres, fordi den fik vigtige konsekvenser for det senere arbejde i »S. O. E.«. I slutningen af vinteren blev det besluttet, at Christoffersen sammen med sin broder, som han havde indviet i arbejdet, skulle forlade Danmark og over isen gå til Sverige. Sneums nærmeste medarbejder, løjtnant Oxlund, skulle følge med de to mænd. Natten mellem d. 5 og 6. marts 1942 gjorde de tre mænd forsøget på at nå frem til den svenske kyst ved Falsterbo. På grund af et usædvanligt hårdt vejr omkom løjtnant Oxlund og Christoffersens broder trods svenske forsøg på at undsætte dem. Christoffersen blev der-

imod i stærkt forkommen tilstand bjerget af den svenske kystbevogtning.

Denne tragedie fik alvorlige følger for Sneums arbejde. Det lykkedes at identificere Oxlunds lig, og en ransagning i hans lejlighed førte til, at politiet kom på sporet af Sneum, ligesom grosserer Gyberg og en af dennes forretningsforbindelser, der perifert havde haft forbindelse med sagen, blev fængslet som mistænkte for at have hjulpet Sneum. Fængslingen og forhørene over Gyberg førte ikke politiet nærmere til en opklaring af sagen, udover at det blev klart, at Sneum på en eller anden måde havde forbindelse med sagen. Efter Gybergs beretning hedder det herefter: »Da der var gået en 14-dages tid . . . kom Roland en dag, vist nok omkring d. 25. marts, og sagde, at der fra tysk side nu var kommet en opfordring til at gøre noget alvorligt i sagen, og han henstillede til mig, at jeg hurtigst muligt fik rekonstrueret en plausibel forklaring«. Vanskeligheden var for Gyberg den at få stillet en forklaring på benene, der både kunne holde over for et forhør samtidig med, at den ikke udleverede Sneum. Vanskeligheden løstes derved, at Roland Olsen på eget initiativ gav Gyberg frie hænder til at få arrangeret et møde i Gybergs lejlighed mellem sig selv, Roland Olsen, Duus Hansen og Sneum. Roland Olsen beretter om den ejendommelige situation: »Altså »Arrestanten blev udfulgt til Rådhuspladsen«, som det ville lyde i rapportsproget. Jeg fik et håndtryk med løfte om, at han ville være tilbage i løbet af 20 minutter. Han forsvandt, og jeg satte mig til at – fodre duerne«. Det lykkedes Gyberg at få fat i Sneum, og om aftenen fandt det omtalte møde sted. Her aftaltes så en plausibel forklaring, samtidig med at Sneum under indtrykket af den uholdbare situation indvilligede i at forlade Danmark. D. 26. marts 1942 forlod han over isen Danmark. Herefter var der åbnet en mulighed for Gybergs løsladelse d. 1. april. Det, vi her har kaldt Sneum-episoden, var hermed slut. Hele denne episode, der uanset sin umådeligt store selvstændige betydning kun havde periferisk berøring med den egentlige danske modstandskamp, er her kun skildret i grove træk, og kun fordi den fik konsekvenser for arbejdet i »S. O. E.«. Som følge af denne sag fik Duus Hansen knyt-

tet en forbindelse til det danske politi, en forbindelse der i den kommende tid skulle blive endnu tættere, og som fik betydning for det arbejde for »S. O. E.«, som Duus Hansen inden længe stak i til halsen. Hertil kom de erfaringer med hensyn til illegal radiosending, som også blev et af de aktiver, Duus Hansen medbragte, da han nu i foråret 1942 stiftede bekendtskab med Mogens Hammer. Det hedder om dette møde i Duus Hansens beretning: »Vi havde uden held forsøgt at få forbindelse med den landsatte faldskærmsmand [Hammer], og det var en aftale mellem Sneum og mig, at jeg skulle gøre alt for at skaffe kontakt og prøve på at få et nyttigt samarbejde i gang med manden, hvis det lykkedes. I foråret 1942 fik jeg kontakt med Hammer . . . Han havde mistet sit radiosæt og ønskede forbindelse med folk, der kunne bygge ham en sender og i det hele taget være ham behjælpelig med tekniske spørgsmål . . . Der blev derefter fremstillet et apparat til Hammers eget brug, men det er mig ikke bekendt, hvilket resultat Hammer personligt opnåede med det«. Som nævnt blev dette kun forspillet til de større ting, der var i vente. Kort efter april 1942, da det næste hold faldskærmsfolk var kommet ned og to nye radiotelegrafister dermed blev koblet på arbejdet, opgav Hammer selv at sende og overlod Duus Hansen denne del af arbejdet. Det hedder herom i Duus Hansens beretning: »Den 16. [skal være 17.] april 1942 kom Johannesen ned sammen med Rottbøll. Johannesen medbragte en sender, og han opsøgte mig gennem Hammer for at få de oplysninger, der kunne være af nytte for ham i arbejdet. Herefter opgav Hammer selv at betjene en sender og overlod den til mig tillige med sine signalplaner. Jeg havde endnu ikke selv været i besiddelse af nogen kode og kunne derfor kun ekspedere telegrammerne som blindsending, idet telegrammerne blev leveret mig i indkodet form af Hammer. Som følge deraf ved jeg ikke, i hvilket omfang mine sendinger blev modtaget, eller hvad indholdet var. Når jeg spurgte Hammer eller Johannesen, om de blev modtaget, fik jeg altid at vide, at det blev de, samt at modtagningen var bekræftet«.

Således begyndte samarbejdet mellem Duus Hansen og »S. O. E.«. Det må her understreges, at »S. O. E.«'s opgave

jo ikke blot var at føre Englands krig i Danmark, men at stimulere den danske hjemmefront og bringe den støtte. Basis for udviklingen måtte naturligvis hjemmefrontens arbejde blive, og »S. O. E.« formåede og tilsigtede naturligvis ikke at skabe en udvikling, der ikke hvilede på udviklingen i Danmark. Men effektiviteten i den danske modstandskamp måtte vokse med udbygningen af et samarbejde mellem »S. O. E.«'s repræsentanter i marken og lederne af den danske hjemmefront, og i dette samarbejde måtte føringen naturligt efterhånden gå over til lederne på hjemmefronten. Duus Hansen blev her en af de første og en af dem, der i kraft af sit arbejde fik den tætteste føling med den engelske organisation.

Når Mogens Hammer fra nu af opgav sit egentlige arbejde som radiotelegrafist, skyldtes dette næppe alene, at han nu kunne afgive dette arbejde til andre, men hang sikkert også i nogen grad sammen med, at hans interesse var blevet vendt mod den illegale bladvirksomhed, der efterhånden synes at have taget hans hovedinteresse. Vi har allerede hørt om hans forbindelse med »De frie Danske«, til hvilket blad han selv skrev artikler, og i flere beretninger anføres hans interesse i al almindelighed for den illegale bladvirksomhed.

Vi har hørt, at man i London så med uvilje herpå, og denne misbilligelse bidrog til her at forstærke den opfattelse, at der for enhver pris og hurtigst muligt måtte sendes en ny leder til Danmark, ligesom det også måtte forekomme ønskeligt, så snart det lod sig gøre, at udbygge organisationens radiotjeneste. De små resultater, som Hammer på dette område opnåede, viste tydeligt, på hvilket spinkelt grundlag den afgørende direkte forbindelse mellem Danmark og England hvilede, og med hvor uendelig ringe sikkerhedsmargin man på dette område arbejdede. Hvilken svaghed dette var for organisationen siger sig selv. Denne erkendelse kastede hovedkvarteret ud i et alvorligt dilemma. På den ene side ønskede man afgjort ikke at lade tingene udvikle sig i Danmark, uden at man på stedet havde en mand, der personligt som uddannelsesmæssigt kunne tage arven op efter Bruhn, på den anden side fandtes der

ikke blandt de danske frivillige på det tidspunkt en mand, som skønnedes fuldt kvalificeret til den ansvarsfulde gerning. I denne situation besluttede Hollingworth sig til at anmode Christian Michael Rottbøll om at påtage sig det alvorlige ansvar, uanset at denne var ung af år, og uanset at han endnu ikke havde afsluttet den lange træning i S. T. S.

Hollingworth anfører følgende til belysning af sine overvejelser før denne beslutning: »Til den kommende leder valgte jeg Rottbøll. Han var efter min mening den bedste, der var for hånden. Han var en mand, der kunne vække tillid hos folk, der havde position og indflydelse. Han var i besiddelse af intelligens, og han havde som Bruhn den kultur, der var absolut nødvendig for den mand, der skulle lede arbejdet. Dernæst var hans retskaffenhed og pålidelige karakter hævet over enhver tvivl, ligesom vi kunne regne med, at hans Security var sikker.« For Rottbøll var anmodningen om at tage til Danmark som leder i marken lige så ærefuld som den var byrdefuld. At han indvilligede, fortæller en del om hans troskab over for det, han anså for sin pligt. Der kan ikke være tvivl om, at han var betænkelig ved det umådelige ansvar, der så uformodet blev væltet over på hans skuldre, og som han næppe har følt sig moden til at overtage, ung af alder som han var og med en uddannelse, der langt fra var afsluttet. Men situationen, som den så ud fra London, levnedede næppe en mand af Rottbølls støbning mulighed for noget valg. Den bitre nødvendighed valgte for ham. Både hos Hollingworth og Spink hører vi lidt om Rottbølls følelser overfor den situation, han blev kastet ud i.

Begge nævner hans betænkeligheder, ikke overfor faren, men overfor sine egne muligheder for at leve op til de krav, der ville blive stillet, og det fremgår af begge beretninger, at Rottbøll indvilligede på trods af egne ønsker, da han blev overbevist om, at man havde brug for hans tjeneste. Med Spinks ord: »Det var Rottbølls mening at komme til at slås som soldat, så der måtte en del drøftelser til, før han tog den vanskelige beslutning. Rottbøll var en modig mand, og da man fortalte ham, at man manglede en

mand, og at man mente, han var den mest egnede, sagde han ja.«

Hans ja blev værdifuldt for den sag, han ønskede at tjene, skæbnesvangert for ham selv.

Kapitel 10

Rottbøllholdet og dets arbejdsvilkår

Rottbølls vej til England og til arbejdet i »S. O. E.« var ikke eventyrerens. Han søgte ikke kampens spænding; han søgte overhovedet intet for sig selv. I særlig høj grad havde de motiver, der bragte ham til at søge mod England, været præget af en idealistisk livsholdning og en demokratisk politisk indstilling, der uundgåeligt placerede ham i den aktive kamp mod nazismen. I Ragna Sidéns bog: »Chr. Mich. Rottbøll«, bygget på breve fra Rottbøll og på oplysninger fra folk, der stod ham nær under hans kortvarige og tragiske kamp mod nazismen, gives der et billede af hans personlighed og af hans utrættelige iver efter at finde sig en plads i de kæmpendes rækker. Hans motiver for at søge sig denne plads ligger i alle hans overvejelser altid udenfor ham selv. Det hedder f. eks. i et brev til forældrene fra 28. september 1939: »... det skal først gå op for folk, før de kommer til det resultat, at samarbejdet mellem *alle* er det eneste middel til fred, retfærdig orden og velvære. Det er idealisme, – men når I har læst Norman Angells »Den store Illusion«, da vil I slet ikke opgive håbet om, at den tid må komme, selvom det nu synes temmelig håbløst. Derfor bør der ingen grå, lunkne (neutrale) være i denne brydekamp ... Beslutter England og Frankrig sig til at føre kampen videre ... mod to diktaturstater, der ikke regner det enkelte menneske for ret meget ... da vil jeg ikke vente længere, men stille mig til rådighed.« I et andet brev hedder det: »Tak, fordi I lod mig rejse derhen, hvortil jeg følte mig draget for at stille mig til rådighed ved bekæmpelsen af princippet: den stær-

keres ret til at påtvinge den svagere sin vilje med magt og vold, trusler eller krig.«

Ved krigens udbrud i 1939 opholdt Rottbøll sig i Argentina, men vendte hjem i efteråret 1939 i følelsen af, at det var hans pligt »at stille mig til rådighed enten for Danmarks forsvar eller for den part, der efter min overbevisning kæmpede ud fra moralsk retfærdige bevæggrunde.« Efter hjemkomsten til Danmark meldte han sig som frivillig i den danske bataillon i Finland, og efter at være vendt hjem fra Finland til et besat Danmark arbejdede han, som vi har hørt, med planer om at komme til England. I august 1941 lykkedes det ham.

Sammen med Rottbøll udvalgte to radiouddannede frivillige, hovmester Paul Herman Johannes Johannesen og styrmand Max Mikkelsen, til den forestående operation. Disse var begge rekrutterede fra den danske handelsmarine. Om dem begge gælder det, at de, inden de havde meldt sig som frivillige, først i nogen tid havde gjort tjeneste i den britiske handelsmarine og der som de fleste danske sømænd havde været ude i adskillige aktive kamp-handlinger, hvad der for begges vedkommende havde befæstet viljen til at gå ind i kampen mod nazismen. Det var ikke oprøvet mandskab, der nu skulle til Danmark.

I modsætning til, hvad tilfældet havde været, da Bruhn og Hammer var blevet sendt over, besluttede man denne gang at arrangere en modtagelse af holdet, og de nærmere arrangementer blev lagt i hænderne på Borch Johansen. De praktiske aftaler om sted, tid og fremgangsmåde blev dels truffet i efterretningsofficerernes korrespondance med Stockholm, dels ved direkte radioforbindelse med England. Som modtageplads valgtes en mark under godset Aggersvold nord for Jyderup. Oversendelsen af de tre mænd kom lige så lidt som den tidligere operation til at forløbe glat. Ikke mindre end seks gange blev aktionen berammet og igen afblæst, et par gange efter at maskinen havde anfløjet Danmark, men af forskellige grunde været nødt til at returnere. Fra tre forskellige hold kan vi følge begivenhederne, fra maskinen, hvor Max Mikkelsens beretning udløser stemningen under anflyvningerne, fra jorden, hvor Borch Johansen ene mand recognoscerer terrænet med en

skiudflugt som camouflagede, kører i grøften med sin bil på de isglatte veje og endelig står parat d. 17. april, og endelig fra fjernagttageren Ebbe Munck, der i sin dagbog anfører de hovedlinier i handlingsforløbet, der efter nogle dages forløb når ham. Først d. 26. marts, hvor det hedder: »Hertugen [B. J.] kører i grøften med sin bil. Det er de forbandede glatte veje . . . Det var ellers dejligt måneskin. Glem ikke at lytte i morgen, plejer man at sige, og derfor bedre held næste gang«. Og dernæst d. 26. april: »Proprietæren [Rottbøll] er kommet lykkeligt igennem og Hertugen, der har haft vanskeligheder med landingen – dårlig kastet spredt i træerne, én var dog i stand til selv at tage billetten – klarer den endnu. Nu mangler grejerne, der gik tabt, de må komme med ny sending og på ny plads. Vi giver det en lille pause for at få det hele til at sætte sig lidt.« Lad os her, hvor det drejer sig om den første organiserede modtagelse i Danmark, følge begivenhederne gennem Borch Johansens levende og atmosfærefyldte skildring, alene for derigennem at måle den afstand, der skiller 1942's ensomme og erfaringsmagre arrangementer fra 1945's talstærke, velorganiserede foretagender. Den vej var – også i andre henseender – modstandskampens vej.

»Jeg foretog en skiudflugt til Jyderup og recognoscerede hele området, hvor alt var dækket med sne. Snelaget var imidlertid ikke tykkere, end at kammene af pløjemarkerne stod knivskarpe frem gennem snelaget, så jeg frarådede under disse forhold landing indtil videre . . . Engang var vi på vej ud, da BBC havde angivet start fra England samme aften. Den vogn, i hvilken vi kørte, brød imidlertid sammen lige efter Roskilde, men heldigvis viste det sig, at maskinen havde gjort venderejse.« – At sikkerhedsmæssige grunde besluttede Borch Johansen nu at forestå modtagelsen alene. – »Jeg havde udtænkt et system, hvorefter det ville være muligt for mig rettidigt at etablere den sædvanlige lystriangel med rødt og klart lys. Maskinen ankom planmæssigt, og den første landsætning foregik glat, hvor den skulle. Jeg løb straks ud og modtog Rottbøll og udvekslede kodeord, hvorefter han straks gik i gang med at pakke skærm og øvrige ting sammen, idet jeg anviste ham en lille mergelgrav, hvor det hele kunne druknes. Jeg gik

derpå i gang med at se efter de øvrige. Jeg havde hørt smældet af skærmene og havde set i alle tilfælde den ene container gå ned, dog i nogen afstand. Under min søgen hørte jeg lyden af skridt, og jeg modtog nu Johannesen, der var landet i et træ og havde slået sig. Han var stærkt rystet og stod med pistolen klar. Men et par stive dramme bragte ham hurtigt på højkant. Sammen begyndte vi tre nu en systematisk søgen efter den tredje mand samt efter containerne. Vi vedblev med stigende fortvivlelse at søge i skoven og markerne helt op til den nærmeste landsby, men uden resultat. Først da det var blevet lyst, og skorstenene på husene begyndte at ryge, kørte vi bort og drog via Haraldsted og Borup ned til redaktør Kiilerichs hus i Greve.« Borch Johansen anfører herefter, overensstemmende med Mogens Fog, hvorledes denne var medvirkende ved at skaffe bil med køretilladelse og ved at aflytte B. B. C. for den særlige melding, der annoncerede operationen.

Max Mikkelsens skæbne var den, at han ligesom Johannesen var landet i et træ. Han var et øjeblik blevet hængende i træet, men var derpå styrtet ned og havde mistet bevidstheden. Ud på morgenen kom han til sig selv igen, og det lykkedes ham med tog fra Holbæk at nå København. Også han må have fået redaktør Seidenfadens navn opgivet i England, idet han efter at være ankommet til København gennem denne hurtigt fik forbindelse med sin gruppe og med Mogens Hammer.

Det nyankomne hold indebar naturligvis muligheden for en væsentlig styrkelse af forbindelsen med England, og vi ser da også, som det allerede er berørt, at radioforbindelsen fra nu af og frem til efteråret, hvor nye ulykker ramte organisationens arbejde, blev forbedret uden dog at nå op til den effektivitet og konstanthed, der senere blev reglen. At der også på andre områder snart kunne noteres fremskridt vil fremgå af det følgende. Men det må imidlertid fremhæves, at nogen fundamental ændring i det samlede billede kom Rottbøllholdets ankomst i det mindste tilsyneladende ikke til at betyde. Skylden herfor var ikke Rottbølls. Endnu engang skulle situationen binde hans hænder. Den baggrund han kom til at virke under, var i det væsentlige den samme, som ville have mødt Bruhn, om han havde levet.

Det vil sige en situation, der endnu var under modning, men hvor man hverken i Danmark eller England var rede til handling, hverken psykologisk, organisatorisk eller materielt. Det kan siges, at også for Rottbøll gjaldt det, at hans mission havde recognosceringens karakter, og at hans opgave var den noget valne, at benytte den relative »ro og orden« i Danmark til at organisere, slutte kontakter og lægge til rette, alt sammen uden den inspiration, der lå i den aktive kamp og uden den tilfredsstillelse at kunne notere væsentlige, synlige resultater. Snarere synes det, som om hans vilkår var strengere end dem, Bruhn havde kunnet regne med. Dette kan motiveres med henvisning til forholdene både i England og Danmark.

Netop mens Rottbøll virkede i Danmark, var hele spørgsmålet om Englands holdning overfor de besatte lande taget op til grundlæggende drøftelse, og der spores en tendens til at holde igen over for en for hastig udvikling og indenfor den engelske propaganda en forståelse af det uheldige i at animere til en optimisme, som begivenhederne i krigen ikke berettigede. Tendensen træder klart frem hos Bruce Lockhart. Han påpeger et midlertidigt tilbageslag for den russiske propaganda, både indadtil og udadtil, som følge af en for tillidsfuld vurdering af det tysk-russiske styrkeforhold efter den russiske vinteroffensiv 1941-42. Denne vurdering straffede sig, da tyskerne i forsommeren 1942 indledte deres voldsomme offensiv mod Kaukasus og Stalingrad. Derpå skriver han: »I slutningen af maj havde Brooks og jeg haft en nyttigt møde med de britiske generalstabschefer, på hvilket hele problemet om modstandsbevægelserne i de besatte lande var blevet gennemdrøftet . . . Jeg hævdede, at et vist mål af engelsk-amerikansk militær succes var en nødvendig betingelse for en hvilken som helst kraftigere aktivitet blandt de undertrykte folk. General sir Alan Brooke . . . gav os, hvad vi hårdt trænge til: Et klart og koncist direktiv. Hvad generalstabscheferne fra et militært synspunkt ønskede, var: 1) dannelsen og understøttelsen af organisationer i de besatte lande, som kunne tage affære, når Tyskland brød sammen; 2) sabotageaktivitet af disse organisationer i forbindelse med vore militære operationer og 3) en fortsat »arbejd lang-

somt«-sabotage med alle former af passiv modstand. Angående de to første direktiver skulle vi samarbejde med den britiske organisation, som specielt havde fået disse funktioner overdraget. Det tredje direktiv vedrørte alene os.«

Denne indstilling hos de ansvarlige engelske ledere var lige så moderat, som den var klog. Man vil bemærke, at sabotageaktivitet kun skulle udfolde sig i tilslutning til allierede militære operationer. Udtrykket kan naturligvis gøres til genstand for fortolkning, men netop i sommeren og efteråret 1942 lå de engelske-amerikanske styrker udpræget i defensiven. Vanskeligheder i østen, vanskeligheder i ørkenen, vanskeligheder i Atlanterhavet; først i november 1942 brød et engelsk-amerikansk initiativ igennem med Alamein-slaget og landgangen i fransk Nordvestafrika. Brookes udtalelser fastslog ligeledes det rigtige princip, at modstandsaktiviteten havde militær værdi i det omfang, hvori den koordineredes med den fælles allierede anstrengelse, ligesom den understregede betydningen af, at de europæiske modstandsbevægelser ikke sprængte sig selv, men var i stand til at gå til handling i tilfælde af et tysk sammenbrud. Den moderate opfattelse, vi her møder, var ikke uden aktuel baggrund. Netop i maj 1942 dræbtes den tyske rigsprotektor i Bøhmen, Heydrich, af to tjekkeske faldskærmsfolk, der kom fra England, hvad der, for igen at bruge Bruce Lockharts ord, »hjalp ikke Czekoslovakkerne og var uden værdi for den allierede sag . . . dens mere alvorlige virkning [var] oprulningen af den czekiske undergrundsbevægelse og af det hemmelige kommunikationssystem mellem Czekoslovakiet og England.« Det er et udtryk for ganske tilsvarende tanker, når den norske statsminister, Nygaardsvold, d. 6. september 1942 i en radiotale til Norge advarer mod utidige aktioner, der kun kunne skade ved de tyske forholdsregler, de uundgåeligt trak med sig.

Også fra dem, der var beskæftiget med arbejdet på Danmark, hører vi om denne tilbageholdenhed der i sommeren 1942 gør sig gældende. Hos Spink hedder det: »Når man talte om, at Norge var længere fremme end Danmark og allerede i gang med arbejdet, henviste vi til, at der var fare for, at Norge udmattede sig for tidligt. I Danmark ville man først organisere sig, mens tid var . . . Udviklingen

skulle først nå det rigtige punkt. I mellemtiden ville vi lave organisation.« Mere direkte anfører Sten Gudme: »Er-faringerne fra Norge, hvor den stærke aktivitet førte til et voldsomt tysk pres, bevirkede imidlertid, at man en overgang frygtede for, at ånden bag modstanden skulle bryde sammen; og det er min opfattelse, at dette også fik konsekvenser for Danmark, således at man en overgang i 1942 slog ind på en mere tilbageholdende linie, således at man i maj 1942 i virkeligheden beklagede, at Christmas Møller kom til England, idet forholdene på det tidspunkt lå væsentligt anderledes, end da invitationen i 1941 var blevet udstedt. Man arbejdede på det tidspunkt fra engelsk side med den såkaldte »Prinseplan«, d. v. s. at man ønskede at holde udviklingen i Danmark i ro, og indskrænkede sig til at opnå de militære efterretninger, som man gennem prinseorganisationen (generalstabens efterretningssektion) kunne fremskaffe i et relativt roligt Danmark«.

Den »Prinsepolitik«, som Gudme her sigter til, oplyses nærmere gennem Ebbe Muncks dagbog og gennem et samtidigt brev til efterretningsofficererne, indføjjet i dagbogen. D. 14. februar 1942 anfører dagbogen: »TB [Turnbull] er kommet tilbage fra sin lynrejse til London. Har haft kontakt med Attlee og Duncan (Ministeren for den økonomiske krigsførelse, ham der bestemmer bombemålene) samt chief for the Imperial Generalstaff, der alle har Danmark venlig i erindring. Der er hilsener og tak for, »ydet tjeneste«, som jeg ved lejlighed med glæde skal lade gå videre. Stemningen er god mod Danmark, siger TB, og vi vil sikkert få chance til en revanche fra 9. april, når tidspunktet kommer. Der er allerede temmelig detaljerede planer.«

Den anerkendelse af efterretningssektionens arbejde, som Turnbulls ord giver udtryk for, måtte naturligvis i høj grad virke opmuntrende og bidrage til at understrege værdien af dette arbejde, og vi ser da også, at der netop i foråret 1942 indenfor efterretningsofficerernes kreds sporedes en betydelig ængstelse for, at dette arbejde, der kunne notere så betydelige resultater, skulle blive slået i stykker eller vanskeliggjort ved en for pågående udvikling i de voksende aktivistiske kredse, støttet af »S. O. E.«. Ud fra den opfat-

telse, at efterretningsarbejdet set fra et allieret synspunkt var det væsentlige, søgte kredsen omkring »Prinseorganisationen« [efterretningsorganisationen] over Stockholm at holde igen – i det mindste midlertidigt – på udviklingen. Denne holdning kan spores i Ebbe Muncks dagbog. Det hedder her i en optegnelse fra 5. marts 1942: »Mathis [Lunding] forelægger planer, der helt reviderer de gamle. Arbejdet er meget længere fremme end tidligere antaget og vil sikkert imponere på rette sted. Han er storartet, og jeg må sige, at vi alle er meget overraskede over, det der allerede er sket . . . vi bliver enige om, at der foreløbig ikke kan være noget vigtigere end at skaffe arbejdsro. Kristian [Christmas Møller] må derfor i øjeblikket træde i baggrunden, og vi bliver enige om, at udsætte ham. Ligeledes må det forhindres, at Hertugen [Borch Johansen] får mere end højst nødvendigt, ligesom demonstrationer, der ikke har nogen virkelig betydning, endnu må undgås. Tiden er på den anden side inde til snart at lade et par af fabrikkerne stifte lidt nærmere bekendtskab med bomberne«.

Endnu tydeligere klinger grundmotivet, af hensyn til det igangværende arbejde at holde lidt igen på udviklingen, igennem i et brev fra »Skipperen« [Ebbe Munck] til »Ligaen« [generalstabens efterretningstjeneste.] Det hedder her: »Forhandlingerne med »Prinsen« [efterretningsorganisationen] har vundet den største opmærksomhed og de planer, der blev fremlagt, er uden forbehold blevet bifaldet. Man regner nu med Danmark i højere grad end det hidtil har været tilfældet . . . Det militære er det primære og det politiske er kun det sekundære. Dette giver anledning til revision af planer, der tidligere har været fremme i forbindelse med Danmark, da man indser, at det først og fremmest er nødvendigt at skabe arbejdsro for de militære. Denne revision af planer rejser påny diskussion om plan »Christian«, og jeg er bemyndiget til at fremføre de synspunkter, der gør sig gældende: Hvis man er af den opfattelse, at hans flugt vil få store konsekvenser for »Arbejdsroen«, er det nødvendigt at renoncere, da der i så fald vil være gjort større skade end gavn . . . Og da I selv har større forudsætninger for at vurdere følgerne af

hans rejse, under hensyn til det arbejde, der er i gang vil jeg henstille, at I tager spørgsmålet op til fornyet overvejelse ... Jeres egen afgørelse vil i så fald blive bestemmende ... Hvis Stockholm bortfalder som kommunikationsmulighed af den ene eller den anden grund ... forsøger jeg at komme til London ... Jeg vil i så fald antagelig blive sat ind på plan »P«, der i fremtiden bliver referencen, når vi henviser til de planer som prinsen forelagde.«

Den P-plan, der her er blevet drøftet, og som blev accepteret i Stockholm som et i det mindste midlertidigt arbejdsgrundlag, gik ud på at forberede foreringen af militære styrker landet over ved hjælp af lokale reserveofficerer. Planen betød i princippet en væsentlig udvidelse af hærens engagering i det tidlige illegale arbejde, idet den gik ud over det indtil da dominerende efterretningsarbejde. Ikke desto mindre hvilede den på synspunkter, der var vidt forskellige fra dem, der anlagdes fra de civile modstandskredses side. Mens disse sidste sigtede mod en direkte kamp med tyskerne, fortrinsvis ført med sabotagen som våben, indskrænkede P-planen sig til forholdsregler, der først skulle blive effektive i forbindelse med et tysk sammenbrud, hvor det fra hærens side skønnedes nødvendigt, at man disponerede over styrker, der kunne indsættes i en slutkamp, overtage vigtige bevogtningsopgaver og overfor regeringen garantere ro og orden i landet. Den bar tydelige mærker af at være forment af en loyal hærledelse, der i begivenhedernes malstrøm intet øjeblik glemte sin centrale opgave: At stå til rådighed for den lovlige regering i landet. I målsætning som i forudsætninger forholdt disse militære synspunkter sig til de civile som ild til vand, og følgerne heraf skulle snart blive mærkbare. Den militære plan byggede på den forudsætning, at hæren i det mindste i nogen grad kunne holdes intakt. Et politisk brud med tyskerne med den uundgåelige opløsning af hæren måtte derfor undgås. Opgaven måtte blive at fastholde og udnytte samarbejdstilstanden og benytte den til organisering og udbygning af efterretningsarbejdet. Sabotage og anden form for åben kamp måtte undgås af taktiske grunde. Det var sådanne synspunkter, Lunding plæderede under sine drøftelser i Stockholm med Turnbull, og den 1.

april forelå Londons svar på officerernes forestillinger. Svaret var godkendt af krigskabinet og generalstab. Det indeholdt vidtgående indrømmelser til officererne. Man godkendte i princippet P-planen og »Ligaens (officerernes) politik«. Man ville ændre propagandaen over B. B. C., så man ikke ved opfordringer til sabotage eller angreb på den danske regering bragte status quo i Danmark i fare. Man fandt sig af hensyn til officerernes arbejde med »den nuværende Quisling regering«, og svaret understregede, at absolut ingen sabotage i Danmark ville blive iværksat fra »S. O. E.«s side, uden at officererne var underrettet og først efter aftale mellem dem og Turnbull. Officererne fik garanti for, at de alene varetog efterretningsarbejdet fra Danmark uden indblanding af britiske organisationer. Med hensyn til et kommende sabotagearbejde holdt man dog fra britisk side fast ved, at man mod officerernes ønsker fortsat ville sende faldskærmsfolk til Danmark, og foreløbig ville det blive Rottbølls opgave sammen med Borch Johansen at samle sig om et »roligt og diskret« organisationsarbejde, så deres organisation på »dagen« ville være en del af P-planen. Svaret søgte også at berolige med hensyn til omfanget af et kommende sabotagearbejde. For den civile modstandsbetragtning var officerernes synspunkter uacceptable. Her gjaldt det den åbne kamp og likvideringen af samarbejdspolitikken, uanset at hærens organisationer ville falde sammen, når det politiske fundament styrtede i grus. Uanset derfor, at der var tale om et betydeligt sammenfald i interesser mellem de to synspunkter, for så vidt der fra begge sider var tale om et anti-tysk inspireret illegalt arbejde, så eksisterede der dog samtidigt en uoverstigelig barriere mellem de to opfattelser. Det uundgåelige resultat måtte blive en række slidsomme friktioner mellem de to opfattelsers repræsentanter, en ubehagelig situation, der først løstes, da de civile modstandsgrupper, støttet af »S. O. E.«s repræsentanter, d. 29. august 1943 fejede dobbeltspillet i Danmark over ende og førte den åbne kamps politik ud i livet.

Spændingen mellem efterretningsofficererne og de civile modstandsfolk mærkes som et dæmpet akkompagnement bag skildringen i adskillige beretninger. Det fremgår klart, at netop fra foråret 1942, da en åben modstand begynder at

trække op i horisonten, kommer modsætningen klart for dagen, og vandene begynder at skilles. Fra civil side så man med voksende mistillid på officerernes arbejde, mens disse omvendt fulgte den voksende skarphed i modstandsudviklingen med tiltagende ængstelse for de konsekvenser, den kunne drage med sig. Som en slags opmand i spillet med kontakter til begge sider sad Ebbe Munck i Stockholm og fulgte ikke uden bekymring udviklingen. Det må i denne forbindelse erindres, at en åben og tilbunds gående drøftelse af synspunkter og arbejde var vanskelig eller umulig. Ikke mindst havde officererne svært ved at lægge kortene på bordet, hvad der uundgåeligt førte misforståelser og fejlslutninger med sig.

Som vi har set, var Borch Johansen en af de danske modstandspionerer, som havde den tætteste føling med officererne i efterretningstjenesten og derfor en af dem, der stærkest følte det, hvis bremserne blev slået i. Det hedder i utilslørede vendinger i hans beretning: »Da prinserne erfarede, at der var kommet flere faldskærmsfolk [Rottbøllholdet] til Danmark, forlangte de meget kategorisk besked om, hvem der var kommet, og hvad deres opgave var, og det blev over Stockholm bekræftet, at vi kunne indvi dem i arbejdet. De indtog straks en meget stærk anti-sabotageholdning, og Gyth og Lunding gjorde mig under et møde personlig ansvarlig for, at der intet skete i denne retning, før de havde godkendt det, idet de hævdede, at sabotage på dette tidspunkt ville virke ødelæggende for deres arbejde og kompromittere P-planen, hvilket efter deres opfattelse ikke kunne være i danske interesser.« Borch Johansen nævner videre den henvendelse, der fra »Prinseorganisationen«s side direkte blev rettet til London om at afblæse det begyndende sabotagearbejde, ligesom han giver udtryk for sin voksende skepsis overfor organisationen i almindelighed og dens efterretningsarbejde i særdeleshed. Samtidig harcellerer både han og andre i deres beretninger over en efter deres mening urimelig omstændelig fremgangsmåde, der af efterretningsofficererne blev forlangt overholdt ved møder med dem.

Ved vurderingen af Borch Johansens bemærkninger må det naturligvis erindres, at han ikke var i stand til at vurdere den samlede situation eller den af officererne ydede efter-

retningstjeneste, men at han i den stilling, han indtog, måtte tage brodden af, hvad der fra civil modstandsside og fra »S. O. E.«'s side måtte føles som et angreb på netop den udvikling, man stiledede mod. Bemærkningerne – sammenholdt med, hvad der i øvrigt skal fremdrages her om hele denne divergens – illustrerer imidlertid tydeligt, at der var kommet slør i samarbejdet mellem officererne og civile modstandskredse, og den kløft, der skilte mellem de to opfattelser, lod sig foreløbig ikke udfylde.

Vi mærker modsætningen også i Duus Hansens beretning, i hvilken han anfører, at han fra efteråret 1942 blev stillet til rådighed for officerskredsen som dennes radiomand med selvstændige koder og signalplaner og med ordre fra London om sideløbende hermed at bevare kontakten med »S. O. E.«. Overfor denne ordning protesterede officererne, idet de hævdede, at han ikke måtte have noget at gøre med »S. O. E.«, så længe han var tilknyttet officerskredsens specielle efterretningsarbejde. Og senere endnu, da Flemming Muus som leder af »S. O. E.« i marken var kommet til Danmark i 1943, fik også han modsætningerne ind på livet. I sin bog, »Ingen tænder et Lys«, refererer han officerernes opfattelse således: »London havde allerede gennem lang tid . . . været i Forbindelse med hærens efterretningstjeneste, og jeg havde ordre til at holde mig fra deres områder, da de allerede havde planer om grupper – planer, der endnu lå i svøb . . . Det måtte . . . komme til divergenser mellem efterretningstjenesten og den organisation, jeg forestod . . . Ro, ro, ro for enhver pris, var åbenbart efterretningstjenestens motto. Kun ved hjælp af ro og fred var det nemlig muligt for efterretningstjenesten at udarbejde de planer, den beskæftigede sig med . . . Efterretningstjenestens mål var at oprette grupper, der efterhånden skulle bevæbnes fra hærens arsenaler, og hvis opgave det skulle være at optræde som politi, dersom der skulle blive opstand i det øjeblik, tyskerne havde, eller var ved, at trække sig ud af landet.« Uanset at Muus i sin novellistiske stil lader sig forlede til uholdbare accentueringer, er problemstillingen tydeligt nok den samme som i 1942, holdningen ligeså.

Allertydeligst træder divergenserne frem adskillige steder i Ebbe Muncks dagbog. Og naturligt nok kunne Ebbe

Munck ikke forblive uberørt af konflikten. Han var »Ligaens« [efterretningsofficererne] loyale talsmand overfor englænderne, men samtidig var han advokat for en modstandspolitik, der gik denne »Liga«'s synspunkter midt imod. Langt ned i tiden kan han ud fra en helhedsopfattelse af situationen, som han fremfor nogen havde mulighed for at anlægge, følge efterretningsofficererne af taktiske grunde, men ud fra sit grundsyn måtte han havne i ønsket om åben kamp, når baggrunden for denne var til stede. Denne brydning spores da også i hans dagbog. Under 28. september 1942 redegør han i en lang skildring for sit møde med Borch Johansen, da denne efter sin arrestation og flugt, som senere skal blive skildret, kommer til Stockholm, og i denne skildring er Ebbe Muncks grundmotiv forsvaret for efterretningsofficerernes opfattelse. Det fremgår af dagbogen, at Ebbe Munck i en lang samtale med Borch Johansen har gjort gældende, at Christmas Møller og Borch Johansen selv havde et vist medansvar i, at det lykkedes politiet at konstatere flugtvejen og arrestere Borch Johansen, og derpå fortsætter dagbogen: »Ganske vist erklærer han [Borch Johansen], at Ligaen havde sagt god for planen og i øvrigt ikke havde hjulpet dem – det kan de heller ikke, da vigtige ting står på spil – men det er ingen undskyldning for, . . . at Christian ikke var camoufleret . . . Orange [Mogens Fog] har overtaget hertugens [Borch Johansen] job, han er egnet til opgaven, siger hertugen, det tvivler jeg ikke om. Men hvad kan det hele nytte, hvis det ikke ledes af en central myndighed, der samler det hele under én hat, og der kan ikke være nogen diskussion om, at denne centrale myndighed må være Ligaen, . . . Hertugen er meget bitter på Ligaen, fordi de ikke vil hjælpe og mener heller ikke, at de vil være i stand til at udrette noget til senere tid.«

Endnu mere udtalt kommer Ebbe Muncks vanskelige stilling frem i en notat, dateret 14.–21. oktober 1942. Der refereres her en drøftelse mellem ham selv, Turnbull og Erling Foss. Drøftelsens genstand er den fremtidige politik, og det fremgår, at Turnbull på englændernes vegne stærkt har fremhævet ønskeligheden af, at man nu ændrer retningslinier i Danmark og opfordrer danskerne til at »tage deres andel i kampen«. Her overfor fremhæver Erling Foss,

at en sådan politik endnu ikke er realisabel i Danmark og fremsætter kritiske bemærkninger om Christmas Møllers sabotagetale i september, idet han anfører, at den psykologiske baggrund for en sådan politik endnu ikke er til stede. I Ebbe Muncks dagbog hedder det derefter: »Som Ligaens talsmand her på pladsen kan jeg naturligvis kun tale deres sag. Jeg er også overbevist om, at en sabotage på nuværende tidspunkt – med de få eksperter, der er til rådighed – kun vil være af ringe virkning. Skal det gøres, må vi have Ligaen med og det hele må organiseres på en anden måde. Hvorlænge spørgsmålet kan trækkes ud er en anden sag.«

Endelig belyses problemet i et brev fra Ebbe Munck til Christmas Møller fra netop de samme dage i oktober 1942. Christmas Møller har efter sin ankomst til London beklaget sig over mangelen på efterretninger fra Stockholm, og i sin svarskrivelse kommer Ebbe Munck med følgende bemærkninger, der endnu engang understreger den opfattelse, at der indtil videre må fares med lemp: »Jeg kan udmærket vel forstå, . . . at De river Dem selv i håret af fortvivlelse over, at der ikke kommer mere. Men organisationen har andre og mindst lige så vigtige opgaver, og jeg var ikke min stilling voksen, såfremt jeg ikke forstod, at sikkerheden går frem for alt andet. En organisation, der bliver slået i stykker på halvvejen, er uden værdi, og det er derfor nødvendigt at styre sin utålmodighed . . . Den omtalte organisation . . . er derfor tvunget til at vende den kolde skulder til dem, der ikke kan respektere disse forudsætninger. Der er mange opgaver, som man naturligvis hellere end gerne ville inddrage under organisationen og som man gerne ville støtte, men som ikke lader sig gøre, da man i så fald risikerer at umuliggøre hovedopgaverne . . . De har måske selv mærket dette i tiden umiddelbart inden Deres afrejse (og hertugen har mærket det i de sidste måneder). Det sentimentale har måttet vige for praktiske hensyn . . . Da Deres rejse blev opdaget medførte det nødvendigvis, at vi måtte ligge stille i længere tid.«

Den redegørelse for, hvad man kunne kalde »Prinsepolitikken«, som her er givet, har foregrebet den kronologiske udvikling og berørt forhold helt frem til 1943. Den var imidlertid nødvendig, fordi »Prinsepolitikken« i forbindelse med den tilbageholdenhed, der i foråret og sommeren 1942

kunne noteres i den engelske holdning overfor Danmark, dannede en del af den atmosfære, hvorunder Rottbøll kom til at arbejde. Men dermed er ikke alt sagt om den lidet lystelige baggrund, hvorunder Rottbøll kom til at virke.

Det må slås fast, at Rottbøll var handicappet af ret vage instruktioner. Det er allerede fremhævet, at han blev sendt til Danmark for at udfylde tomrummet efter Bruhns død, og at man, da man afsendte ham fra England, ikke var i stand til at præcisere opgaverne. Hollingworth kunne ikke gøre regning på større støtte fra »S. O. E.«'s hovedorganisation, der havde sin hovedinteresse andetsteds og var hæmmet af Englands almindelige svaghed i materiel henseende. Hollingworth understreger da også, at man ikke ventede og forlangte andet af Rottbøll end et rent forberedende arbejde, og han understreger umuligheden af på dette forberedende stadium at yde folkene i marken tilstrækkelig støtte: »... fordi det naturligvis gang på gang under de yderst vanskelige forhold kunne hænde, at man i Danmark syntes, at vi ikke i London gav folkene den nødvendige støtte. Sagen var jo den, at man i Danmark ikke altid kunne dømme om vore vanskeligheder, der særlig i de første år var umådeligt store. Den danske afdeling af »S. O. E.« var jo kun en lille og for mange ikke særlig vigtig del af det samlede maskineri, og vi måtte ofte kæmpe hårdt for at få tilstrækkelig del i tildelinger af våben, sprængstof og maskiner. Vi gjorde under alle forhold vores yderste for at få de danske interesser fremmet, og særlig i krigens første år, hvor man i meget vide kredse så med den yderste skepsis på Danmark, var det meget svært for os at få ørenlyd for vores krav og tiltro til vore påstande om, at der var den rigtige ånd i Danmark«.

Dette er den engelske bedømmelse. Den tilsvarende danske møder vi f. eks. hos Borch Johansen, hos hvem det hedder: »Rottbøll kom hurtigt til at bo hos Stig Jensen, som jeg ikke kendte, men som Mogens Hammer havde fået forbindelse med... Jeg mødtes jævnligt med Rottbøll, og det stod mig hurtigt klart, at Rottbølls instruktioner var yderst vage. Han brændte efter at få gang i sabotagen, men det var i virkeligheden tvivlsomt, om hans instruktioner gik

videre end til at forberede et kommende arbejde . . . Endnu på det tidspunkt, da jeg gik under jorden og afgav det løbende arbejde, var det i virkeligheden endnu ikke afklaret, efter hvilke linier Rottbølls arbejde skulle gennemføres. Man bad gentagne gange England om instruktioner, men meget lidt blev modtaget. Rottbøll måtte følgelig for en stor del indskrænke sig til at akklimatisere sig, mens han sad og ventede på materiale . . . Han syntes undertiden, at han ikke udrettede noget, men spildte tiden og lejligheden, samtidig med at han uden al tvivl arbejdede flittigt med at bygge forbindelser op, der senere fik stor betydning.«

I denne sidste bedømmelse må en historisk betragtning give Borch Johansen ubetinget ret. Som vi i det følgende skal få at se, blev det netop gennem udbygning af vigtige kontakter, at Rottbølls mission kom til at få varig betydning for arbejdet fremover. Netop som Rottbøll-holdet blev sendt af sted, indgik London over for officererne den nævnte aftale om ikke at iværksætte sabotage uden officerernes billigelse, og den fulde baggrund herfor blev ikke klarlagt over for Rottbøll. Kun instrueredes han om intet at foretage sig uden officerernes accept. Hans træning og hans generelle instrukser kom til at stride mod de aktuelle ordre, han måtte arbejde under. Dette måtte gøre hans arbejde yderst vanskeligt og forvirre hans bedømmelse af situationen. Det kan tilføjes, at når de modstandsfolk, »S. O. E.« dengang fik berøring med, så med en vis skuffelse på den engelske organisations svaghed, formåede Rottbøll i betydelig grad at afsvække denne følelse ved det indtryk, han gennem sin personlighed gjorde på de mennesker, han kom i intim berøring med. Han gav »S. O. E.« et ansigt og skabte sympati om organisationen. Borch Johansen fremdrager hans mod og finheden og stilfærdigheden i hans væsen, Dedichen understreger hans dannelse og forstand og hans kammerater fremhæver bl. a., at han var en god kammerat.

Endelig fremgår det vage i Rottbølls instrukser af et andet forhold. Det var Londons tanke, at Rottbøll skulle indtræde som leder af arbejdet i marken, men kompetanceforholdet mellem ham og Mogens Hammer var ikke fastere præciseret, end at Hammer havde nogen vanskelighed ved at

acceptere Rottbøll som chef. En detaljeret og kategorisk instruks nåede først Rottbøll og Hammer i maj måned efter at småfrktioner mellem de to mænd havde gjort en direkte instruks nødvendig.

Kapitel 11 På vej mod sabotage

Optakten til Rottbølls arbejde i Danmark blev dramatisk og skulle i første omgang komme til at øge hans vanskeligheder yderligere. Ved Rottbølls ankomst d. 17. april stod Christmas Møllers udrejse til England umiddelbart for døren. Forberedelserne til rejsen var i det alt væsentlige tilendebragt, og Rottbøll fik således ikke direkte andel i løsningen af denne opgave, selvom han naturligvis var fuldt informeret om, hvad der forestod. Da den imidlertid tidsmæssigt faldt umiddelbart efter Rottbølls ankomst til Danmark – Rottbøll nåede, som vi har hørt, lige at træffe Christmas Møller – og da den selvsagt fik væsentlig betydning for »S. O. E.«'s arbejde, vil det være rimeligt at redegøre for den her.

Det er nævnt, hvorledes Christmas Møller modtog den engelske henvendelse i august måned 1941. Hans svar blev i princippet et ja, idet han dog først ønskede at sikre sig, »om det var alvor, og om der stod et ansvarligt engelsk regeringsønske bag ved«. Han anmodede følgelig Erling Foss om under en rejse til Stockholm i oktober 1941 at skaffe garantier herfor. Svaret indløb efter Erling Foss's fremstilling i november og skal citeres efter dennes bog: »Fra passiv til aktiv Modstand«: »Det er af afgørende betydning, at i det mindste én velkendt dansk patriot kommer fra Danmark for at hjælpe med at lede de frie danske . . . Man har altid været af den opfattelse, at De og en ledende socialdemokrat, hvis navn allerede er blevet nævnt for Dem, ville være udmærket egnede til at lede de danske befrielsesstyrker . . . Det er tilstrækkeligt at sige, at Deres nærværelse i England ønskes af Hans Majestæts regering og også af medlemmerne af krigsrådet . . . Det er klogere for mig ikke at underskrive mig med navn, men vær forsikret om, at jeg er bemyndiget til at afgive ovenstående erklæringer.«

Også Borch Johansen, hvem de praktiske arrangementer ved udrejsen sluttelig blev overdraget, refererer Christmas Møllers naturlige ønske om at få fuld klarhed over sin formelle stilling: »... jeg skulle rejse til Stockholm igen og forhandle med den britiske gesandt Sir Victor Mallet for at tilvejebringe fuld klaring. Et møde blev arrangeret gennem Munck og Turnbull i en villa langt udenfor Stockholm en sen aften, hvor jeg for første gang traf Mr. Mallet. Gennem en timelang samtale præciserede han, at det var den britiske regering som sådan, der gerne ville anmode Christmas Møller om at komme til England som dens gæst, og man var indstillet på at indrømme ham politisk frihed til at varetage danske interesser, som han fandt det bedst, og arbejde med det danske råd, som man fandt det naturligt, at han overtog ledelsen af... Jeg bad Sir Victor Mallet om at krystallisere disse resultater i et personligt budskab til Christmas Møller, hvilket han gjorde, hvorefter jeg overbragte brevet til Christmas Møller«. Borch Johansens fremstilling bekræftes både igennem Ebbe Muncks dagbog og igennem hans beretning. Efter dagbogen kan mødet fastslås at have fundet sted d. 2. december 1941. Det fremgår ikke helt, om der er tale om et dobbelt svar, eller om det brev, Foss citerer, er det svar, Borch Johansen som kurer hjembragte. Det synes dog sandsynligst, at det forholder sig således, bl. a. fordi det jo af Foss's fremstilling fremgår, at han ikke havde noget direkte svar med hjem.

Under alle omstændigheder. Rejsen blev herefter besluttet, og det blev bestemt, at Christmas Møller sammen med sin hustru og søn skulle foretage rejsen skjult i et skib, som bragte en molerlast fra Limfjorden til Sverige. Skipper Johs. Schmidt erklærede sig villig til at løbe den med arrangementet forbundne risiko. På grund af den hårde vinters indtræden trak det imidlertid ud med afrejsen, og først d. 30. april 1942 kunne denne finde sted. Selve turen, der fra Limfjorden førte til Gøteborg, hvorfra den engelske konsul Christensen sørgede for den videre rejse til Stockholm, er i alle sine dramatiske detaljer skildret andet steds, og en nærmere skildring skal derfor udelades her.

Christmas Møllers udrejse tilspidsede uundgåeligt den politiske situation i Danmark og påvirkede i afgørende grad

den udvikling frem mod den åbne kamp, som allerede var i gang. Den fik betydning derved, at den i det mindste midlertidigt blev en alvorlig belastning for den dansk-tyske samarbejdspolitik og derved, at den påvirkede stemningen i landet til ugunst for denne politik, og endelig fik den naturligvis først og sidst sin skelsættende betydning ved den vældige virksomhed, som Christmas Møller nu indledte i London; denne virksomhed var imidlertid af politisk natur, og med »S. O. E.«'s militære operationer indover Danmark fik Christmas Møller ikke direkte nogen forbindelse. I det øjeblik hvor Christmas Møller tog sin store opgave for modstandsbevægelsen op, forlader vi ham derfor i denne fremstilling.

Rent øjeblikkeligt fik Christmas Møllers rejse direkte følger for det organisationsarbejde, der var i gang i de danske modstandskredse. Den tyske reaktion var voldsom og rettede sig i første række mod det konservative parti og specielt mod kirkeminister Fibiger, idet partiet blev mistænkt for at stå bag ved eller i det mindste at være vidende om Christmas Møllers beslutning. En kraftig regeringserklæring, der noget senere blev fulgt op af en erklæring fra det konservative parti, i forbindelse med en energisk dansk politimæssig indsats i sagen, klarede imidlertid i nogen grad luften og fjernede faren for, at sagen skulle få vidererækkende politiske følger.

De psykologiske følger af flugten lader sig naturligvis ikke nøjagtigt fastslå, men at de var store, er der ikke tvivl om. I en rapport til England af 18. maj 1942 søger Foss at gøre virkningen i befolkningen op og kommer til det resultat, at det første indtryk dels var meget kraftigt, dels var afgjort positivt: »Folks ansigter lyste op i et smil overalt, hvor Christmas' navn kom på tale . . . I arbejderkredse er Christmas' popularitet steget endnu stærkere end før . . . Det er endda kommet til leveråb for Christmas fra arbejderne på fabrikkerne . . . En . . . reaktion, der nærmer sig begejstring«. Nogen reservation indtager Foss i sin analyse i spørgsmålet om den eventuelle reaktion ude på landet. I en senere analyse fra 18.–23. maj fastholder og understreger han sin opfattelse af den overvejende gunstige stemning, i det mindste i København. Foss' opfattelse underbygges ved den hold-

ning, den danske legale presse indtog ved et møde med udenrigsminister Scavenius i forbindelse med affæren. Her tog især redaktør Hendrik Stein kraftigt til orde mod et udenrigsministerielt ønske om, at den danske presse skulle tage afstand fra Christmas Møllers handling, bl. a. med den motivering, at befolkningen i den grad stod bag Christmas Møller, at pressen ved en afstandtagen fra ham blot ville opnå at skille sig fra befolkningen. Tilsvarende anfører Ebbe Munck i sin dagbog, at de første analyser af stemningen efter Christmas Møllers rejse og første radiotaler viser en gunstig stemning.

For organisationsarbejdet i Danmark fik rejsen direkte følger. Den opbremsning i arbejdet, der allerede inden rejsen var fastlagt, og som medførte, at man fra Stockholm i sidste øjeblik ventilerede tanken om at aflyse rejsen, gør sig i tiden efter rejsen tydeligt gældende, endog så stærkt, at man kan finde udtryk for en vis beklagelse af, at rejsen overhovedet kom i stand. D. 26. april hedder det i Ebbe Muncks dagbog: »Vi har henstillet, at Christian forholder sig i ro, . . . men jeg er bange for, at det allerede er for sent, planerne er helt færdige, og da han har ventet så længe, vil han næppe kunne stoppes«. Senere, da rejsen har fundet sted, hedder det: »Nu hvor han er kommet . . . er der selvfølgelig ikke noget at fortryde, for spillet er nu sat i gang, og vi kan kun vente at se, hvad følgerne vil blive. Hvem skal det gå ud over politiet eller hæren, radioen eller forbindelserne til Sverige . . . Nu får vi se«.

I den følgende tid viser dagbogen tydeligt, at det i Stockholm er indstillingen, at arbejdet ikke må forceres og vanskeliggøre »Prinseorganisationen«' arbejde med P-planen, samt at Christmas Møllers rejse og de alvorlige konsekvenser, den trak med sig, yderligere har gjort det nødvendigt at slå bremserne i. Allerede mens Christmas Møller opholder sig i Stockholm på gennemrejsen til London, kommer dette motiv frem: »T[Turnbull] taler sagerne igennem med Christian, det gælder jo om, at han ikke buser på med planer, der ikke falder sammen med det, der allerede er vedtaget . . . da det jo allerede ligger fast, og Prinsens [efterretningsofficererne] arbejde i alle tilfælde vil blive privilegeret«. I de følgende notater helt frem til juli refereres

adskillige gange modtagelsen af specielle advarselssignaler fra »Prinseorganisationen« i form af postkort med billede af Marmorkirken: »Marmorkirken viser sig . . . Flere marmorkirker. Rødt lys absolut . . . Der er samtidig to marmorkirker«, og et andet sted hedder det: »Uden tvivl skygget på gaden og omkring Sibyllen [Muncks bopæl]. Hvem det er, tør jeg ikke afgøre. Ligger hårdt underdrejet«.

At Ebbe Munck nu for alvor var kommet i søgelyset fremgår også af, at den tyske presseattaché, Gustav Meissner, nu førte et direkte angreb på ham og forlangte hans hjemkaldelse. Det hedder herom hos Erling Foss i første uge af juni: »Tyskerne har især mig på Ebbe Munck og Bahnsen. Meissner har henstillet til redaktørerne, at de blev kaldt hjem. Da dette nægtedes, blev som repressalier al tilladelse til at bringe udenrigsnyt uden for Sverige fra Stockholm nægtet – også for Ritzaus Bureau . . . For Ebbe Muncks vedkommende venter man ikke at han vil efterkomme opfordringen«. Det ville han heller ikke. Det hedder hos Munck selv: »Kruse (den danske gesandt i Stockholm) er kommet hjem, ringer efter mig og fortæller om en samtale, han har haft med Meisner ang. Stockholm-korrespondenterne og specielt undertegnede. Meissner gentager, at han ved, hvor jeg kommer og også, hvor jeg ikke kommer . . . min plads er i Stockholm indtil de afskediger mig – og muligvis længere – i hvert fald så længe det spiller nogen rolle, at jeg er her«.

Det ligger således klart for dagen, at Christmas Møllers udrejse bragte Stockholmorganisationen i midlertidige vanskeligheder, men også i Danmark kom den dramatiske rejse til at rive flænger i den organisation, der var under opbygning. Den politimæssige efterforskning af rejsen førte nemlig til, at Borch Johansen blev fængslet. Christmas Møller var med familie taget med toget til Middelfart, var her blevet hentet af en vognmand fra Vejle, der i bil førte familien til Aggersund, hvor indskibningen fandt sted. Ret hurtigt fandt politiet nu frem til vognmanden og gennem denne frem til skipper Schmidt, hvad der atter trak Borch Johansens arrestation med sig. Den trinvise opklaring belyses i Erling Foss's samtidige breve til England. Endnu d. 18. maj er der ingen ulykker sket: »Politiet har i første omgang ikke

fundet Christmas' spor, udover at han er set i Middelfart«. Men allerede i rapporten 18.–23. maj er billedet alvorligt: »Sagen er nu oplyst så langt, at Østergaard har kørt Christmas Møller til Limfjorden, man regner med, at et skib, svensk måske, afgået fra en dansk havn i fjorden på vejen til Sverige har sat en jolle i land og hentet ham. Man ved, at familien er fløjet fra Stockholm til London«. I den følgende rapport, dateret 26. maj–1. juni hedder det: »... idet det naturligvis ikke varede længe at finde og fastholde molerskipperen, hans kone og medhjælper. Skipperen fastholdt, at han kun havde forhandlet direkte med Christmas, men det usandsynlige i hans historie var jo åbenbart. Han gik til slut... til den bekendelse, at Borch Johansen var manden. Han blev straks efter fængslet af politiet«.

Også i Borch Johansens beretning følges udviklingen: »Vi forsøgte... at hindre skipper Schmidt i at vende tilbage, men det lykkedes ikke... , og pinselørdags morgen fik jeg besked om, at han var sejlet ud fra Sverige på vej til Nykøbing Mors. Jeg opholdt mig da i Kolding og tog straks til Ålborg, hvor jeg fik en af mine lokale forbindelser, assurandør Nikolaysen, til at tage til Hals for at få en fisker til at gå ud i et forsøg på at standse Schmidt, inden han løb ind, og give ham besked om at vende tilbage og melde sig hos den engelske konsul Christensen i Gøteborg... Næste dag erfarede vi imidlertid, at han var gået direkte til Frederikshavn, hvor han straks var blevet arresteret, men havde benægtet alt. Torsdag blev jeg ringet op af redaktør Niels Grunnet, der ønskede en samtale, og vi gik en lang tur sammen. Han udtrykte sin bekymring... , idet han var informeret om politiets arbejde gennem sin bror, der ledede undersøgelserne. Ulykkeligvis gik det ikke op for mig, at det her drejede sig om en advarsel, og næste dag blev jeg arresteret på mit kontor af kriminalassistent Grunnet og kriminalbetjent Roland Olsen«.

Borch Johansens arrestation var alvorlig for »S. O. E.«. Uanset at han var arresteret i forbindelse med Christmas Møllers flugt og under forhør kunne gøre gældende, at han kun havde kendskab til denne sag, så var han så dybt inde i alt illegalt arbejde og havde forbindelse til så mange sider – Stockholmorganisationen, efterretningsofficererne, fald-

skærmsfolkene, Mogens Fog og sin egen organisation, at hans arrestation uundgåeligt måtte være omgivet af en vis uhygge. Det er derfor også helt forståeligt, at han benyttede en given lejlighed til flugt, selv om han derved bragte det danske politi og specielt Roland Olsen i en overordentlig vanskelig situation. Stillingen var sådan, at et mindre hensyn måtte vige for et større, og ikke mindst måtte stillingen tage sig sådan ud for Borch Johansen, der ikke havde kendskab til Roland Olsens fortjenester i modstandsarbejdet. Lejligheden til flugt bød sig, da Borch Johansen af Roland Olsen blev ført til sit kontor for at overvære en ransagning og for at give visse direktiver vedrørende arbejdet på kontoret. Den lømfældighed, Roland Olsen viste fanger af modstandskategorien, viste sig også her, og Borch Johansen så sit snit til at undslippe ad en bagtrappe, hvorpå han gik under jorden, og i den følgende tid kunne han kun i ringere grad, først og fremmest gennem Mogens Fog, holde sig a jour med arbejdet.

Borch Johansens aktive rolle i organisationsarbejdet i Danmark og specielt hans rolle som et af de fastere forbindelsesled mellem Danmark og Sverige var dermed udspillet. Hans arbejde blev i første række overtaget af Mogens Fog, der netop opholdt sig i Stockholm, da de omtalte begivenheder udspillede sig. Det hedder herom hos Ebbe Munck: »Besøg af Doc. [Mogens Fog]. Meddelelse på aftenradioen om Borch, skipperen, der blev fuppet under forhøret, og bådsmanden. Det svage led i kæden har været chaufføren fra Middelfart . . . Konfererer med R. [Ronald Turnbull] om muligheder. Marmorkirken viser sig, standser Doc. og indhenter instruktioner til videre forsendelser i den nye situation . . . Nu må vi se, hvad der sker, Borch har åbenbart taget dem (Olsen) godt ved næsen . . . Vi må også håbe, at han har tilintetgjort alle andre spor . . . Doc. fortæller mange interessante ting og kan uden tvivl være til stor nytte – ikke mindst i den nuværende situation kan han springe ind som forbindelsesmand. (Det er sket).«

Hermed var de værste følger af Borch Johansens arrestation afbødet, og arbejdet kunne gå videre. Det bør i denne forbindelse fremhæves, at den favørbehandling, der fra Roland Olsens side blev Borch Johansen til del under ran-

sagningen, og som også blev en Gyberg og en la Cour til del, var et af Roland Olsens mange bidrag til den danske modstandskamp. I dette tilfælde dog ikke bevidst, da han ingen mulighed havde for at vurdere alvoren ved fængslingen. At sagen fra hans side måtte stå i et ganske andet lys end det, hvori den vurderedes fra Stockholm og af den eftertid, der kender de afgørende motiver, der måtte være udslagsgivende for Borch Johansen, siger sig selv. Ved alle afgørelser om ret og uret i besættelsestidens skyggespil må der altid søges ind til motiverne bag handlingerne, og meget ofte lå disse dengang gemt for de agerende i dramaet, der bedrøveligt ofte var ude af stand til at demaskere sig, selv overfor folk, som de i og for sig havde kunnet vise absolut tillid.

Mens alle disse begivenheder havde lagt beslag på opmærksomheden, var faldskærmsfolkene i al stilfærdighed gået i gang med arbejdet. En af Rottbølls hovedopgaver måtte være at få indledt et samarbejde med »Prinseorganisationen«, et samarbejde, der på dette tidspunkt, hvor opfattelsen af modstandskampens taktiske problemer langtfra var afklaret, måtte forekomme højst påkrævet. At Rottbøll har opfattet det som et af sine hovedmål fremgår af hele hans aktivitet, for så vidt den foreligger oplyst, og af redaktør Küllerichs beretning fremgår det, at dette synspunkt er blevet fremdraget umiddelbart efter hans ankomst til Danmark, da han og hans kammerater i dennes sommerhus på Køgevej mødtes med Mogens Hammer. Det hedder i Küllerichs beretning: »Holdet blev . . . afleveret, tidligt om morgenen efter modtagelsen, til mig i mit hus på Køgevej, og den følgende nat tilintetgjorde vi faldskærmen samt andet udstyr ved at brænde det . . . Under mødet på Køgevej, hvor de fire faldskærmsfolk og jeg var til stede, blev det godtgjort, at Rottbøll var kommet over for at lede arbejdet i Danmark, etablere en fornuftig kontakt med hærens efterretningstjeneste, samt iøvrigt med alle pålidelige kredse, der på en eller anden måde var villige til at samarbejde med London.« Senere i beretningen hedder det, efter at efterretningsorganisationens allerede omtalte utilbøjelighed til at acceptere sabotagen som kampmiddel er nævnet: »Det blev her Rottbølls opgave at forsøge på at opfylde de forvent-

ninger, man i London stillede til en effektiv sabotage, uden at dette medførte brud mellem »S. O. E.«'s repræsentanter her og efterretningssektionen.

I overensstemmelse med denne opgave optog Rottbøll forbindelse med officererne i efterretningsarbejdet og mødte her den modvilje overfor sabotagen, som på dette tidspunkt prægede deres indstilling. For at få de divergerende synspunkter gennemdrøftede og for at nå til den gensidige forståelse, som var en forudsætning for samarbejdet, blev et møde i begyndelsen af juni arrangeret mellem samtlige faldskærmsfolk, Mogens Fog og Ole Kiilerich samt af efterretningsofficererne, kaptajn Gyth og kaptajn Winkel. Mødet, der fandt sted i Hammers illegale lejlighed i Bellmannsgade findes omtalt i både Fogs og Kiilerichs beretninger, ligesom der henvises til det i Borch Johansens og Sv. E. Hammers beretninger. Ingen af disse havde dog mere end andenhåndskendskab til, hvad der skete, og nævner kun mødet ganske kort, mens der fra de to førstnævntes beretninger kastes i det mindste lidt strejflys ind over selve forhandlingerne. Både Mogens Fog og Ole Kiilerich understreger de vidtgående sikkerhedsforanstaltninger, der fra officerernes side var krævet overholdt – således mødte de to officerer maskerede – og netop denne side af sagen anføres også i de to andenhåndsberetninger. Det fremgår tydeligt af bemærkningerne i samtlige beretninger, at der blandt faldskærmsfolkene og i kredsen omkring dem rådede en stærk kritisk indstilling overfor disse sikkerhedsarrangementer, som man ikke alene fandt ganske overdrevne, men direkte komiske. I Hammers beretning siges det direkte: »Jeg husker, at mødet havde virket ret komisk på faldskærmsfolkene, som jeg senere på aftenen traf, idet de arrangementer, som efterretningsofficererne havde forlangt, havde været noget aparte.«

Nu er selve de former, hvorunder mødet fandt sted, naturligvis uvæsentlige eller ligegyldige, men man tager næppe fejl af, at der bag denne kritiske indstilling på et uvæsentligt punkt skjuler sig en almindelig skepsis, der var en afgørende anstødssten for et tillidsfuldt samarbejde, og det synes ikke, som om mødet mellem de to parter fik stort andet resultat end udveksling af synspunkter. Det lykkedes

ikke at slå bro over modsætningerne. I Fogs fremstilling refereres samtalerne således: »Da vi havde været til stede i nogen tid, ringede det på døren, og ind trådte 2 herrer, angiveligt 2 af prinserne, som var iført smoking, men havde trukket hvide hætter med glughuller over deres ansigter . . . De gav faldskærmsfolkene almene instruktioner i illegalt arbejde og ligeledes aftalte de en række tegn, hvorved faldskærmsfolkene dagligt kunne sætte sig i forbindelse med og være i kontakt med dem. I øvrigt fastholdt prinserne, at det var af betydning, at der ikke blev lavet større sabotage-handlinger eller andre udfordrende handlinger, som kunne sætte stærkere modaktioner i gang fra tyskernes side, idet dette kunne føre til en sprængning af spionageorganisationen. Denne betragtning mødte jeg i øvrigt ofte senere ved samtaler med kaptajnløjtnant Gyth, navnlig i efteråret 1942, men også et stykke ind i 1943.« Fogs fremstilling falder i det centrale sammen med fremstillingen hos Kiilerich: »Kaptajn Gyth udtalte ved denne lejlighed, at det foreløbigt gjaldt om at ligge »low« for ikke at kompromittere organisationen for tidligt, men at der nok skulle blive brug for alle mand og al den energi, man kunne spare op, og mere til. Han forsikrede, at selv om det så galt ud på fronterne, ville Tyskland blive slået. Det ville aldrig være muligt for Hitlers hære at nå frem til Ural, og dermed ville krigen være afgjort.«

At Rottbøll har været ivrig efter at få mødet arrangeret, synes indlysende. For ham måtte det være af afgørende betydning at få officererne omstillede til at gå ind for den aktive sabotage, som han anså for sit væsentligste mål. Desværre lader der sig, netop fordi han ikke nåede dette mål, ikke sige meget om de forberedelser, han i denne henseende traf, men adskillige steder i det sparsomme materiale ses det dog, at sabotagen af Rottbøll blev sat på dagsordenen, ikke mindst således, at man arbejdede på at skabe de praktiske muligheder for en sådan.

Det kom her til at spille en særlig rolle, at Rottbøll fik forbindelse med »Dansk Samling«, der blev den modstandsorganisation, der kom til at betyde mest for ham. Det skal nævnes, at Rottbøll også opnåede kontakt med den kommunistiske modstandsorganisation, uden at dette dog gav praktiske resultater. Som det vil fremgå nedenfor, forhin-

drede udviklingen, at Rottbøll kom til at disponere over det sabotagemateriel, som man i de kommunistiske sabotagegrupper så stærkt håbede på. Forbindelsen med »Dansk Samling« synes at være et af de første resultater, Rottbøll opnåede. Umiddelbart efter sin ankomst til Danmark var han gennem Kiilerich blevet bragt i forbindelse med Arne Sørensen og derigennem med »Dansk Samling«. Kiilerich beretter herom: »Endvidere henvendte jeg mig til Arne Sørensen . . . , for at anmode ham om gennem sin organisation at skaffe husly for faldskærmsfolkene samt sendesteder, hvilken opgave han påtog sig. Da Dansk Samling endnu var en legal organisation, udpegede Arne Sørensen to af sine nærmeste medarbejdere, Jørgen Diemer og Børge Eriksen, til at optage kontakt med os. Disse to blev bragt i direkte forbindelse med Rottbøll, som derefter selv vedligeholdte den direkte kontakt med os. Forbindelsen mellem Faldskærmsfolkene og Dansk Samling, der her var blevet etableret, kom til at vedvare og fortsattes gennem mange led til befrielsen.« Fremstillingen bekræftes og suppleres hos Jørgen Diemer: » . . . kom Kiilerich til Arne Sørensen . . . og efter samtalen kom Arne Sørensen til mig og fortalte mig, . . . hvad der var i gære . . . Få dage senere blev der arrangeret et møde, . . . hvor Kiilerich kom med en ung mand, som han præsenterede som hr. Rasmussen. Denne viste sig at være faldskærmsofficeren Christian Rottbøll . . . Ved mødet . . . skitserede Rottbøll ganske kort, hvad han kunne bruge os til.«

Det samarbejde, der her blev indledet, gav Jørgen Diemer lejlighed til at følge de planer, hvormed Rottbøll tumlede, og han anfører, at Rottbøll i sommeren 1942 gik i gang med at danne grupper af »Dansk Samling«s folk med sabotage for øje, og at Max Mikkelsen blev den, der i særlig grad skulle tage sig af dette arbejde, hvad der svarer til en bemærkning i Mikkelsens beretning om, at han arbejdede med gruppedannelse.

Baggrunden for Rottbølls håb om at kunne få en sabotage sat i gang var ikke den bedste. Vi har set, hvorledes der fra London var givet et almindeligt, foreløbigt direktiv om at sætte sordin på, og hvorledes der var alvorlig modstand i Danmark mod tanken. Men dermed var ikke alt sagt i sa-

gen. Karakteristisk for modstandsbevægelsen var jo netop, at den gang på gang slog igennem de officielt tilrettelagte retningslinier; for Rottbøll og dem, der stod bag ham og sammen med ham, både i London og i Danmark, havde disse retningslinier kun begrænset betydning. Debatten om sabotage var nu, både i Danmark og i England, i fuld udvikling, og problemet var for mange ikke forenklet til det simple: For eller imod sabotage, men fuldt så meget om, hvorvidt tidspunktet var kommet. I Danmark var langt den overvejende del af befolkningen endnu fjernt fra aktivistisk tankegang, og der er næppe tvivl om, at de store masser endnu stod bag statsminister Buhl, da han i en radiotale d. 2. september 1942 tog kraftigt til orde mod sabotagen. Men også indenfor de snævrere modstandskredse var der endnu i 1942 dyb uenighed om dette spørgsmål. Vi ved, at »Prinserne« stemmede imod, og at deres opfattelse endnu støttedes af Ebbe Munck og Turnbull, der overfor London endnu forfægtede en foreløbigt henholdende politik – af taktiske grunde.

På den anden side var der adskillige tegn på, at en strøm-kæntring i Danmark nu var ved at ske. Selvom sommeren 1942 havde været relativ rolig, så havde Staunings død i maj 1942 og den påfølgende rekonstruktion af ministeriet under Buhls ledelse næppe bidraget til at styrke regeringen, hvis politik, efterhånden som besættelsen blev ældre, langsomt knustes under det konstante tyske pres og de uophørlige indrømmelser, ligesom den belastedes føleligt af Christmas Møllers optræden på den ene side og de danske nazisters på den anden. Netop på det tidspunkt, da Rottbøll kom til Danmark, samlede chefen for »Frikorps Danmark«, den lettisk-fødte v. Schalburg, en voksende forbitrelse mod sig og sit korps ved hensynsløse udfald mod den danske befolkning, regering og rigsdag. Sammenstød og episoder mellem befolkning og korpsmedlemmer eller medlemmer af D. N. S. A. P. hørte til dagens orden. I cirkulæreskrivelser fra justitsministeriet af 12.-2.-1942, 14.-2.-1942 og 19.-2.-1942 må det indskræpes det danske politi at træffe passende beskyttelsesforanstaltninger overfor medlemmer af frikorpset eller disses familier. I en partibefaling af Frits Clausen fra 14.-3.-1942 lægges der heller ikke skjul på tilstanden »For

at standse forfølgelsen af vore SS-frivillige og deres pårørende ønskes gennem syssellederne indberetning om enhver ondsindet handling... så som sladder (med opgivelse af sladderens kilder), forfølgelse af SS-frivilliges børn i skolen, overfald, boycott af erhverv, voldshandlinger, provokationer m. m. . . .« Befolkningen var – anført af penneførerne i den illegale presse – ved at lægge fløjlshandskerne til side.

Der er ikke antydning af fløjl i handsken, når det i »Frit Danmark« for juli 1942 hedder i anledning af meddelelsen om frikorpsets omringelse ved Ilmensøen og v. Schalburgs død: »I disse dage er »Frikorps Danmark« ved at ende sin æreløse tilværelse. Korpset blev omsider sat ind ved Ilmensøen, hvor det nu er omringet... Kun den mindste del af lejesvendene var organiserede Clausen-nazister. De øvrige var allehånde subjekter og eventyrere... sidste sortering af dansk ungdom... Tilslut omringede russerne det område, hvor korpset befandt sig, og omringningen holder endnu... Korpsets rester oplever omringelses- og tilintetgørelseskampens sejgpinede lidelser. Forhåbentlig ender frikorpsets historie hermed.« Det er sjældent, at der her i Danmark fældes en så nådeløs dom uden mindste gran af medfølelse, og det måler graden af forbitrelsen mod korpset, at modstandsbevægelsens propaganda kunne gå så vidt uden at komme til at virke mod sin hensigt.

At regeringens politik under dette stemningspres kom ud for en efterhånden håbløs opgave siger sig selv. Buhls tale i radioen d. 2. september prellede af på modstandsindstillede kredse; her skabte den kun forøget mistillid til regeringen. Disse kredse går nu i stigende grad over til at anbefale sabotagen, mens angrebene på regeringens politik efterhånden træder i baggrunden. I »Frit Danmark« for juli måned tales der om »passiv og aktiv modstand på alle felter«, og i »Land og Folk« i september hedder det: »Denne situation kræver andre og stærkere kampmidler, end fredelige situationer. Stemmesedler og grundlovstaler hjælper forbandet lidt overfor bajonetter. Danske arbejdere har – som hele det danske folk – pligt til at tilpasse kampvåbnene og kampmetoderne efter situationen... Kun én vej fører til friheden...: Handlingens vej«. Man mærker, at tonen er blevet skærpet siden foråret. Der gøres klar til aktion.

Men også i London ser vi, at sabotagen nu er under debat, og at meningene brydes. Vi ved, at Christmas Møller i sommeren 1942 arbejdede sig frem til en positiv opfattelse i dette spørgsmål, hvad der fandt udtryk, da han d. 6. september 1942 over B. B. C. holdt sin store »sabotagetale«, der med ét slag gjorde diskussionen offentlig. Han tog her afgjort parti for sabotagen. Virkningen i London af denne tale viser, at Christmas Møller lå forude for udviklingen, og fra engelsk side blev der endnu i nogle måneder herefter holdt igen, så de danske stemmer fra B. B. C. – herunder også Christmas Møllers – blev dæmpet ned. Tydeligt afspejler brydningerne omkring talen sig i en bemærkning i Sten Gudmes beretning, hvori det hedder: »Denne politik . . . søgte vi naturligvis i samarbejde med Christmas Møller at imødegå. Jeg kan anføre en dagbogsoptegnelse om en samtale med Barman d. 14. september (1942). Ifølge denne meddeler Barman mig da: »Christmas er upopulær i Foreign Office, fordi han går for stærkt på . . . Gallop har megen indflydelse. Vi skal se at få ham herud (WPF) snarest. For at få Foreign Office til at ændre politik må vi foruden at indvirke på Gallop se at få Kauffmann gennem Lord Halifax til at lægge pres på Foreign Office. Christmas bør derfor snarest rejse til U. S. A.«

Det lader sig på grundlag af det eksisterende materiale ikke afgøre, hvorfra modstanden mod en øjeblikkelig aktivisering i Danmark kom – i den citerede dagbogsoptegnelse nævnes det som en formodning af Barman, at grev Reventlow og Krøyer-Kielberg var imod en forhastet udvikling – men af de anførte eksempler fra Ebbe Muncks og Sten Gudmes dagbøger og af den nævnte holden-igen overfor den danske afdeling af B. B. C. fremgår det tydeligt, at modstanden var der, og at den endnu formåede at slå igennem og midlertidigt lægge en dæmper på iveren indenfor »S. O. E.«'s ledelse. For selvom Turnbull, der jo sad de danske stemninger nærmest og derfor lettest blev påvirket af betænkeligheder i Danmark, endnu ikke var indstillet på aktiviseringen, så kan der ikke være tvivl om, at »S. O. E.«'s Londonledelse ønskede at komme i gang hurtigst muligt. Det er tidligere påvist, at det af både Hollingworths og Spinks beretninger fremgår, at man her ønskede handling

så hurtigt som muligt, bl. a. fordi hele sektionens forsyningsmæssige stilling ville forbedres, når man kunne henvise til konkrete resultater i Danmark.

Alt i alt kan det vist siges, at den rent aktuelle baggrund for de planer, Rottbøll havde om sabotage, ikke var den bedste. På den anden side var situationen i skred, og han kunne i det mindste regne med støtte fra sine direkte overordnede i London. Vi ser da også, at der netop i sensommeren 1942 synes at have været planer om på trods af de almindelige direktiver at komme i gang i Danmark. I Ebbe Muncks dagbog hentydes der fra slutningen af august og gennem september 1942 til en plan, rettet mod sabotage af danske færgeforbindelser. Første gang – ultimo august 1942 – hedder det: »Det er stadig et kildent spørgsmål med færger etc., men det gælder om at holde igen, ellers bliver det nuværende arbejde slået helt i stykker. Jeg tror, man forstår det på rette sted, selv om der er visse fløje, der vil se øjeblikkelige resultater.« Mere udførligt refereres der til øjeblikkelige sabotageplaner i en notat ca. 14 dage senere: »De tyske forbindelsesveje gennem Danmark er i øjeblikket et centralproblem. Hvis vi selv sætter for meget i gang, glider det helt ud af kontrol – det vil være at give 10 kr. for at tjene 10 øre og T. B. [Turnbull] har ført et stort advokatur for dette standpunkt. Det sidste kunne tyde på, at man trods alt vil forsøge på selv at gøre det fra luften, og hvis dette er rigtigt, er det en væsentlig indrømmelse til vort standpunkt. Man kan naturligvis godt forstå, at det er vanskeligt at få dem til at revidere deres opfattelse, hvis det først er vedtaget, at det er vigtigt for krigens gang, og man kan godt forstå, at de efterlyser lidt resultater fra D . . . Hele materialer, ikke mindst færgerne (antal og anvendelse) er forelagt og har muligvis klaret visse opfattelser. Ruller sabotagen, vil tyskerne naturligvis forlange politiet, hæren osv., hvad der igen vil sige hvermands krig.«

Den plan om sabotage mod de danske færgeforbindelser, som der her sigtes til, hører vi også om i beretningerne fra 2 af de 3 faldskærmsfolk, der i august 1942 kom til Danmark ved en nedkastning, som Rottbøll fik arrangeret, og som nærmere skal skildres i det følgende. De to faldskærmsmænd, Hans F. Hansen og Knud E. Petersen, meddeler

overensstemmende herom. I Hans F. Hansens beretning hedder det: »I ugerne før vor afrejse fra Storbritannien blev den første sabotagehandling af virkeligt format planlagt: Operation Barholme. Denne sabotagehandlings formål var at stoppe den tyske transit gennem Sverige, og vi skulle derfor sænke samtlige færger mellem København og Malmø samt Helsingør-Helsingborg på samme nat og samme tid. De forberedende handlinger blev foretaget . . . i England . . . Samtidig foretog vi de nødvendige foreløbige udkast til, hvorledes operationen skulle udføres.« Hans F. Hansen tilføjer, at operationen aldrig blev udført, fordi det nødvendige udstyr gik tabt ved våbenmodtagelsen i Danmark. Knud E. Petersen omtaler sagen ganske kort: » . . . vi blev kaldt ind til Spooner og Hollingworth, som forelagde os en operation, kaldet »Barholme«, der gik ud på i påkommende tilfælde at stoppe alle Øresundsfærgerne, vi arbejdede en del med denne operation alt medens vi utålmodigt ventede på at komme af sted.« Det er naturligvis muligt, at Hans F. Hansen har ret i sin opfattelse, at operationen blev henlagt, fordi udstyret til den gik tabt, men det synes på den anden side lige så rimeligt at antage, at Ebbe Munck har ret i sin formodning om, at operationer af denne art strandede på øjeblikkets divergerende meninger om, hvorvidt tiden var inde til at optage sabotage på programmet i Danmark. Måske kan begge forklaringer forenes deri, at man i »S. O. E.«'s øverste ledelse havde håbet at komme i gang i sommeren 1942, men at man på den anden side, da materiellet gik tabt, ikke evnede at fastholde den aktive linie overfor den modstand, den endnu mødte, og få gennemført en ny nedkastning. På længere sigt var man i »S. O. E.«'s ledelse klart indstillet på at animere til sabotage, og fra september lagde London over Turnbull et voksende tryk på efterretningsofficererne for at få dem til enten selv at påtage sig udførelsen af sabotagehandlingerne ved indsættelse af P-grupper eller i det mindste at frafalde deres modstand mod sabotage. Man havde i foråret bøjet sig for officerernes henstillinger, men indrømmelserne var midlertidige. Endemålet var en så kraftig sabotage som muligt, støttet af »S. O. E.«, når denne organisation rådede over de fornødne materielle resourcer.

Endnu engang understreges det indtryk, at Rottbøll kom til at gøre tjeneste i en såre vanskelig tid, hvor politikken endnu ikke var fastlagt, og hvor han kom til at savne virksom støtte og klare direktiver ovenfra. Heri ligger hovedforklaringen på, at han ikke nåede at få ydet en dansk sabotage virksom støtte, selvom han brændende ønskede dette. Han og »S. O. E.«-organisationen flød netop på hans tid ind i en tilbageløbende vandstrøm, umiddelbart før denne strøm igen ledede organisationen ud midtstrøms, hvor strømkanalerne var i frit og hastigt stigende fremløb. Mens han med lederens ansvar blev holdt tilbage af tjenstlige hensyn, politiske og taktiske overvejelser, afgjorde private, især kommunistiske, smågrupper resolut alle overvejelser ved uden anfægtelser at gå ud i en voksende sabotage med hjemmegjort materiale, en sabotage, der i 1943 afskar yderligere diskussion om spørgsmålet.

Den modtagelse, Rottbøll fik gennemført, fandt sted ved Farsø d. 1. august 1942. Det blev her Rottbølls kontakter med »Dansk Samling«, der blev udnyttede. Forinden afgørelsen af, hvilken modtageplads man skulle anvende, blev truffet, gik forskellige overvejelser. En overgang påtænkte man modtagelse på godsejer Junckers gods Overgaard syd for Mariager fjord, idet Juncker havde stillet godset til rådighed, men af forskellige grunde valgte man slutteligt et passende terræn ved Farsø. Jørgen Diemer fortæller herom: »... en søndag kom Rottbøll sammen med Arne Sørensen og Børge Eriksen til mig. Rottbøll medførte generalstabskort, og vi drøftede forskellige muligheder, f. eks. et sted på Fyn, hvor vi havde forbindelse med nogle præster. Men til sidst standsede vi ved Jylland, muligvis allerede på det tidspunkt ved Farsø, idet vi på forhånd kendte dyrlæge Sonne som en god »Dansk Samling«-mand. Under alle omstændigheder blev det aftalt, at Eriksen skulle tage til Jylland og kontakte Stærmosen om sagen. Efter Eriksens hjemkomst fra Jylland forsynede vi Rottbøll med legitimationskort, og han rejste derover sammen med Eriksen.«

Det organisatoriske forarbejde var således lagt i hænderne på to af »Dansk Samling«s betroede mænd, højskoleforstander Robert Stærmosen, Støvring højskole, og dyrlæge Aksel Sonne, Farsø, og de to mænds beretninger supplerer

og fortsætter fremstillingen. I Stærmoses beretning hedder det: »I sommeren 1942 fik jeg besøg af . . . Børge Eriksen, som gav mig informationer om faldskærmslandingen ved Jyderup . . . Børge Eriksen opfordrede mig til at lede et organisationsarbejde for faldskærmsorganisationen i hele Jylland, idet min opgave skulle være at finde egnede folk til modtagelse af folk og materiel fra luften . . . Vi drøftede løseligt navne . . . og aftalte i grove træk kodesystemer. Den første opgave skulle være at organisere en modtagelse i Vesthimmerland, og jeg ville en af de første dage få besøg af en redaktør Rasmussen, hvem jeg skulle hjælpe til at finde frem til dyrlæge Sonne i Farsø, samtidig med at jeg skulle stille medhjælpere til rådighed for dette. Som medhjælpere valgte vi straks de to Viborg studenter Christian Ulrich Hansen og Erik Nyemann . . . Nogle dage efter Børge Eriksens besøg meldte redaktør Rasmussen alias Rottbøll sig.«

At det netop blev Stærrose, der blev Rottbølls kontakt, var næppe tilfældigt. De to mænd havde mødt hinanden før og kendte hinandens stilling. I januar 1940 havde Stærrose på en rejse til Finland mødt en halv snes danske frivillige i toget gennem Sverige. Blandt disse var Rottbøll, og både i toget og senere i Finland havde de to mænd haft timelange drøftelser med hinanden, hvad der i sommeren 1940, da Rottbøll vendte hjem, havde ført til, at han ofte havde op-søgt Stærrose og med denne drøftet såvel Danmarks som sine egne personlige problemer. Under et besøg på Børglum kloster i sommeren 1941 havde Stærrose modtaget meddelelsen om, at Rottbøll igen var rejst til Finland: »Jeg fik meddelelsen af kokkepigen – Rottbølls forældre var ikke hjemme på det tidspunkt – og hun meddelte mig, hvad der var sket, med ordene: »Han er rejst til Finland – det siger de da.« Sammen med Rottbøll havde jeg tit drøftet muligheden af at komme til England. Det stod mig fuldstændig klart efter vore samtaler, at han i den givne situation ikke ville have meldt sig i den finske hær«. Nu stod Rottbøll påny i Stærmoses stue, og planerne fra 1940–41 var ved at antage konkret form.

Aftale med Sonne var allerede truffet af Børge Eriksen, og det blev nu kun yderligere aftalt, at man efter nedkastningen ville bringe de ventede faldskærmsfolk – 3 i tallet –

til Støvring højskole, hvor man netop forberedte danmarksmesterskaberne i svømning, så skolen ville være fuld af mennesker, hvad der betød god sikkerhed for folkene. Endvidere aftaltes det, at Stærmosen, så såre de sidste detailaftaler mellem Rottbøll og Sonne var klare, skulle telefonere til Kiilerich, som så igen skulle videregive klarmeldingen.

D. 31. juli traf herpå Sonne og Rottbøll de sidste aftaler, efter at Rottbøll natten forinden havde ligget i telt sammen med Chr. U. Hansen og E. Nymann i en nærliggende plantage. Klarmeldingen blev telefoneret, og nedkastningen fandt sted samme nat. Dens forløb skildres her med Sonnes ord: »Kl. ca. 2.30 hørte vi maskinen. Den gik lige hen over pladsen, men cirklede flere gange rundt uden tilsyneladende at opdage lysene på jorden i første omgang. Endelig så vi tre faldskærme hurtigt dale mod jorden, og vi løb efter skærmene, som var drevet et godt stykke uden for det afmærkede område. Efter nogen søgen fandt jeg en enlig mand, som stod og ledte efter sin skærm. Vi gik tilbage til gruppen, der stod og blinkede rødt lys. Her var hele gruppen forsamlet plus de to faldskærmsfolk, af hvilke den ene i faldet havde forvredet sit ben. Gruppen havde samlet en skærm op plus en kuffert med et radioapparat m. m. Men desværre havde to af faldskærmsfolkene forladt deres skærm, og det gjaldt nu om at finde de resterende skærme. Jeg skal her bemærke, at der også skulle være udløst containers, dem havde vi ikke set noget til, og det viste sig senere, at de var blevet udløst i nærheden af Ranum, hvor de var blevet udleveret til politiet, der igen havde overgivet dem til tyskerne.«

Det lykkedes ikke at finde den sidste skærm, og heller ikke lykkedes det næste dag for Chr. U. Hansen, idet den var blevet fundet af en mand, der tilfældigt passerede den øde hedestrækning. Dette medførte en politiudrykning, der nær havde medført Rottbølls arrestation, men som bl. a. derved, at kriminalbetjent Haakon Lauritzen fra Ålborg gav Stærmosen en forhåndsadvarelse, ikke førte ulykker med sig. De 3 mænd ankom ad forskellige veje til København og blev anbragt her – men det kostelige materiel var gået tabt trods en omhyggelig tilrettelagt og dygtigt gennemført modtagelse.

Kapitel 12 Nye ulykker rammer »S. O. E.«

Modtagelsen ved Farsø betegnede kulminationen af Rottbølls arbejde. Umiddelbart efter denne opgaves løsning må det for Rottbøll have syntes, som om der var en lysning at øjne. Antallet af faldskærmsfolk var øget til 7, radiomateriel fandtes i tilstrækkeligt omfang og var ved Farsømodtagelsen blevet forøget, fastere kontakt var oprettet med England, der var oprettet forbindelse med adskillige af de modstandsorganisationer, der nu var i rask vækst, værdifulde erfaringer var indhøstet og en hastigt voksende illegal presse i forbindelse med udsendelserne fra B. B. C., styrket med Christmas Møllers stemme, underminerede uafbrudt mulighederne for en langvarig fortsættelse af samarbejdspolitikken og forberedte jordbunden for den aktive kamp, der allerede var indledet af smågrupper. I alt dette var der adskilligt, der berettigede til en behersket optimisme. Rottbøll skulle imidlertid ikke komme til at opleve den medbørsvind, der inden mange måneder skulle komme til at blæse. Næppe havde han fået de tre nye faldskærmsfolk, Hans F. Hansen, Peter Nielsen og Knud E. Petersen etablerede og akklimatiserede til den illegale tilværelse, før en hel serie ulykker slog ind over »S. O. E.«-organisationen. Påny blev benene slået væk under arbejdet, og organisationen reduceredes til total magtesløshed for mange måneder fremover. Det er ikke urimeligt at antage, at dette forhalede udviklingen i Danmark i adskillige måneder.

Ulykken ramte først radioarbejdet. Efter Rottbøll-holdets ankomst disponerede »S. O. E.«-organisationen over 3 telegrafister, Mogens Hammer, Max Mikkelsen og Paul Johannesen, ligesom man havde opnået den overordentlig vigtige forbindelse med Duus Hansen. Af radiosendere synes man mindst at have disponeret over 2 brugelige sæt, samtidig med at man gennem Duus Hansen havde mulighed for at skaffe sig supplerende sæt, hvis dette skulle vise sig nødvendigt. Hver af de i England uddannede telegrafister var forsynet med det nødvendige kodemateriel.

Med dette materiel blev nu kontakten med London fast-

holdt og udvidet. Omfanget og hyppigheden af senderne lader sig ikke nøje fastslå, selvom det er evident, at der i begge henseender var tale om en vanskelig begyndelse, og at problemet om en hyppig og sikker kontakt med London først blev endelig løst i 1943. Fra engelsk side anfører Hollingworth den trinvis udvikling i radiotjenestens udbygning, og hos Taylor hedder det: »Endnu to telegrafister, Mikkelsen og Johannesen, blev nedkastede i april 1942. En vis forbindelse med London blev tilvejebragt, men den kunne næppe kaldes regelmæssig.« Det bør i denne forbindelse fremhæves, at det krav om forholdsvis passivitet, som netop i tiden omkring Rottbølls ankomst blev præciseret, i forbindelse med den overordentlig ringe mulighed for direkte operationer naturligvis i sig selv måtte begrænse radiotjenestens omfang. Dens værdi lå i første række deri, at den var etableret og rede til indsats.

I øvrigt lader denne første radiotjeneste sig også følge gennem de spredte oplysninger, der foreligger fra tysk side som et resultat af Abwehrstalles pejlinger. I justitsministeriets redegørelse af 31. august 1948 for statsadvokatens virksomhed fra august 1942 til 29. august 1943 til den parlamentariske kommission omtales regelmæssige tyske pejlinger af illegale radiosendinger. Det fremgår heraf, at de tyske pejlinger fra juni måned 1942 og fremover er i stand til at konstatere illegale radiosendinger og tillige en vis regelmæssighed i disse. Udsendelserne menes fra tysk side at kunne lokaliseres til bestemte kvarterer i København, og der anmodes ved forskellige lejligheder om dansk politimæssig bistand til planlagte ransagninger af de udpegede kvarterer.

Det skulle herefter være muligt med rimelig sikkerhed at foretage en samlet gennemgang af den illegale radiotjeneste frem til september 1942, hvor radiotjenesten, som vi skal se, brød midlertidigt sammen. Som der tidligere er redegjort for, havde Hammer inden Rottbøll-holdets ankomst indledt sending med »Possone«-apparatet. Kiilerich anfører, at Hammers første beretning afgik så betids, at Rottbøll-holdet havde besked med tilbage, at senderne var hørt og forstået, hvilket stemmer med de anførte oplysninger om denne første radiosending hos Borch Johansen og Sv. E. Hammer samt i Ebbe Muncks dagbog. Nøjagtig dato for etablering af

denne første kontakt kan ikke gives, kun at den må have fundet sted et stykke tid inden d. 17. april, og at den er kommet som et endeligt resultat af en række fejlslagne forsøg med et uegnet apparat.

Med Rottbøll-holdets ankomst ændres situationen væsentligt. Der disponeres nu over 2 sendere og 3 telegrafister. Af disse ophører den ene – Hammer – hurtigt at sende, hvorimod de to andre optager sendinger, forsynet med hver sin sender. Supplerende sender Duus Hansen »blind-sending«, men uden selvstændig kode og uden mulighed for at kunne kontrollere modtagelsen, der dog overfor ham bekræftes af Hammer og Johannesen. Max Mikkelsen nævner, at han etablerede kontakt første gang d. 1. maj. Omtrent samtidig må Johannesen have indledt sine sendinger. De tyske pejle-resultater, sammenholdt med de foreliggende og delvis refererede oplysninger i de forskellige beretninger, tyder afgjort på, at sendingerne herefter har antaget et voksende omfang gennem månederne maj, juni, juli og august. De engelske beretninger bedømmer ganske vist den tids kontakter som ret utilfredsstillende, men det må her huskes, dels at de engelske beretninger er ret summariske på dette punkt og udtrykker sig i almindelige vendinger, dels at begivenhederne er set i relation til den vældige udvikling, der senere fandt sted.

Derimod ved vi meget lidt om indholdet af sendingerne, men lidt lader der sig dog også sige herom. Borch Johansen og Max Mikkelsen nævner overensstemmende, at der blev sendt efterretningsstof, og i beretningerne omtales, at meddelelser om Christmas Møllers rejse og om Johannesens og Rottbølls død er sendt. På et enkelt punkt lader indholdet af en sending sig med sikkerhed fastslå. Nedkastningen ved Farsø blev udløst over radio. D. 31. juli ved middagstid ringede Rottbøll fra dyrlæge Sonne til Stærmosen og meldte alt klar. Stærmosen ringede til København og videregav meldingen, og kl. 18,30 adviseredes det fra B. B. C., at maskinen ville komme samme nat. Klarmeldingen kan kun have nået London ad radiovejen.

Det er her blevet understreget, at den tidlige radiotjenestes største værdi formentlig lå deri, at den var i latent beredskab. Men også i anden henseende må dens værdi frem-

hæves. Gennem dette arbejde høstede der dyrekøbte, men værdifulde erfaringer, som ikke mindst gennem Duus Hansen kom det efterfølgende radioarbejde til gode. Der kan ikke være tvivl om, at netop den illegale radiotjeneste for at fungere tilfredsstillende måtte hvile på en stor sum af møjsommeligt og farefuldt indvundne erfaringer. Disse erfaringer havde man ikke i 1942, og det kom til at koste Johannesen livet. Dette offer blev en del af den pris, der måtte betales, for at det senere arbejde skulle lykkes. Duus Hansen synes at være den mand, der bedst kan bedømme dette problem. Han var med i det illegale radioarbejde fra første færd og førte det igennem til enden. I sin beretning kommer han ind på spørgsmålet om de nødvendige beskyttelsesforanstaltninger: »Tyskerne var efterhånden [foråret 1942] blevet opmærksomme på den tiltagende radiovirksomhed fra Danmark og begyndte at træffe foranstaltninger til at modvirke den. Abwehrstelle havde således trukket adskillige pejlevogne hertil fra Tyskland, ligesom man søgte det danske politis hjælp til lokalisering af sendestederne med det formål at få senderne uskadeliggjort. Gennem vor forbindelse inden for statsadvokatens afdeling for særlige anliggender, overbetjent Roland Olsen, blev vi holdt underrettet om tyskernes syn på radiosendingen og om de opnåede pejleresultater med angivelse af steder, tider, forbindelsers godhed o. l. Det var nu klart, at der måtte udvises en langt større forsigtighed end tidligere, og at der måtte opbygges et passende sikkerhedssystem til beskyttelse af telegrafisten. Sikkerhedssystemet fungerede således, at der i umiddelbar nærhed af sendestedet var placeret vagter, der kunne sætte sig i forbindelse med telegrafisten og advare ham i tilfælde af, at noget skulle indtræffe, f. eks. ankomst af pejlevogne, dansk eller tysk politi o. s. v. Sendetiden skulle nedbringes til det mindst mulige, og sendestederne skulle varieres mest muligt; helst et nyt sted for hver sending, idet denne skiften af sendestationer naturligvis vanskeliggjorde tyskernes pejlearbejde.«

Disse synspunkter blev senere retningsgivende for udbygningen af sikkerhedssystemer, men lod sig i 1942 vanskeligt eller slet ikke gennemføre. Dels var vel nødvendigheden af et sådant system endnu ikke gået i blodet, dels krævede det

et stort personel, som stod til rådighed, når der skulle sendes, og et sådant personel disponerede man dengang ikke over. Endelig krævede systemet adgang til en lang række spredte sendesteder, der tillod hyppige skift, og ikke mindst i denne henseende synes alvorlige vanskeligheder at have rejst stærkt hæmmende skranker for arbejdet. Et par citater vil illustrere forholdet. Det hedder f. eks. hos Duus Hansen: »Denne skiften vanskeliggjordes dog meget af publikums almindelige angst for at give tilladelse til at benytte en lejlighed. Man måtte derfor ofte benytte uhensigtsmæssige sendesteder.« Ganske tilsvarende nævner Max Mikkelsen: »De fleste sendesteder måtte jeg dog skaffe mig selv. Folk var dengang meget bange for at tage del i arbejdet og stille lejlighed til rådighed, og med få undtagelser viste de arbejdet uhyre ringe interesse.« Eller Knud E. Petersen: »... det var svært at skaffe steder til at sende fra«. Tilsvarende erfaringer måtte adskillige modstandsfolk gøre i modstandskampens tidlige faser. Der kæmpedes endnu på en smal front, hvis ringe udstrækning i øvrigt i dette tilfælde kan måles gennem de tyske pejleresultater, der er i stand til at lokalisere sendingerne til bestemte kvarterer, husblokke og karreer, hvorfra sendingerne gentages. Netop gentagen sending fra samme lejlighed muliggjorde aktionen d. 5. september.

Der er grund til at understrege disse praktiske vanskeligheder meget stærkt. Modstandsbevægelsen var i 1942 ingeniende den brede folkebevægelse, den senere blev. Snarere var den de ensomme ofte uforståede kamp, og den hæmmedes i en lang række trivielle henseender af den mangel på støtte og forståelse i den brede befolkning, som den senere kunne gøre regning på. Den almindelige modstandslitteratur vrimler af eksempler, og i de beretninger, denne fremstilling for en del hviler på, vender beretterne evindeligt tilbage til det evige banale grundmotiv: Kampen for at skaffe logi, rationeringsmærker, de nødtørftigste pengemidler, pålidelige kontakter etc. etc. Modstandskampen hvilede også på den slags deprimerende realiteter, og de må ikke glemmes i skildring og vurdering.

Af disse grunde og som følge af det uheld, der synes at have været den trofaste ledsager til »S. O. E.«-organisationens første handlinger i Danmark, fulgte nu en ny kata-

strofe for den unge organisation. D. 5. september 1942 forlangte Abwehrstelle en ransagning foretaget den følgende dag af det danske politi mod ejendommene Vinkelager 2-8 og 16-24, hvor man efter gentagne pejlinger havde lokaliseret illegal radiosending. De tyske pejleresultater var rigtige. I lejligheden Vinkelager nr. 8 boede sekretær Aage Krebs, som gennem Arne Sørensen havde mødt Rottbøll og stillet sin lejlighed til rådighed. Såvel d. 4. som d. 5. september arbejdede Johannesen fra denne lejlighed, og d. 5. september 10.30 meddelte Abwehrstelle, at sending var i gang, hvorefter aktionen blev sat ind med 120 kriminalpolitimænd og 25 ordenspolitimænd med 4 hunde.

Aktionens tragiske forløb skal der ikke redegøres for her i enkeltheder. Kun skal kort fastslås det for både »S. O. E.«-organisationen og politiet bitre resultat, at det kom til skudveksling med Johannesen og overbetjent Østergaard-Nielsen, hvorunder betjenten dræbtes, mens Johannesen inden den uundgåelige anholdelse nåede at sluge sin cyanalkaliumpille og hurtigt afgik ved døden, hvorved han undgik afhøring og mulighed for afsløring af sine kammerater. Forløbet af denne aktion forekommer dobbelt trist, når man fordyber sig i baggrunden for det, der skete. De to mænd stod hinanden nær i national indstilling og handlede begge udfra, hvad de anså for deres nationale og tjenstlige pligt. Johannesens indstilling er åbenbar, alene gennem hans handlinger, og at Østergaard-Nielsen så med sympati på det illegale arbejde, bevidnes af Erling Foss, der f. eks. refererer, at Østergaard-Nielsen i maj 1942 havde udtalt sig med varme om Christmas Møllers flugt. De to mænds indstilling til den tyske besættelse var næppe meget forskellig, og de faldt begge som ofre for en dobbeltbundet politik, netop som denne viste tegn til at gå i opløsning.

Det spørgsmål rejser sig, hvorfor et heldigt politimæssigt forløb af aktionen ikke lod sig afværge enten derved, at der fra »S. O. E.«'s side var truffet sikkerhedsforanstaltninger eller derved, at der fra politiet udgik de fornødne forhåndsadvarsler. Helt tilfredsstillende lader de to spørgsmål sig ikke besvare på grundlag af det foreliggende materiale, selvom noget lader sig sige. Vi ved, at Duus Hansen havde ivret for oprettelsen af en sikkerhedstjeneste som en selv-

følgelig rutine, og vi ved også, at der var tilløb til at skabe en sådan. Vanskelighederne ved etableringen af sikkerhedstjenesten er imidlertid nævnet og fremgår bl. a. deraf, at man anvendte faldskærmsfolkene til dette arbejde, der lå aldeles udenfor deres egentlige virkeområde. Duus Hansen anfører, at Rottbøll var opmærksom på ønskeligheden af, at sikkerhedssystemet blev udbygget, men at først aktionen d. 5. september overbeviste ham om den tvingende nødvendighed heraf, og dette falder ganske sammen med oplysninger i Fogs beretning. I følge disse oplysninger opsøgte Rottbøll efter ulykken Fog og bebrejdede i en samtale med denne sig selv, at han var gået ind på, at Johannesen den pågældende dag overhovedet sendte. Det havde ikke været muligt at skaffe dækning for sendingen, bl. a. var Rottbøll selv forhindret, men til trods herfor havde Rottbøll alligevel indvilliget, da Johannesen insisterede på at sende. På tidspunktet for sendingen var Rottbøll blevet urolig og var taget ud til lejligheden, kun for at finde den afspærret og aktionen i gang eller afsluttet. I samtalen rejste Rottbøll yderligere det spørgsmål, om han burde have slået sig igennem afspærringen og forsøgt at komme Johannesen til hjælp.

Tilbage bliver spørgsmålet, hvorfor der ikke udgik en advarsel fra politiets side. Vi ved fra Duus Hansens beretning, at forventningen om en sådan advarsel gennem f. eks. Roland Olsen skulle være en hovedhjørneste for sikkerhedssystemet. Kun en enkelt af beretterne berører imidlertid dette spørgsmål, idet Flemming Juncker, der her kun kan have sin viden på andenhånd, nævner, at Duus Hansen i dagene omkring d. 5. september var bortrejst, hvorfor en advarsel ikke kunne nå frem, hvilket Duus Hansen i forvejen havde meddelt Hammer.

Efter Johannesens død fulgte ulykkerne hurtigt på hinanden. Allerede på dette tidspunkt var Hammers stilling ved at blive uholdbar. Igennem længere tid havde de tyske myndigheder forberedt en aktion mod »De frie Danske«. Bl. a. ved hjælp af to stikkere, Hanøjl og Waltenstrøm, var det lykkedes tyskerne at finde frem til en del personer i kredsen om det illegale blad, og d. 4. september 1942 forlangtes i et møde på Dagmarhus det danske politis medvirken til de indledende anholdelser af folk, der var tilknyttede »De frie

Danske«. Ialt drejede det sig i tiden op til 17. november samme år om 30 personer.

Som denne aktion tog fart, blev det klart, at Mogens Hammer var så udsat, at hans forbliven i Danmark måtte anses for umulig. En eventuel arrestation af ham måtte føre for alvorlige konsekvenser med sig, og man synes at have været af den opfattelse, at Hammer ikke havde været tilstrækkelig forsigtig, så at risikoen herfor var meget stor. Beretningerne noterer derfor beslutningen om Hammers flugt fra landet som en ting, der efter aktionen mod »De frie Danske« ikke var til at komme udenom, og i en enkelt af beretningerne siges det direkte, at Hammers flugt var en nødvendighed, fremkaldt af hans egen uforsigtighed. Det fremgår da også, at man fra tysk side var vidende om Hammers forbindelse med »De frie Danske«.

Samtidig rejste der sig også ønske om at få Borch Johansen ud af landet. Dels ønskede han sikkert selv at komme til England, dels havde man i London brug for en mand, der kendte forholdene i Danmark til bunds og kunne være hovedkvarteret behjælpelig med at arrangere de overførsler af materiel til Danmark, som man sigtede mod. Det blev under disse forhold bestemt, at de to mænd skulle forlade landet sammen, og i september lykkedes det dem i en dobbeltkajak at nå frem fra Sjællandskysten ved Gilleleje til den svenske kyst i nærheden af Höganäs. Mogens Fog og Kaj Otting var behjælpelige med de praktiske arrangementer ved flugten. Datoen for flugten fremgår ikke direkte af beretningerne, men af Ebbe Muncks dagbog synes det at fremgå, at ankomstdatoen til Stockholm var den 23. eller 24. september.

Der er drama over denne flugt, som der er det over Christmas Møllers. Der var endnu et langt år frem til det tidspunkt, hvor en flugt til Sverige blev om ikke just en dagligdags begivenhed, så i det mindste en ting, der daglig fandt sted. Inden udgangen af 1942 skulle et tredje flugtforsøg, som vi skal få at se, ende tragisk og dermed bevise, hvor langt man endnu var fra den tid, hvor arbejdet ikke alvorligt hæmmedes af de vanskeligheder, der var forbundet med at krydse Øresund. Netop derfor bør et af disse flugtforsøg skildres mere indgående. Det vil bedre end meget andet illustrere den lange vej fra experimentstadiet til en tid,

da der kunne høstes af de grundlæggende erfaringer. Hammers og Borch Johansens flugt er her særlig egnet, fordi omstændighederne ved den ligger så tydeligt oplyst. Der findes helt sammenfaldende oplysninger om den i Mogens Fogs og Borch Johansens beretninger samt i Ebbe Muncks dagbog og endelig findes en samtidig rapport fra Hammers hånd. Ebbe Muncks fremstilling, nedskrevet umiddelbart efter mødet i Stockholm med Borch Johansen, er samtidig med begivenheden og bekræfter beretningerne. Her skal skildringen gives med øjenvidnet Borch Johansens ord:

»Forskellige planer for illegal udrejse til Sverige blev drøftet, f. eks. overvejedes det, at jeg skulle springe i vandet fra Bornholmerdamperen i Falsterbokanalen. Men jeg foretrak personligt at rejse med kajak, og da Mogens Hammer i september var så kompromitteret, at han måtte af sted, besluttede vi at afrejse sammen i en 2-mands kajak. Denne blev tilvejebragt af redaktør Kaj Otting ved hans sommerhus ved Vejlbj strand. Fog hentede mig aftenen før ind til sin mors lejlighed i Ordrup . . . Næste morgen kørte jeg i en militærbil klædt i dansk militærkappe til Grib skov, hvor jeg skulle opholde mig, til aftentoget mod Gilleleje kunne bringe mig til Vejlbj. Jeg skulle der træffe Mogens Hammer, og jeg tilbragte et par urolige timer i en hindbærplantage nær vejen. Det sværmede med biler med stærkt lys, og jeg troede en overgang, at Hammer var taget, og at det var politiets biler. Omsider hørte jeg skridt på vejen. Det lignede ikke Hammer, og jeg så omridsene af en høj mand, klædt i sort, lang promenadeoverfrakke, blød hat og med paraply komme gående op ad vejen. Først et halvt minut efter, at han havde passeret mig, kom jeg op af mit skjul og opdagede, at det var Hammer, der havde anlagt en fortrinlig forklædning som en slags lægprædikant. Han havde endog formået at lægge sin gang om.

Vi vandrede i fællesskab op til huset, hvor vi brød ind, men det blæste stærkt, og vi var enige om, at det var umuligt at ro ud den aften. I stedet for synede og overhalede vi kajakken, da det var blevet helt mørkt. Den følgende dag opholdt vi os i skjul i huset. Næste dag efter mørkets frembrud bar vi kajakken ned ad skrænten, stuede bagagen og roede ud. Vi kom godt ud fra kysten, men måtte snart

gå ind igen, da kajakken lå på dårligt trin, idet Hammer havde sat sig forrest. Vi landede et øjeblik ved Rågeleje, skiftede plads og øste båden og kom godt ud igen. Men i det fjerne opdagede vi lys fra en patruljebåd, der gik ned mod os. Vi holdt da ind mod kysten. Men patruljebåden fortsatte efter os, indtil vi var helt inde. Klokken var nu næsten 5, og vi landede på en åben kyst tæt v. for Gilleleje havn. Vi hørte skridt, og en mand kom hen imod os med en fiskestang. Vi lå ubevægelige i den opskyllede tang, indtil manden kom hen og pirrede til os, hvorefter vi for op med pistoler skudklare og gjorde ham opmærksom på, at det ville være råde­ligst for ham ikke at meddele, at han havde set os. Samtidig spurgte vi ham, hvor vi var. Han fortalte, vi var i Gillelejes nærhed, og at der ofte kom patruljer langs kysten, og vi sejlede derfor ud igen i vestlig retning. Udfør en bevoksning gik vi i land, hvor vi brød ind i et hus og stuede kajakken væk. Temmelig udmattede og helt våde gik vi til sengs og sov. Næste aften blev vejret gunstigt. Vi startede lige efter midnat, forinden spiste vi vore sidste næringsmidler, be­stående af smør, rosiner, chokolade og snaps. Vi holdt på mod Kullen, indtil vi fik lysene i Höganäs øst til syd, og landede lidt før dag gry et par kilometer nord for Höganäs havn. Vi slap uset til Höganäs og kom i bus til Helsingborg uden at nogen tiltalte os«.

Det tyndede ud omkring Rottbøll. Til følelsen af depres­ sion over Johannesens død kom for Rottbøll usikkerheds­ følelsen og det påtrængende arbejde at foretage en fuld om­ lægning af organisationens kontaktforhold. Ny dæksteder måtte fremskaffes, alle hidtil gældende aftaler om møde­ steder o. l. sættes ud af kraft. Arbejdet hermed kom til at lægge beslag på de 14 dage, det endnu var beskåret Rottbøll at virke. Det hedder herom i Duus Hansens beretning: »Johannesens død og de dermed følgende politimæssige un­ dersøgelser førte til, at hele den daværende organisation måtte omlægges. Der måtte skaffes nye boliger, nye kon­ takter o. s. v., da de hidtidige boliger og kontakter måtte formodes snart at være kendt af såvel tyskerne som politiet. Omlægningsarbejdet beslaglagde i den grad Rottbølls tid, idet han anså det for sin pligt først at få alle de øvrige medlemmer bragt i sikkerhed, at han ikke fik tid eller lej-

lighed til at beskæftige sig tilstrækkeligt med sine egne forhold og sin egen sikkerhed. Dette var en medvirkende årsag til, at det lykkedes politiet at lokalisere hans bolig«.

Razziaen på Vinkelager rejste imidlertid ikke bare problemet om at få organisationens forbindelseslinier omlagt, den rejste tillige det langt alvorligere og principielle spørgsmål, hvorledes man i fremtiden kunne undgå, at det kom til skudveksling mellem faldskærmsfolkene og det danske politi. Vi ved, at dette problem lå Rottbøll tungt på sinde, og at han i dette spørgsmål stillede sig afgjort på det standpunkt, at en sådan eventualitet for enhver pris måtte undgås. Vi ved også, hvad han i denne henseende fik udrettet. Han drøftede sagen med en række af sine venner og nærmeste medarbejdere, og resultatet af drøftelserne blev, at der med Duus Hansen som mellemmand blev ført forhandlinger mellem faldskærmsorganisationen og politiet om sagen. Duus Hansen meddeler om disse forhandlinger: »Imidlertid formidlede jeg en aftale mellem organisationen og politiet, der gik ud på, at man for fremtiden absolut måtte undgå, at dansk politi og personer tilhørende illegale organisationer indviklede sig i ildkamp, og at der fra begge sider måtte udvises såvel forsigtighed som en vis agtpågivenhed og tolerance, således at den slags episoder kunne undgås i fremtiden . . . Denne aftale blev truffet i tidsrummet mellem Johannesens og Rottbølls død«.

Fra politiets side omtales aftalen bl. a. af kriminaloverbetjent Max Weiss i afhøringen af denne for den parlamentariske kommission. Det hedder her: »Jeg fik underretning om, at faldskærmsfolkene havde holdt møde, hvor man havde bestemt, at for så vidt de blev klar over, at det var det danske politi, der henvendte sig for at foretage anholdelse, ville man aldrig skyde på dem. Jeg måtte så gå ned til Odmar og give ham den forklaring og samtidig gøre opmærksom på, at hvis han ikke turde sende folk ud for at foretage anholdelser, kunne han bare sende mig og min makker, så skulle vi gøre det for at undgå, at yderligere sammenstød af den art skete«.

Afgørelsen om, at der ikke måtte skydes på det danske politi, var den sidste store afgørelse, Rottbøll traf. For den fædrelandskærlige mand måtte det være en utålelig tanke, at

landsmænd skulle skyde på hinanden. Den skæbne, der nu blev ham selv til del, er derfor dobbelt trist. Den nævnte meddelelse fra Abwehrstelle d. 25. september 1942 foranledigede en udrykning af dansk politi til Øresundsgade 19 samme dag, og da udrykningsholdet, bestående af 5 kriminalbetjente og 2 ordensbetjente med hunde, ledet af kriminalassistent A. F. Øst, ikke traf Rottbøll hjemme, indfandt det sig igen tidligt om morgenen d. 26. september. Uforståeligt nok var politifolkene ikke blevet instrueret om den skildrede underhåndsaftale. Efter at politiet af lejlighedens indehaver, repræsentant Johan Balslev, var blevet indladt i lejligheden, og efter at denne var blevet vist ind i en af lejlighedens stuer, bankede man på til Rottbølls værelse, muligvis uden at bemærke, at det var det danske politi. Rottbøll åbnede døren, iklædt pyjamas og med højre hånd på ryggen, og kriminalassistent Øst, der synes at have næret ængstelse for, at Rottbøll ville skyde, gik – efter at have erklæret, at det var det danske politi – ind på ham og greb ham i armen samtidig med, at en anden kriminalbetjent ligeledes gik ind i værelset. Et skud fra den revolver, Rottbøll holdt i hånden, gik nu af og ramte Østs bæltespænde uden dog at såre ham, hvad der udløste en voldsom skudserie fra de to politimænd samt yderligere et skud fra Rottbølls revolver. I alt ramte 12 skud Rottbøll og dræbte ham øjeblikkeligt. Ingen af de to politimænd blev såret.

Rottbøll delte således Bruhns og Johannesens skæbne: At sætte livet ind for en sag, der først senere havde praktisk mulighed for at kunne føres sejrrigt igennem. Hans indsats lå i forberedelsesarbejdet. Andre skulle komme til at høste frugterne.

Kapitel 13 Hammer vender tilbage

Med Rottbølls død brød »S. O. E.«-organisationen i Danmark i realiteten helt sammen. Tilbage i landet var nu kun Max Mikkelsen samt de tre nyankomne, Hans F. Hansen, Knud E. Petersen og Peter Nielsen. Ingen af dem var imidlertid i stand til at tage ledelsen. Deres uddannelse havde

været rettet mod specielle opgaver, der nu delvis ikke forelå, og ingen af dem havde fra London modtaget den fjerneste instruktion om arbejdets almene retningslinier, således at de stod ganske forudsætningsløse i en situation, hvis mulige indtræden – besynderligt nok – ikke synes at have været forudset. Ingen af de 4 mænd evnede heller på trods heraf at bryde gennem situationens vanskeligheder og uden mandat og uden instruktioner selvstændigt at tage ledelsen, og dermed faldt holdet – for et hold var der jo endnu tale om – totalt fra hinanden.

Hertil bidrog, at den nylig gennemførte rekonstruktion af arbejdet midlertidigt havde samlet trådene hos Rottbøll mere end det under normale forhold ville have været tilfældet. Han alene sad inde med det nødvendige overblik. Da han var væk, sad hans folk tilbage hver på sit dæksted, uden forbindelse til de eksisterende modstandsorganisationer eller førende enkeltpersoner, uden penge og vel også uden håb. Det sidste synes at have været afgørende. Rent teknisk havde Rottbøll naturligvis ikke ladet dem uden mulighed for at knytte forbindelse, hverken med hinanden eller gennem et par enkelte mellemed med modstandsbevægelsens organisationer. Vi ved således at de gennem Kiilerich havde en kontakt, der kunne være blevet udnyttet, og vi ved, at Mogens Fog gjorde et mislykket forsøg på at få fat på Hans F. Hansen, ligesom Max Mikkelsen endnu disponerede over sender og sendeplaner. Men det psykologiske i situationen, følelsen af håbløshed, følelsen af mangel på kompetence og følelsen af mangel på overblik, medførte, at de gik i dækning hver på sit sted og afventede et initiativ udefra. For dem fulgte nu en lang og enerverende ventetid, fuld af usikkerhed, fuld af tvivl. De beretninger, der foreligger fra 3 af de 4 mænd, taler sit tydelige sprog herom: »Da vi nu var uden forbindelse med hovedkvarteret i London, ingen stof havde, og ikke vidste, hvor vi kunne få penge eller rationeringsmærker fra, var det særlig vanskeligt . . . Vor økonomiske stilling blev stadig dårligere . . . Det ville være ørkesløst at komme ind på de mange timer, jeg har brugt til at spekulere på, hvordan vi skulle få gang i sagerne.«

Også hos de ganske få modstandsfolk, der havde haft tilknytning til faldskærmsfolkene, herskede der en følelse af,

at organisationen var kørt uhjælpeligt i grøften, og at dens stilling efter Rottbølls død var håbløs. Duus Hansen anfører således i sin beretning, at »den engelske organisation var stærkt svækket«, og et andet sted hedder det, endnu stærkere, at table-organisationen var betydningsløs. Mogens Fog anfører om de tilbageværende faldskærmsfolk, at »de næppe kunne være til større værdi her i landet for øjeblikket«, ligesom det hos Kiilerich hedder om samme situation: »Hermed brød i virkeligheden organisationen sammen«. Også udefra bedømmes situationen på tilsvarende måde. I Ebbe Muncks dagbog hedder det d. 26. september 1942: »»Top« (table) er som omtalt kommet i vanskeligheder . . . hele organisationen er kompromitteret.« Og et par dage efter, da han har fået talt med den nylig ankomne Borch Johansen hedder det: »Vi må . . . se at få knyttet trådene igen, og det er mit indtryk, at der er god kontakt mellem Ligaen [efterretningsofficererne] og Orange [Mogens Fog]. Noget andet er, at hele Top er væltet i øjeblikket«.

For hovedkvarteret i London kom meddelelsen om Rottbølls død som et lammende slag. Ikke alene var det en ny jobpost i den efterhånden lange kæde af ulykker, der indtil nu havde hindret, at man for alvor kunne få fat i Danmark, men hertil kom yderligere, at man kun var dårligt rustet til at imødegå denne nye ulykke. Helt bortset fra, at kontakten med folkene i Danmark midlertidigt blev afbrudt, stod man nu i den situation, at man ikke anede, hvem man skulle sætte ind i Rottbølls sted. Selv på længere sigt syntes det vanskeligt at skaffe en stedfortræder. I denne krise traf Hollingworth en overraskende beslutning. Han anmodede Mogens Hammer, der netop var ankommet til England – i øvrigt uden at kende Rottbølls skæbne – om snarest muligt at vende tilbage til Danmark og der fungere som en slags midlertidig leder, indtil en endelig leder var udvalgt og uddannet. Mogens Hammer svarede uden betænkning ja.

Til belysning af denne hasarderede beslutning og dens realisation har vi ganske gode oplysninger, dels i beretninger af Hollingworth, Spink og Borch Johansen, dels i et brev fra 1943 fra Hollingworth til Duus Hansen, og dels kaster Ebbe Muncks dagbog på et enkelt punkt lys ind

over situationen. D. 23. eller 24. september 1942 var Hammer ankommet til Stockholm og havde her sammen med Borch Johansen henvendt sig til Turnbull. Umiddelbart derefter synes han at være fortsat til London. I det mindste fremgår det af Ebbe Muncks dagbog, at den danske gesandt i Stockholm, kammerherre Kruse, søgte at påvirke de svenske myndigheder til at forhindre Borch Johansens planlagte vidererejse til London, så han måtte forblive nogle dage, indtil begyndelsen af oktober, i Stockholm, mens tilsvarende vanskeligheder ikke forelå for Hammers vedkommende. Hammer er således ankommet til London i slutningen af september og blev her modtaget med meddelelsen om Rottbølls død. Efter Hollingworths fremstilling fremsattes samtidig hermed hovedkvarterets ønske om, at han umiddelbart vendte tilbage til Danmark:

»Jeg opsøgte derfor Hammer, så såre han var kommet til London, hvilket vil sige samme dag, han ankom. Jeg bad ham gå tilbage med det samme og fortsætte arbejdet, og trods sin forbløffelse over min anmodning og sin stærke følelse af, at som det nu engang lå, ville han være meget vanskeligt stillet, gik han ind herpå, hvilket viser, hvilken modig mand han var«. Yderligere tilføjer Hollingworth, at han i denne afgørelse stod helt alene, og at han af sikkerhedsgrunde ikke indviede nogen i England i sin beslutning om at sende Hammer tilbage. Helt så dramatisk synes beslutningen dog ikke at være taget. Både af Spinks og af Borch Johansens beretninger fremgår det, at beslutningen blev gennemgået i interne drøftelser i hovedkvarteret. Spink skriver: »Hollingworth havde drøftet situationen med mig og spurgt mig om, hvad jeg eventuelt mente om at sende Hammer tilbage til Danmark. Jeg husker ligeledes, at jeg havde store betænkeligheder ved et sådant skridt, men at jeg i betragtning af, at der ikke syntes at foreligge andre muligheder, gav Hollingworth ret i, at en sådan fremgangsmåde under de givne omstændigheder måtte anses for forsvarlig og i alle tilfælde for at være det mindste af to onder, idet vi i modsat fald stod uden nogen leder i landet.«

I Borch Johansens beretning omtales drøftelser om sagen mellem Hollingworth, Hammer og Borch Johansen, der efter sin ankomst til London i de første dage af oktober ind-

trådte i »S. O. E.«'s stab med det særlige arbejde at tilrettelægge de kommende materielleleverancer til Danmark. Det fremgår endvidere af denne fremstilling, at Borch Johansen var en del sammen med Hammer, efter at han var kommet til London, og at han sammen med Hollingworth fulgte Hammer til flyvepladsen, da denne tog af sted på sin ny færd til Danmark.

Der kan således næppe være tvivl om, at Hollingworths beretning på dette punkt er dramatiserende. Den akutte situation erindres endnu skarpere, end den var, og det er åbenbart, at Hollingworth pointerer, at ansvaret for beslutningen var hans. Netop den omstændighed, at Hammers tilbagesendelse til Danmark senere gav anledning til en del kritik, og at Hollingworth overfor denne kritik tog det fulde ansvar for beslutningen, kan forklare, at hans beretning på dette punkt er sat så hårdt op. Men om realiteten, at Hollingworth anmodede Hammer om at vende tilbage, og at Hammer blankt og uden tøven accepterede forslaget, derom hersker der ikke skygge af tvivl. At Hammer her har været dikteret af en stærk pligtfølelse, og at han har haft brug for hele sin sjælsstyrke for at sige ja til et forslag, der måtte være ham inderligt imod, derom behøver man næppe heller at tvivle. De foregående måneder havde været voldsomt anspændende for ham. Netop i dette øjeblik, hvor afspændingen efter ankomsten til England endelig indfandt sig, på ny at kaste sig ud i en ny anspændelse, har krævet mere end almindelig robusthed og viljestyrke. Borch Johansen anfører da også, at Hammer ved afrejsen fra flyvepladsen virkede forceret og ude af ligevægt: »Den sidste aften spillede han hasard og vandt ustandseligt, og hans henvisning til lykken virkede påfaldende forceret«.

Hammers mod og uselvskhed i dette øjeblik sikrer ham en fremtrædende plads i den danske modstandskamps historie, uanset at hans mission i det store og hele mislykkes, som den måtte mislykkes, og uanset at han efter sin ankomst til Danmark blev udsat for adskillig kritik. Hollingworth, der bedre end nogen anden kender hans situation og hans holdning overfor den, fremdrager da også med rette hans mod både i det anførte citat og i et brev fra 16. juli 1943 til Duus Hansen, hvor der svares på en kritik af

Hammer, rejst fra dansk side: »Hvad Hammer angår, er han en mærkelig blanding af godt og ondt. Vi skylder ham al anerkendelse for hans mod. Han vendte tilbage udelukkende for at udfylde et tomrum på en tid, da sagerne knap nok var organiserede. Vi havde netop mistet Rottbøll og trængte til en mand med krummer i til at samle trådene igen, indtil vi kunne finde en ny leder... Hammer udførte dengang en nødvendig opgave og fortjener ros for at have sagt ja til et job, som de fleste ville have sagt nej til.«

I sin beretning gør Hollingworth ligeledes rede for de overvejelser, der resulterede i beslutningen om at sende Hammer tilbage: »Min grund til at vælge Hammer var den, at han kendte forholdene i landet, og jeg regnede med, at tyskerne, der vidste, at han havde forladt landet, mindst af alt ville regne med, at han ville komme tilbage og komme tilbage med det samme. De ville, mente jeg, regne med, . . . at netop Hammer, der var kendt, ville være den sidste mand, vi ville finde på at sende over igen. Det var således mod sund fornuft og netop derfor gjorde jeg det. Selve det urimelige i tanken ville byde Hammer god sikkerhed.« Denne begrundelse, som Hollingworth fremfører i sin beretning fra 1947 bekræftes gennem det nævnte brev til Duus Hansen fra 1943: »Det var en frygtelig risiko, vi løb – eftersom han var eftersøgt af politiet alle vegne – men planens dristighed fik den til at lykkes. Hvis det ikke havde været for en ulyksalig »lækage«, ville tyskerne ikke så snart have været klar over, at den mand, der havde måttet flygte for at redde livet, var vendt tilbage inden tre uger. Jeg håber imidlertid, at flere kunststykker af den art ikke vil blive nødvendige i fremtiden.«

Den omstændighed, at Hammer var efterlyst af tyskerne, og at såvel disse som det danske politi sad inde med adskillige oplysninger om ham, måtte naturligvis medføre, at Hammer måtte gå frem med den yderste forsigtighed, en forsigtighed der var større end den, der normalt måtte iagttages. Hans situation blev ret enestående. Dette forhold kom til at afspejle sig tydeligt i de helt enestående instrukser, han modtog. For det første blev det pålagt ham, at han indtil videre skulle holde sig i ro og i alle tilfælde intet foretage sig før efter eventuelt at have modtaget nærmere instrukser.

»Hans opgave skulle nærmest være at være på pletten, hvis det blev nødvendigt og til sin tid forberede modtagelsen af den kommende leder«, skriver Hollingworth. Det er dog her underforstået, at han efter ankomsten til Danmark skulle søge at bringe samling på »S. O. E.«-organisationen i den krise, den efter Rottbølls død var kommet ind i, men altså sådan, at denne indtil videre ikke skulle foretage sig aktive skridt, men blot så vidt gørligt holde sig intakt, til nærmere ordrer forelå. Opgaven var ikke stor, og den var i højeste grad utaknemmelig. Nærmere blev den ikke af, at Hammer fik instruks om ikke at sætte sig i direkte forbindelse med andre end faldskærmsmanden Peter Nielsen, der skulle være hans eneste mellemlid til andre, der tilhørte eller stod i nær forbindelse med »S. O. E.«. Disse skulle vide, at der var kommet en ny leder, men ikke hvem denne var. Denne ejendommelige del af Hammers instruks nævnes ikke i Hollingworths beretning, men oplyses i en lang række andre beretninger. Fog, Kiilerich, Dedichen, Sv. E. Hammer, Hans F. Hansen og Knud E. Petersen, alle de nævnte redegør for, hvorledes de i efteråret pludselig modtager mystiske henvendelser fra en mand, der kalder sig Lindberg, og som gør gældende, at han er den ny leder for faldskærmsorganisationen, og hvorledes de alle uundgåeligt bliver klar over, at denne nye mand er Hammer. Godsejer Juncker, der kender forholdet fra omtrent samtidige samtaler med Hammer selv og med Hollingworth og Turnbull – 1944 flygtede Juncker til England og kom til at gøre tjeneste i »S. O. E.«'s hovedkvarter – skriver i sin beretning: »Hans instruks indeholdt en meget streng bestemmelse om, at han skulle holde sin identitet totalt ukendt og under ingen omstændigheder måtte træde i forbindelse selv med organisationens bedste hjælpere. Han måtte hverken opsøge dem eller træffe dem, og de måtte ikke vide, hvem den midlertidige leder egentlig var, og han måtte kun kontakte dem gennem »cut-out«. Som »cut-out« brugte han »Ib« [Peter Nielsen], en faldskærmsmand, der i august var kommet ned ved Trend, og han var den eneste, der kendte den nye leders identitet. Dette viser, forekommer det mig, at Hollingworth, der jo ikke havde en mand klar til afløsning af Rottbøll, har handlet i en slags desperation ved at sende en mand over, der i forvejen var så

grundigt kompromitteret, og som under en sådan instruks måtte være temmelig uegnet som leder.«

At Hammers instruks virkelig indeholdt denne uhyre rigoristiske bestemmelse, og at man fra engelsk side har tænkt sig muligheden af, at den kunne overholdes, fremgår endelig af et brev fra Hollingworth til Hammer fra marts 1943, hvori det om dette forhold hedder: »Jeg var meget ked af at høre, at der er mulighed for, at De bliver nødt til at forlade landet, fordi Deres identitet er blevet kendt i vide kredse. De var enig med os om, at Deres identitet skulle holdes strengt hemmeligt.«

Endnu en forholdsregel blev truffet for så vidt muligt at sikre absolut hemmeligholdelse af Hammers sendelse. Der kunne naturligvis, som sagerne stod, ikke blive tale om at arrangere nogen form for modtagelse af Hammer. Man måtte beslutte sig til at kaste ham »blindt«, og yderligere besluttede man sig til at lade Hammer gennemføre det såkaldte »vandspring«, d. v. s. at han iført en særlig konstrueret, vandtæt, oppustelig gummidragt skulle springe ud over havet nær en kyst, således at han kunne svømme i land, »drukne« svømmedragten og på denne måde lande usporligt, eventuelt også uden at maskinen behøvede at komme ind over land, så den, såfremt den rapporteredes, kunne blive antaget for at være ude på f. eks. en minelægningsoperation. Beslutningen medførte det extra hasardmoment for Hammer, at det særlige udstyr, som dette spring krævede, lige var konstrueret, men endnu ikke gennemprøvet, ligesom Hammer derfor ikke var trænet i brugen deraf, men måtte klare sig med en teoretisk forklaring. Hollingworth nævner, at Hammer var den første, der anvendte dette udstyr under en operation, og i den tidligere citerede bog om faldskærmskolen i Ringway redegøres der for, hvorledes man netop i oktober 1942 gik i gang med specielle forsøg i »vandspring«.

»I slutningen af oktober 1942 fik jeg besked om, at krigsministeriet ønskede, at der skulle udføres eksperimenter for at fastslå, hvilke særlige vanskeligheder der knyttede sig til faldskærmsudspring i vandet om natten. Prøverne skulle udføres i dybeste hemmelighed og så hurtigt som muligt. På det tidspunkt var der blevet fremstillet en temmelig til-

fredsstillende vandtæt dragt, som kunne bæres over almindeligt tøj, selvom den nødvendigvis blev temmelig klodset og ubehagelig. Der var også den fare, at hvis den fik en rift, kunne vandet trænge ind og måske ved sin vægt tynde bæreren ned mod bunden.«

Hammer sprang ud i Kattegat udfor kysten af Tisvilde og nåede d. 20. oktober lykkeligt og uopdaget i land.

Efter at være ankommet til København søgte Hammer nu at optage forbindelsen med organisationens medlemmer og medarbejdere. Han synes hurtigt at have opnået direkte kontakt med Peter Nielsen, og gennem ham søgte han derpå at kontakte andre. Det viste sig imidlertid hurtigt håbløst at få organisationen til at fungere blot nødtørftigt uden at lade masken falde. Forsøgene på at føre instruksens ordre ud i livet strandede alle på den mistro, en anonym henvendelse ikke mindst dengang blev mødt med, og fra alle sider krævedes det af den nye leder, at han skulle træde direkte frem. »Jeg skrev derfor tilbage til Lindberg, at jeg var klar over, hvem han var, og at jeg ikke ønskede at lege »blindebuk« skriver Kiilerich, og tilsvarende afvistes et samarbejde under disse former af S. E. Hammer, Dedichen, Otting og faldskærmsfolkene.

Hammer blev tvunget til at træde i direkte forbindelse med dem, han søgte samarbejde med, i første række med Fog og Kiilerich. Fogs tilknytning til »S. O. E.« var i løbet af foråret og sommeren blevet stadig intimere. Han havde været Borch Johansen behjælpelig med modtagelsen af Rottbøll-holdet i april, og i maj havde han ved at påtage sig en kurerrejse til Stockholm knyttet forbindelse med Ebbe Munck. I begyndelsen af juni, da meddelelsen om Borch Johansens arrestation kom, havde han netop befundet sig i Stockholm parat til at vende tilbage til Danmark med meddelelser til efterretningsofficererne, og ved samtaler mellem ham og Munck synes et intimere forhold mellem ham og »S. O. E.« at være blevet aftalt eller i det mindste drøftet, selv om der mellem de tre kilder til disse samtaler, Fogs og Muncks beretning og Muncks dagbog, hersker nogen divergens om aftalernes karakter. I følge dagbogen er Fog ca. 1. juni trådt til som »forbindelsesmand« efter Borch Johansens fængsling, uden at det nærmere fremgår, hvad der menes

hermed. I Muncks beretning hedder det, at fra dette besøg at regne trådte Fog i nærmeste samarbejde med »officererne fra generalstabens efterretningstjeneste og de øvrige personer, der efterhånden var knyttet til denne kerne i det oprindelige danske modstandsarbejde«. I det væsentlige falder disse oplysninger sammen med fremstillingen i Fogs beretning, selvom denne fremhæver, at endnu under dette besøg i Stockholm var både han og Ebbe Munck ret reserverede overfor hinanden, ligesom han ikke nævner, at der direkte blev truffet nogen aftale om et fremtidigt samarbejde. Fog fremhæver dog, at Munck nævnede, at han havde forbindelser i den engelske legation, så Fog har næppe været i tvivl om situationen, selvom han endnu har måttet gætte sig til adskilligt.

Under alle omstændigheder trådte Fog efter denne rejse i snævrere forbindelse med efterretningsofficererne og faldskærmsfolkene, ligesom han efter direkte aftale med Ebbe Munck fandt frem til og fastholdt forbindelsen med Borch Johansen, mens denne var under jorden, indtil han i september var behjælpelig med at arrangere dennes og Hammers udrejse. Vi har ligeledes set, hvorledes hans forbindelse med Rottbøll groede sig stærkere i løbet af sommeren, og hvorledes Rottbøll søgte til Fog, da Johannesen døde i september.

Da Rottbøll dræbtes d. 26. september, var Fog derfor den, der stod »S. O. E.«-organisationen nærmest. Sammen med Kiilerich søgte han da også så vidt gørligt at gribe hjælpende ind og tage hånd i hanke med tingene. Bl. a. fik de to mænd fremskaffet de nødtørftigste pengemidler til de tilbageværende faldskærmsfolk. Fog havde siden juni 1942 haft forbindelse med Per Federspiel og været vidende om dennes stilling som en slags »pay-master«, og »jeg op-søgte ham nu igen, og der foregik visse udbetalinger fra ham via mig gennem Kiilerich til de tre . . . Det var ret beskedne beløb, der blev udbetalt til de tre til livets opretholdelse.« Samtidig gjorde Fog som nævnt et forgæves forsøg på at få kontakten faldskærmsfolkene med lokale modstandsgrupper, og han lod gennem sin forbindelse med prinseorganisationen meddelelse gå til England om, at han var rede til at hjælpe med ledelsen af faldskærmsfolkene i Danmark. »Jeg modtog

en fotokopieret tak herfor fra en mand, der kaldte sig Jarlen [Turnbull], i Stockholm.«

Det blev derfor ganske naturligt til Fog og Kiilerich, at Hammer først vendte sig efter at være kommet tilbage. Vi har tidligere set, hvorledes Hammer overfor Kiilerich forgæves søgte at etablere en indirekte kontakt, og også overfor Fog forsøgte Hammer i overensstemmelse med sin instruks dette. Fog meddeler: »... modtog jeg imidlertid en dag et brev fra en person, der angav at være kommet til landet for at lede faldskærmsfolkene. Han ville gerne opretholde en indirekte forbindelse med mig, og dette svarede jeg på. Imidlertid fik jeg kort tid efter et brev, at selv om det var ham forbudt at sætte sig i forbindelse med nogen direkte, mente han det dog af stor betydning, at vi fik en samtale, og vi aftalte et møde på mit kontor. Det viste sig ved dette møde, at det var Hammer, der var kommet igen. Fra den tid opretholdt jeg en regelmæssig forbindelse med møder mindst én gang ugentlig med Hammer, inden hans afrejse fra landet i forsommeren 1943.«

Som det allerede er påvist, var der ikke tildelt Hammer nogen egentlig opgave udover den at holde sig passivt i landet og afvente nærmere ordrer, og den tanke meldte sig da naturligt, om man ikke burde evakuere de faldskærmsmænd, der stod uden opgaver, og som kun kunne betyde en fare for de stumper af organisation, der endnu var tilbage. Allerede inden Hammers tilbagekomst synes Fog og Kiilerich at have drøftet en sådan tanke, og efter Hammers tilbagevenden blev evakueringen af alle andre af »S. O. E.«'s medlemmer end Hammer selv og Peter Nielsen definitivt besluttet. De tre faldskærmsfolk, der var tale om, Hans F. Hansen, Max Mikkelsen og Knud E. Petersen, blev sammen med Max Mikkelsens hustru, der af sikkerhedsmæssige grunde ligeledes skulle evakueres, anbragt i konsulinde Emmy Valentins lejlighed i Høje Skodsborg, og det var planen, at de 3 faldskærmsmænd samt fru Mikkelsen d. 2. december om aftenen skulle ro til Sverige i en båd, der var ophængt i davider udfor hotel »Øresund«. En bidetang til at overbide den kæde, hvormed båden var lænket, blev fremskaffet, og fru Valentin og Kiilerich var til stede i lejligheden for at overvåge afrejsen.

Flugtforsøget rantes imidlertid af en serie urimelige uheld, så det fuldstændig mislykkedes og endte i ulykke. Først måtte afrejsen udsættes en dag, da det ikke lykkedes at fremskaffe de nødvendige årer, og da disse dagen efter blev tilvejebragt, og forsøget nu blev gjort, var uheldet atter ude. Under marchen fra lejligheden ned til vandet måtte man passere Strandvejen, og Max Mikkelsen og Knud Petersen, der bar årerne svøbt i tæpper, havde her det uheld at møde natvægteren på Strandvejen. Denne fattede mistanke og alarmerede kystbevogtningens cyklepatrulje. Imidlertid havde man gjort forsøg på at overklippe den kæde, der fastholdt båden, men det mislykkedes totalt på grund af en dårlig bidetang, så man måtte returnere til fru Valentins lejlighed for at drøfte, hvad man nu skulle gøre. I mellemtiden var kystpatruljen mødt frem og havde konstateret friske spor i sneen ned til kysten såvel som det mislykkede forsøg på at overbide bådens kæde, og ved hjælp af sporene fandt man frem til lejligheden, der blev sat under observation, indtil forstærkning af politi, bevæbnet med karabiner, var draget sammen i stort tal. Alle, der forlod ejendommen, måtte legitimere sig, og mens det ved bluff lykkedes fru Valentin og Kiilerich at passere politikæden, endte affæren for faldskærmsfolkenes vedkommende med fængsling. D. 12. december blev de 3 mænd efter tysk krav udleveret til tysk undersøgelsesfængsel og blev senere ført til Tyskland, hvor de resten af krigen hensad dels i tyske fængsler, dels i forskellige koncentrationslejre.

Overfor tyske trusler om at idømme de tre mænd dødsstraf blev der fra dansk side protesteret kraftigt og henvist til en aftale fra april 1942 mellem general Lüdke og departementschef Eivind Larsen om, at danske faldskærmsfolk, der blev pågrebet under medvirken af dansk politi, ikke skulle idømmes dødsstraf. Da der fra tysk side blev udtrykt tvivl om, hvorvidt dette i det pågældende tilfælde kunne undgås, og da man i det hele taget erklærede, at man muligt så sig nødsaget til at fragå denne aftale, erklærede Eivind Larsen, der førte disse forhandlinger med de tyske myndigheder, at han i så fald øjeblikkeligt ville tage sin afsked, og at han »havde grund til at formode, at såvel statsadvokaten som politikommissær Odmar ville stille sig på samme

standpunkt«. Fra tysk side synes man herefter at være vejet tilbage fra at anvende dødsstraf, og de tre mænd bjergede livet, men slap ikke for 2½ års lidelser i de tyske lejre. Forholdet i denne sag synes at have været det, at man fra de stedlige tyske myndigheders side havde afgivet det nævnte tilsagn, men derefter blev desavouerede fra Berlin. De tyske myndigheder her i landet indså nødvendigheden af det selvfølgelig danske standpunkt, at et samarbejde i dette spørgsmål med danske politimyndigheder som et minimum måtte forudsætte, at der i intet tilfælde blev tale om dødsstraf, og de synes at have været i stand til overfor Berlin midlertidigt at trænge igennem med deres opfattelse. Senere gled sagen i baggrunden. De danske politimyndigheder fulgte de tre mænds skæbne i Tyskland, efter at de var deporterede, for således at sikre sig, at aftalen fra tysk side blev holdt.

Tragedien ved Skodsborg satte punktum for et ulykkesår for den danske sektion af »S. O. E.«. Den blev den sidste i den lange række af ulykker, der opfylder det år, der nu var gået, siden Bruhn og Hammer i december havde forladt England for at indlede »S. O. E.«'s arbejde i Danmark. I modsætning til de uberegnelige, uforudseelige og uundgåelige ulykker, der ellers havde været tale om, var denne sidste ulykke ikke helt uforskyldt og synes måske derfor mindre bitter. Der er det forsonende moment ved den, at de øverste danske myndigheder i denne sag, da ulykken først var sket, handlede med den styrke, som omstændighederne muliggjorde. De tre faldskærmsfolk måtte naturligvis føle sig bitre over udleveringen, men en sådan bitterhed måtte rette sig mod aftalerne fra foråret 1942 og dermed mod hele den politiske situation og ikke mod myndighedernes holdning i selve det foreliggende tilfælde. Her synes det snarere, som om de øverste myndigheder var de eneste, der ikke kludrede.

Fængslingen af de tre faldskærmsfolk fik konsekvenser for andre end dem selv. Affæren fik udløbere ind i det rent danske modstandsarbejde. Den medførte således, at Kiilerich, der var redaktør af »Frit Danmark«, og fru Valentin måtte gå under jorden og forberede sig på at forsøge en flugt ud af landet. For Kiilerichs vedkommende medførte

dette imidlertid den fordel, at han derved undgik arrestation, da »Frit Danmark«s komite et par dage senere blev arresteret, og i sin beretning antyder Kiilerich, at affæren også kan have haft tilsvarende betydning for Fog, idet han skriver: »... ligesom Mogens Fog undgik arrestation, bl. a. fordi min forsvinden havde gjort ham yderligere forsigtig, idet han var den første, jeg og fru Valentin opsøgte om morgenen d. 4. dec.« Også i Fogs beretning findes en antydning af, at man i dagene lige efter flugtforsøget har været særlig på vagt. Han refererer ligeledes, at fru Valentin og Kiilerich indfandt sig d. 4. om morgenen, og at det lykkedes at bringe dem i dækning, bl. a. gennem professor Chievitz, og fortsætter derpå: »Jeg opretholdt yderligere forbindelse i disse dage med . . . kaptajnløjtnant Gyth, som var betænkelig ved hele situationen. Mandag d. 8. dec. om aftenen, da jeg var i selskab, blev jeg ringet op af Hammer, som meddelte mig, at han gennem sin politiforbindelse (jeg ved nu, at det drejede sig om Roland Olsen, der havde givet meddelelse til Duus Hansen, der atter havde givet den til Hammer) havde fået oplyst, at en række Frit-Danmark-folk, i øvrigt uafhængigt af det omtalte flugtforsøg, ville blive arresteret næste morgen, deriblandt prof. Chievitz og jeg«. Det er velkendt, at Mogens Fog herefter gik under jorden, mens Ole Chievitz foretrak at lade sig arrestere, fordi ikke alle kunne gå ud i illegaliteten. Har Skodsborg-affæren haft de nævnte bivirkninger, har den unægtelig ikke været helt forgæves. Få dage efter at være gået under jorden udsendte Fog sit brev til sine venner, som vist mere end noget andet litterært produkt bar ved til det oplussende modstandsbål, og som med ét slag gjorde Fog til den centrale skikkelse i den danske modstandskamp.

Datiden anlagde imidlertid ingen retrospektive betragtninger på affæren. Den kom i høj grad til at undergrave den overordentligt ringe anseelse, som »S. O. E.« efterhånden nød i danske modstandskredse. Et år havde »S. O. E.« nu været etableret i Danmark, og endnu havde dens arbejde ikke materialiseret sig i noget væsentligt tilskud til det hjemmegroede modstandsarbejde. Det er ikke uforståeligt, om en række af de danske modstandsfolk, der havde haft berøring med organisationen, og som derfor mente sig i

stand til at bedømme den, efterhånden anlagde et pessimistisk syn på dens muligheder. For dem kunne det let se sådan ud, at årets resultater måtte opgøres som en sum af lutter fejlslagne forhåbninger, skuffelser, halve løfter, der var endt med en march på stedet. Men det må i denne forbindelse fremhæves, at ingen af de faldskærmsfolk, der endnu havde været i landet, havde haft mulighed for bare nogenlunde fyldestgørende at klarlægge den engelske organisations fremtidsplaner, den engelske modstandspolitik på langt sigt eller bare redegøre for årsagerne til den ineffektivitet, der hidtil havde præget arbejdet. Man havde måttet bringe fata morganaer i stedet for realiteter, og ingen kunne vide, at realiteterne nu efter et nødvendigt forberedelsesarbejde stod lige for døren. Det er derfor ikke underligt, om »S. O. E.«'s aktier netop i vinteren 1942-43 noteredes til bundkurser.

Blandt »S. O. E.«'s kritikere stod efterretningsofficererne i forreste række. Det var ikke lykkedes at få divergenserne mellem dem og »S. O. E.« ud af verden. Efterretningsofficererne stod tværtimod stærkere end nogen sinde fast på det standpunkt, at øjeblikket ikke var inde til en aktivisering i Danmark. Derfor, og tillige af sikkerhedsmæssige grunde, holdt efterretningsofficererne sig stadig i nogen grad »S. O. E.« og alle, der havde rodet sig for stærkt ind med denne organisation, tre skridt fra livet. Efter Johannesens og Rottbølls død, hvor den spinkelt opbyggede radiotjeneste brød sammen, henvendte officererne sig således til Duus Hansen og bad ham overtage arbejdet og samtidig afbryde forbindelsen med S. O. E.«. Duus Hansen beretter herom:

»Ved Rottbølls død var den engelske organisation midlertidigt stærkt svækket . . . , hvorfor Hærens Efterretningstjeneste henvendte sig til mig og anmodede mig om udelukkende at arbejde for denne institution. Det blev så aftalt med London, at jeg udelukkende stilledes til rådighed for H. E. Efter en del forhandlinger med London blev jeg i den anledning udstyret med særlige signalplaner og særlige koder, hvorved englænderne opgav den tidligere praksis, at man ikke ville forsyne folk, som ikke var uddannet i England, med engelske koder . . . Jeg havde dog stadig holdt kontakten med faldskærmsfolkene vedlige, idet hovedkvar-

teret i London vel havde pålagt mig at ekspedere H. E.'s korrespondance, men samtidig fortsætte kontakten med »S. O. E.«. Der opstod en divergens mellem Hærens Efterretningstjeneste og »S. O. E.«, idet Hærens Efterretningsvæsen mente, at jeg ikke måtte have noget at gøre med »S. O. E.«, når jeg arbejdede for dem.« Disse oplysninger bekræftes og præciseres gennem et brev fra Hollingworth til Duus Hansen fra april 1943, hvori det i forbindelse med en række tekniske instruktioner hedder: »Som aftalt med Turnbull foretrækker vi, at De sender meddelelser hovedsagelig for den anden organisation, ikke for »S. O. E.« (undtagen i nødstilfælde). Vi må ikke risikere, at »S. O. E.« kompromitterer vore andre venner«.

I princippet blev efterretningsofficerernes ønske om at holde luft mellem sig og »S. O. E.« således respekteret fra London, ligesom Duus Hansen i princippet accepterede det. I realiteten stod dog Duus Hansen midt i »S. O. E.«-arbejdet og fandt det praktisk uigennemførligt at skille sig fra dette arbejde, ligesom han ganske sikkert heller ikke havde den fjerneste lyst til at gøre det. Det fremgår af hele den aktivitet, han kom til at udfolde i tættest samarbejde med faldskærmsfolkene i 1943, og det fremgår direkte af det svar, Hollingworth fik på sin instruerende bemærkning, hvori det hedder: »Jeg har bemærket Deres ønske om, at jeg ikke bliver blandet for stærkt ind i Table. Det er dog nødvendigt, at jeg er i daglig kontakt med Jam [Flemming Muus, der på dette tidspunkt var blevet faldskærmsfolkenes leder] for at . . .« og her følger en opregning af en læng række funktioner, der gjorde en tæt daglig kontakt nødvendig.

Også på et andet punkt får vi oplysning om, at efterretningsofficererne var uhyre forsigtige med at inklade sig for stærkt med »S. O. E.«'s folk eller dem, der havde tæt omgang med dem. Da Kiilerich i januar 1943 forberedte sin illegale udrejse til Sverige for derfra at fortsætte til London, så efterretningsorganisationen sig ikke i stand til at yde ham hjælp. Ebbe Muncks dagbog fortæller herom: »Natten til den 9. kom han fra Stokkeby til Helsingborg i gummibåd, . . . Det var tåget og stærk strøm, men turen blev klaret med kompas på tre timer . . . Det var synd, at Ligaen ikke kunne hjælpe ham noget mere, men det var desværre nødvendigt at

give ham den kolde skulder, da han trods alt var for let-sindig«.

Det fremgår af det anførte, at efterretningsofficererne ikke tog chancer, eller i det mindste ikke gerne tog chancer. De stillede særdeles strenge krav om sikkerhed. De kunne vel heller ikke andet. De spillede et spil, hvis udfald ikke alene angik dem selv. De sad i særligt ansvarsfulde officielle stillinger, og en kompromittering af dem kunne let rive hele den danske politik med i faldet. Dette måtte uundgåeligt pålægge organisationen særlige hensyn, helt bortset naturligvis fra hensynet til ikke at ødelægge det efterretningsarbejde, der var i så god gænge. Disse krav til sikkerhed kunne »S. O. E.«'s folk vanskeligt eller umuligt tilpasse sig. Deres psykologiske forudsætninger var ganske andre. Hvor omstændighederne nødvendiggjorde det, indlod de sig med chancen. Deres optræden i Danmark var en eneste stor chance, og de var rekrutterede blandt folk, der var i pagt med dumdristigheden. Her gjaldt en anden lov og en anden livsrytme.

Modvinden mod »S. O. E.« blæste imidlertid i disse vintermåneder ikke bare op fra »prinseorganisationen«s verdenshjørne. En kraftig mistillid til »S. O. E.« synes efter de mange uheld at have bredt sig blandt de folk, der stod organisationen nærmest, og i særlig grad rettede kritikken sig mod Hammer og den fare, hans tilstedeværelse i Danmark mentes at indebære. På dette tidspunkt var godsejer Flemming Juncker ved at blive en af »S. O. E.«'s vigtigste støtter i Danmark, efter at han havde fået føling med organisationen, da Stig Jensen i begyndelsen af 1942 havde opsøgt ham for at anmode ham om at være med i arbejdet, specielt være med til at forberede den nedkastning af våben og sprængstoffer, der allerede da stod som det store, forjættende fremtidsmål.

Juncker gik ind herpå, og i løbet af sommeren 1942 recognosceredes forskellige pladser i nærheden af Junckers gods, Overgaard, ligesom Juncker under en rejse til København mødte Rottbøll, Duus Hansen, Kiilerich, Stig Jensen og flere af de i arbejdet indviede. I december 1942 var Juncker i Stockholm og traf her for første gang Turnbull. I det mindste fra dette tidspunkt var han en af organisa-

tionens betroede medlemmer. Bl. a. gennem hans beretning kan vi følge den voksende misfornøjelse i Danmark med den tilstand, tingene var kommet ind i: »Omkring december [1942] var jeg i Stockholm, hvor jeg for første gang traf hr. Turnbull. Af ham fik jeg en hel række formaninger, som jeg skulle tage med hjem til Danmark: »table-top« [Hammer] skulle forholde sig passivt, idet meningen var, at han blot skulle holde pladsen, til en ny specialuddannet mand var færdiguddannet. Resultatet blev da også, at en stor passivitet på det tidspunkt prægede foretagendet. Overhovedet så det hele temmelig håbløst ud på det tidspunkt, ingen aktioner og meget ringe muligheder derfor. Folk var yderst tilbageholdende, og stemningen i landet overfor f. eks. sabotage ganske negativ... Også indenfor organisationen var denne vinter præget af en dårlig stemning. Der var stor utilfredshed med, at »table-top« skulle holdes så meget i baggrunden, at kontakt med ham var yderst vanskelig, og der var utilfredshed med den passivitet, der var følgen heraf... I slutningen af februar var jeg igen i Stockholm, hvor jeg påny havde en samtale med Turnbull. Jeg gjorde denne opmærksom på, at vi nu vidste, hvem table-top var... Jeg gjorde Turnbull opmærksom på, at vi i Danmark absolut ikke havde tillid til en ordning, hvorefter den kompromiterede Hammer var leder og bad ham gøre forestillinger desangående i London, så vi kunne få en bedre leder«.

Også i Dedichens og Duus Hansens beretninger gives der udtryk for mistilliden til Hammer med speciel adresse til hans voksende letsindighed, og der udtrykkes tvivl om hans muligheder for at genopbygge organisationen, ligesom det hos Fog hedder: »... jeg fik det indtryk, at man fra engelsk side ikke ydede Hammer den støtte, som han havde ventet og ønsket, og at det også derfor var vanskeligt for ham at optræde som egentlig leder i de funktioner, han anså for de rigtige her i landet... det var ret begrænset, hvad der blev udført, i det som sagt Hammer ikke fik tilstrækkeligt med sprængstof fra England og havde vanskeligt ved at skaffe sig indpas i militære og andre betydningsfulde kredse.«

Som vi i Junckers beretning har set, endte man til sidst med at kræve Hammers tilbagetrækken fra Danmark, og med Duus Hansen som mellemmand rettedes en henven-

delse herom til Turnbull. Det hedder i denne henvendelse bl. a. »Vedrørende Lindberg [Hammer] findes det påkrævet at meddele, at situationen for hans vedkommende må anses for at være særdeles uholdbar, idet hans identitet nu er kendt af et ikke ringe antal personer . . . I flere tilfælde er identificeringen sket på den måde, at personer, som han tidligere har kendt, har iagttaget ham dels på restaurant, dels på gaden og i et enkelt tilfælde i toget, at sagen har været gjort til genstand for samtale indenfor de interesserede kredse . . . Det må derfor alvorligt henstilles, at Lindberg kaldes tilbage så hurtigt som muligt, idet hans tilstedeværelse rummer en betydelig fare for sikkerheden af andre og for arbejdets rolige gang.«

Hammers mission endte således, som man kunne forudse det, med nederlag. Det ville ikke være urimeligt at fremhæve, at han selv i nogen grad bar skylden herfor, men det ville være lige så urimeligt at lægge hele skylden på ham. Uden al tvivl gjorde han sig, særlig i slutningen af sit ophold i Danmark, skyldig i en række uforsigtige handlinger, der vakte uro hos hans medarbejdere og mistillid til hans ledelse, og uden al tvivl savnede han afgørende betingelser for, som Fog skriver, at komme i kontakt og fortrolig samarbejde med de ledende personligheder, det gjaldt om at komme i forbindelse med. Men kunne det være anderledes? Hammer var en handlingens mand, ikke diplomat. Hans politiske synspunkter var usammensatte og unuancerede, og hans handlinger direkte og mere affødte af umiddelbarhedens friskhed end af refleksionens forsigtighed. Hans mod var indiskutabelt. Ellers havde han vel ikke d. 9. april løbet konsulaterne i Dublin på dørene for at komme ind i den engelske hær. Ellers havde han vel ikke efter forgæves forsøg herpå fortsat med nye forsøg få dage senere i Liverpool. Ellers havde han ikke meldt sig til den engelske handelsmarine og senere været blandt de første danske frivillige i januar 1941. Ellers var han ikke blevet udtaget til at være den første radiotelegrafist i Danmark, og han havde afgjort ikke påtaget sig det tunge hverv at vende tilbage i oktober 1942. At han så ikke i andre henseender kunne opfylde de krav, dette hverv stillede, at han kom til kort, hvor de fleste andre overhovedet ikke ville have forsøgt, kan ikke forringe

hans indsats. Man kan laste hans uforsigtighed, sådan som vi har set, det skete, og sådan som vi skal se, det senere skete fra engelsk side. Men det må så fremhæves, at den sjælelige anspændelse, hvorunder han levede, i væsentlig grad må influere på bedømmelsen af hans handlinger. Han levede under en anden lov end almindelige mennesker, og det er her uden betydning, om andre evnede at leve normalt under et unormalt pres.

Hertil kommer hans enestående vanskelige situation og hans kategoriske instruks om ikke direkte at kontakte de folk, han skulle arbejde sammen med; den kunne måske synes nødvendig set fra London. I Danmark viste den sig uigennemførlig. Den var tænkt som et våben mod hans forfølgere, men den vristede samtidig våbnene ud af hænderne på ham selv. Dertil kommer, at den, hvis den var blevet fulgt efter bogstaven, havde isoleret ham så fuldstændigt, at den psykologisk måtte synes uigennemførlig. Da det ser ud, som om Hammer gennem uger har fulgt den, ligger der måske her en af forklaringerne på, at han senere måtte søge voldsomt ud af en uudholdelig isolation. Yderligere ser det ud, som om instruksens på et afgørende punkt ikke var klar og måske heller ikke kunne være det. Adskiligt tyder på, at Hammer ikke selv har været klar over, at hans mission til Danmark kun var midlertidig, at man kun ventede sig af ham, at han skulle bluffe sig igennem til det øjeblik, hvor en anden kunne overtage ledelsen, og at han under sin virksomhedsperiode ikke kunne vente støtte fra England. Det havde været korrekt at gøre dette klart for ham, men havde det været klogt eller bare muligt? Ville man ikke ved en sådan åben erklæring blot have undergravet hans selvtilid og hans autoritet, og ville man ikke afsløre sin egen situation ved åbenlyst at lægge kortene på bordet. De var deprimerende små.

At Hammer i alle tilfælde ikke fuldt ud har været klar over, at hans opgave kun var den at træde vande i Danmark, fremgår af flere ting. Vi har tidligere set, hvorledes Fog havde den opfattelse, at han ikke fik tilstrækkelig støtte fra London. Overfor Fog i det mindste har Hammer således ikke gjort det klart, at der foreløbig ikke var noget at vente fra den kant, men har direkte nævnet, at opgaven var

den »at skaffe midler til sabotage og dernæst . . . at modtage flere faldskærmsfolk, der kunne optræde dels som sendere, dels instruktører . . ., og Hammer var samtidig politisk interesseret . . . og det var hans opfattelse, at en skarp kurs . . . kunne føre til en sprængning af det dansk-tyske samarbejde«. Endelig anfører Küllerich, at beslutningen om den store evakuering af faldskærmsfolk i december formentlig skyldes Hammers beslutning om selvstændigt at rekonstruere organisationen fra bunden af. Henvendelsen til England om at få en ny leder over forudsætter endeligt, at Hammer ikke selv har fremstillet sin mission som midlertidig.

Klarest fremtræder forholdet dog ved en betragtning af de omstændigheder, hvorunder hans hjemkaldelse fandt sted. Den 11. marts 1943 skriver Hollingworth til ham i et brev, som den nye leder, Flemming Muus, havde med, da denne d. 12. marts kom til Danmark. Heri udsteder Hollingworth ikke slet og ret en ordre til Hammer om at vende tilbage, men bebrejder Hammer hans uforsigtighed og fortsætter derpå: »Min egen personlige følelse er – og her tænker jeg på mange værdifulde menneskers sikkerhed – at det måske var bedre, om De kom tilbage, hvis De kan slippe bort uden unødvendig risiko. De har haft en lang tid i en yderst risikabel og udsat stilling, og De kunne være til den største nytte for os her. Dersom De skulle forlade landet, foreslår vi følgende ordning«. Herpå følger en række punkter vedrørende arbejdet i Danmark, afsluttet med et tilbud til Hammer om, at han i London skal overtage ledelsen af table-organisationen, og der afsluttes: »Jeg vil blot sige Dem, at De skal være yderst velkommen i London, og det er sandsynligt, at organisationen i høj grad vil drage nytte af det, hvis De er her og kan råde os«.

Dette tilbud til Hammer bekræftedes senere i en meddelelse til ham gennem Muus, indeholdt i et brev fra Hollingworth til Muus. Det hedder her: »Jeg fik melding om at Hammer kommer tilbage, og jeg håber, det vil lykkes ham at slippe ud. Ved sin ankomst her vil han blive betragtet som »S. O. E.«-organisationens Londonrepræsentant og vil medvirke ved fremtidige planlægninger«.

Hammer blev aldrig leder af table-organisationen i London. Da han efter at være flygtet til Sverige, hvor han blev

interneret i adskillige måneder, senere ankom til London, var der ingen anvendelse for ham i hovedkvarteret. Det havde aldrig været tanken at give ham en sådan ledende administrativ stilling, men det blev anset for at være af så stor betydning at få ham ud af Danmark, at man for at sikre sig, at han indvilligede heri, stillede ham en sådan stilling i udsigt. Dette fremgår af et brev fra Hollingworth til Duus Hansen, hvor det efter fremhævelse af Hammers fortjenester med usminket tydelighed hedder: »han vil aldrig blive sendt tilbage igen og vil aldrig få en overordnet stilling i London... Hvad Danmark angår, er Hammer færdig, indtil krigen er forbi«, og herpå følger forklaringen på, at man stillede ham arbejde i hovedkvarteret i udsigt.

Mogens Hammer gjorde for resten af krigen tjeneste som løjtnant i Royal Army Service Corps og døde i 1945 i Hamborg. En af dem, der arbejdede mest sammen med ham i de hektiske måneder i Danmark, Borch Johansen, giver i sin beretning følgende karakteristik af ham: »Han var en stor, bomstærk mand, fortrinlig sportsmand, havde tidligere udmærket sig som svømmer såvel som på andre sportslige områder. Han var af urokkelig koldblodighed, hvilket forenet med hans tekniske snilde gjorde ham til en fremragende mand i marken. Hans sind brændte af en primitiv kærlighed til Danmark og et ubændigt had til fjenden, og han opfattede sig først og sidst som soldat. Hans mentalitet var enkel, som hans følelser var stærke og rene. Han kendte ikke til svig, og hans moralske og fysiske mod var i en klasse for sig selv. Jeg husker fra et møde... hvor vi sammen med Hollingworth drøftede situationen..., at han summerede situationen op ved ganske roligt at sige: »Der er vist ikke andet at gøre, end at jeg går tilbage og prøver at klare sagerne«... Det gjorde et overvældende indtryk på mig, fordi jeg af egen erfaring vidste, hvor dødrætte og sjæleligt udkørte vi begge var... jeg tror, at af al den personlige tapperhed, jeg har mødt under krigen, er dette det største eksempel«. Dette er en vens vurdering af ham. Det falder i hovedsagen sammen med det indtryk, en gennemgang af hans virke må efterlade.

Den engelske behandling af ham var hård og dikteret af den mistillid, man havde fået til hans »security«. Man

frygtede hans uforsigtighed og de konsekvenser, den kunne få; også efter at han var kommet til London, synes man at have frygtet åbenmundethed fra hans side, så man holdt ham borte fra danske kredse i London. Men når alt kommer til alt, vindes krige ved hårdhed, og der er i det mindste næppe tvivl om, at man overfor Hammer handlede summarisk af hensyn til de større ting, der stod på spil.

Kapitel 14

Den engelske politik lægges om

Som året 1942 nærmede sig sin afslutning, var stemningen i danske modstandskredse trykket. I et brev fra en af de danske officerer i efterrettningssektionen til Ebbe Munck hedder det i november 1942 efter nogle personlige hilsener: »Mørke – mørke – det er ellers tilstanden i vort lille land, megen opmuntring er der jo ikke, men tiden går – og alt får vel en ende.«

Det må indrømmes, at efteråret 1942 i adskillige henseender havde været mørkt for dem, der ønskede fremgang for modstanden mod tyskerne. Også hos Erling Foss møder vi en tilsvarende vurdering. I »Ugen« fra 15.-2.-43 til Christmas Møller gør han overfor denne rede for, hvorfor han i den foregående tid har forsøgt at slå koldt vand i blodet, og giver en fyldig motivering for den nøgternt-skeptiske vurdering, han i sine korrespondancer indtil da han anlagt. Et sted i den lange redegørelse skriver han: »Hovedsagen i mit brev var at give dig indtryk af de vilkår, vi var underkastet. Når du summerer efterårets tyske resultater op, vil du se: 1) At faldskærmsfolkene blev skudt eller fanget. 2) Hovedparten fra bladet DE FRIE DANSKE blev taget. 3) Udgiverne af FRIT DANMARK, først trykkerne, derpå Ole Chievitz m. fl. blev taget. 4) Mange kommunister med Aksel Larsen blev fængslet. Dermed mente tyskerne at have ryddet godt op.«

Men nu var klokken ved at falde i slag. Nu nærmede det

tidspunkt sig med raske skridt, hvor en afgørende vending skulle indtræde. I storkrigen var den allerede indtrådt. Et af de mange besynderlige træk ved den anden verdenskrig er den klarhed og simpelhed, der karakteriserer kurven over dens forløb. Målt efter de ydre militære begivenheder markerer tiden frem til november 1942 en næsten konstant fremgang for aksemagterne. Herefter vender kurven. Med den russiske modoffensiv rundt om Stalingrad og de vestallieredes store Afrikaslag indvarsles en lige så konstant tilbagegang for aksemagterne. Fra da af hæver ubønhørligt truende nederlagsskyer sig stadig sortere over de horisonter, der i 1942 endnu var fjerne, men som nu uden ophør sammensnævres om Berlin, Rom og Tokio. Nederlagene fulgte tæt på hinanden, og et psykologisk omslag i de krigsførende og besatte lande fulgte klods i hælene på de forandrede omstændigheder ved storkrigen.

For Danmarks vedkommende kan dette omsving tydeligt påvises. Det fremgår først og fremmest af den illegale presse, hvor man i løbet af vinteren foretager det endelige omsving til en ubetinget og usminket positiv holdning til sabotagen. Tonen bliver stadig skarpere og mere og mere aggressiv. Det er tidligere nævnt, at f. eks. »Land og Folk« i september 1942 bekender sig til sabotagen, og i sit oktobernummer samme år svarer »Frit Danmark« ja til Christmas Møllers sabotagetale. Endnu på dette tidspunkt fører de illegale blade dog tanken om sabotage frem med nogen forsigtighed og gør sig megen umage for at argumentere udførligt for dens nødvendighed. Fra foråret 1943 går man imidlertid for fuldt orkester ind for sabotagen som en selvfølge og føler sig her i overensstemmelse med en ændret folkestemning. Det hedder f. eks. i en artikel i »Frit Danmark« fra april 1943 med overskrift: »Endnu engang – sabotage:«. . . . Da Christmas Møller sidste sommer i en radiotale fra London opfordrede sine landsmænd til at drive sabotage . . . , tog mange brave danske afstand fra hans udtalelser . . . De glemte, at vi står midt i en kamp . . . Tiden har da også vist, at sabotage-opfordringen har fænget i folket. Fra uge til uge meldes om stadig flere og flere ødelæggelser af danske virksomheder, der arbejder for tyskerne . . . Mere sabotage, flere afstængninger af krigsleverancer,

flere upålidelige fabrikata vil utvivlsomt betyde ubehageligheder for landet i øjeblikket – men det afkorter krigen og åbner vejen til vor frihed i fremtiden.«

Endnu mere bidsk er tonen i »Land og Folk« i samme måned, da bladet vender sig mod sabotagevagterne: »Det danske folk må . . . tage afstand fra sabotagevagterne. Det er rakkertjeneste, de udfører, og de er i lighed med frikorpset Hitler behjælpelig med at skaffe mandskab til krigsførelsen . . . Dette må sabotagevagterne gøre sig klart. De er gået ind i krigen på Hitlers side – de har det danske folk imod sig.«

Den illegale presse følte sig sikker i sin vurdering af befolkningens holdning og ofrede ringere og ringere plads, til sidst slet ingen, på at agumentere for sabotagen. At denne vurdering var rigtig, viste udviklingen, og den falder da også sammen med Erling Foss's analyser fra foråret 1943, hvori han, som tidligere nævnt, føler sig forpligtet til ikke at give næring til overoptimistiske betragtninger. Af en udførlig redegørelse fra februar 1943 fremgår det, at udviklingen nu efter Foss's bevidst nøgterne skøn har ført en ændring med sig i de psykologiske muligheder for sabotage. Det hedder: »Hvad gavn ville det gøre, om jeg havde skrevet i strid med sandheden på det tidspunkt [fremhævelsen Foss's], at en appel om sabotage, havde fundet en god sangbund . . ., når så sabotagen bagefter udeblev? . . . Der kunne ikke dengang skabes nogen stemning om sabotage . . . Der har efterhånden fundet et stort omsving sted, begunstiget af flere faktorer: De allieredes fremgang. Afgørelsen, der nærmer sig. Faren ved Scavenius-Bests fløjels-handskepolitik. Dertil kommer bombningen af B. og W. . . . Alt dette tilsammen giver en anden psykologisk stemning i Danmark i dag end i oktober. Vil man støtte og oparbejde denne stemning, må man bære sig klogt ad og benytte de rigtige midler.« Denne vurdering rammer næppe helt ved siden af.

Det psykologiske omslag fremkaldtes af de politiske realiteter, og i denne henseende bragte efteråret og vinteren 1942–43 større ændringer såvel ude som hjemme. I Danmark havde opmærksomheden i efteråret 1942 været koncentreret om udviklingen i telegramkrisen, dramatisk skær-

pet af kongens sygdom efter rideuheldet. Udfaldet af krisen var blevet regeringen Scavenius, belejret med en nyudnævnt tysk rigsbefuldmægtiget, Werner Best. Selvom denne regerings sammensætning i nogen grad havde beroliget stemningen, følte den dog rigtigt som samarbejdspolitikens sidste skanse, således at befolkningen allerede derigennem forberedtes på det tilsyneladende uundgåelige brud. Efter den lange nervekrig under telegramkrisen så befolkningen med fatning dette i møde. Fra tysk side var den langvarige spænding, hvori den danske befolkning blev holdt, uden tvivl et psykologisk fejlgreb. Mange nåede i tanken at forsone sig med det værste. Et tysk fejlgreb var ligeledes den forbløffende tilladelse til folketingsvalg i marts 1943. Dette valg, afholdt netop som de tyske militære tilbageslag var åbenbare for enhver, manifesterede klart det danske sammenhold og affødte en optimistisk stemning, der blev den bedst tænkelige ouverture til de prøvelser, der skulle komme. Politisk og psykologisk var der således lagt op til en afslutning af samarbejdspolitikken og et brud med tyskerne. Også for Danmark kom derfor vinteren 1942-43 til at danne skæringspunktet mellem den vigende og stigende kurve i udviklingen.

Vigtigere end den indrepolitiske udvikling var naturligvis forløbet af storkrigen. Med Stalingrad og El Alamein og med landgangen i Nordvestafrika endte de tyske stormløb, og de allierede gik i offensiven, støttet af en voksende krigsproduktion, der fra nu af tillod en fastholden af denne offensiv. Virkningerne viste sig øjeblikkeligt på alle fronter, selv de mindste. Også på den lille front, vi her beskæftiger os med, »S. O. E.«'s usynlige front i Danmark, kan virkningerne spores. Fra udgangen af 1942 lægges der op til forøget aktivitet, og denne gang er der realiteter bag. Vi følger udviklingen i Ebbe Muncks dagbog.

I oktober 1942 havde der, som nævnt, fundet en samtale sted mellem Turnbull og Erling Foss og med Ebbe Munck som den interesserede lytter. Foss havde hævdet, at tiden endnu ikke var inde til at slå til, mens Turnbull så småt havde taget offensiven og fremført det synspunkt, at »selv mindre skader er af værdi«. I november 1942 synes de engelske ønsker om handling i Danmark at være kommet

nærmere op til overfladen. I lidt dunkle vendinger antydes dette i dagbogen: »Peter [efterretningsorganisationen] meddeler, at han er mistænkt, men endnu har han klaret den og hvad der end skulle ske, vil P funktionere. Det er de sikker på. Vi venter spændt på svar angående de store principdiskussioner og hvad de mener, der kan gøres nu. Ønskerne er meget kraftige.« Meningen synes at være den, at de engelske ønsker om handling i Danmark er kraftige. Om ikke af andet synes dette at fremgå af det efterfølgende. I januar 1943 rejser Turnbull til London, og da han vender tilbage, er det tydeligt, at man nu fra engelsk side sigter mod aktiv kamp i Danmark og er rede til at støtte denne. Dagbogen meddeler: »Tb. [Turnbull] . . . er kommet hjem efter en hurtig og programmæssig gennemført rejse . . . London har åbenbart indtil nu bifaldet Ligaens [efterretningsorganisationens] synspunkter, men presser for mere aktivitet.«

Og endelig i marts trækker englænderne blank. Som repræsentant for efterretningsofficererne kommer oberst Nordentoft til Stockholm for at forhandle situationen med Turnbull. Ebbe Munck må haste hjem fra en vinterferie i fjeldet, og hele spørgsmålet om Englands forhold til modstandsudviklingen i Danmark kommer til generaldebat: »Tog på fjeldet mandag den 15. marts . . . i forventning om 10 dages ferie. Fik fem. Proprietæren [Jørgen Dalhof] ringede, at Peter Nansen [Nordentoft] var kommet og så var der ikke andet at gøre end at køre ned ad fjeldet . . . Forhandlingerne med Peter Nansen har en lidt pinlig karakter. Opfattelse står mod opfattelse. Tb. siger, at det nytter ikke mere at forklare de særlige danske forhold, man er mere interesseret i handling nu, end hvad der senere kan komme. Det gælder om at sætte ind før krigens klimaks er nået, herefter er den jo afgjort og så er det ikke så værdifuldt, hvad man kan gøre. De andre hævder modsat, at de bedst kan skønne, hvad der tjener landet, og forstår ikke, at man af hensyn til tilliden kræver en særlig indsats lige nu, da de jo forlængst har lagt kortene på bordet. De mener, at det gælder om at være intakte til dagen og at alt er underordnet i denne forbindelse. Peter Nansen behersker sig, men fortæller senere, at han var på nippet til at forlade mødet . . . Har senere et par møder med ham, og det glattes

noget ud, men det hele synes at være noget svævende i øjeblikket. Nu må han først tale med rette vedkommende og så vil det blive afgjort om hver skal gå sine veje, om vi kan fortsætte som hidtil, eller om der kan blive noget samarbejde i den form, som London tænker sig.«

Det kunne der. London havde nu endegyldigt valgt den aktive linie i Danmark, bl. a. fordi England nu var klar til indsats. Tiden var kommet til, at »S. O. E.«'s politik kunne realiseres. I februar 1943 landede et hold på 4 mand nord f. Holte, og d. 12. marts 1943 landede den nye leder, Fleming B. Muus, sammen med 3 andre faldskærmsjægere i Jylland. Hurtigt skulle realiteter i form af sprængstof og våben følge efter, og det skulle snart vise sig, at der også nu blev muligheder for »et samarbejde i den form, som London tænker sig.« Den danske modstandsbevægelse var hjemme-groet og dansk, men den var – naturligvis – ikke enerådende i sine afgørelser.

Optakten til den forstærkede engelske aktivitet i Danmark blev dramatisk. D. 27. januar 1943 rettede engelske bombeflyvere et overraskende angreb på Burmeister & Wain. Formålet med dette bombardement var i første række af psykologisk art. I sin indgående fremstilling af det i »Danmark under Besættelsen« kalder Ebbe Munck det ligefrem et »psykologisk bombardement: »Efter Christmas Møllers sabotagetale... besluttede vi i Stockholm at foretage en henvendelse til den engelske krigsledelse for at anmode om et demonstrationsbombardement mod et krigsvigtigt mål i København. Dette for at erindre de danske arbejdere om produktionens krigsmæssige karakter og de fordele, denne frembød for tyskerne, dernæst for at demonstrere for det danske folk, at Danmark var med på krigskortet, og at en selvstændig, dansk sabotage var den opgave, der var os tiltænkt, og såfremt den blev effektivt gennemført antagelig ville spare os for yderligere bombardementer. Det var til en begyndelse ikke umiddelbart indlysende for Royal Air Force at se motiverne for et sådant bombardement, men i forventning om en stigning i den organiserede sabotage blev det besluttet i arbejdsskiftet ved dagslys den 27. januar at gennemføre den ønskede demonstrationsflyvning. Valget stor mellem rekylsyndikatet og B. & W.'s maskinhal...

Det blev overvejet, om arbejderne kunne underrettes, men dette lod sig ikke gøre, da en førtidig meddelelse om bombardementet naturligvis ville forberede det tyske luftværn...«

Den psykologiske virkning af bombardementet lader sig naturligvis ikke fastslå med samme sikkerhed som tilrettelæggelsen af det, men at virkningen var endog meget stor, er der ikke tvivl om, selvom man ikke, som Ebbe Munck gør det i sin fremstilling i »Danmark under Besættelsen«, kan udlede den umiddelbare virkning ved en henvisning til den faktiske stigning i sabotagetallene, der satte ind i de følgende måneder. Her spillede også andre forhold ind. Det blev dog ved bombardementet fastslået, at en engelsk bombing af danske mål var en realitet, man måtte regne med, og erkendelsen heraf måtte naturligvis tale til fordel for en øget sabotagevirksomhed. I en samtidig analyse af stemningen gør Erling Foss sin opfattelse op på følgende måde: »Den almindelige reaktion kan sammenfattes i følgende: En almindelig optagethed af, at nu skete der noget... Dertil kom, at alle havde ventet, at dette måtte ske en dag. I første omgang var følelsen almindeligvis blandet med en let skuffelse over..., at B & W. vistnok ikke rigtig var ramt. Kendskabet til det virkelige forhold vil dog hurtigt brede sig... Nogen almindelig stemning mod England har bombningen *ikke* vakt. Herom vidner også pressen, som ikke bringer noget udfald i så henseende... Ved en stikprøve på Nørrebro var der kun en enkelt af jævne folk ud af ca. 100, som udtalte sin misbilligelse.«

Rapporter fra Ebbe Munck til Christmas Møller understreger rigtigheden af denne vurdering af bombardementets virkninger. I et brev af 15.-2.-43 hedder det: »Samstemmende udtalelser fra tilrejsende fastholder den reaktion til bombardementet som justitsråden [Erling Foss] har givet udtryk for i sin sidste korrespondance.«

Samtidig med at dette bombardement fandt sted, forberedte man i »S. O. E.«'s hovedkvarter i London afsendelsen af de faldskærmsmænd, der nu skulle til Danmark for at hjælpe de danske modstandsgrupper i den åbne kamp. I første omgang besluttede man sig til oversendelse af 8 mand, fordelt på 2 hold, og som leder bestemte Hollingworth sig for Flemming B. Muus. I sin bog »Ingen tænder et Lys«,

der sin novellistiske stil til trods må betragtes som et kilde-skrift til de følgende måneders historie, fortæller Muus selv malende om, hvorledes han modtog meddelelsen om denne udnævnelse: »En dag i slutningen af januar blev vi . . . sendt til London . . . Vi skulle ind til hovedkvarteret og modtage vore ordrer . . . Hollingworth indledede . . . Derpå henvendte han sig direkte til mig: »Den mand, der for øjeblikket fungerer som vor øverste leder i Danmark, vil indenfor kort tid blive kaldt tilbage til London. Jeg har nu ordre til at spørge Dem, Flemming Muus – vil De være leder, Englands repræsentant i det fjendtligt okkuperede Danmark, og påtage Dem det ansvar, der følger med denne usædvanlige opgave?« Dette var i sandhed en overraskelse! Selv om det måtte have været besluttet i nogen tid, og selv om mindst ti mennesker måtte have vidst det, havde det været en velbevaret hemmelighed. Der blev en pause – endelig lykkedes det mig at bryde stilheden og svare med en stemme, jeg ikke genkendte som min egen: »YES, SIR!«

I slutningen af januar 1943 havde Hollingworth således truffet sit valg og udpeget den nye leder, der skulle komme til at præge arbejdet indenfor »S. O. E.« i Danmark i de skelsættende måneder, hvor denne organisation efter en lang og pinefuld famlen sig til rette gik over til handling. Muus blev derved den mand, der kom til at realisere de engelske modstandsplaner i Danmark. I afgørende måneder blev han et af de få bindeled mellem Danmark og den frie verden. Hans udnævnelse og de motiver, der lå til grund for den, har derfor krav på mere end almindelig interesse.

D. 9. april 1940 opholdt Muus sig i Liberia, hvor han i en årrække – fra 1932 – havde arbejdet som filialbestyrer i Sasstown. Umiddelbart efter besættelsen meldte han sig, som så mange andre udenlandsdanske, til fri-dansk eller engelsk krigstjeneste, men fik afslag. Gennem en af B. B. C.'s udsendelser hørte han kaptajn Iversens meddelelse om, at danske kunne indrulleres i »The Buffs«, og i februar 1942 forlod han, efter at have meldt sig, Liberia for at tage til London. Hans eventyrlige rejse til England endte d. 1. april 1942 i Liverpool.

I England gik han via »Patriotic School« til tjeneste i »S. O. E.«, idet han erklærede sig villig til en hvilken som

helst tjeneste, man måtte ønske af ham. Under træningen i »S. O. E.« udmærkede han sig således, at han kvalificerede sig til at blive leder i Danmark. De engelske udtalelser om hans tjenesteforhold er enstemmige i fremhævelsen af hans udmærkede holdning under træningen. Hollingworth skriver: »Som den kommende leder havde jeg udset mig Flemming Muus. Han var godt anbefalet og havde klaret skolen udmærket . . . For mig er der ingen tvivl om, at Muus var den bedste leder, vi nogen sinde havde i Danmark. Hans ankomst blev indledningen til en stærkt aktiv periode, hvor der skete en mængde og en mængde væsentlige ting. Han var i mine øjne den fødte organisator, intelligent, kultiveret og i besiddelse af handlekraft . . . som vi så sagen, da vi valgte ham syntes han at være selvskreven til stillingen, og den vældige virksomhed, der udfoldede sig efter hans ankomst, var for os en garanti for, at han var den rette mand på posten.« Tilsvarende udtaler Spink sig, og i Taylors beretning, som i denne forbindelse er af speciel interesse, for så vidt som Taylor fulgte de frivilliges forhold på træningsskolerne, hedder det: »Ingen, der kender til 1943's og 1944's historie, vil vove at nægte, at Muus lagde mange strålende træk for dagen, men de fleste af dem, som kendte ham godt, vil ligeså villigt indrømme, at han var en eventyrer, ganske vist en overordentlig charmerende og indtagende eventyrer, et menneske som jeg altid vil betragte som en god ven og kammerat . . . Jeg vil imidlertid gerne fastslå den engelske anerkendelse af det strålende arbejde, han har udført, noget som ikke må overses i bedømmelsen af ham«. Borch Johansen, der på dette tidspunkt gjorde tjeneste i Baker Street og derved kom i nær berøring med Muus, udtaler sig på linie hermed.

Der var således i hovedkvarteret ingen tvivl om valget, og lige så enstemmig er London-vurderingen af det arbejde, Muus udførte efter sin ankomst til Danmark. Alle de fire nævnte fremhæver, at der med Muus for alvor kom gang i arbejdet i Danmark, og tillægger ham æren herfor. Breve fra Hollingworth til Muus i foråret og sommeren 1943 giver gang på gang udtryk for den varmeste anerkendelse af det fortrinlige arbejde, der blev udført. Den efterfølgende fremstilling vil vise, i hvor høj grad denne vurdering støtter sig på

uomstødelige kendsgerninger, der måtte gøre det dybeste indtryk i hovedkvarteret, hvor folkene i marken måtte vurderes efter de resultater, de opnåede. Det må imidlertid fremhæves, at den overordentlig høje London-vurdering af Muus ikke bare grunder sig på det rent personlige indtryk, man havde modtaget af ham under træningen og på de rent faktiske resultater, »S. O. E.« nu forbløffende hurtigt kunne skilte med. Den blev uden tvivl også stærkt understøttet af de meddelelser, man ad forskellige veje modtog om ham og hans arbejde fra Danmark.

I et brev fra Duus Hansen til Hollingworth hedder det Således: »Siden Jams [Muus] ankomst her til landet synes der at være kommet en helt anden ånd ind i Table [»S. O. E.«]. Der er orden, punktlighed og disciplin, og jeg kan kun sige, at jeg er glad over at have mødt ham og samarbejdet med ham. Det er min opfattelse, at først nu har Table betingelser for at kunne udrette noget. Den mistillid, der tidligere har været næret til Tables ledelse fra flere sider, er nu godt på vej til at forsvinde.«

Også via Stockholm må London have modtaget gunstige indberetninger. Indtrykket her faldt sammen med Duus Hansens. I en notat fra maj i Ebbe Muncks dagbog siges det, at organisationen har fået fastere form, og at arbejdet nu for alvor kan begynde, og det tilføjes, at Ligaen [efterretningsorganisationen] nu giver table-folkene [faldskærmsfolkene] forøget støtte til deres særlige opgaver. I juni understreges denne opfattelse yderligere: »I det store og hele er der kommet mere orden og facon på arbejdet. Nye folk er uden større vanskeligheder kommet ind derhjemme, andre der var mindre egnede (Top osv.) er kommet ud. Den nye boss dernede har straks vundet sig en god position også i Peters [efterretningsorganisationen] opfattelse, og nu er de i højere grad parate til et samarbejde.«

Overfor den stærke kritik af Muus, der senere fik udtryk i sagen mod ham og hans domfældelse i 1946, står denne ubetinget positive vurdering af ham og hans arbejde. Netop fordi de anførte vurderinger såvel som den kommende skildring i så høj grad understreger den effektivitet, »S. O. E.« nu kom ind i, vil det være retfærdigt her at fremhæve, at Muus's situation var ganske forskellig fra forgængernes.

De allierede var nu i offensiven og havde overskydende kraft til også at understøtte mindre foretagender som »S. O. E.«'s virksomhed i Danmark, den tyske front krympede sig under de slag, der rettedes mod den, den danske hjemmefront var i takt hermed under vældig udvikling, og kostbare og bitre erfaringer var indhøstet. Det var en gunstig situation, Muus med stor dygtighed kom til at udnytte, men skæret fra hans succes bør ikke kaste skygger bagud over de mænd, der bidrog til at bane vejen for den sejr, »S. O. E.« nu kom til at høste. I sin bog, »Ingen tænder et Lys«, gør da Muus også selv med rette dette synspunkt gældende ved at fremdrage dem, der gik foran ham i arbejdet.

Til at følge Muus til Danmark udvalgte faldskærmsfolkene Einar Balling, Paul Jensen og Verner Johansen, og desforuden udtoges et andet hold på 4 mand, der skulle tage til Danmark i måneperioden forud for Muus og gå i gang med at lægge arbejdet til rette. Dette forløberhold kom til at bestå af faldskærmsfolkene Ole Geisler, Gunnar Christiansen, Adolf Larsen og Hans H. Larsen. Alene omfanget af de oversendelser, der nu planlagdes, viser, at nu var England indstillet på at få gang i arbejdet. Den nye politik skulle føres ud i livet. I løbet af en måned oversendtes 8 mand, og flere skulle hurtigt følge efter.

Med hensyn til forløberholdet bestemte man sig endnu engang til en »blind« nedkastning, denne gang lige nord for Furesøen. Det er ikke meget, vi ved om denne i og for sig overordentlig interessante nedkastning, der fandt sted i Københavns umiddelbare nærhed i februar 1943. Da der ikke fra nogen af de fire deltagende faldskærmsfolk foreligger beretninger, er vi afskåret fra detaljer. Om det væsentlige ved vi dog besked. Arrangementerne både for denne og de efterfølgende operationer i foråret 1943 blev tilrettelagt af Borch Johansen. I dennes beretning hedder det om Furesø-operationen: »Forberedelserne blev truffet til en række afsendelser i begyndelsen af 1943, i hvilken forbindelse en række landingspladser blev fastlagt. Eggen ved Madum Sø og vest for Støvring, ved Egtved, ved Enebærøde, ved Furesøen samt ved Gyldenløveshøj på Sjælland blev fastslået som anvendelige steder. De fornødne under-

søgelse blev hurtigt gennemført; derefter fulgte hurtigt landsætning ved Furesøen, der i øvrigt medførte kritik fra engelsk side, da man mente, den var for fræk, mens jeg derimod mente, at stedet var godt og rummede gode chancer for, at holdet med anvendelse af S-tog kunne komme til København med et offentligt trafikmiddel. Det var planlagt, at hvis der opstod mistanke om vanskeligheder, skulle Gunnar Christiansens radio gemmes i nogle hulrum under kiosken over for banen i Holte, og jeg ved, at denne specielle operation senere blev omtalt som forbilledlig, blandt andet fordi holdet netop her kunne støtte sig til meget eksakte oplysninger om lokale forhold. Geislerholdet, der kom ned ved Furesøen, blev sendt over som hjælpere for Hammer for at få radiotjenesten udbygget.»

I sin beretning omtaler Juncker, der fra nu af og indtil foråret 1944 stod som den danske leder af modtagelsesarbejdet, ganske kort denne oversendelse: »Efter at have truffet disse aftaler vendte jeg tilbage til Danmark, og her var nu kommet 4 mand ned til supplerung af Hammer . . . De var blevet kastet blindt n. f. Furesøen.« Af politiafhøringerne af den senere fængslede Adolf Larsen fremgår det, at ankomsten af Geislerholdet fandt sted d. 13. februar 1943 ved Bistrup n. f. Furesøen.

Er det kun lidt, vi ved om landsætningen ved Furesøen, så ved vi så meget mere om Muus's ankomst til Danmark. Vi har her beretninger fra alle 4 deltagere i operationen, ligesom vi har beretninger fra Borch Johansen, Flemming Juncker og Robert Stærmosé, der alle på forskellig måde havde med operationen at gøre. Endelig omtales forhold i forbindelse med operationen i en rapport fra Duus Hansen til Turnbull. Med hensyn til det faktiske begivenhedsforløb er der god overensstemmelse mellem beretningerne, mens der er store og karakteristiske forskelle i de forskellige deltageres opfattelse af enkeltheder, forskelle, der delvis synes at søge deres forklaring i forskellen mellem beretternes temperament og situation.

Her skal nedkastningen kun skildres i hovedtræk. Man havde denne gang valgt at gennemføre en delvis modtagelse af holdet og at lægge denne i hænderne på Juncker, hvis nylige kontakt med Stockholm havde muliggjort en

sådan ordning. Aftaler om operationen blev truffet i Stockholm ved mundtlig forhandling, og Juncker beretter herom: »I slutningen af februar var jeg igen i Stockholm, hvor jeg påny havde en samtale med Turnbull . . . denne oplyste mig nu om, at han netop havde modtaget meddelelse fra London om, at en ny leder nu var færdiguddannet og snart ville komme, og Turnbull bad mig nu forberede et par modtagelser. Den ene skulle omfatte materiale, og vi aftalte, at den skulle finde sted på Trinderup hede ved Mariager, og den anden skulle finde sted samme nat, idet 4 mand skulle kastes blindt i nærheden af Støvring. Om morgenen ville de derpå henvende sig i forstander Stærmoses hjem i Støvring, hvor jeg så skulle optage kontakten med dem. Ideen med at de skulle henvende sig her kom vist fra Kiilerich, der på dette tidspunkt sad i London«. Hvis Juncker har ret i denne formodning, ser man, hvor der bygges på erfaringerne fra Rottbølls Farsø-modtagelse.

Hermed var hoveddrammen, der dog nødvendigvis senere måtte underkastes adskillige ændringer, lagt. Efter hjemkomsten fra Stockholm opsøgte Juncker Stærmosen og forelagde denne planerne, og selvom Stærmosen principielt tilsagde sin medvirken, måtte han gøre opmærksom på, at hans højskole efter Farsø-modtagelsen var stærkt i kikkerten, og at faren ved at optage folkene på højskolen derfor var meget stor. Ligeledes måtte Stærmosen understrege, at han på grund af det forestående folketingsvalg var på møderejse netop i de dage, hvor modtagelsen var berammet, endelig påpegede han, at det valgte sted lige øst for banelinien ved Støvring var uheldigt valgt på grund af terrænets beskaffenhed og de faste vagter på banelinien. De to mænd var enige i disse betragtninger, men da det viste sig umuligt at få aftalerne ændret – Juncker anfører, at Hammer ikke lod sig rukke fra de oprindelige aftaler og nægtede at sende kontraordre – blev aftalen, at Stærmosen skulle gennemføre sine rejser planmæssigt for ikke at vække mistanke, og at hans hustru, når faldskærmsfolkene meldte sig på højskolen, hurtigst muligt skulle sende dem videre med et tog til Ålborg, hvorfra de skulle fortsætte til et kontaktsted i Terndrup, hvor slutteligt Juncker ville samle holdet op og føre folkene videre. Denne modificerede plan blev fulgt

med den undtagelse, at landsætning fandt sted en milsvej v. f. Støvring, da piloternes orientering var usikker.

Landsætningen fandt sted natten mellem d. 11. og 12. marts 1943 ved Hornum sø. Selve landingen var vellykket, bortset fra, at Paul Jensen forslog sig ret stærkt, og at kun 1 af 4 medbragte cykler blev fundet trods langvarig søgen. Faldskærme og andet overflødigt udstyr blev kastet i søen, og efter 1 km march i sydlig retning blev også den sidste cykel efterladt. Alt det efterladte materiel blev dagen efter fundet af dansk politi.

I begyndelsen havde holdet vanskeligheder med at orientere sig, men da dette efter nogen tids forløb lykkedes, bl. a. ved hjælp af vejskilte, sandsynligvis på vejen Ålborg-Viborg vest for Støvring, gik turen videre ad omveje frem til Støvring. Undervejs konstaterede man energisk eftersøgning af, hvad man opfattede som tyske patruljer med søgelys, hvorfor man gik i dækning. Ved 6-tiden om morgenen var holdet nået til Støvring, og efter ca. 1 times venten henvendte man sig på højskolen og blev herfra dirigeret til toget, der lidt over 7 gik til Ålborg. Her skiltes holdet. Muus henvendte sig på en dækadresse, han havde fået opgivet af Borch Johansen, mens de tre øvrige fortsatte til Terndrup, hvor de senere på dagen blev afhentet af Juncker, der førte dem videre til omegnen af »Overgaard«, hvor de overnattede i en granplantage for næste dag at blive ført til Randers og her kontaktede med lokale modstandsfolk og Ole Geisler, der tog sig af dem.

Samme nat nedkastedes containers med sprængstof over Trinderup hede v. Mariager, og et hold modstandsfolk fra Randers, som Juncker med assistance af to Randersborgere, Henning Brøchner og Jørgen Boje, havde fået organiseret, bragte i nattens løb dette gods i midlertidig forvaring i nærheden af selve nedkastningsstedet.

Indflyvningen af de engelske maskiner var naturligvis ikke gået upåagtet hen, og det danske politi iværksatte en eftersøgning, der d. 12. marts resulterede i fundet af faldskærmsfolkenes udstyr, således at såvel de danske som de tyske myndigheder herefter var orienteret om ankomsten af yderligere faldskærmsfolk til Danmark. Eftersøgningen synes at være indledt allerede natten mellem d. 11. og 12.

marts, og det kan være danske politipatruljer, der af faldskærmsfolkene opfattedes som tyske patruljer. Ganske vist hævder Juncker i sin beretning, at der med det danske politi i Ålborg var truffet den aftale, at meddelelse om overflyvning først skulle tilgå de tyske myndigheder efter kl. 8, så en eftersøgning ikke fandt sted før efter dette tidspunkt, hvor holdet måtte antages at være i sikkerhed, men en rapport fra Duus Hansen til Turnbull kort tid efter landsætningen fremhæver, at en eftersøgning af dansk politi i nattens løb koncentrerede sig om netop det område, hvor faldskærmsfolkene var kommet ned, så disses meddelelser om den natlige patruljering af vejene herigennem muligvis bekræftes. Det hedder i rapporten: »... meddeler jeg Dem herved følgende oplysninger om sidst foretagne landsætning, idet det bemærkes, at oplysningerne for størstedelens vedkommende er meddelt mig af ELEFANTEN [Juncker]. Før landsætningen skulle finde sted, var sagen blevet diskuteret med forskellige politimyndigheder i Ålborg, der var indforstået med, at eftersøgningen skulle foretages lemfældigt, og da De havde meddelt, at landsætningen ville finde sted »due east of Støvring«, havde den vagthavende overbetjent derfor dirigeret det meste af udrykningsholdet ud et godt stykke vest for Støvring. Beklageligvis sker der nu den fejltagelse, at landsætningen i stedet for som af Dem angivet ... nu fandt sted nøjagtig i samme afstand, men »due west«. Det var uheldigvis der i det område, at hele udrykningsholdet befandt sig. I hele dette landsætningsforetagende må der siges at have været en god portion held ... Samtlige landsatte befinder sig nu i sikkerhed, idet de to er anbragte indtil videre ... medens GOSSIP [Muus] umiddelbart efter landsætningen kom i kontakt med ELEFANTEN, som de første par dage tog sig af ham og fulgte ham til København, hvor jeg har talt med ham«.

Hvorom alting er. De fire mænd blev ikke pågrebet, og de tre landsætninger ved Furesøen, Trinderup og Hornum havde været en succes. 8 nye faldskærmsfolk var kommet til landet, dødvandet med en midlertidig leder uden faste instruktioner var ophørt, og for første gang var der nu skaffet sprængstoffer til veje. Virkningerne heraf skulle hurtigt melde sig.

Detallerne omkring landsætningen ved Hornum sø er af en vis interesse derved, at de belyser, både hvor vidt man nu var nået i organisation og erfaring, og hvor langt man samtidig var fra den effektivitet, der prægede en senere tid, hvor organisationerne var fuldt udbyggede og erfaringerne rigere. Det var lykkedes at få folkene ned og få materiellet bjerget, men en vis portion held havde, som Duus Hansen skriver, øjensynligt fulgt foretagendet. Arrangementet havde hvilet på mundtlige aftaler, der var et par uger gamle, og som, da forudsætningerne ikke helt viste sig at svare til de forhold, man havde regnet med, ikke lod sig ændre ved radiotelegrafiske meddelelser. Der havde ikke været mandskab nok til at organisere en egentlig modtagelse med forudgående recognoscering af modtagepladsen og stationeret mandskab på selve landingsstedet, som dels kunne lede piloten frem til det nøjagtige punkt, dels kunne tage sig af de landsatte og omgående bringe dem i sikkerhed. Først andendagen efter modtagelsen kom de landsatte i blivende dækning hos hjælpere i Danmark.

Teknisk hører modtagelsen derfor snarest til den tidlige gruppe af modtagelser, hvor man endnu måtte klare sig med den tyndest mulige organisation og utilstrækkeligt opbyggede forbindelsesveje, men til gengæld danner den, som vi skal få at se, indledningen til de velorganiserede og skelsættende modtagelser ved Hvidsten, der blev udgangspunktet for en ny epoke i modstandskampens historie. Den stumpe organisation, som Juncker efter sin hjemkomst fra Stockholm i hast havde måttet stable på benene til imødegåelse af kravene d. 11. marts, blev på få uger til et effektivt arbejdende hold samordnet med den jyske modstandsorganisation, der nu under Junckers overledelse og med Ole Geisler som direkte lokal kontaktmænd til »S. O. E.« blev bygget op. Afstanden fra Hornum og Trinderup til Hvidsten kan bl. a. måles ved at anføre, hvad Muus få uger senere, d. 30. april, kunne meddele i sin første større rapport til London: »Modtagelsen af Kaj Lund såvel som af Lok Linblad gik udmærket. Umiddelbart efter at mændene nåede jorden, hjalp trænet mandskab dem af »tøjet«, bragte dem til en ventende bil, og inden der var gået 10 minutter efter landsætningen, sad de – i begge til-

fælde – foran et veldækket bord i en berømt landsbykro. Modtagelseskomiteen tog sig særdeles dygtigt af faldskærme, containers, materiel etc.«. Her har vi den ældste beskrivelse, vi kender, at Hvidstengruppen. Her har vi den ældste beskrivelse af den jyske modstandsorganisation, der først under Junckers, siden under Toldstrups ledelse skulle udvikle sig til en af de mest effektive modstandsorganisationer i Europa.

Kapitel 15

Faldskærmsorganisationen reorganiseres*

I Ålborg havde Muus som nævnt skilt sig fra sit hold og havde søgt til en kontaktadresse. Herfra satte han sig i forbindelse med Juncker, som afhentede ham og bragte ham til »Overgaard«. Her gennemgik han nu sammen med Juncker situationen, særligt den »modstandspolitiske« situation, således at han herigennem blev ført a jour med forholdene i Danmark. I drøftelserne her deltog også Stærmosé. Ejenommeligt nok og helt tilfældigt kendte Juncker og Muus, der fra nu af skulle komme til at arbejde sammen, hinanden fra tidligere tid, hvilket imidlertid ikke forhindrede, at der ret hurtigt opstod et temmelig stærkt modsætningsforhold mellem dem. I sin beretning lægger Juncker ikke skjul herpå, ligesom det fremgår af rapporter fra Muus til London, men det fremgår samtidig både af de nævnte kilder og af selve begivenhederne, at dette saglige og personlige modsætningsforhold ikke fik lov til at gribe ind i arbejdet for udviklingen af en aktiv modstand, som nu stod for døren.

Vi har ikke meget kendskab til de instruktioner, Muus vel må have modtaget forinden sin afrejse fra London. Hverken Hollingworth eller Muus siger noget konkret herom. Men vi har ad indirekte vej et udmærket kendskab til de almene retningslinier, London anviste Muus, gennem

* I det følgende præger døknavnene korrespondancen så stærkt, at jeg har ment det rimeligt at lade dem stå.

en række instruerende breve, Muus i løbet af foråret og sommeren modtog fra hovedkvarteret i London. Af disse breve fremgår det, at Muus's opgave var den samme, som tidligere Bruhn og Rottbøll havde stået overfor: At opbygge »S. O. E.«-organisationen indadtil til størst mulig effektivitet, gennemføre modtagelser af våben og sprængstoffer m. m., træde i forbindelse med danske modstandsorganisationer for at yde dem den størst mulige hjælp til det sabotagearbejde, der nu var i gang og skulle fremmes, og eventuelt bidrage til dannelsen af sådanne organisationer og grupper, hvor de ikke fandtes. Hertil kom særlige opgaver, som f. eks. at optage kontakt med efterretningsofficererne og koordinere de to organisationers arbejde.

For så vidt er der heri intet nyt, kun den afgørende forskel, at der nu stod magtmidler bag de engelske instruktioner. Mere præcist kender vi de forestillinger, man i London gjorde sig om den organisatoriske opbygning af faldskærmsorganisationen gennem et brev, Muus medbragte til Hammer. Heri optrækker Hollingworth omridsene for denne opbygning. Han skriver, samtidig med, at han som tidligere nævnt anmoder Hammer om at vende tilbage til London:

»Følgende ordning foreslås:

- i) Felt-hovedkvarteret flyttes fra Deres del af landet til Elefantens [Juncker] del (fordi vi må koncentrere os om denne del i øjeblikket).
- ii) Table Gossip [Muus] overtager den lokale ledelse sammen med Elefanten. Fra et sikkerhedssynspunkt har Gossip den fordel, at han kun er kendt af meget få mennesker i Deres land. Han kunne blive, hvad vi altid ønskede, at De skulle have været, nemlig: »*Hjernen bag kulisserne*« og kunne arbejde gennem Elefanten og dennes forbindelser.
- iii) De skal før De rejser, organisere et under-hovedkvarter i Deres del af landet, der skal opretholde forbindelsen med Jarlen [Turnbull].
- iv) Table Mat [Gunnar Christiansen] skal fortsat være knyttet til under-hovedkvarteret. Vi kan da sende en anden af hans slags ved navn Table-Lamp [Kaj

Lund] til felt-hovedkvarteret, så vi kan have direkte forbindelse med både felt-hovedkvarteret og underhovedkvarteret.

- v) Table-Lamps sendeplaner vil blive koordineret med Table-Mats. De kan så få forbindelse med hinanden via London-hovedkvarteret. Alle meldinger, der modtages her fra den ene station til den anden, vil automatisk blive gentaget til den anden station. Hvis således forbindelserne over land mellem felt-hovedkvarteret og underhovedkvarteret skulle blive afbrudt, kan de altid komme i forbindelse med hinanden ad telegrafisk vej«.

Den anførte instruks, der, som man vil se, kun fremtræder som et forslag, opererer således med tanken om, at organisationens hovedkvarter midlertidigt skulle placeres i Jylland med Muus som lederen og således, at denne skulle virke i tæt samarbejde med Juncker, der skulle stå i direkte forbindelse med folkene i marken. Samtidig skulle et andet hovedkvarter oprettes i København for at vedligeholde forbindelsen med Sverige, og hvert af de to led skulle forsynes med hver sin radiotjeneste, hvad der skulle sætte dem i stand til hurtigt at komme i forbindelse med hinanden over London.

Den organisatoriske opbygning, som Muus nu gennemførte, kom imidlertid til at se væsentlig anderledes ud. Efter drøftelserne på »Overgaard« tog Muus sammen med Juncker til København efter først at have opsøgt sine »S. O. E.«-kammerater med Ole Geisler i spidsen samt forskellige modstandsfolk i Randers. I København kontaktede Juncker ham bl. a. med Duus Hansen og Stig Jensen, og herefter fik Muus hurtigt forbindelse med alle førende modstandsfolk. Netop her viste nu frugterne af det forbedrende arbejde i 1942 sig. Der førte nu forbindelsestråde fra den ene modstandskreds til den anden, og den, der havde fat i bare en løs ende, kunne ret let finde vej videre frem. Efter at have etableret sig og knyttet de nødvendige kontakter begyndte Muus nu sit arbejde som »S. O. E.«'s leder i Danmark. Det vil være rimeligt først at se på hans reorganisation af »S. O. E.«, og her melder sig først spørgsmålet om det personel, der stod til rådighed.

Efter nedkastningerne ved Furesøen og Hornum talte organisationen ialt 10 mand, og dette tal voksede ved nye nedkastninger i april og maj. Samtidig var der imidlertid også folk, der af den ene eller anden grund blev trukket ud af arbejdet, så tallet på faldskærmsfolk varierede en del. I foråret og sommeren 1943 var tallet dog trods afgang stadig stigende. I »Ingen tænder et Lys« opgiver Muus selv tallet pr. 1. juli til 18 mand, og dette svarer nogenlunde til, hvad der lader sig udlede af de bevarede af hans rapporter til London samt af oplysninger i de eksisterende beretninger. I et brev af 30. april nævner Muus modtagelsen af faldskærmsfolkene Kaj Lund og Preben Lok Linblad, i rapporten af 21. maj nævnes modtagelsen af ikke mindre end fem faldskærmsfolk, fordelt i to hold: Poul Hansen, Peter Carlsen, Jakob Jensen, Vilfred Petersen og Hans Johansen, og endelig refererer Muus i rapporten fra juli ankomsten af endnu tre mand, Arne Boelskov, Aage Møller Christensen og Jens Peter Petersen. De fleste af de her nævnte mænd omtales i »Ingen tænder et Lys«, og detaljer vedrørende deres ankomst til Danmark findes i de beretninger, nogle af dem har givet.

Ialt kom der således i perioden fra februar 1943 til juli 1943 incl. 18 mand til Danmark. Hertil kom de to, Hammer og Peter Nielsen, der allerede befandt sig i landet fra 1942. Da afgangene i dette tidsrum, som vi nedenfor skal se, var 4 mand, giver dette til resultat, at 16 mand ved udgangen af juli befandt sig i Danmark, et tal der jo ligger ret nær det af Muus efter erindringen anførte.

Det er ikke sandsynligt, at flere end de nævnte er kommet over. I et brev fra Hollingworth til Muus af 9.-5.-43 nævner denne, at R. A. F. havde gjort vanskeligheder med hensyn til maj-operationerne og ønskede dem afblæst på grund af de lyse nætter, der gjorde sig særligt gældende i de høje luftlag, hvor indflyvningen fandt sted. Afblæsningen af nedkastningerne skulle gælde fra 16. maj til august. Det var imidlertid, nævner Hollingworth, lykkedes at få »the air boys« til at gennemføre de planlagte oversendelser i maj og genoptage arbejdet midt i juli. Den umiddelbart forestående oversendelse af 5 mand i maj bebudes derpå. Dette svarer ganske til de opstillede beregninger, ifølge hvilke fem

mand kom over i maj, og der derpå var en pause, til oversendelserne genoptoges i juli.

Men selv om tilgangen således kun har bragt antallet af mandskab op til 13 mand, inden det fulde sommerlys midlertidigt standsede operationer af denne art, og derefter i juli yderligere op til 16 mand – afgangen medregnet – så synes det, som om allerede dette var mere, end Muus ønskede og havde regnet med. I sin rapport for april anmoder han om begrænsning af tilgangen: »Med hensyn til at sende fire instruktører i maj er jeg bange for, at det bliver for meget. Det er en kendsgerning, at hvert nyt medlem betyder en fare – på den ene eller anden måde – og indtil det øjeblik, hvor vores organisation er fuldt udbygget, så jeg hellere, at De begrænsede antallet af instruktører til et absolut minimum, hvorfor jeg tillod mig at sende et radiotelegram: Send kun Jens Jacob Jensen og Peter Carlsen i maj måned . . . Jeg håber inderligt at være i stand til at bede om to gange fire instruktører i juni, men jeg ville gerne bygge langsomt op og således være i stand til at tage alle mulige forsigtighedsregler«.

Og igen i maj understreger Muus, at man ikke savner mandskab, idet han dog indrømmer muligheden af, at man kan komme ud for tab, i hvilket tilfælde en mand, uddannet i radiosending, ville være velkommen som reserve. Også med hensyn til udvælgelsen af de folk, der skal til Danmark, gør Muus særlige ønsker gældende; således anmoder han et par gange om oversendelsen af faldskærmsmanden Hecht Johansen, der imidlertid først blev sendt over i 1944, men kun i meget begrænset omfang synes London at have fulgt hans ønsker. I »Ingen tænder et Lys« nævner han, at han anmodede om oversendelse af Lok Linblad og fik denne sendt over, men ellers ses det ikke, at hans ønsker er blevet fulgt, uden for så vidt, som folk, han ikke ønskede over, ikke blev sendt. I et brev fra maj skriver Hollingworth direkte til ham om dette spørgsmål: »Jeg er ked af, at vi ikke har været i stand til nøjagtigt at opfylde Deres ønsker med hensyn til oversendelsen af mandskab. Det er vores princip at gøre os de mest forbandede anstrengelser for at give marken, hvad den ønsker, men der er somme tider andre hensyn at tage, som gør det vanskeligt«.

Hermed er der redegjort for den tilgang af mandskab, Muus modtog. Tilbage bliver at redegøre for den afgang, der samtidig fandt sted. Først og fremmest meldte der sig her spørgsmålet om Hammers og Peter Nielsens forhold. Dette gav dog ikke anledning til vanskeligheder. Muus mødte de to veteraner i arbejdet efter at være kommet til København, og Hammer viste sig helt indforstået med at afgive ledelsen til Muus og vende tilbage til England, idet han dog indvilligede i at blive en kortere tid i Danmark for at være Muus behjælpelig i den første tid. Muus nævner i sit brev til Hollingworth af 30. april, at han er i stadig kontakt med Hammer og Peter Nielsen, og i »Ingen tænder et Lys« nævner han lange samtaler med Hammer. Med hensyn til Peter Nielsen bestemte Muus sig til at trække ham ud af arbejdet efter nogen tids forløb. Han skriver herom til London: »Er i forbindelse med Alistair [Peter Nielsen] – jeg ser ham faktisk hver dag. Som Top [Hammer] vil forklare Dem, trænger han stærkt til en ferie. Han er nu en af mine mellemænd her etc. etc. og faktisk næstkommanderende – hvilket kun er naturligt i betragtning af, at han har været her så længe. Alistair udfører også en hel del instruktion nu, recognoscerer landingspladser etc. etc. Habit [Lok Linblad] bliver nu uddannet til at overtage hans job, idet vi forudser hans afrejse til Dem. Lad mig venligst vide telegrafisk, om De samtykker i, at han får orlov«. En bekræftelse på denne anmodning findes ikke i de bevarede telegrammer, men må vel være indgået. I det mindste forlod de to mænd Danmark og vendte over Sverige tilbage til England. Hammer er rejst i april, og Peter Nielsen noget senere. Muus nævner i »Ingen tænder et Lys« juni.

Hammers udrejse fik et dramatisk forløb, som afspejler sig tydeligt i nogle af de bevarede breve. Da den ejendommelige udvikling omkring denne udrejse belyser tidens forhold, dens vanskeligheder og ængstelser, skal den her skildres. Muus nævner, at han langfredag tog afsked med Hammer, der i kano fra Snekkersten skulle søge at nå til Sverige, og allerede d. 30. april har han modtaget telegrafisk meddelelse om, at Hammer er kommet igennem til England. Han skriver denne dag til Hollingworth: »Jeg lykønsker Top [Hammer] i anledning af hans lykkelige ankomst til Deres

land – og det var i sandhed en rekordtur, hvad farten angår. Alle hans venner her sender ham bunker af hilsener«.

Hammer fik imidlertid ikke disse hilsener, idet han slet ikke var ankommet. D. 9. maj oplyser Hollingworth i brev til Muus: »Kort efter at vi fik Deres melding om, at Top var rejst, hørte vi fra »Sugar« [Turnbull], at han var ankommet der. Det var grunden til, at vi telegraferede til Dem, at han var ankommet. En eller anden telefonerede fra den by, hvor Sugar bor, og sagde, at han var Top og ville komme hen til huset om 10 minutter. Han kom aldrig. Vi retter i øjeblikket diskrete forespørgsler, men endnu har vi ikke kunnet spore ham. Han synes at være forsvundet fra jordens overflade. Det er muligt, at det var en »stikker«, som telefonerede, og det kan tænkes, at Top faktisk aldrig forlod Deres land. Vil De derfor undersøge, om det var muligt at foretage nogle diskrete forespørgsler. Det er alt sammen meget mystisk og gør os meget bekymrede«.

Det var unægtelig en gådefuld og bekymrende situation, og mindre mystisk blev sagen ikke for Hollingworth, da han fik dette svar, dateret d. 21. maj, fra Muus: »*Top* [Hammer]. Det er fortvivlende at høre, at han er forsvundet. Han rejste herfra, og jeg modtog et postkort fra ham, sendt fra Helsingborg, der fortalte, at alt gik, som det skulle over Sundet. Jeg har indledt undersøgelser, men er endnu ikke kommet ret langt. Jeg vil, om nødvendigt, lade Dem vide telegrafisk, når jeg finder ud af noget«.

Gåden finder sin løsning hos Ebbe Munck. Det hedder her i et notat fra juni-juli, altså et par måneder efter Hammers udrejse: »»*Top*« [Hammer], der forsvandt for os efter den første telefonopringning ved ankomst er påny kommet ud. Han blev taget på centralen ved ankomst til Sthlm. og er imponeret over, så meget det svenske politi vidste.« Episoden viser, hvorledes datidens og det hemmelige arbejdes særlige forhold kunne avle uberettiget mistænksomhed. I den tid, Hammer således ubegribeligt var forsvundet, gav hans forsvinden – ikke uforståeligt – både i Danmark og England næring til allehånde mistænksomme forestillinger.

Ængstelsen over Hammer-mysteriet blev ikke mindre derved, at man kort forinden havde været ude for et vold-

somt pres i anledning af to andre sager, der begge var egnede til at indskærpe den yderste forsigtighed, og som begge fik et tragisk forløb. De to sager drejede sig om faldskærmsmændene Adolf Larsens og H. H. Larsens forhold.

D. 26. marts 1943 fængsledes Adolf Larsen i Frederikshavn. Efter landsætningen ved Furesøen havde han opholdt sig i København i nogle dage, hvorefter han af Geisler blev sendt til Frederikshavn. Han fik illegal bopæl hos direktør C. Hansen, Frederikshavn motorfabrik. Efter ankomsten til Frederikshavn opførte han sig ganske utroligt, viste sig ofte beruset på byens restaurationer og søgte tvivlsomt kvindeligt selskab. Overfor et pigebarn, han traf, fremviste han pralende en revolver samt antydede på anden måde den hemmelige og betydningsfulde karakter af sit ophold i byen. Resultatet blev hans og direktør Hansens fængsling.

Værre var det, at han efter fængslingen talte frit fra leveren om sine forhold, hvad der satte en farlig udvikling i gang. Således medførte de oplysninger, han gav, arrestationen af kurererne stud. theol. Bang Olsen og stud. jur. Erik Nyemann, ligesom den videre eftersøgning i sagen igen bragte højskolen i Støvring i søgelyset, eftersom Bang Olsen var frameldt folkeregistret i København til denne skole. Værst for organisationen var det dog, at det lykkedes at anholde Bang Olsen på banegården i København, netop som denne som kurer ankom med et brev, der indeholdt en række oplysninger om table-organisationen [faldskærmsfolkene], således en mængde af dæknavnene. Brevet var stilet til skovrider Dalgas. Videre oprulning i sagen forhindredes.

Når affæren endte uden ulykker, bortset fra, at Larsen selv udleveredes til de tyske myndigheder og blev ført til Tyskland, hvor hans skæbne kom til at følge den, der blev de tre faldskærmsfolk fra Skodsborg-affæren til del, synes en hovedgrund at have været den, at de i sagen anholdte danske modstandsfolk i modsætning til Larsen evnede at holde igen i deres forklaringer og samstemme disse, og dette var igen et resultat af en virkningsfuld støtte fra danske politifolks side. I det mindste kan Duus Hansen, der jo var »S. O. E.«'s mest direkte kontaktperson til politiet,

allerede mens sagen står på, sende to udførlige rapporter om affærens udvikling til Hollingworth. De to rapporter stammer direkte fra politiet og bringer detaljerede oplysninger om, hvad der under sagens behandling efterhånden oplyses, og oplysningerne er fortrinligt nøjagtige og stemmer med, hvad der senere oplystes for den parlamentariske kommission. I en tredje rapport bringes en personlig kommentar til sagen, der tydeligt viser den nævnte infiltration indenfor politiet. Det hedder bl. a.: »Efter arrestationen af Table Tennis [Adolf Larsen] . . . er situationen for Table Manners [Geisler] i Jylland noget uklar . . . Bang Olsen blev pågrebet på banegården i København . . . Han havde på sig et brev, der var skrevet af Elefanten [Juncker] . . . nævner han i brevet næsten samtlige Table-folkenes kodenavne f. eks. Table-Top . . . Hele spørgsmålet i øjeblikket beror på, om de arresterede personer er i stand til at udvise tilstrækkelig standhaftighed under forhørene . . . efter at man har fået lejlighed til at påvirke navnlig de to kurerer i rigtig retning, er det sandsynligt, at forklaringerne vil kunne holde . . . Om Tennis's færden her i landet kan det kun siges, at den allerede fra første dag har været præget af letsindig uforsigtighed . . . Hans pengeforbrug var udover enhver rimelig grænse, og han var ofte beruset . . .«

Frederikshavn-sagen fik således ikke alvorlige følger, men kunne have fået det. Således havde Geisler samme dag, som Adolf Larsen blev arresteret, været i Frederikshavn, netop fordi man havde erfaret, at Larsens forhold gav anledning til alvorlig indblanding ovenfra, hvorfor Geisler fandt det nødvendigt ved selvsyn at sætte sig ind i forholdene. Og også efter Larsens arrestation så man med alvorlig bekymring på, hvad han eventuelt måtte kunne oplyse udover det, han allerede havde sagt, og man drøftede derfor at smugle en cyankaliumpille ind til ham i fængslet, et forsøg der dog blev opgivet, da man ikke uden grund frygtede, at Larsen i stedet for at tage pillen ville kunne opgive, af hvem han havde fået den.

Den anden sag var i ikke mindre grad egnet til at skabe en utryk fornemmelse indenfor organisationen. D. 2. maj 1943 fandtes liget af en mand ved Sjælsø. Han var blevet dræbt af et skud i nakken. Den politimæssige undersøgelse

viste, at det drejede sig om faldskærmsmanden H. H. Larsen, og det blev oplyst, at han havde været meget uforsigtig i sine udtalelser, og at han formentlig var blevet dræbt af sine egne. Formodningen var rigtig. Efter instruks fra London besluttedes likvideringen af ham, hvorefter hovedkvarteret i London som øverste kommandomyndighed anerkendte det skete.

De to skildrede affærer var naturligvis for alle, der kendte til forholdene, yderst uheldige for »S. O. E.«'s omdømme, og endnu engang rejste en alvorlig kritik sig, ikke mindst overfor udvælgelsen i London af mandskabet. I den nævnte kommentar til Frederikshavn-begivenheden nævner Duus Hansen, at det brev, Bang Olsen medførte, da han blev arresteret, indeholdt en kritik af Juncker af organisationens forhold, og også fra anden side, således fra efterretnings-officererne, må kritikken være kommet til orde.

Hollingworth refererede i sine breve til Muus og Duus Hansen til denne kritik og forsvarer organisationen, samtidig med at han blankt erkender det uheldige i det passerede. Det hedder i utilslørede vendinger: »De rapporter, vi har modtaget angående »Tennis« [Adolf Larsen] var overordentlig foruroligende. Jeg kan ikke forstå, hvorfor han bar sig så idiotisk ad. Vi anser hans indiskretion for at være forbryderisk forræderi . . . Vil De venligst sige til Elefanten [Juncker], hvis De er i forbindelse med ham, hvor meget vi beklager de vanskeligheder og den farlige stilling, i hvilken han har befundet sig . . . Vi giver os selv skylden for ikke at have udvalgt det rette materiale . . . Jeg kan glimrende forstå, at gode folk helst undgår at have noget at gøre med os, når de drenge, vi sender, bærer sig så tåbeligt ad«. Tre uger senere vender Hollingworth igen tilbage til kritikken: »Jeg er ked af, at der er folk i Deres land, som anser vores organisation for at være sammensat af uansvarlige rebeller. Hvis man dømmes ud fra de fejltagelser, som er blevet gjort i den forløbne tid, kan man næppe laste dem. Jeg ville imidlertid være glad, om De ville indprente det overfor alle implicerede, at dette er en alvorlig organisation, som nu strækker sig over hele verden. Vi gør ikke arbejdet af eventyrlyst, men fordi vi skal og må slå hunnerne . . . En del af vore besværligheder har været, at vi

har haft . . . stor mangel på mandskab at trække på, og vi har måttet betale for at sende de forkerte mennesker ud i marken. Jeg ville gerne have, at kritikerne fik at vide, at London til fulde forstår dette . . .«. Endelig lyder det med direkte adresse til efterretningsofficererne i et brev af samme dato til Duus Hansen: »Vi har haft det store uheld at sende nogle drenge ud i marken, som har handlet, som om hele historien var et stort eventyr og ikke et alvorligt job. Ved deres handlemåde har de bragt organisationen i stor miskredit. Ved Gud, jeg forstår så udmærket, at X [efterretningsofficererne] ikke ønsker at have noget at gøre med dem. Det ville jeg heller ikke, hvis jeg var i X's sted«. Herpå fremdrager Hollingworth de samme forklarende momenter som i brevet til Muus.

Indenfor den periode, vi her beskæftiger os med, skulle »S. O. E.« komme ud for endnu et tab. Den 25. august 1943 dræbtes Arne Boelsskov i sin illegale lejlighed på Thielesvej. Han var i færd med at fremstille pakker indeholdende sprængstof og således monterede, at eksplosion indtrådte, når pakken åbnedes. Sammen med ham dræbtes hans medhjælper, Falck-redderen Teddy Petersen, og da det mislykkedes for Muus at opnå frit lejde til at fjerne sprængstoffet, dræbtes senere på dagen yderligere 2 mand, en politimand og en redder fra Zoneredningskorpset. Ved en undersøgelse af lejligheden d. 2. september udløstes endnu en eksplosion, og 2 mand blev sårede.

I spørgsmålet om udvælgelse af mandskab og i fastlæggelse af det tempo, hvori det oversendtes, synes det, som om London stort set har forbeholdt sig bestemmelsen. Omvendt var det Muus, der tiltog sig initiativet med hensyn til reorganiseringen af organisationen i marken. Her fulgte han ganske andre linier end dem, vi har set skitseret i Hollingworths brev til Hammer. En gennemgang af denne reorganisation vil vise, at han i dette spørgsmål handlede ganske selvstændigt.

Først og fremmest bestemte han sig for at oprette sit hovedkvarter i København og ikke, som forudsat i Hollingworths direktiver, i Jylland. Her placerede han Geisler med bopæl i Århus som en slags souschef og lod denne overtage tilsynet med de faldskærmsfolk, der blev anbragt her. Dette

kom til at betyde, at det nære samarbejde mellem Muus og Juncker, som Hollingworth havde forudsat, og som skulle have formet sig således, at Muus skulle operere bag kulisserne gennem Junckers kontakter, ikke blev etableret. Det blev Geisler, der fik den direkte føling med Juncker og med det udstrakte arbejde, der nu under Junckers ledelse kom i gang i Jylland. Den hurtige forbindelse mellem de to grene af organisationen blev ikke som foreslået i Hollingworths brev løst ved, at der oprettedes en indirekte radioforbindelse mellem dem over London. Ganske vist blev Kaj Lund, der i England var uddannet som radiotelegrafist, sendt til Jylland, men det lykkedes ikke denne at oprette nogen kontakt med England, således at en forbindelse ad denne vej kunne åbnes. En overgang i det mindste synes grunden hertil at have været den, at hans radioapparat ikke virkede, og da et nyt apparat i juli måned blev sendt til Danmark, havnede det midt i Madum sø, hvor modtagelsen fandt sted. Herefter opgaves definitivt tanken om at lade Kaj Lund sende.

En etablering af Kaj Lund af hensyn til den gensidige København–Jylland-forbindelse var imidlertid heller ikke nødvendig. Det viste sig muligt at etablere en langt effektivere og hurtigere vej, nemlig den private telefonlinie, der førte fra Aarhus Privatbank til denne banks Københavnsafdeling. I Københavnsafdelingen fungerede bankbogholder Carl Larsen, der allerede fra 1942 gennem Borch Johansen var kommet i berøring med faldskærmsfolkenes arbejde, og som allerede dengang havde stillet sin lejlighed til rådighed for illegal radiosending, som organisationens kontaktmand, og i Århus blev bankassistent Erik Bach Frederiksen Geislers kontaktmand. I Bach Frederiksens beretning findes en beskrivelse af, hvorledes denne forbindelse blev etableret, og hvorledes den fungerede. Bach Frederiksen meddeler, at han ved krigens begyndelse var ansat i Københavnsafdelingen og fra denne tid kendte Carl Larsen ret nøje, ligesom denne gennem almindelige politiske samtaler var orienteret om Bach Frederiksens anti-tyske holdning. Han nævner, at muligheden af engang at anvende den private telefonforbindelse i illegalt øjemed kan have været drøftet mellem de to mænd, før Bach Frederiksen forlod København for at arbejde i hovedafdelingen i Århus. Videre skriver han:

»Samtalerne foregik på den måde, at Geisler på forskellige tider af dagen henvendte sig ved skranken i banken, når han havde et eller andet, han ønskede at meddele København, eller nogle oplysninger, han ønskede. Jeg kunne som regel en halv eller hel time derefter aflevere svaret, som var fremskaffet af bogholder Carl Larsen i København. Det drejede sig, så vidt jeg erindrer, i begyndelsen om finansielle spørgsmål og om spørgsmål i forbindelse med Andy Larsensagen . . . Dog varede det vist ikke længe, inden meddelelserne blev . . . fyldigere . . . Jeg husker, at vi bl. a. over denne linie drøftede detaljerne vedrørende modtagelser, der meget hurtigt under Geislers ledelse kom i gang ved Hvidsten. Efterhånden blev ikke alene disse modtagelser, men samtlige modtagelser i Jylland, modtagepladsers beliggenhed, lyssignaler, kodeord o. s. v. aftalt igennem denne linie . . . Aarhus Privatbanks linie var, så vidt jeg ved, meget vigtig for Geisler, fordi den i modsætning til kurerforbindelsen fungerede meget hurtigt . . . Dette forhold gjorde sig gældende også efter, at telegrafisten Kaj Lund senere kom til Jylland, idet dennes resultater ikke stod mål med vore forventninger.« Bach Frederiksen anfører endeligt, at forbindelsen var i funktion til december 1943.

Det er klart, at en så hurtig og sikkert virkende forbindelse var at foretrække for den indirekte over London. Måske kan man aflæse lidt af den overordentlige værdi, man tillagde denne forbindelse, ved at se, at Muus i sine i øvrigt ret åbenhjertige rapporter til London refererer til den uden at nævne, hvorledes den virkede: »Jeg . . . sendte de strengeste instruktioner om det modsatte både telefonisk (Top [Hammer] vil forklare, hvordan det foregaar) og med kurer«. Som bekendt varede det en rum tid, inden Hammer nåede London, hvorfor Hollingworth ikke foreløbig blev orienteret om denne forbindelse. Indtil da presede Hollingworth på for at få radioforbindelsen over London i stand. I maj skriver han til Muus: »Lamp [Kaj Lund]. Vi venter stadig at høre ham, men uden tvivl er der grunde til, at han ikke har vist sig endnu. Det er temmelig vigtigt, at vi får forbindelse mellem Sjælland og Jylland via London for det tilfælde, at landforbindelsen skulle bryde sammen«.

Når Muus valgte at placere sit hovedkvarter i København og lade Geisler overtage den snævrere kontakt med Juncker og med det egentlige arbejde i marken, lå der heri en væsentlig forskel i Muus's og Londons opfattelse af faldskærmschefens arbejde. Ifølge den engelske opfattelse, som den bl. a. fremgår af Hollingworths tidligere citerede brev til Hammer, skulle Muus kun i mindst muligt omfang træde i direkte kontakt med danske modstandsfolk og skulle fortrinsvis operere gennem Junckers forbindelser. En afgørende grund herfor synes fra engelsk side at have været ængstelsen for, at Muus ved at kontakte for mange løb en urimelig stor risiko. Gentagne gange indskræpes dette synspunkt i Hollingworths breve: »Jeg håber, at alle Deres gutter vil opføre sig ordentligt, og pas for Guds skyld på deres sikkerhedsforanstaltninger. De kan ikke være for forsigtige. Hold Mat [Gunnar Christiansen] væk fra senderen, når der ikke er noget påtrængende nødvendigt at sende, »eller: »Vær imidlertid på vagt overfor »agents provocateurs« . . . Hvis det er en Gestapoagent, ved han *afgjort* en fandens masse«, eller: »Tag ikke nogen risiko, hvor det kan undgås, og overlad de farligste job til særlig udvalgte lokale folk«. I juli kommer en direkte formaning: »Jeg kommer nu til at give Dem lidt af grovfilen. Det giver sig selv, at i Deres stilling er De nødt til at søge visse kontakter. Vi synes imidlertid, at De overdriver, og hvis De ikke passer på, bliver De taget. Det er uomgængelig nødvendigt for Dem at blive i baggrunden og arbejde gennem andre, også selvom arbejdet derigennem bliver ringere gjort . . . Hvad skal man mene om en »hemmelig« organisation, hvis leder kendes af alle og enhver? Det var meningen, at dette skulle være en hjælpende kritik. Vi beder Dem modtage den i denne ånd«.

Det er ganske afgjort, at Muus ikke delte den engelske opfattelse af faldskærmschefens arbejde, ligesom han ikke delte den engelske ængstelse. Hele hans arbejde viser det. I København havde han rig lejlighed til at skaffe sig personlige kontakter til mangfoldige sider, og han udnyttede, som vi skal få at se, i vid udstrækning disse muligheder. Han var diplomat nok til at modtage den venskabeligt formede overhaling med en indrømmende bemærkning, som når han svarer: »Grovfilen var vel fortjent. Jeg synes, det er stor-

artet, at De siger det så tydeligt og oprigtigt . . . Det er klart, at kritik kun er af det gode, og jeg ville sætte pris på om De fra tid til anden ville pege på mine fejltagelser.« Men der er mere af hans virkelige standpunkt at finde, når han i samme brev lidt senere skriver: »På den anden side er det overordentlig vanskeligt at opnå resultater uden at søge kontakter«.

Der kan næppe være tvivl om, at når Muus valgte København som sæde for sit hovedkvarter, lå der heri mere end blot valget af et opholdssted. Der lå en politik i dette valg. Måske også en personlig ærgerrighed om at udbygge stillingen som Englands repræsentant i Danmark til mere end det, der lå i at skaffe våben og sprængstoffer frem til modstandsgrupperne. Ved at placere sig her og udbygge kontakter til alle sider gjorde Muus sig til centrum for begivenhederne og fastholdt de væsentligste af de tråde, der fra det kæmpende Danmark løb ud i den frie verden. Det må erindres, at Muus dumpede ned i et modstandspolitisk tomrum. De hastigt voksende modstandsgrupper fylkedes endnu ikke om nogen samlende centralledelse. Under disse omstændigheder gav Muus med selvfølgerlig sikkerhed stillingen som »S. O. E.«'s leder i Danmark et indhold, som ikke var forudsat eller forudset fra London, og som den tilsvarende stilling næppe fik i noget andet land. I London så man med undren og begejstring, hvorledes han i stigende grad infiltrerede i den hjemmegroede danske modstand og med voksende held søgte at gøre sig til den allierede autoritet vis à vis det kæmpende Danmark og søgte at gribe ind på de mest forskelligartede områder, modstandspolitiske, indrepolitiske og militære.

Fra England applauderede man livligt denne udvikling. Man gjorde det, uanset at den måtte bidrage til at flytte tyngdepunktet indenfor »S. O. E.« fra London til København. D. 17. maj – kun to måneder efter at Muus er kommet til Danmark – skriver Hollingworth til ham, at han er indstillet til forfremmelse, og at han inden udgangen af måneden kan vente udnævnelse til kaptajn, og der tilføjes: »De er ved at få et godt navn, og vi er stolte af Dem. En højtstående officer ved hovedkvarteret fortalte mig i går, at en af de mest forbavsende udviklinger i vores europæiske

organisation var den succes, som er blevet opnået i Danmark, siden I drengene drog af sted. Lad os holde den linie«.

Muus selv følte, at han stod stærkt. Der er en opstemt, selvtillidsfuld tone i hans rapporter: »Med alle gode ønsker til alle gode venner – sig til dem, at vi har det dejligt, og at humøret står meget højt«. Han viger heller ikke tilbage for at rette en skarp kritik mod afgørelser i England. Således protesterer han voldsomt imod, at kaptajn Iversen som chef for rekrutteringskontoret erstattes af kaptajn Knauer. For fulde sejl udnytter han medvindens muligheder. Da Hollingworth foreslår ham midlertidigt at slå bremserne lidt i, afviser han forslaget. Hollingworth skriver: »Vi har presset Dem temmelig hårdt, lige siden De kom, og De har arbejdet storartet . . . Vi synes derfor, at . . . der nu er en god lejlighed for Dem alle til at sætte farten ned. Vil De derfor *alle* betragte den anden uge af juni som en periode, *hvor der ikke skal ske noget* . . . Det vil give Dem alle en lejlighed til at slappe af«. Muus end ikke diskuterede tanken: »Det er morderlig pænt af Dem at tænke på at give os ferie, men jeg er bange for, at Hitler ikke er enig. Fra et sikkerheds- og et praktisk synspunkt vil det simpelthen være umuligt at »nedlægge arbejdet« en hel uge, og jeg har derfor tilladt mig ikke at videresende Deres venlige tilladelse«. Selvfølgelig kunne Muus og hele »S. O. E.« have rastet en uge. Intet forhindrede det. Men Muus ville ikke. Han var i gang med at udbygge den centrale stilling, han var i færd med at skabe sig i den danske modstandsverden, og han agtede at presse alle chancer ud af en gunstig situation.

Kom der nogen modstand mod denne udvidelse af grænserne for faldskærmschefens myndighed, kom den fra Danmark. I løbet af 1943 udviklede i det mindste Juncker sit kritiske syn på ham og gav også dette udtryk både overfor ham selv og overfor London. I sin beretning fremhæver han, hvorledes han under rejser til København fremførte sin kritik og derved kom i et ret skarpt forhold til Muus. Dette svarer ganske til, at Muus i breve til Hollingworth flere gange giver sin uvilje overfor Juncker udtryk. Men al kritik prellede af overfor den udvikling, der nu var i gang i Danmark. London gav udviklingen i Danmark sit bifald og krediterede Muus for størstedelen af den. I efter-

året 1943 kunne Turnbull meddele Juncker, at London ikke alene ikke kunne acceptere kritikken, men yderligere agtede at forøge Muus's kompetance.

Som Muus således så stillingen og sine opgaver, var det i København ved vigtige centrale konferencer med førende politiske, militære og modstandspersonligheder, at hans arbejde først og fremmest lå. I overensstemmelse med dette synspunkt synes han at have været ret tilbageholdende med hensyn til at møde de øvrige faldskærmsfolk, der ude i marken deltog i de enkelte aktioner; de blev brikker i et større spil. Det vil erindres, at han i Ålborg skilte sig ud fra det hold, han var kommet over med. I »Ingen tænder et Lys« nævner han, at af de tre kammerater, han kom ned sammen med, har han siden ikke set den ene, og den anden kun en enkelt gang. I et brev til Hollingworth redegør han for, at dette ligefrem er et princip: »Jeg ser ikke alle disse drenge personligt, da jeg anser det for uklogt, – Habit [Linblad], som er min hovedmellemand, holder forbindelserne. Jeg kan ikke se, hvorfor jeg skulle møde drengene, – det tjener intet formål, og De kan være forsikret om, at de får de mest præcise instruktioner fra mig enten mundtligt eller skriftligt. Det er muligt, at drengene ikke synes om den tanke, at de ikke skal træffe mig – måske kan de ikke forstå det – men det er en sag, vi kan drøfte, når engang krigen er forbi«.

Hermed var hoveddrammen for reorganiseringen fastlagt. De forskellige faldskærmsfolk fordeltes nu rundt om i landet for hver på sit sted og med stærkt vekslende held at opnå kontakt med de lokale grupper, uddanne disse i sabotage og arbejde med at fremskaffe de fornødne våben og sprængstoffer. Forbindelsen mellem de enkelte medlemmer af organisationen opretholdtes gennem kurerer. I det store og hele blev fordelingen som følger: I Århus-Randers-egnen virkede Ole Geisler med Verner Johansen som en slags assistent. I Ålborg virkede Paul Jensen, mens Vilfred Petersen anbragtes i Viborg, Aage Møller Christensen i Fredericia med Sydjylland som sit arbejdsområde og Ejnar Balling i Esbjerg. Kaj Lunds tilknytning til den jyske organisation er allerede omtalt. På Fyn anbragtes Peter Carlsen og senere en overgang Hans Johansen, mens resten beskæf-

tigedes i København. Først Muus selv med Lok Linblad som sin assistent, derpå Gunnar Christiansen som organisationens telegrafist og først Poul Hansen, senere Jens Peter Petersen som de direkte kontaktfolk til de forskellige sabotagegrupper. Endelig anbragtes også Arne Boelsskov her, mens Jakob Jensen en overgang blev sendt til Lolland, senere til Jylland.

Der blev dog til stadighed flyttet rundt på mandskabet, således at dette skema kun dækker den oprindelige placering. En nøjere redegørelse for forskydningerne i fordelingen er uden væsentlig interesse. Resultaterne de forskellige steder var højst uensartede, som omstændighederne var forskellige.

Kapitel 16

Forbindelsen med den frie verden udbygges

En gennemgang af den udvikling henimod den aktive modstand og det endelige brud med tyskerne, som nu for alvor var ved at tage fart, og som her skal iagttages fra »S. O. E.«s observationsposter, kan passende indledes med en redegørelse for forbindelsen med England og dermed med den frie verden. Dels de direkte telegrafiske forbindelser, dels kurerforbindelsen over Sverige. Her kunne Muus med det samme, han kom til Danmark, indkassere gevinsten fra det forudgående pionerarbejde på dette område.

Hvor ufuldkomment det historiske materiale end kan være i adskillige henseender, så er det her særdeles righoldigt og belyser klart, at der netop fra det tidlige forår 1943, fra Gunnar Christiansens etablering i løbet af februar og fra omtrent samtidige aftaler mellem Duus Hansen og London, består en relativ sikker og hurtig direkte kontakt mellem England og Danmark, og at denne kontakt fra nu af hurtigt blev udvidet og sikret. Vi har til belysning heraf

bevaret en nogenlunde kontinuerlig korrespondance mellem Duus Hansen på den ene side og Hollingworth og Turnbull på den anden, og vi har fra begyndelsen af 1943 en del af de telegrammer, der – i stigende tal – blev ekspederet af Duus Hansen. Den væsentligste del af denne korrespondance er naturligvis af ren teknisk natur og indeholder drøftelser af sendetider, sendeplaner, koder, sikkerhedstjenesten o. l. Men en stor del af korrespondancen indeholder, direkte eller indirekte, værdifulde oplysninger af mere almen karakter. De tekniske dele af korrespondancen er naturligvis overvejende uden historisk interesse, men viser med al ønskelig tydelighed, at fra nu af er en fast, regelmæssig og hurtig forbindelse den selvfølgeligste rutinemæssige forudsætning for arbejdet. På dette punkt slap Muus for de bekymringer, hans forgængere havde måttet kæmpe med.

Allerede i sin første rapport af 30. april understreger han sin glæde over dette forhold: »Mat [Gunnar Christiansen] klarer sig storartet – opfører sig nøjagtigt efter skriftens ord – der skal kun lyde ros her . . . Napkin [Duus Hansen] klarer sig aldeles udmærket. Han er sandelig et afgørende led i organisationen og hjælper os uhyre ikke mindst gennem sine forbindelser med Rickard [Roland Olsen] og dennes venner«. [Roland Olsen og andre hjælpere i politikorpset].

Men endnu stærkere fremgår den ændrede situation i telegraftjenesten gennem bemærkninger i Hollingworths og Turnbolls breve til folkene i marken. I maj skriver Hollingworth til Muus: »Vær venlig at give Mat [Gunnar Christiansen] følgende meddelelse: Tak for Deres gode arbejde. Deres sendinger er strålende«, og herpå følger en lang række bemærkninger om ændringer i sendeteknikken. I et følgende brev gentager Hollingworth sin anerkendelse af Gunnar Christiansens arbejde: »Mat [Gunnar Christiansen] har klaret sig aldeles udmærket – næsten for godt. Jeg håber inderligt, at Lamp [Kaj Lund] snart vil komme og lette trafikken. Når Lamp kommer heldigt i gang, foreslår jeg, at de så vidt muligt skiftes *hveranden uge*. I mellemtiden foreslår jeg, da det jo er muligt, at Lamp's sendeteknik ikke er så god som Mat's, at De lader Lamp begynde med at sende prøvesendinger . . . De skal ikke give ham opera-

tionelle meldinger, der haster, før vi har sikkerhed for, at forbindelsen er O. K.«

Men også Duus Hansens arbejde mødte den største anerkendelse i London. I april takkes der hjerteligt for modtagne meddelelser og for tekniske ændringsforslag, som Duus Hansen har fremsat, og i juli udtrykker Hollingworth direkte sin anerkendelse med ordene: »Deres sendeteknik og kodeteknik er storartet i alle måder, men der synes at være nogen misforståelse m. h. t. kaldesignaler.« . . . »Hvor det drejer sig om telegrafister, der er blevet uddannet ved vore skoler, er dette spørgsmål blevet gennemgået i instruktionen, men i Deres tilfælde burde vi have gjort det klart. Undskyld!« . . . »Chop [Hollingworth] beder os om at give Dem følgende meddelelse, som De har fået mundtligt her: London anerkender på det varmeste Deres værdifulde hjælp. Deres sendeteknik og kodeteknik er storartet.«

Stærkest fremtræder imidlertid den sikre og dygtige gænge, hvori telegraftjenesten nu var kommet, af følgende karakteristik fra november 1943 i et brev fra Hollingworth til Duus Hansen: »Da jeg vidste, at der ville blive en lejlighed til at sende Dem en kort meddelelse, bad jeg vores telegraphovedkvarter at lade mig få al den kritik af Deres sendeteknik, som De kunne grave frem. Det svar, jeg fik, lyder som følger: »Med h. t. Napkin [Duus Hansen], Joseph [Fischer Holst] og Mat [Gunnar Christiansen]. Vi har ingen kritik. Alle tre telegrafister er absolut førsteklasses og er de tre bedste telegrafister af en gruppe på 40, og er blandt de bedste 10 af adskillige grupper af telegrafister, der tæller flere hundrede.« Jeg kan intet anerkendende tilføje, som slår det.« Den i brevet nævnte Joseph er den danske ingeniør Fischer Holst, der fra september 1943 efter opfordring fra Duus Hansen havde påtaget sig at fungere som radiosender, og som fra dette tidspunkt kom til at fungere uden ophør til afslutningen af besættelsen. Om Fischer Holst hedder det i det ovenfor citerede brev specielt: »Det er nødvendigt for os at få så mange gode telegrafister som kan fremskaffes, og vi håber, at De vil være i stand til at fortsætte med Deres gode arbejde hermed i fremtiden. De er åbenbart en udmærket instruktør. Joseph [Fischer Holst] klarer sig storartet, og det hænder meget sjældent, at vi får

så udmærket forbindelse med telegrafister, som ikke er blevet uddannet på vor specielle måde her i landet. Kunne De skaffe os nogle flere som Joseph; de vil være deres vægt værd i guld.«

Selvom man tager hensyn til den mulighed, at man fra London selvfølgelig ønsker at opmuntre folkene i det farlige arbejde mest muligt, taler de ovenfor anførte citater deres indiskutable sprog om den vurdering, man i London anlagde på det arbejde, der her blev udført.

Det fremgår af den sidste bemærkning vedrørende Fischer Holst, at Duus Hansens stilling i forholdet til »S. O. E.« i løbet af sommeren og efteråret 1943 helt har skiftet karakter. Han opfattes nu ikke længere blot eller særligt som telegrafist, men først og fremmest som instruktør. Bag denne ændring ligger formentlig den største anerkendelse af radioarbejdet.

Normalt ønskede England af sikkerhedsgrunde ikke et alt for intimt samarbejde med folk, som man ikke selv havde uddannet, og som man derfor ikke havde førstehåndskendskab til, men i tilfældet Duus Hansen lod man sig af udviklingen overbevise om ønskeligheden af at knytte ham tættest muligt til arbejdet og skød ham ind som en slags øverste chef i radioarbejdet mellem hovedkvarteret i London og folkene i marken, således at han bl. a. skulle sørge for apparater, finde egnede telegrafister i Danmark og instruere disse. Duus Hansen skriver herom i sin beretning: »Hermed var England gået definitivt bort fra princippet om, at telegrafister skulle være uddannet og trænet i England og benytte engelske apparater. Systemet fungerede til engelsk tilfredshed, og man anmodede mig om yderligere at udbygge det samt at holde flere telegrafister i reserve«.

Denne ændring i Duus Hansens stilling kom naturligvis ikke med ét slag, men udviklede sig som en naturlig konsekvens af et samarbejde, der gradvis blev tættere og tættere og mere og mere fortroligt. Korrespondancen afspejler udviklingen. Det er efter Muus's ankomst hurtigt blevet London klart, at Duus Hansen stod i så nært samarbejde med denne, at man i betragtning heraf uden væsentlig reservation kunne drage ham ind i det planlæggende arbejde. »Jeg går ud fra, at De ser næsten alt, som går igennem til Jam

[Muus], og at han holder Dem vel underrettet uden at trække Dem for langt ind i nettet. Det er vigtigt, eftersom De spiller en særdeles betydningsfuld rolle i arbejdet på at koordinere vores drenges anstrengelser i samarbejde med Bannock [efterretningsofficererne]«, hedder det i et brev fra Hollingworth, og i et senere brev anslås den samme tone: »Dette er blot en meget kort meddelelse for at takke Dem for det storartede arbejde, De har gjort for os. Det skyldes udelukkende Dem, at vore forbindelser har været ubrudte i nogle meget vanskelige perioder. Jam [Muus] vil uden tvivl give Dem en detaljeret rapport om de planer, som er blevet drøftede her i London.«

Medvirkende til udvidelsen af Duus Hansens indflydelse var også den omstændighed, at man nu kom i personlig kontakt med ham. Mens han for London, hidtil havde været en anonym »operator«, »Mr. Ds.«, »Mr. Henry«, »Mr. Napkin«, hvis telegrafskrift man kendte, og hvis hjælp man efterhånden havde forstået, at man kunne regne sikkert med, så fik han nu pludselig kød og blod for de engelske ledere, da han i juni 1943 fik lejlighed til at aflægge et besøg i Stockholm. »Henry har været på besøg her og konfereret om mange ting. Han er en udmærket mand og gør stor nytte på sit specialområde«, skriver denne måned Ebbe Munck, og i sit ovenfor citerede brev af 16. juli skriver Hollingworth til Duus Hansen: »Det glædede os meget at få en udførlig beretning fra Sugar [Turnbull] om resultatet af Deres besøg, og vi betragter Dem nu som en meget god ven.« Fra juni måned accepterer London etableringen af en daglig kontakt med Duus Hansen. En meget betydelig styrkelse af den engelske tillid til ham kan endelig noteres efter d. 29. august 1943, hvor efterretningsofficererne, som der senere skal redegøres for, besluttede at tage til Sverige. Duus Hansen fastholdt her, at han ville blive og fortsætte sit arbejde med »S. O. E.«. Han skriver til Hollingworth herom: »Da Bannock [efterretningsofficererne] rejste, talte vi om, at jeg snarest skulle følge efter, men jeg synes ikke, at jeg kan forlade landet, så længe der ikke er bragt orden i det hele og alle forbindelser igen er oprettet. Desuden skammer jeg mig ved at rejse på et tidspunkt, hvor der er hårdt brug for W/T forbindelsen«. Takken for

denne holdning er overordentlig varm og velfortjent: »Tak, fordi De blev, hvor De var, da De havde chancen for at rejse. Vi trængte stærkt til Deres hjælp netop på det tidspunkt, og vi kommer til at trænge til Dem endnu mere i fremtiden. Tak for alt.«

Således ændredes Duus Hansens stilling gradvist. I foråret er han telegrafist. Fra juli er han »en nær ven«, fra september den anerkendte leder af hele telegraftjenesten på England. Denne udvidedes nu hurtigt, som den allerede var blevet udvidet i løbet af foråret og sommeren. I september kan han melde London, at to nye telegrafister er rede til at gå i arbejde: »Det er begge trænedede folk med 20 års praktisk erfaring. De er villige til at tage fat så snart som muligt. Jeg er i øjeblikket i færd med at bygge apparater færdige til dem«. To måneder senere, i november 1943, kan han i en længere rapport om udviklingen af telegraftjenesten meddele, at den ene af disse to telegrafister, den ovenfor omtalte ingeniør Fischer Holst, nu er i gang, og at yderligere tre telegrafister er klar til at sende, deraf én, Duus Hansens broder, dyrlæge Duus Hansen, på Fyn, således at der fra dette tidspunkt er ialt seks telegrafister til rådighed. Den lange rapport, der væsentligst behandler tekniske problemer, ender med ordene: »Deres anmodning om at »stay off the air« vil selvfølgelig blive efterkommet. Der er ikke nogen ængstelse tilstede hverken hos Joseph, [Fischer Holst] eller mig, og forbindelsen med London vil blive opretholdt i det omfang og den udstrækning, som London selv ønsker«.

Telegraftjenesten var således i rivende udvikling, og 1944 skulle opvise endnu større resultater, ikke mindst med hensyn til tekniske forbedringer. Muus behøvede ikke at gøre sig alvorlige bekymringer med hensyn til forbindelsen med England. Den lå i så sikre hænder, at de fuldt anerkendende ord fra England og fra Muus synes sparsomme i forhold til fortjenesten. Den dygtigt gennemførte etablering af en virkelig sikker radiotjeneste må dog ikke efterlade det indtryk, at denne vigtige del af modstandsarbejdet løstes legende let uden spekulationer, farer og ængstelser. Tværtimod, netop dette arbejde var overordentligt farefuldt og krævende. Der var det uafsladelige arbejde med tilpasningen

til nye koder, sendeplaner, sendetider, de uundgåelige misforståelser i det daglige arbejde mellem udestationer og hjemmestation og den evige kamp mod det stadig udvidede tyske sikkerhedssystem, der uden ophør krævede agtpågivenhed, fantasi og mod hos telegrafisterne, og som i tidens løb nødvendigvis kom til at kræve ofre. Men disse vanskeligheder blev overvundet, og i 1943 slap man for arrestationer, selvom det af Duus Hansens brev fra november 1943 fremgår, at de tyske pejleforanstaltninger fra efteråret 1943 er ved at blive overordentligt effektive. Her skal imidlertid kun berøres de vanskeligheder, der opstod under arbejdet på at få telegrafisten Kaj Lund etableret, fordi disse vanskeligheder netop belyser værdien af, at man i Danmark fandt mænd, der både kunne og ville påtage sig radioarbejdet, således at man undgik de besværligheder, der fulgte af, at man var afhængig af England med hensyn til teknisk udrustning og uddannelse af personel.

Som nævnt var Kaj Lund kommet til Danmark midt i april. I de første dage efter sin ankomst gennemgik han sammen med Duus Hansen nogle nye planer for radiosendingen, som han havde medbragt, hvorpå han blev sendt til Jylland for at fungere som Ole Geislers særlige telegrafist. Det lykkedes imidlertid ikke at opnå radioforbindelse, muligvis fordi apparatet imidlertid var kommet i uorden, og et nyt apparat skulle derpå sendes fra England. Også dette apparat fik en krank skæbne, idet det havnede midt i Madum sø. I Muus's beretning herom hedder det: »Angående »Margarine«-»Tripe«-modtagelsen [modtagelsen af Aage Møller Christensen og Jens Peter Petersen] har jeg følgende at sige: . . . Det ser ud til, at Tripe sprang 5 sekunder før kommandoen faktisk blev givet, og Margarine fulgte umiddelbart efter. Tripe landede i god behold, men Margarine faldt i Madum sø, ca. 60 fod fra kysten . . . radioapparaterne blev udkastet, men hele pakken faldt ned lige midt i søen og forsvandt – rimeligvis for tid og evighed . . . Det er frygtelig ærgerligt med de radioapparater. Så er Lamp [Kaj Lund] igen uden muligheder for forbindelse . . . Jeg har nu bedt Napkin [Duus Hansen] om at lave ham et apparat.« Her er en del af forklaringen på de talrige forespørgsler fra engelsk side om, hvornår den nye

telegrafist kommer i gang, og her er samtidig den endelige løsning på hele spørgsmålet om fremskaffelse af apparater: At lade dem fremstille i Danmark.

Telegraftjenesten var imidlertid kun den ene af de forbindelsesveje, der førte ud af landet. Den anden vej var den langsommere, men ikke mindre værdifulde kurervej, der førte til det neutrale Sverige og derfra ad forskellige kanaler videre ud i den frie verden. Ad denne vej gik den udførligere korrespondance, breve, rapporter, ikke presserende efterretningsstof m. m. Og ad denne vej gik flygtningene fra modstandsbevægelsen og andre flygtninge, således i tidens løb et ikke ubetydeligt antal nedskudte engelske flyvere. Det er velkendt, at denne trafik efterhånden blev organiseret af store flygtningeorganisationer og i besættelsens sidste år – specielt fra den storstilede organisation af danske jøders flugt i oktober 1943 – antog et helt forbavsende omfang.

Det må imidlertid understreges, at denne udvikling endnu i foråret og sommeren 1943 helt hørte fremtiden til. Faste flygtningeruter var endnu ikke skabt, og i tiden frem til efteråret 1943 stod man, i det mindste med hensyn til flygtningetransporter, helt på eksperimenternes standpunkt, hvor hver flugt var en vanskelig og farlig operation. Vi har i denne skildring kunnet følge, hvorledes officerernes efterretningstjeneste helt tilbage til 1940 havde formået at opretholde en nogenlunde sikker og aldrig helt afbrudt forbindelse for brevforsendelser, og hvorledes denne forsendelse med udnyttelsen af alle muligheder for pålidelige kurerveje, der måtte byde sig, i tidens løb var blevet hyppigere og hyppigere, men vi har også glimtvis haft lejlighed til at følge de overordentlige vanskeligheder, der fra besættelsens begyndelse fulgte dem, der ønskede at flygte til Sverige. Vi har set, hvorledes den farlige tur over Øresunds is havde været vejen for nogle, vi har fulgt vanskelighederne med at etablere en sikker og tilstrækkelig camoufleret udrejse for Christmas Møller, hørt om tragedien ved Skodsborg og de lange timer for dem, der i kano søgte til Sverige, som f. eks. Hammer, Borch Johansen og Kiilerich. Netop som baggrund for den fremragende måde, hvorpå de store flygtningeorganisationer senere løste hele dette spørgsmål,

har det værdi at understrege, hvor vanskelige forholdene var endnu så langt fremme som i 1943.

Brevforsendelserne voldte mindst vanskeligheder, og for Muus's vedkommende fik han lejlighed til at anvende de kanaler, der stod til efterretningsofficerernes rådighed. Dette fremgår af følgende bemærkninger i et brev til Hollingworth: »Siden sidste afsendelse af post har situationen ændret sig til det bedre. Efter at Bannock [efterretningsofficererne] er rejst, er vores postforbindelse blevet afskåret, men jeg har nu været i stand til at genoprette forbindelsen på en sådan måde, at vi har 2 helt uafhængige kilder, hvoraf den ene er 100 % sikker. Det er den, jeg nu bruger, og jeg ville være meget glad, hvis De straks efter modtagelsen af dette vil telegrafere til mig: »Modtaget Jam [Muus] 10«. Posten når »Skipperen« [Ebbe Munck] senest to dage efter afsendelsen herfra, og jeg har god grund til at tro, at »Sugar« [Turnbull] gennem »Skipperen« kan bruge den samme postforbindelse med adresse til mig.«

At man indtil d. 29. august havde brevforbindelse med Stockholm via efterretningssektionen, og at denne forbindelse brast i dagene efter d. 29. august ved officerernes beslutning om at forlade landet, fremgår ligeledes af et omtrent samtidigt brev fra Duus Hansen til Hollingworth, sendt via Turnbull, hvori det hedder: »Denne meddelelse sendes via MATROS, som er den eneste kanal, der i øjeblikket er åben. Denne kanal er ret sikker, men desværre langsom, idet det tager 10–12 dage, inden en sending når frem til Sugar [Turnbull]... De få oplysninger, som medsendes her, ved jeg er også sendt fra anden side, og jeg medsender dem kun, fordi det kan tænkes, at den anden sending kan gå tabt.«

Duus Hansens skrivelse er her ikke helt klar, idet han hævder, at der efter efterretningsofficerernes rejse til Sverige kun står én – langsom – vej åben, mens han samtidig refererer til en sending oversendt ad en anden vej, hvilket svarer til Muus's oplysninger om, at han disponerer over 2 forsendelsesveje. Hovedsagen synes dog klar: At man indtil d. 29. august har kunnet fremsende post gennem efterretningsorganisationen, og at man derpå har måttet gå i gang

med at opbygge nye forbindelsesveje. Har problemet med brevforsendelser således stort set ikke voldt afgørende vanskeligheder, har til gengæld problemet om overførsel af personer været brændende. Vi møder det gang på gang i brevene. Allerede i Muus's første brev til London hedder det: »Der er stor mangel på foldebåde til transport over Øresund. De er faktisk ikke til at skaffe nu. Jeg gad vide, om De kunne sende os nogle i containers eller bare nedkastet som en cykel. (Top [Hammer] kender størrelsen etc.). Det ville være storartet, hvis vi kunne få bare én i hver portion.«

Det er målt med senere tiders målsætning unægtelig beskedne forestillinger, man gør sig om de kommende transportmuligheder. Problemet har også ligget fremme på den anden side Sundet. I Ebbe Muncks dagbog hedder det fra denne tid i forbindelse med en skildring af en flugt fra Danmark pr. gummibåd: »Gummibåden blev ifølge instruktion ødelagt. (Det skal vi have stoppet, det er ikke nødvendigt, og vi kan udmærket godt få brug for dem her på denne side).« Endnu i juli er problemet ikke løst, og Muus vender tilbage til sagen i et brev til Hollingworth: »De har fået at vide, at halvdelen af foldebådsportionen faldt i fjendehånd. Vi havde stærkt brug for sådan en båd. – Det glæder mig at høre, at De vil fortsætte med at sende foldebåde.« Også i »Ingen tænder et Lys« giver Muus en skildring af vanskelighederne med at få opbygget, hvad han kalder en evakueringsafdeling: »Jørgen Røjel, Ole Secher og Erik Kiersgaard sled vældigt i det . . . Vi havde det største besvær med at fremskaffe kajaker til transporten, og da vi jo aldrig fik dem tilbage, kneb det kolossalt . . . Vi drømte om flåder af kajaker – men vi opnåede aldrig at have bare én i reserve«. I samme skildring sigter Muus også til de egentlige flygtningeorganisationer, der fra efteråret skulle løse problemet i et organisationsarbejde efter langt større linier, end der her er tale om: ». . . efter den 29. august forandrede tilstanden sig jo i en sådan grad, at kajakproblemet ikke eksisterede mere«.

Endelig hører vi om evakueringsvanskelighederne hos Duus Hansen, der skriver til Turnbull »Med hensyn til transporten over Sundet af folk, der nødvendigvis skal

forlade landet, er situationen efterhånden ved at blive vanskelig. Som måske Dem bekendt, benyttes der ved disse transporter næsten altid sammenfoldelige både, – da disse altid og uhindret kan transporteres til afskibningsstedet . . . Kun i ganske enkelte tilfælde . . . er almindelige både blevet anvendt. Imidlertid skærpes kontrollen mere og mere og vi må udelukkende forlade os på anvendelsen af foldebåde, men uheldigvis er . . . disse både næsten ikke til at fremskaffe . . . Jeg beder Dem tage under alvorlig overvejelse at sende os sådanne både evt. sammen med andet materiale . . .«.

Når evakueringsproblemet nu rejste sig så meget stærkere, end det før havde været tilfældet, lå dette i flere forhold. Med den voksende modstand måtte der nødvendigvis blive flere og flere, for hvem det blev nødvendigt at gå under jorden eller flygte til Sverige. Hertil kom også det tidligere skildrede engelske ønske om eventuelt at evakuere egnede modstandsfolk til Sverige for derfra at lade dem fortsætte til England til uddannelse i »S. O. E.«, og endelig ønskede man i England stærkt, at der blev gjort alt for så vidt muligt at hjælpe nedskudte engelske flyvere til Sverige. I ikke så få tilfælde lykkedes det i de sidste besættelsesår at få sådanne bjerget og ført videre til Sverige. I breve fra Muus refereres der til sådanne tilfælde, og i Ebbe Muncks dagbog gives en kort fremstilling af et enkelt tilfælde »Sidstnævnte [en kanadisk flyver Don. Smith] er i øvrigt en historie for sig. Han faldt ned i nærheden af Korsør efter angrebet mod Stettin . . . Han kom ud i faldskærm fra lav højde og var den eneste af den otte mand store besætning, der reddede sig. Han trykkede på marken og blev ikke fundet af tyskerne i nærheden. Den følgende nat spadserede han ad landevejen mod »Helsingør«, som han sagde og klarede sig på den lille jernration, som de alle har i flyverdragten. Han sov i en stald, men blev om morgenen opdaget af bonden, der heldigvis kunne forstå lidt engelsk. Distinktionerne havde han revet af uniformen. Ved en fejltagelse havde han fået franske og ikke danske penge med, men bonden tog sig pænt af ham og gav mad og lidt danske penge. Han passerede København og kørte direkte til Helsingør, hvor han var så heldig at få kontakt med frie danske bl. a. Troen,

der forberedte sin afrejse med en fra tyskerne stjålet gum-mibåd. (Duus(?) Hansen på Bernstorffsvej hjalp, konen op-holdt politivagten og de kom fint afsted, holdt syd om Hveen og nåede Raa«.

Ikke altid gik det så heldigt som for denne kanadiske flyver. Hans 7 kammerater har vi hørt om, og vi læser følgende triste linier i et brev fra Muus: »De husker nok, at vi d. 28. marts afsendte Thalbitzer og Wing-Commander Buckley, som begge var undsluppet fra en fangelejr i Tyskland. Da vi aldrig hørte noget fra Dem eller »Sugar« [Turnbull] om deres lykkelige ankomst, anså vi det for givet, at der var sket dem en ulykke under overfarten. Det viser sig at være rigtigt. Thalbitzers lig blev fundet nær ved Hornbæk for nogen tid siden.«

Thalbitzers og Buckleys tragiske skæbne var en del af den pris, der måtte betales under forsøgene på at løse evakueringsproblemet primitivt med kajaker, gummibåde o. l. Mere i pagt med det, der skulle komme, var en flygtningetjeneste, der ganske stilfærdigt udviklede sig fra Frederikshavn, så vidt det kan ses i løbet af foråret 1943. En fiskeskipper ved navn Oluf Andersen, kaldet »Wolle«, påtog sig at fragte flygtninge til Sverige, og da forsøgene faldt heldigt ud, førte dette under ledelse af købmand A. Gylding Sabroe fra Frederikshavn til organiseringen af vistnok den ældste egentlige flygtningetjeneste i Danmark. Desværre foreligger der ikke nogen samlet beretning om udviklingen af denne tjeneste, men i et tillæg til sin be- retning nævner Juncker ruten, som han personligt havde en del kontakt med. Han skriver bl. a.: »Sammen med Sabroe arbejdede politifuldmægtig Larsen og kriminalassistent Mortensen, der senere blev en slags chef for Hjørring amt. Ruten kom efterhånden til at transportere folk til Sverrig (deriblandt engelske flyvere), og rutens ålborgagent blev Nikolaysen. På denne måde fik ruten efterhånden sin betydelige plads i den jyske modstandsorganisation«.

Det fremgår heraf, at der ved rutens åbning var tale om et værdifuldt privat initiativ, og at ruten først, efter at den var etableret, kobledes ind i den store jyske modstandsorganisa- tion, som Juncker i løbet af 1943 tømrede sammen. Det synes, som om tilkoblingsprocessen fandt sted i sommeren

1943, og den lader sig efterspore i det foreliggende dokumentmateriale. D. 15. juli skriver Turnbull til Duus Hansen: »To danske er nylig blevet hjulpet til at flygte af en skipper på en fiskerbåd . . . ved navn »Stanley« FN 101, hjemmehørende i Sæby eller Læsø og med ham selv som ejer. Han kommer fra Sæby. I begge tilfælde bragte »Stanley« mændene tæt ind til kysten ved Varberg, så de kunne vade i land med al deres grej. De nævnte flugtforsøg er blevet organiseret af en mand ved navn A. GYLDING-SABROE . . . De kunne måske tænke Dem at kontakte denne mand og skipperen for at se, om ikke vi kan udvikle denne metode, som synes at være god. Vi vil gerne have en rapport fra Dem i denne sag. Det synes, som om de to mænd organiserer en regelmæssig ugentlig tjeneste, og at båden venter en gang om ugen i nærheden af Sæby ikke langt fra øen Læsø. Denne metode kunne måske være overordentlig nyttig for os i fremtiden, særlig da vores forbindelse med G [Gøteborg] er så god. De kunne måske have lyst til at interessere MANDARIN [Juncker] i dette, og hvis De beslutter at udvikle metoden, vær da venlig at instruere kureren om at aflægge besøg hos vor vicekonsul Ch. [Christensen] i G.« 10 dage senere er kontakten i orden. I et brev til Hollingworth nævner Muus, at han har fået 4 mand til Sverige ad denne rute.

Metoden blev unægtelig nyttig, og mere nyttig end Turnbull sikkert drømte om. Få måneder efter skulle denne rute udvikle sig til den store organisation, Dansk Hjælpetjeneste. Ejendommeligt er det at se, at så sent som juli 1943 – kun 3 måneder før den store flygtningestrøm til Sverige er i fuld gang – drømmer man endnu hverken i Sverige eller i Danmark om en sådan udvikling. Der spores en vis undrende forbavelse over, at det lader sig gøre at anvende både af større type end foldebåde og kajaker, og andre sikkerhedsmetoder end den at give sig nattens skærmende mørke i vold. Fantasien hos de planlæggende synes at have standset ved de muligheder, som disse forestillinger frembød. Ikke underligt –. Flygtningeorganisationernes historie er en af de sælsomste og utroligste i modstandskampens historie, mættet af beretninger om fantasi og dristighed, frækhed og hittepåsomhed og sans for mulighederne i en

ofte selvfølgelig og nærliggende løsning. Da den bitre nød krævede det, viste det sig, at disse og mange andre egenskaber i rigt mål var til stede hos de idealistisk indstillede mænd, der skabte de store flygtningeorganisationer og lagde løsningen op i et plan, der var på højde med en desperat situations ubønhørlige krav.

Dermed indskrev de deres navne uudsletteligt i dansk historie.

Kapitel 17 Forbindelse med hær og politi

En af de vigtigste opgaver, der forelå for Muus, da han kom til Danmark, var at etablere forbindelse med officererne i efterretningssektionen, således at de to organisationer uden friktioner kunne arbejde side om side. Denne opgave synes Muus at have løst med stor diplomatisk dygtighed. Uanset at der stadig var en grundlæggende divergens i opfattelsen, kom der nu et samarbejde i gang, således at de to parter gensidigt var underrettet om hinandens arbejde og søgte at støtte hinanden. I sin fremstilling i »Ingen tænder et Lys« giver Muus en redegørelse for forholdet til officererne, og karakteristisk for skildringen her er det, at han snarest præciserer forskellen i synspunkter. Det er, som om han husker denne side af sagen bedst, måske fordi han faktisk har følt afstanden i opfattelser ret stærkt.

Under sit arbejde i 1943 synes det imidlertid, som om han har undladt at trække modsætningerne stærkt op, og af datidens breve fremgår det snarere, at de to organisationer nu havde fundet hinanden, og at der kun var få eller ingen væsentlige gnidninger. Atter her bør det retfærdigvis fremhæves, at Muus's situation var lettere end forgængernes, idet han i en helt anden grad kunne føle, at han havde London bag sig. Man var her – selvfølgelig – fuld af taknemmelighed og anerkendelse overfor det værdifulde efterretningsstof, man modtog og havde modtaget gennem 3 år, men i spørgsmålet om henholdende eller aktiv modstandspolitik havde man, som vi har set, taget sit parti og stiledet nu mod

den hurtigst mulige aktivisering – med eller uden efterretningsofficererne. Dette standpunkt kendte Muus, og det gav ham en væsentlig stærkere stilling end den, »S. O. E.« havde kunnet give sine tidligere ledere i marken.

Det engelske standpunkt var som bekendt blevet fremsat med styrke overfor Nordentoft i marts 1943 i Stockholm, netop samtidigt med, at Muus kom til landet. Ved den lejlighed havde en afklaring ikke fundet sted. Officerernes standpunkt havde endnu været det, at en stærk aktivisering var uønskelig. Turnbull havde imidlertid kompromisløst fastholdt det engelske standpunkt, og selvom et egentligt positivt svar fra officererne ikke kan dokumenteres, ser det ud til, at disse i den kommende tid stiltiende accepterede den ændrede engelske holdning og indrettede sig herefter. I en notat, dateret 7. april–1. maj 1943, noterede Ebbe Munck, at han venter »utålmodigt på Peters [officerernes] svar i den store diskussion«, og i de efterfølgende notater findes der ikke udtryk for, at et sådant direkte svar er indløbet, men derimod et par steder udtryk for, at en væsentlig forbedring er indtruffet mellem efterretningsofficererne og »S. O. E.«, samtidig med at det understreges, at efterretningsarbejdet går godt og støt igennem.

Det samme indtryk, at officererne uden direkte at antage det engelske standpunkt tog dette til efterretning og fortsatte arbejdet i udmærket forståelse med Muus, får man gennem tidens breve. D. 21. maj omtaler Muus for første gang forholdet til officererne: »Napkin [Duus Hansen] er i intim kontakt med mig og er en særdeles værdifuld mand. Det er sandt, at han også er i kontakt med vore venner, men ingen af parterne har noget herimod. Vore venner har i virkeligheden i stor udstrækning ændret deres tidligere opfattelse af os og vor aktivitet og ladet mig vide, at de vil gøre, hvad de kan, for at hjælpe mig. Forleden aften behøvede jeg således 10 gallons benzin – vore venner skaffede det til os i løbet af 8 minutter. Vore venner har ladet mig vide, at hvis jeg anser det for nødvendigt, kan jeg komme i personlig forbindelse med dem og vice versa. Der er i øjeblikket ingen grund til en sådan kontakt, men jeg er glad over at vide, at den kan blive etableret, hvis det skulle blive nødvendigt.«

På dette tidspunkt synes en personlig kontakt således endnu ikke skabt, men derimod en udmærket gensidig forståelse etableret gennem Duus Hansen. At en personlig kontakt senere blev skabt, nævner Muus i »Ingen tænder et Lys«, og det samme synes at fremgå af en bemærkning i et af hans senere breve til London, hvori det hedder: »Hvad Bannock« [efterretningsorganisationen] angår, er jeg fuldstændig klar over, hvor stor hjælp de yder Dem og krigsanstrengelserne i det hele taget, og De kan være forvisset om, at jeg skal gøre alt, hvad der står i min magt, for at opretholde det gode forhold, der nu eksisterer.« I det efterfølgende vil vi få at se, at Muus i det mindste traf en af officererne i dagene omkring d. 29. august. Som vi allerede har set, medførte samarbejdet mellem de to organisationer bl. a., at »S. O. E.« fik sin Sverigespost.

Denne udvikling til det bedre i forholdet mellem de to organisationer noteres naturligvis fra London med virkelig glæde. Den værdi, man i London tillagde efterretningsstoffet fra Danmark træder nu frem i dokumenterne, som når det f. eks. hedder i et brev til Duus Hansen: »Vil De venligst meddele X [officererne], at London er dybt taknemmelig for alle de tjenester, der er ydet, for den udstrakte mængde efterretningsstof, som regelmæssig er blevet oversendt og for den tillid, X viste os ved at afsløre nogle af deres planer.«

Man gør sig åbenbart også alvorlig umage for at imødekomme efterretningsofficerernes særlige ønsker. Således havde man jo tildelt dem Duus Hansen som deres særlige telegrafist, og da de i maj fremsætter ønske om en hyppigere kontakt, erklærer Hollingworth i det ovenfor citerede brev, at man fra engelsk side er helt villig til at træffe de hermed forbundne arrangementer. Det fremgår også flere steder af korrespondancerne, at man fra engelsk side stærkest muligt søger at modvirke og fjerne den utryghedsfølelse, som efterretningsofficererne ikke helt uden grund nærede ved samarbejdet med »S. O. E.«, og som ikke mindst må være kommet til udtryk i forbindelse med de ikke altid uundgåelige uheld, der havde præget en del af arbejdet. I forbindelse med Frederikshavnssagen hedder det således: »Det er meget vanskeligt at dømmе om, hvordan en mand vil vise sig at optræde i marken. Vi lærer imidlertid af bitter

erfaring, og jeg er glad over, at der indtil i dag ikke er sket noget, som har trukket X ud i skidtet . . . Jeg vil gerne gøre det klart, at INGEN DANSKE i dette land nogen sinde får bare et glimt at se af den slags sager [efterretningsstoffet], at vi omhyggeligt vejer for og imod i de forskellige spørgsmål . . . Det er alvor, dette her, og vi tager det dødsens alvorligt.«

Det må i denne forbindelse fremhæves, at der fra sommeren 1943 ligefrem finder en ændring sted i efterretningsofficerernes forbindelse med England, idet det understreges overfor dem, at det specielle efterretningsstof fra nu af går direkte til »British Intelligence Headquarters«, og at meddelelser til og fra denne organisation fremtidigt skal mærkes med navnet »Hannibal«. Det tilføjes, at dette er sket, for at officererne fra nu af skal føle sig i direkte forbindelse med den engelske efterretningsorganisation. Da den nye praksis i begyndelsen synes at have givet anledning til visse misforståelser, præciseres nyordningen en måned senere fra Turnbull, der i et brev til efterretningsorganisationen skriver: »I Deres dokument . . . indlægger De en meddelelse til HANNIBAL, i hvilken De nævner forskellige telegrammer vedrørende samarbejde og koordination af planer. Faktisk kom disse meddelelser ikke fra HANNIBAL, som er vores efterretningsorganisation, men fra de folk, der har med operationerne at gøre. Jeg spekulerer på, hvorfor De troede, at disse meddelelser kom fra HANNIBAL, eftersom de nye efterretningsforespørgsler fra HANNIBAL altid er blevet mærket forrest med navnet HANNIBAL, og andre meldinger angående vore operationer kommer fra mit hovedkvarter, som . . . man stadig kan referere til som »London«. . . . Mit hovedkvarter er parat til at garantere absolut hemmelighed ved videresendelsen af Deres specielle meddelelser . . . og jeg har fået den ordre at videresende en hvilken som helst meddelelse af denne art til mit hovedkvarter i ufremkaldt stand. Jeg er helt enig i, at den slags sager er så altomfattende og hemmelige, at det er nødvendigt at tage de strengeste forsigtighedsregler.«

Efterretningsarbejdet synes under den nye form at have udviklet sig gunstigt med lange spørgeskemaer fra engelsk side om alle mulige militære forhold – placering af tyske

tropper, tysk kystforsvar, flakskytsets placering, forsvaret af danske og nordtyske havne, tysk luftmeldetjenestes organisering, tyske forsøg i Peenemünde o. l.

Det hedder f. eks. i et par af telegrammerne fra England: »Kan De telegraferer rapport om aktivitet ved Peenemünde gentager Peenemünde nær Greifswald gentager Greifswald hvor fjenden fremstiller og eksperimenterer med langtrækende raketter gentager raketter stop tror nyt radio gentager radio apparat på Bornholm gentager Bornholm i forbindelse med disse eksperimenter stop vi vil gerne have beskrivelse af raket og emplacement og størrelse af raket og projektor produktion ved Peenemünde gentager Peenemünde.« ... »Rapporter venligst om der foregår svær øvelsesskydning i Østersøen i Rügenområdet eller om der udføres målskydningsøvelser med Bornholm eller naboområder som mål stop.«

For svarene fra dansk side kvitteres der med vendinger som: »Meddel venligst Bannock [efterretningsorganisationen], at Hannibal [engelsk efterretningstjeneste] er henrykt over den omfattende mængde efterretningsstof, som de har kunnet skaffe igennem. Det påskønnes i høj grad af alle de pågældende våbenarter.«

Begebenhederne d. 29. august kom imidlertid til at betyde et midlertidigt – men også kun midlertidigt – afbræk i denne efterretningstjeneste. Som det tidligere er nævnt, besluttede efterretningsofficererne få dage efter den tyske magtovertagelse at tage til Sverige. Uanset hvor vægtige grunde officererne må have haft til at tage dette skridt, føltes deres afrejse naturligvis af de ledende indenfor »S. O. E.« som et hårdt slag, måske ikke mindst, fordi det synes at være kommet uventet. I »Ingen tænder et Lys« giver Muus således sin skuffelse over officerernes beslutning et ret skarpt udtryk, og her kan vi følge reaktionen på officerernes udrejse gennem samtidige dokumenter, der ikke er mindre skarpe i tonen. I et brev til Turnbull få dage efter hedder det således: »Det var mig en stor skuffelse, at G. Bannock [G. = Gyth Bannock = efterretningsorganisationen] forlod landet. Jeg spiste frokost med ham, to eller tre dage før han rejste, og dengang understregede han energisk, at han agtede at blive tilbage, og at hele hans organisa-

tion endnu eksisterede. Jeg kan ikke se, at . . . han ikke kunne vedblive og gå under jorden, sådan som f. eks. Orange [Mogens Fog] har gjort det i næsten et år. Jeg er begyndt at stille en organisation i lighed med Bannock på benene . . . Men det er klart, at det ikke gør det nemmere, at G. Bannock ikke efterlod et forklarende ord til mig, før han rejste. Som De vil forstå af, hvad jeg har anført, er jeg temmelig bitter . . . men det skyldes måske mangel på korrekt information.« Hertil føjer Muus sin bitterhed over, at officererne havde anmodet Duus Hansen om at følge dem til Sverige, et forslag der, som vi ved, blev afvist af denne.

I de samme dage skriver også Duus Hansen til Turnbull og giver udtryk for sin følelse af at svæve i luften efter officerernes afrejse: »Før Bannock [efterretningsofficererne] rejste til Dem, talte vi om, at organisationen kunne fungere videre og stadig give oplysninger til Dem. Desværre gav Bannock mig ingen oplysninger om, hvor jeg kunne henvende mig, og jeg regnede derfor med, at jeg ville modtage en henvendelse fra en eller anden, hvilket imidlertid endnu ikke er sket. Det er muligt, at Bannock regnede med, at jeg ville rejse umiddelbart efter, og derfor ikke har foretaget sig noget. Jeg har imidlertid ikke i sinde at rejse så længe der er mulighed for at blive her, og jeg ville derfor sætte pris på, om De gennem Bannock ville sætte mig i forbindelse med de tilbageværende medlemmer herhjemme, således at Intelligence Tjenesten kan genoprettes som før.«

Det fremgår af de citerede bemærkninger, at man efter officerernes rejse ikke indenfor »S. O. E.«'s danske ledelse var orienteret om de planer, der fremover var lagt for et fortsat efterretningsarbejde, og at man derfor har arbejdet med tanken om selv at bygge et efterretningsnet op. Heller ikke modtog man fra London nogen orientering. Dette synes at have været situationen langt ind i efteråret 1943. Endnu d. 24. november 1943 redegør Duus Hansen for, at han har skaffet sig visse forbindelser indenfor politiet og blandt officerer, men at han ikke med sikkerhed ved, om man fra London ønsker, at han skal søge at fremskaffe oplysninger og fremsende dem. »Siden 29. august har jeg ikke hørt det mindste fra Dem«, skriver han til Hollingworth.

Der var imidlertid fra officerernes side sørget for en

videreførelse af efterretningsarbejdet, idet arbejdet var lagt i hænderne på sekretær Svend Truelsen, der efter en nødvendig reorganisering tog fat, hvor officererne slap. Planerne for fremtiden indeholdt tanken om etablering af en radiotjeneste mellem Danmark og officererne i Sverige, en tanke der imidlertid ikke synes at være ført ud i livet.

Muus havde således ret i sin formodning, at hans bitterhed kunne skyldes mangel på nøjagtige oplysninger. Mærkeligt er det blot, at han og Duus Hansen i mange uger holdtes i uvidenhed om disse vigtige dispositioner. Grunden kan vel bl. a. have været den, at man nu helt ønskede at skille efterretningsarbejdet ud fra det voksende operationelle arbejde, og at man derfor ikke ønskede at indvi »S. O. E.« i planerne, og at man anså Duus Hansen for så stærkt engageret med folkene i »S. O. E.«, at man ligeledes ønskede at lukke ham ude, såfremt han da ikke ville skille sig fra »S. O. E.« og helst følge med til Sverige. Og det ønskede Duus Hansen mindst af alt. Hans loyalitet mod arbejdet i »S. O. E.« udelukkede dette. Denne havde lige siden 1941 været grundakkorden i alt hans illegale arbejde, og efter Muus's ankomst til landet var den stærkere end nogensinde. Bag hele denne udvikling føles endnu engang modsætningerne mellem de to modstandsorganisationer, der i den fælles kamp blev sat i spand sammen, men som under hele arbejdet havde så overordentligt svært ved at trække på samme hammel.

Det skal lige kort nævnes, at Muus også havde forbindelse med flådens officerer. I juli 1943 meddeler han således Hollingworth, at han har haft samtaler med orlogskaptajn Bahnsen, og at han ved denne lejlighed havde understreget det dårlige indtryk, udleveringen af torpedobådene i 1941 havde gjort i den frie verden. Duus Hansen refererer ligeledes sådanne samtaler i sin beretning og tilføjer, at hans meddelelse havde gjort stærkt indtryk i marineledelsen. Vi ved, at oplysningerne ikke kan have virket meget chokerende. Marineledelsen var allerede i 1941 blevet grundigt informeret om dette faktum.

I forbindelse med omtalen af »S. O. E.«'s kontakt til hæren vil det være naturligt også at se på den snævre forbindelse, man havde med enkeltpersoner indenfor det dan-

ske politi. En tæt føling med folk fra hær og politi hørte til hovedhjørnesteinene i »S. O. E.«s organisatoriske opbygning, og fra begge sider ydedes der folkene i »S. O. E.« uvurderlige tjenester.

Samarbejdet mellem faldskærmsfolk og danske politimænd var ikke af ny dato. Det gik, som vi har set, tilbage til foråret 1942, hvor kriminaloverbetjent Roland Olsen havde været i stand til og villig til at yde Sneum, Gyberg og Duus Hansen uundværlig støtte i en kritisk situation, og det fortrolige og forstående samarbejde i den efterfølgende tid var ikke blevet afbrudt, men gennem alle ulykker udviklet og hærdet; og nu – i foråret 1943 – viste den fulde værdi af samarbejdet sig og blev en væsentlig årsag til den relative sikkerhed, hvorunder »S. O. E.« nu kunne arbejde. Dette hovedsynspunkt bør fastholdes og understreges selv med de urimelige og triste begivenheder fra efteråret 1942 i fast erindring. Er det end rigtigt, at der ved Johannesens og Rottbølls død og delvis ved tilfangetagelsen af de tre faldskærmsfolk ved Skodsborg som også ved andre lejligheder var tale om danske politiaktioner mod landsmænd, der langt fra blev administreret med den forståelse og smidighed, som en vanskelig situation krævede det, og er det rigtigt, at samarbejdet med enkelte politimænd ved disse lejligheder viste sig magtesløst overfor det samlede politimaskineri, så er det ikke mindre rigtigt, at forbindelsen til mange helstøbte og varmhjertede danske politifolk både da og ikke mindst i 1943 viste sig uhyre værdifuld og i ikke ringe grad bidrog til det modstandsarbejde, der efterhånden udviklede sig.

I ikke ringe grad blev det danske politi efter besættelsens ophør bedømt ensidigt efter de situationer, hvori det uomtvisteligt handlede forkert i administrationen af en politik, der tildelte det en fortvivlet opgave, og på linie hermed ligger det, at en lang række af de beretninger, hvorpå nærværende fremstilling delvis bygger, anlægger et væsentligst kritisk syn på politiet og dets arbejde, ligesom modstandslitteraturen vrimler med udfald mod politiet. Beklagelser over politiet og dets nidkærhed i bekæmpelsen af modstandsfolkene er hyppige i disse beretninger, og indstillingen til politiet er i fremtrædende grad negativ, også hos beret-

tere, der i arbejdet fik stor og direkte hjælp fra politifolk. Heri er intet besynderligt. De tragiske følger i de tilfælde, hvor politiet eller enkelte politifolk handlede uden tilstrækkelig forståelse af situationens krav var så iøjnespringende, at en reaktion var uundgåelig, og for mange af de nævnte berettere gælder det, at de ifølge sagens natur måtte opfatte politiet som en fjende – som den farligste af alle fjender. Herfra skal man hverken vente et nuanceret eller et retfærdigt billede af forholdene.

Netop på denne baggrund synes det rigtigt her, hvor materialet taler et noget andet sprog, at understrege de lyse sider i billedet. Ikke for at gøre regnskab op og veje aktiver mod passiver. En sådan afvejen er omsonst, alene fordi værdierne, der må opereres med, er så forskellige, men simpelthen for at understrege, at der er en uhyre aktivside, der alt for ofte er blevet overset. Da en Roland Olsen slap Gyberg løs på Rådhuspladsen og satte sig til at fodre duer, da en Østergaard-Nielsen i sin afhøring af Erling Foss lagde denne svarene i munden, da en Weiss tilbød kommissær Odmar at foretage en lemfældig arrestation af Rottbøll, da en Haakon Lauritzen ringede Støvring højskole op og adviserede en politiudrykning mod Farsø, i disse som i hundrede af andre tilfælde viste den danske politistabs danske sjæl sig. De hundreder af tilfælde skal understreges her, netop fordi de er den del af sandheden, der lettest overses.

Som nævnt var Muus's forbindelse med politiet, formidlet fortrinsvis gennem Duus Hansen, en arv, han overtog fra 1942. Forbindelsen viser sig bl. a. deri, at han i sine breve til London kan referere til de oplysninger, han gennem politiet har modtaget i sager, der vedrører »S. O. E.« og dets arbejde. Således i Frederikshavn-sagen eller i sabotagesager hvor han i forbindelse med en længere liste over sabotager fra 21.-5.-43 anfører: »Ovenstående rapport er en ekstrakt af den officielle politirapport«. At hans kontaktperson til politiet var Duus Hansen, fremgår af et andet sted i samme brev, hvor det om Duus Hansen hedder, at han har »udmærkede forbindelser med politigården«.

Duus Hansens nære forbindelse med politiet har vi tidligere haft lejlighed til at se, og den fremgår da også af

hans egne breve til Hollingworth og Turnbull. I begge brevsamlinger findes bevaret adskillige rapporter, der bygger på meddelelser, som Duus Hansen har modtaget direkte fra det danske politi – flere af dem er tidligere i denne fremstilling blevet nævnt – og i hans samling af sabotage-rapporter og diverse efterretningsstof, som i fotograferet stand er sendt til England, er der en lang række, der er udfærdigede på det kopipapir, der anvendtes på politigården. I august 1943 synes det ligefrem at have været en rutinesag at forsyne Duus Hansen og dermed »S. O. E.« med de oplysninger, politiet modtog. Det hedder i det mindste fra denne måned i Roland Olsens beretning: »En skrivemaskine stod klar hele døgnet rundt med papir og gennemslag, herpå tog man situationsmeldingerne time for time... Kopier blev afsendt både til regeringen og til tyskerne, den ekstra kopi til London blev selvfølgelig heller ikke glemt i dette tilfælde.«

Værdien af en hurtig og pålidelig forbindelse med politiet var, ikke mindst i tiden op til 29. august, hvor politiet endnu var embedsmæssigt forpligtet til at deltage i efterforskningen af de sager, der havde særlig interesse for »S. O. E.«, naturligvis overordentlig stor og ganske indlysende. Den muliggjorde i mangfoldige kritiske tilfælde de nødvendige modforholdsregler, tilrettelæggelse af vidneforklaringer, undertrykkelse af oplysninger o. l., eller den muliggjorde i andre alvorlige tilfælde arrangementet af nødvendige undvigelser. Et særligt klart eksempel på værdien af et særdeles direkte samarbejde med politiet er formuleret i en beretning til det særlige arkiv for Fyns-regionen. Det hedder her: »For at skabe størst mulig sikkerhed for organisationens medlemmer søgte man forbindelse indenfor politiet og fik her forbindelse med daværende overbetjent Vogelius Andersen og kriminalbetjent Troelsen, begge politiets tekniske afdeling. Disse havde som medlemmer af teknisk afdeling særlige betingelser for at kunne skabe sikkerhed for medlemmerne af organisationen, idet de dels skaffede oplysninger om den viden, sikkerhedspolitiet fik om de udførte sabotager, dels havde muligheder for at bortskaffe eventuelt bevismateriale på sabotagepladserne, idet de altid på forhånd var underrettet om, hvor og hvornår sabotagen skulle finde sted...

Yderligere kunne man gennem dem følge effektiviteten af den begåede sabotage.

Samarbejdet med politiet var således i foråret 1943 ikke blot intimt, men også særdeles omfattende. Yderligere synes det, som om det blev mødt med voksende forståelse indenfor politiets rækker, dels vel på grund af den almindelige, voksende modsætning til tyskerne, dels vel også fordi de episoder, der i den forløbne tid var indtruffet mellem politiet og faldskærmsfolkene, var egnede til at lægge det nationalt uholdbare i politiets stilling ganske klart for dagen. Udviklingen blev her den selvfølgelige, at i samme grad som faldskærmsfolkene udvidede arbejdet og gled ind i det voksende modstandsarbejde, måtte politiet vige væk fra aftalerne om samarbejde med de tyske myndigheder eller gå ud i en håbløs konflikt med befolkningen, der var lige så uacceptabel for majoriteten af politifolkene som for politiets ledelse. Det var besættelsestidens triste balanceakt endnu engang, hvor begivenhederne uundgåeligt trykkede vægtstangen ned til fordel for modstandsindstillingen. Processen var i fuld gang.

Vi hører om den i et optimistisk stemt brev fra Roland Olsen til Hollingworth fra denne tid. Roland Olsen analyserer situationen i Danmark som helhed og kommer til det resultat, at det stort set går i den »rigtige« retning, at befolkningens moral er god, og at tyske forsøg på at vinde den for sig afvises, ligesom der daglig på trods af alle vanskeligheder udføres et godt anti-tysk arbejde. Om forholdene indenfor politiet hedder det i dette brev specielt: »For nogle dage siden fik man også at vide på politigården, at man på højeste sted . . . var tilfreds med det arbejde, der var udført af politipersonalet i de politiske afdelinger. Denne udtalelse blev overbragt personalet af departementschef Eivind Larsen direkte fra hans majestæt kongen . . . I det øvrige land er der ellers delte meninger om disse afdelingers arbejde, særlig fra kommunistisk side er der truet mere end én gang med strenge forholdsregler efter krigen, men udviklingen går i den retning, at flere og flere af politipersonalet bliver klar over, at der også på dette område er noget, der hedder »Dansk Arbejde«. Der foretages dog stadig anholdelser, men man er velsagtens nødt til

at holde fiktionen vedlige, og trods alt er der jo også politimænd, der er mere politi end danske«.

Det direkte modstandsvenlige arbejde, der udførtes af et voksende antal politifolk, mødte naturligvis den varmeste anerkendelse i England. I et brev fra Turnbull til Roland Olsen udtrykkes dette aldeles uforbeholdent: »... jeg udtrykker min tak og påskønnelse for alt hvad De gør for at hjælpe vore anstrengelser... til trods for at jeg betragter Deres meget værdifulde bidrag som et dansk bidrag, vil jeg så stærkt som muligt udtrykke vor dybeste påskønnelse for alt hvad De gør... Jeg har hørt om... de utallige måder, på hvilken De har hjulpet vore folk... Vi kender den risiko, som De har løbet og som De fortsætter med at løbe... Endnu engang, – Tak for alt, hvad De har gjort.« Også fra Hollingworth indløb et langt og overordentligt anerkendende brev, der i de varmeste vendinger takker for de tjenester, der er vist arbejdet.

Begivenhederne d. 29. august fik naturligvis betydning for hele det arbejde, der her er skildret. Først og fremmest fandt der nu en forandring sted af hele det danske politis virksomhed, således at dette fremtidig trak sig ud af alle de specielle sager, der hidtil havde været henlagt under statsadvokaten for særlige anliggender, i første række sager vedrørende sabotage, spionage og anden tysk fjendtlig virksomhed. Den nye praksis – for en egentlig aftale nåede man ikke frem til – betød en stor aflastning af politiet i dets forhold til befolkningen. For modstandsarbejdet betød politiets ændrede stilling en afgjort fordel, selvom det med hensyn til det særlige arbejde, der her er skildret, også kom til at betyde, at adgangen til at kigge tyskerne i kortene nu blev mindre. Af midlertidig betydning blev det også, at adskillige politifolk måtte flygte til Sverige, således umiddelbart efter d. 29. august Roland Olsen og Max Weiss.

Forbindelsen med politiet blev dog hurtigt genetableret. I september 1943 kan Duus Hansen skrive til Hollingworth, at der igen er »oprettet forbindelse med »Gården«. Det er ikke så godt som tidligere, men vi kan dog følge tyskernes arbejde i store træk.« 8 dage senere berøres det samme emne i et brev til Turnbull: »Desværre bliver det vanskeligt at få gode oplysninger fra »The Yard«, da mange af

vore venner er borte nu, men vi har dog allerede fået et par stedfortrædere, som dog kan give os begivenhederne i store træk, da det danske politi ikke mere må beskæftige sig med sager angående sabotage, spionage og illegal bladvirksomhed.«

Samme dag kan Duus Hansen til Hollingworth oversende udførlige beretninger om udviklingen i Danmark i en rapport med undertitlen, »Forskellige oplysninger meddelt af venner på »Gården«. Afbrydelsen d. 29. august blev således kun af kort varighed, og Duus Hansens frygt for, at det i fremtiden ville blive vanskeligere at fremskaffe, hvad oplysninger politiet måtte ligge inde med, viste sig ubegrundet. Hyppigt forekommende politimeddelelser i Duus Hansens arkiv også efter d. 29. august viser dette. Her som overalt i den danske modstandsbevægelses historie viser det sig klart, at der bag bevægelsen stod reserver af et sådant omfang, at de aldrig på noget punkt slap op, en ikke uvæsentlig del af bevægelsens karakteristik.

Kapitel 18 Hvidsten

Indtil nu har skildringen i overvejende grad måttet beskæftige sig med det planlæggende arbejde. Vandringen frem mod det, der var endemålet for denne planlægning, for alle disse spekulationer, rådslagninger, aftaler og eksperimenter har været lang og trang, og det ville ikke være besynderligt, om læseren efter en tålmodig gennemgang utålmodigt begyndte at spørge efter de resultater, der kom ud af al planlægningen. Men nu er vandringen også til ende, og vi kan bevæge os ud på modtagepladserne i Jylland for der at lytte til maskinernes brummen, se faldskærmene folde sig ud og senere følge materiellet på dets videre vej til sabotagepladserne.

Man kunne have forkortet turen og gjort vejen, der dengang var træls og føltes uendelig for dem, der gik den med alle dens farer, skuffelser og al dens trivialitet, let og

bekvem for læseren. Det ville have været at gøre vold på én af de afgørende sandheder bag modstandsbevægelsen: At dens endelige sejr hvilede på et bjerg af endeløse forberedelser, udført af de tusinde på de tusinde forskellige måder og på de tusinde forskellige steder. Derfor måtte skildringen blive lang og ofte stampende på stedet. De utålmodige – og det var modstandsfolkene oftest – måtte også dengang væbne sig med tålmodighed og stædighed i deres stræben efter at gøre vejen farbar. Havde de bedste af dem svigtet på dette punkt, var der ikke blevet nogen modstand. Nu blev der det, og vi kan vende os til betragtningen af modstandskampens udadvendte side.

Vi skal i første omgang til Jylland – til Randerseggen, hvor Juncker i samarbejde med Geisler fra marts 1943 var i fuld gang med at opbygge det modstandsapparat, der i de kommende måneder skulle komme til at pumpe midler og muligheder ud i hele det danske modstandslegeme, ligesom det også selv skulle komme til at realisere en lang række af de muligheder, der fandtes i det af tyske tropper tæt besatte Jylland. Vi skal således genoptage den tråd, vi slap, da vi fulgte Muus til København for at orientere os om det organisationsarbejde, han der tog fat på. Side om side med dette arbejde forløb – ganske stilfærdigt som det jo måtte – det strålende arbejde i marken, som vi har set Londonhovedkvarteret prise i brevene til Muus. Lad os så nøje som muligt prøve at efterforske, hvad der skete. Lad os i overensstemmelse med planen for denne fremstilling følge faldskærmsfolkene og derigennem det modstandsarbejde, der udfoldede sig omkring dem. Vi gør Ole Geisler selskab ind i det arbejde, hvor han kom til at yde sin indsats.

Efter at være kommet ned ved Furesøen i februar 1943 søgte Geisler i København kontakt med Hammer. Omtrent samtidig vendte Juncker tilbage fra Stockholm, hvor han med Turnbull havde drøftet planerne for nedkastningerne d. 11.–12. marts, og i København aftalte han nu med Hammer, at Geisler sammen med Adolf Larsen skulle tage til Jylland for på »S. O. E.«'s vegne at lede det planlagte modtagelsesprogram, der skulle gå forud for den kraftige sabotage, der nu stiledes imod. Hammer dirigerede herefter de to mænd til Jylland. Adolf Larsens skæbne har vi hørt

om. Her gælder det Geislers. Den blev unægtelig noget anderledes.

Desværre eksisterer der ikke en beretning fra Geislers hånd om det omfattende arbejde, han i de godt to år, hvori han opholdt sig i Danmark, fik udrettet. Jeg rettede en henvendelse til ham om at udfærdige en sådan beretning i 1947 og igen i 1948, og han svarede fra Sydafrika, hvor han da opholdt sig, særdeles imødekommende herpå; men hans helbred var allerede på dette tidspunkt så undergravet, delvis som følge af det pres, han under besættelsen havde levet under, at hans kræfter ikke tillod ham at få beretningen udfærdiget, inden han døde d. 4.-10. 1948. Skildringen af ham må derfor nødvendigvis blive skildringen af den gerning, hvori han spillede en så afgørende rolle. Kun glimtvis tegner hans lange, ranglede skikkelse sig bag begivenhederne. Kun gennem kammeraters og medarbejders vidnesbyrd om ham bliver han nu og da levende for os.

Præcist hvornår han rejste til Jylland, lader sig ikke afgøre, men det synes at have været umiddelbart efter Junckers hjemkomst fra Stockholm og samtale med Hammer, sandsynligvis lige i begyndelsen af marts. Vi ved, at Muus traf han i Randers, veletableret og i fuld aktivitet, få dage efter sin ankomst til Danmark d. 12. marts, og vi skal få at se, at Geisler natten til d. 12. deltog i modtagelsen på Trinderup hede. Det hedder herom i Henning Brøchners beretning:

»I slutningen af februar eller begyndelsen af marts 1943 blev jeg ringet op af . . . skindhandler Jørgen Boje, som bad mig komme ned til ham med det samme . . . kom han først med nogle svævende udtalelser om, om jeg kunne tænke mig at tage ud på cykle for at tage mod noget fra en flyvemaskine. Jeg bad ham tale frit ud, og han meddelte mig da, at der skulle bruges en 4-5 mand, og i fællesskab fandt vi ud af følgende . . . : Svend Aage Frederiksen, Peter Jensen, Eigil Thornsberg samt os selv. Næste aften mødtes vi i enkefru Bojes lejlighed . . .« Her var foruden de nævnte Juncker, Geisler og Adolf Larsen til stede, og beretningen fortsætter: »Geisler og Juncker forelagde nu, hvad det drejede sig om, at man skulle finde et egnet sted til nedkastninger, og at stedet for så vidt allerede var fundet af

Juncker . . . Samme aften skulle man lytte til radioen . . . Næste aften kom meldingen, hvorefter Geisler, Andy Larsen, Thornsberg, Svend Aage Frederiksen og Peter Jensen tog af sted. Det lykkedes at få kontakt, og der blev modtaget våben og sprængstoffer . . . Næste morgen tidlig var jeg i forbindelse med Ole Geisler og Boje, og vi diskuterede, hvad vi skulle gøre med det modtagne stof, som lå ude i plantagen og var dækket til«.

I en historisk redegørelse bør man næppe svæve for langt væk fra de nøgne kendsgerninger. Og dog kan fristelsen nu og da blive for stor. Modstandskampen var jo ingenlunde nøgterne kendsgerninger. Ustandselig fanger dens elementer fantasien. Overvej engang dette møde i enkefru Bojes lejlighed en martsaften i 1943. Ud af dette møde viklede sig de navnkundige Hvidstensmodtagelser med alt, hvad dette indebar, forårets og sommerens voldsomt voksende sabotage, der i sine videre konsekvenser førte frem til de store folkestrejker i august og til d. 29. august. Uden at man kan sige, i hvor høj grad mødet kom til at være afgørende for denne udvikling, så kan det roligt fastslås, at vi overværer et krigsråd, der fik en betydning, som næppe nogen af de deltagende havde fantasi til at forestille sig. I sandhed et ejendommeligt krigsråd, hvor de civile træk er de fremherskende. Stedet: Dagligstuen hos enkefru Boje. Eller deltagerne: En dansk godsejer, en dansk ingeniør, der efter at have gjort polititjeneste i Hong-Kong er uddannet som flyver i en norsk lejr i Kanada og senere som faldskærmsmand i England, en dansk kvæghyrde fra Argentina, uddannet som faldskærmsmand i England, en herreekviperingshandler Brøchner og en skindhandler og spejderfører Jørgen Boje samt en 3-4 af deres personlige bekendte, jævne danske mænd, der nu pludselig hvirvles ind i et af dansk histories mest dramatiske kapitler. Modstandskampens historie er fuld af lignende situationer og perspektiver. Er det ikke en del af historikerens opgave nu og da at standse op og kaste et blik udover disse perspektiver, og ville skildringen ikke blive mindre sand, om man helt undlod det.

Senest d. 10. marts var Geisler således i Randers i kontakt med Juncker og den lille gruppe, der i hast blev samlet til

den første i den serie af modtagelser, der nu skulle følge. Efter at have afviklet denne modtagelse og forberedt de følgende tog Geisler til Århus, hvor han fra nu af og i mange måneder fremover slog sig ned, idet hans arbejde dog for en væsentlig del kom til at ligge på Randersegnen og i Århus' omegn. Mens Muus blev lederen af stabsarbejdet, blev Geisler lederen af arbejdet i marken. Vi kan igennem adskillige samstemmende beretninger følge hans etablering i det daværende århusianske hovedkvarter. I redaktør Aage Schochs beretning meddeler denne, at han fik forbindelse med Geisler umiddelbart efter dennes ankomst til Danmark, og at han, inden Geisler afrejste til Jylland, opgav ham adressen på tandlægerne Jøker i Århus. Geisler synes at have opsøgt dem og overnattet der allerede forinden han kom til Randers d. 10. eller 11. marts. I det mindste nævner Brøchner, at han kom til Randers fra Århus, hvor han »om natten havde overnattet hos frøknerne Jøker i Århus«. Da han efter Trinderup-modtagelsen vendte tilbage til Århus for at etablere sig, blev det i første omgang igen hos tandlægerne Jøker, han slog sig ned, og det synes, som om det uden hjælpen herfra ville have været vanskeligt for ham at etablere sig i byen. Juncker og læge Baastrup Thomsen, der hurtigt blev hans vigtigste kontaktperson i byen, beretter begge om hans vanskeligheder med at finde logi.

Junckers fremstilling lyder: »Geisler skulle tage endeligt ophold i Århus, hvor det i øvrigt var meget vanskeligt at få ham anbragt. Der var ingen, der ville påtage sig fadderskabet, og jeg måtte gå fra Herodes til Pilatus, før det endelig lykkedes hos læge frk. Jøker, hvis adresse vi havde fået hos Schoch. Der var i det hele taget en yderst dårlig ånd i Århus på dette tidspunkt af besættelsen«. Baastrup Thomsen supplerer: »En af de sidste dage i februar 1943 blev jeg ringet op af cand. mag. . . Aksel Voigt . . . der var noget vigtigt, han gerne ville diskutere . . . Jeg skulle mødes med ham og tandlæge Jøker i sidstnævntes lejlighed . . . Her sad en lang, ranglet, charmerende mand, der kaldte sig Axel Nielsen, og han spurgte, om jeg kunne og ville huse ham . . . Jeg sagde selvfølgelig ja hertil, og han flyttede . . . hen i min lejlighed. Han var få dage før, fortalte han mig kort tid efter, kommet ned med faldskærm . . . og efter at han havde

fået udleveret Jøkers adresse af redaktør Schoch . . . var han taget til Jylland. Han havde oprindeligt været ledsaget af en anden faldskærmsmand . . . Denne var . . . blev angivet . . . og Geislers dækadresse hos Jøker var herved blevet kompromitteret, og han måtte flygte, da man frygtede razzia i Jøkers lejlighed . . . Det gjaldt først at skaffe flere brugelige logier i Århusområdet. Men det viste sig at være uhyre vanskeligt, da stemningen var meget lidt begejstret for aktivt arbejde. Jeg gennemtrawlede . . . mine . . . bekendtskabskredse, og det lykkedes i samarbejde med bankassistent Bach Frederiksen . . . at finde en tre-fire lejligheder.«

Efter flere ugers forløb var det således endnu et problem for Geisler at finde tag over hovedet i den fremmede by. Under forsøgene på at skaffe logi var han kommet i forbindelse med Bach Frederiksen, og hermed var vejen åbnet til løsningen af et af hans hovedproblemer, forbindelsen over Aarhus Privatbank med København og dermed med London. For denne side af Geislers etablering er der tidligere redegjort. Med denne forbindelse i ryggen og støttet af de faldskærmsfolk, der nu anbragtes under hans ledelse, kunne han vende sig til samarbejdet med Juncker og til de kontakter, han gennem dennes energiske arbejde nu opnåede overalt i Jylland. I første række gjaldt det nu organiseringen af modtagelser og dermed fremskaffelse af materiel.

Ved Trinderup-nedkastningen var der for første gang tilvejebragt engelsk sprængstof og andet sabotagemateriel. Det lille, hastigt improviserede modtagehold havde imidlertid ikke evnet at fjerne materiellet i løbet af natten, og det synes i det hele taget, som om man ikke forinden modtagelsen var nået frem til at overveje og løse det vigtige spørgsmål om materiellets borttransport og videre opbevaring. Om morgenen d. 12. marts lå det, som vi har hørt, tildækket ude i plantagen ved Skrødstrup. Spørgsmålet om dets videre skæbne skulle omgående løses, og løsningen af dette spørgsmål fører os lige ind i hjertet af det modtagearbejde, der nu kom i gang ved Hvidsten.

Under drøftelserne d. 12. om morgenen foreslog Brøchner at nævne sagen for sin læge, Thorup Petersen, for eventuelt at få han til at stille sin bil til rådighed ved transporten. Thorup Petersen indvilligede heri og nævnede endvidere

kroejer Marius Fiil i Hvidsten som en mand, der sikkert ville være villig til at yde bistand, hvorefter Geisler og Thorup Petersen tog til Hvidsten og straks opnåede Fiil's tilsagn om hjælp. I løbet af de to næste dage transporterede Fiil derpå i hestevogn materiellet til Hvidsten, hvorpå det vidertransporteredes til Randers i Thorup Petersens bil. I Randers anbragtes det foreløbigt på Jørgen Bojes lager.

Lageret her blev imidlertid hurtigt opgivet, da det skønnedes uegnet, og materiellet flyttedes derpå til Brøchners forretningslager. Brøchner skriver selv herom: »... blev stoffet i små pakker og kufferter transporteret op på mit lagerrum... Her udpakkedes materialerne, og herfra blev de i de næste 3-4 måneder distribueret sammen med stof fra alle de følgende modtagelser.« Flytningen må være foretaget omtrent med det samme. I det mindste fandtes stoffet hos Brøchner, da Muus ca. 1 uge efter nedkastningen passerede Randers og her gik materiellet igennem sammen med Geisler. Senere flyttedes til andre og bedre egnede lagerrum. Detailler er her uden væsentlig interesse. Kun skal det understreges, at Randers i foråret 1943, indtil modtagelser kom i gang andre steder, blev hovedcentret, hvorfra sabotagemateriel gennem kurerer eller på anden måde blev fordelt til det øvrige land.

Selve modtagelsespladsen blev hurtigt ændret. Det var lykkedes Marius Fiil at få dannet en lokal modtagegruppe, den berømte Hvidstengruppe, der udgjorde kernen af det mandskab, der deltog i de forskellige modtagelser, men som vekslende blev suppleret dels med faldskærmsfolk under Geislers ledelse, dels med folk fra Randers. Det var herefter åbenbart urimeligt at anvende en modtageplads, der lå så langt borte som Trinderup – afstanden herfra til Hvidsten er i luftlinie ca. 10 km – og Fiil foreslog derfor en om-lægning af pladsen til et punkt nær ved kroen, hvorfra materiel såvel som faldskærmsfolk hurtigt kunne bringes i relativ sikkerhed. Her fandt i den kommende tid nye modtagelser sted, og arbejdet gik forbavsende godt. Brøchner, der som det vil ses, havde førstehåndskendskab til udviklingen, skriver herom: »I den følgende tid fulgte nu slag i slag nye modtagelser. Ved forskellige lejligheder var jeg selv med derude, men det er mig ikke muligt helt at holde alle

modtagelserne ude fra hinanden. Jeg husker dog, at en række faldskærmsfolk efter modtagelsen passerede vort hjem, hvor de blev udstyret med penge, instruktioner om almindelige forhold i Danmark, klæder o. a. Pengene modtog jeg med mellemrum fra Ole Geisler.«

Den nye plads blev hurtigt accepteret i London og var i funktion allerede i måneperioden i april, hvor modtagelser ses at have fundet sted natten til d. 17. april, hvor Kaj Lund kom over, og d. 21. april, hvor Lok Linblad kom over. Begge beretter om modtagelsen ved Hvidsten, hvor de blev modtaget af folk fra Hvidstengruppen samt af Ole Geisler og Verner Johansen. Eksempelvis skal her Lok Linblads beretning anføres: »Jeg gik over d. 21. april og kom ned over Hvidsten sammen med 4 containers. Jeg havde med mig kompas, revolver, 2000 kr., krystaller, ufremkaldte films til Geisler, kort over egnen samt kontakadresser i Mariager med kodeord (adressen var givet af Borch-Johansen) . . . I Hvidsten blev jeg modtaget af kromanden og hans søn og svigersøn, dyrlæge Iversen og Anders Stenz (den kendte Hvidstengruppe) samt Ole Geisler og Verner Johansen. Jeg blev kørt til svigersønnens hus og overnattede der. Næste morgen blev jeg kørt til Randers af Thorup Pedersen.«

Vi synes nu at være fortrolige med skuepladsen for begivenhederne. Vi kender de vigtigste af personerne såvel som scenebilledet. På grundlag af Lok Linblads nøgterne ord og på grundlag af den tilsyneladende simpelhed og lethed, hvormed modtagelsesarbejdet nu afvikledes her, kunne man få det indtryk, at dette arbejde allerede nu var inde i en simpel og let rutine, der ikke rummede problemer. Ingen opfattelse kunne være mere fejlagtig. Enhver af disse operationer var, så længe besættelsen varede, en dødsensalvorlig og uhyre vanskelig sag, hvor menneskeliv hver gang stod på spil, og hvor det mindste uheld kunne føre ud i katastrofe både for mandskabet i maskinen, for faldskærmsmændene og for folkene på jorden. Ingen har givet dette et skarpere eller smukkere udtryk end Stig Jensen, der, ganske vist på et langt senere tidspunkt af besættelsen, hvor han fungerede som modtagechef for Sjælland, i en udførlig rapport til Hollingworth, hvor han gennemgår

alle vanskelighederne ved modtagearbejdet, ender med ordene: »Jeg er bange for, at disse linier får Dem til at tro, at vi tager letsindigt på tingene. Det er en misforståelse. Vi tager det dødsensalvorligt, og gennemtænker og udfører arbejdet med den mest pinlige omhu. Vi ved, hvad der udføres fra Deres side, og vi beundrer ikke mindst R. A. F.'s dristige flyvere, som gang på gang gennem bælgsort nat finder vej til de usle små punkter, hvor vi har sat dem stævne og venter dem tålmodigt men utålmodige. Vi længes efter snart at se deres fjæs og trykke deres næver og sige dem tak. Mens jeg sidder og skriver disse linier lyder fire kendte navne gennem æteren. Om fem minutter går 200 mand i gang med at forberede en forhåbentlig lykkelig nedkomst af de eftertragtede varer. Lygter efterses, våben hentes frem fra deres skjul. Lastvogne med MGer monteret på førerhuset ruller ud efter cyklistpatruljerne. Punktets omegn, pakkested, lagerplads recognosceres endnu en sidste gang, vagterne går på post, og så lytter vi alle ud i natten efter den hidsige, inciterende brummen. Kommer han, kan han finde os.«

Som nævnt, disse ord stammer fra en senere tid, hvor erfaringerne var uendeligt rigere og organisationen uendeligt bedre udbygget. Ikke desto mindre rummer de en så fin karakteristik af modtagearbejdet som sådant – uanset tidspunktet – at de bør nævnes her som akkompagnement til skildringen af Hvidstengruppens pionerarbejde. Som et yderligere korrektiv til Lok Linblads nøgterne beskrivelse og som et vidnesbyrd om, at selv den heldigste og mest begivenhedsløse modtagelse rummede sine problemer, skal nævnes Muus's rapport til Hollingworth netop i forbindelse med modtagelsen af Kaj Lund og Lok Linblad: »Vi ville gerne gøre det klart, at flyvemaskinen i begge tilfælde, men særlig i sidste tilfælde, hvor Habit [Lok Linblad] landede, fløj alt for højt, sandsynligvis mellem 1000 og 1100 fod – og udkastningen kunne meget godt være blevet observeret miles borte, – heldigvis var dette ikke tilfældet, men vi ville gerne, om maskinen gik ned til mellem 300 og 400 fod. Det er desuden farligt, når maskinen flyver direkte til punktet, nedkaster landingen og vender tilbage i fugleflugtslinie. Dette var i høj grad tilfældet, da Lamp [Kaj

Lund] ankom, mens Habit's maskine tilbragte altfor lang tid over punktet i vældige cirkler, først nedkastende containerne, og først 5 a 6 minutter senere viste Habit sig. Faktisk var modtagelsesmandskabet af den opfattelse, at kun containerne blev nedkastede, og lysene var blevet fjernede, da maskinen igen dukkede op og nedkastede Habit.«

Muus er her inde på et af de mangfoldige tekniske problemer, der knyttede sig til gennemførelsen af enhver nedkastningsoperation, og som i visse henseender blev større, efterhånden som antallet af nedkastninger voksede, mens på den anden side de tusinder af nedkastningsoperationer, som »S. O. E.« i samarbejde med R. A. F. efterhånden kom til at udføre verden over, medførte udviklingen af en enorm teknik og indhøstningen af mange værdifulde erfaringer. Forinden vi går videre i skildringen af ekspansionen i nedkastningsarbejdet, som fulgte i hælene på de første Hvidstenmodtagelser, vil det være lønnende at opridse hovedlinierne i det arbejde, der fulgte med hver enkelt nedkastning. Vi vil derfor i det følgende se nærmere på en grundlæggende instruktion, som Hollingworth i maj sender Muus vedrørende organiseringen af modtagearbejdet, og derigennem få et indblik i den særlige teknik, der nu var ved at udforme sig på dette område.

En første forudsætning for en metodisk og nogenlunde sikker gennemførelse af sådanne operationer var etableringen af radiotjenesten. Denne forudsætning eksisterede nu i Danmark, og vi kan uden videre lade denne vigtige side af sagen ligge. Den første vanskelighed meldte sig herefter i forbindelse med de rent astronomiske forhold. På grund af belyningsforholdene blev de relativt lyse nætter omkring fuldmåneprioderne foretrukket til disse operationer, og allerede her møder vi en begrænsende faktor. For Danmarks vedkommende kom de korte og lyse sommernætter herefter som den næste begrænsende faktor, idet R. A. F. – i 1943 – overhovedet nægtede at inklade sig på nedkastningsoperationer i denne periode. Hollingworth skriver herom: »På grund af de korte nætter er vi ude af stand til at gennemføre nedkastninger i juni måned. Efter midten af juli vil denne ulempe imidlertid vende sig til vores fordel på den

måde, at vi i længere tid kan gennemføre operationer, når der *ikke er måne*.« Udenfor denne kritiske periode og under gunstige lysforhold kunne således nedkastninger finde sted.

Initiativet udgik fra England. Adskillige uger i forvejen anslås herfra, i hvilket omfang man under hensyn til almindelige strategiske krav vil kunne påregne frigivelse af materiel og maskiner til gennemførelse af operationer over Danmark, og i overensstemmelse hermed anmoder England folkene i Danmark om at opgive eventuelt egnede pladser. Muligheden for at komme i betragtning ved tildeling af disponibelt materiel eller maskiner afhæng af synet på arbejdets betydning i det pågældende land, og her var Danmark ved at arbejde sig i vejret, så det efterhånden fik en bedre placering end tidligere. I den nævnte instruktion til Muus præciserer Hollingworth den øjeblikkelige situation i denne henseende med ordene: »Når det store skrald kommer, hvad der nu, da hele Tunis er vores, kan ske, før vi tænker os det, vil R. A. F. få så travlt med andre ting, at det vil blive vanskeligt for os at få fat på de flyvemaskiner, vi har brug for . . . Så mellem nu og da gælder det for os om at få mest muligt ud af den gunstige lejlighed . . . At udnytte dette i stor stil kræver fornuftig og omhyggelig overvejelse, og de følgende paragraffer skulle give Dem en forestilling om, hvad vi kan levere, og hvorledes vi foreslår, at modtagelsen skal organiseresovre hos Dem«.

Efter instruksens krav begynder herefter i Danmark en systematisk recognoscering af egnede pladser, der derpå foreslås England. Under dette arbejde tages der naturligvis hensyn til en lang række forhold, pladsens beliggenhed, tilkørselsforhold, omliggende beboelse, placering af tyske forsvarsforanstaltninger m. m. samt til eventuelle kendemærker i nærheden, der kan gøre det muligt for piloten selv under ikke helt gunstige forhold at finde frem til pladsen. Hollingworth udtrykker kravene således: 1) »Der må være gode landemærker i omegnen. 2) Lysene må være anbragt godt borte fra træer, der kan få dem til at blinke. 3) Punkterne må være langt borte fra luftværnsstillinger og jagere«. Hertil føjes en række indgående krav om pladsernes gensidige beliggenhed, der har relation til, hvad der vil blive skildret i det efterfølgende.

Efter endt recognoscering bliver pladsen derpå foreslået England, hvorefter R. A. F. afgør, om man under hensyn til indflyvningsforhold og eventuelle fjendtlige foranstaltninger i nærheden af indflyvningslinien o. lign. kan acceptere pladsen. En lang række pladser blev her kasseret – således nægtede R. A. F. i lange perioder operationer på Sjælland og i Sønderjylland – og adskilligt flere pladser end det ønskede antal måtte derfor recognosceres og bringes i forslag. Hertil kom, at man fra engelsk side ønskede, at hver plads skulle tilknyttes en reserveplads i relativ nærhed, således at nedkastningen kunne forsøges på denne plads, såfremt det mislykkedes at få kontakt på den første plads, og ligeledes, at hver maskine, medførende 15 containers, skulle levere disse på tre forskellige pladser med 5 containers på hver plads eller dennes reserveplads. De tre pladser med tilsvarende reservepladser skulle efter engelsk forslag danne en gruppe, og ialt ønskede man for perioden 18. juli til 25. september tre sådanne grupper med ialt 18 pladser recognoscerede og godkendte. De tre grupper skulle anvendes vekselvis med 2 nedkastninger på hver gruppes pladser, inden man skiftede til anden eller tredje gruppe, naturligvis forudsat, at ingen af de anvendte pladser i mellemtiden var blevet kompromitterede.

Et så udførligt system som det i Hollingworths forslag udviklede synes dog ikke at være sat i funktion, og det skal kun nævnes for at illustrere, hvilket betydeligt recognosceringsarbejde et skematisk fulgt nedkastningsprogram krævede. Selv med de tillempninger, man i praksis standsede ved, var arbejdet med at finde og få godkendt egnede pladser betydeligt.

Var pladsen herefter godkendt, blev der for hver plads aftalt en »kettle«, d. v. s. et kodeord eller vending, der ved oplæsning i B. B. C. averterede, at nedkastning på pladsen ville finde sted den pågældende nat, og en tidstabel blev opgivet, der angav det omtrentlige nedkastningstidspunkt i de forskellige faser af måneproduktionen. Endvidere blev der for hver plads aftalt de nødvendige lyssignaler, der umiddelbart før nedkastningen skulle udvekles mellem maskinens mandskab og folkene på jorden, dels for at piloten kunne være sikker på, at der ikke af en eller anden grund var

indtruffet hindringer for operationens gennemførelse, og dels for at lede piloten til det nøjagtige sted. Det blev herefter R. A. F.-mandskabets sag at foretage en så nøjagtig udkastning af materiellet, at det havnede på pladsen, en opgave, der måtte løses under hensyn til maskinens højde, fart, vindforhold o. l. Sluttelig kan nævnes, at man ved opgivelse af et såkaldt »crack«-signal, d. v. s. et radio-signal, oftest en kort talgruppe, sikrede sig, at radiotjenesten hurtigt kunne bekræfte eller afkræfte, at aftaler i sidste øjeblik vedrørende nedkastningen var opfanget og forstået. Eksempelvis kunne således radiotjenesten i Danmark ved i sidste øjeblik at afsende en aftalt talgruppe, 9-3-8 el. lign., bekræfte, at man var rede til modtagelse, eller at man ønskede denne afblæst. De her nævnte detailarrangementer omtales i det væsentlige i den nævnte instruks fra Hollingworth, eller der refereres til dem.

Var alt dette i orden, stod det tilbage for folkene i mar-ken at opstille modtagegrupper for hver plads, at organisere alarmeringen, at sørge for opstilling af vagtposter, at træffe arrangementer til afsendelse af lyssignaler, at organisere transport- og opbevaringsmuligheder såvel som at overveje den videre distribuering af det modtagne materiel. Herefter kunne nedkastningen finde sted, i teori og også ofte i praksis efter det vedtagne skema, men naturligvis også ofte således, at nye vanskeligheder skabtes af vejrforhold, tysk indgriben eller uforudsete uheld af enhver art.

Til illustration af, hvor store vanskelighederne med at gennemføre en sådan nedkastning kunne være, skal anføres følgende samling af engelske telegrammer, modtaget af telegrafist, dyrlæge Duus Hansen i en senere periode af besættelsen:

Fra Odense forespurgtes, om man fra England kunne nedkaste våben på en opgivet plads ved Rugaard på Nord-vestfyn. Herpå indløb følgende svar: »Vi kan levere til Rugaard gentag Rugaard Fyn stop vores ottende stop kan I modtage tolv containers stop vil sende kendesignaler og kodeord.«

Herpå blev svaret bekræftende. Næste telegram fra Eng-land lød:

»Vi vil levere tolv containers sprængstof og sten [guns] og pistoler Rugaard fra mandag tiende stop pladssignal r for rød og flyversignal b for bajer stop kodeord hilsen til Stefan stop modtagetid 2300 til 0300 Greenwich tid stop anerkendelse med 938 betyder I er rede til at modtage.

Herefter blev cracksignalet afsendt, og følgende svar indløb:

»Vær parat fra i morgen tirsdag stop tolv containers og 1 pakke stop vores fjerde lyt efter hilsen til Stefan gentag Stefan stop held og lykke.«

Der blev nu lyttet efter »Hilsen til Stefan«, og derpå indløb følgende telegram:

»Beklager flyveroperation Stefan gentag Stefan udsat stop vor trettende stop bekræft samme modtagelsesarrangement næste måne april 27 indtil maj 10 stop første fire gentager fire nætter mest egnede.«

Et senere telegram meddelte:

»Bekræft med 949 I kan modtage tolv containers 1 pakke Rugaard fra 27 april til 10 maj stop vor fjortende stop modtagetid 2230 til 0130 Greenwich tid.«

Cracksignalet afsendtes, og man modtog følgende:

»Vi vil levere tolv containers 1 pakke Rugaard fra april 27 stop kodeord hilsen til Stefan gentager Stefan stop vores femtende stop flyversignal b for bajer pladssignal r for rød stop.«

Der kom imidlertid ingen »Hilsen til Stefan«, men derimod følgende telegram:

»Ikke muligt levere tolv containers stop lyt til Stefan fra i morgen fredag stop vores syttende stop meddel den almindelige situation på Fyn gentager Fyn.«

Næste dag kom en lille smule mere:

»Vær parat lørdag d. 29 stop vores attende stop vil levere en extra pakke ni millimeter sten ammunition anvendelig til tyske våben stop held og lykke.«

Der kom stadig ingen »Hilsen til Stefan«. To dage senere indløb følgende telegram:

»Vil levere første lejlighed stop fortsæt lyt efter Stefan gentager Stefan stop vores femte stop held og lykke.«

Og atter to dage senere lød det:

»Vi vil levere Rugaard gentager Rugaard i aften lørdag stop tolv containers 2 pakker stop vores sjette stop lyt efter Stefan stop held og lykke.«

Nu flugte endelig »Hilsen til Stefan«, og nedkastningen fandt sted programmæssigt, men dagen efter kom følgende telegram:

»Vi leverede til Stefan lørdag nat sjette men flyvemaskinen er ikke gentager ikke vendt tilbage stop vores tyvende rapporter øjeblikkeligt stop giv al mulig assistance til besætning gentager besætning.«

Det oplystes fra dansk side, at maskinen var blevet skudt ned på tilbageturen.

Var end besværlighederne ikke altid så store, og fik de fleste nedkastninger ikke et så trist forløb, så må det her nævnte være tilstrækkeligt til at vise, at gennemførelsen af hele denne vigtige side af modstandskampen så langt fra at være en simpel og ligetil rutinesag tværtimod var en overordentlig indviklet og vanskelig proces, hvor der arbejdes med en særdeles ringe sikkerhedsmargin og under et hårdt arbejdspress. Tilføjes bør det også, at der i alt det her nævnte ikke er sagt noget om de vanskeligheder og farer, der mødte maskinens mandskab. Sagen er i det store og hele set fra modtagefolkenes synsvinkel.

Det er herefter klart, at det arbejde, der med små erfaringer udførtes i Hvidsten i foråret 1943, må indtage en fremtrædende plads i modstandskampens historie. Med fuld rette lyder det fra England til de mænd, der stod i dette arbejde: »Først og fremmest sender vi alle Dem og drengene vores hjerteligste tak og lykønskninger... Deres modtagelser har været første-classes, og flyverdrene beder mig overbringe en særlig taksigelse.«

På denne baggrund forstås det også stærkere, med hvilken glæde og forventning man i Hvidsten modtog et vigtigt hjælpemiddel til gennemførelse af modtagelserne, den såkaldte »s-phone«, et apparat, der satte modtageholdet i stand til at opnå radiokontakt med mandskabet i maskinen, der nærmede sig. De fik derved en mulighed for at dirigere maskinen til det nøjagtige punkt, oplyse piloten om særlige forhold ved landingspladsen, vindforhold etc., ligesom piloten kunne meddele nøjagtigt, hvor han kastede og i hvilken

rækkefølge. Endelig kunne S-phonen muliggøre, at holdet på jorden efter nedkastningen kunne nå at meddele piloten resultatet af nedkastningen.

Den første S-phone havde Peter Carlsen og Poul Hansen med, da de d. 10. maj 1943 kom ned ved Hvidsten, og den blev bragt i anvendelse en uge senere, d. 17. maj, ved modtagelsen af de tre faldskærmsmænd Hans Johansen, Vilfred Petersen og Jakob Jensen. I et brev, som Peter Carlsen havde med fra Hollingworth, gives der i et appendix en teknisk redegørelse for apparatets funktion. I dette brev understreger Hollingworth betydningen af, at apparatet kommer i funktion snarest muligt, helst – således som det også skete – ved nedkastningen d. 17. maj:

»Vi ville gerne gennemføre midt-maj-operationen ved hjælp af S-phone; hvis den nemlig bruges med held i denne operation . . . vil den blive uvurderlig ved senere operationer. De gutter, som bringer denne meddelelse, er fuldstændig uddannede i brugen af den . . . De bør . . . lære en af modtagelseskomiteen, hvorledes han for fremtiden skal bruge apparatet . . . I den egentlige operation vil jorden blive kaldt med kaldesignalet »Hitler« i stedet for »Tommy«, og i stedet for »Albert« skal piloten kaldes »Mussolini« . . . Det er muligt, at De ikke vil være i stand til at bruge S-phonen i midt-maj-operationen . . . Vi vil imidlertid gerne, hvis det var muligt, gøre forsøget denne gang, fordi det vil betyde så meget for successen i de kommende operationer, hvis mandskabet er fuldstændig fortrolig med fremgangsmåden.«

Der synes unægtelig at have været visse tekniske og personlige vanskeligheder at overvinde. Et lille smil pibler frem bag de tørre rapporter, når vi i et brev fra Muus til Hollingworth læser: »S-phonerne blev modtaget med begejstring, og alle glædede sig til at bruge dem. Da Mustardholdet [Jakob Jensen] imidlertid skulle komme, blev S-phonen brugt af os, men uden resultat. Vi ved, at piloten HØRTE HITLER men før han forlod flyvepladsen havde besluttet IKKE at svare. »Jeg vil ikke have noget at gøre med den satans tingest«, påstår man, at piloten sagde.« . . . »Yderligere om modtagelsen af Sandwich [Boelskov]: S-phonen var i brug og virkede fuldstændig rigtigt. Der var dog en hage ved det. Piloten, der betjente »Mussolini«-

afdelingen, nægtede at tale andet end polsk, og skønt vi er helt parate til at betjene S-phonerne på dansk, svensk, norsk, tysk, fransk, engelsk og to eller tre afrikanske dialekter, så er der ingen af os, der taler polsk, hvad vi beklager.»

Denne sidste situation forekommer også i Baastrup Thomsens beretning; han var den nat øjensynligt tilhører ved konversationen. Hans skildring giver ligeledes et billede af Geisler: »Geisler ledede personligt alle disse modtagelser . . . Han var både under modtagelserne og ved de andre aktive handlinger selv i ildlinien, rolig og sikker, ligesom han var i besiddelse af en charmerende overlegenhed og ro, der gjorde, at han kunne få alle til at arbejde for sig. Ved en af disse modtagelser fik vi en såkaldt S-phone. Denne betjente Geisler i almindelighed. Jeg husker tydeligt den første aften, den skulle benyttes. Geisler stod omhyggeligt og kaldte efter koden: »Hitler calling Mussolini«. Det var imidlertid polakker, der førte maskinen, og jeg, der stod ved siden af S-phonyen kunne tydeligt høre polakkerne diskutere på polsk, hvorimod de slet ikke svarede på vor gentagne forespørgsel i S-phonyen. Til gengæld var polakkerne altid meget sikre piloter og fandt med stor sikkerhed frem til de udpegede punkter.»

Kapitel 19 Nedkastningsarbejdet udvides

Vi har i det foregående kapitel haft lejlighed til at følge, hvorledes de vigtige modtagelser ved Hvidsten kom i gang, samt til at se lidt nærmere på nedkastnings- og modtageteknikken, både den man stillede imod og den, man endnu i foråret 1943 i praksis måtte indskrænke sig til.

Tilbage står nu en undersøgelse af omfanget af disse nedkastninger og af enkeltheder ved dem. Vi vil her udelukkende beskæftige os med perioden frem til midten af august. Hvad der kom ned inden dette tidspunkt, har haft muligheder for at spille en rolle for den udvikling, der førte frem til

d. 29. august. Herefter var modstandspolitikken primære mål, bruddet med samarbejdspolitikken, nået, og den efterfølgende udvikling byggede på stærkt reviderede planer, der efterhånden medførte en sådan udbygning af nedkastningsarbejdet, at proportionerne for dette arbejde helt forskydes. Der forekommer mig derfor at være rimelig grund til at se mere indgående på nedkastningsarbejdet i foråret og sommeren 1943, hvor grundlaget for den senere udvikling blev lagt. Indenfor dette tidsafsnit må vi yderligere operere med to faser: Tiden fra 11. marts til midten af maj, og tiden fra midten af juli til midten af august. For den første periodes vedkommende tillader det historiske materiale en ret nøje kortlægning af nedkastningsarbejdets omfang, mens der er nogen usikkerhed med hensyn til den sidste periode.

Vi har allerede set, hvorledes Hollingworth d. 9. maj må meddele Muus, at R. A. F. har nægtet at flyve materiel ind over Danmark efter d. 16. maj og indtil august, og hvorledes det var lykkedes at opnå, at en planlagt nedkastning lige efter d. 16. maj alligevel blev gennemført efter programmet, samt at nedkastningerne ville blive genoptaget allerede i midten af juli. Vi har endvidere set, hvorledes Hollingworth d. 17. maj understreger nødvendigheden af at acceptere denne nødtvungne pause og presser på for i pausen at få udarbejdet et stærkt udvidet program for modtagelser efter midten af juli, eventuelt således at man forberedte sig på nedkastninger også udenfor måneproduktionen.

Indenfor den første af disse perioder synes der at have været tale om ialt 6 nedkastninger: Dels de allerede omtalte ved Trinderup hede og Hornum sø d. 11.–12. marts, dels 4 nedkastninger ved Hvidsten, nemlig 2 i april (d. 17. og 21. april) og 2 i maj (d. 10. og 17. maj). De to første nedkastninger er der redegjort for, og de 4 sidste refereres der til i Muus's brevveksling med Hollingworth samt i beretningerne. Mændene, der kom ned, kender vi. Det drejer sig foruden om de 4 ved Hornum om Kaj Lund (17. april), Lok Linblad (21. april), Peter Carlsen og Poul Hansen (10. maj) og Hans Johansen, Vilfred Petersen og Jakob Jensen (17. maj).

Vanskeligere er det at fastslå, hvor meget materiel der kom ned. Mest må der vel være kommet ned ved Trinderup,

hvor der kun blev nedkastet materiel, mens der ved Hornum kun kom mænd, men intet materiel. Ved de 4 Hvidstensmodtagelser blev der leveret både mænd og materiel. Muus's tidligere citerede bemærkninger om, at gruppen ved Hvidsten hurtigt tog sig af de nedkastede containers, gods etc. viser dette, ligesom den omtalte beklagelse af, at man ved Lok Linblads nedkastning kastede containere flere minutter, før denne sprang. Lok Linblad nævner i sin beretning, at han havde 4 containers med. I sin beretning nævner Brøchner, at man var to dage om at køre det bjergede gods fra Trinderup til Hvidsten. I det mindste må Fiil herefter have kørt to ture. Endelig taler Brøchner, der jo gav lagerplads til materiellet, om »Stof fra alle de følgende modtagelser«. Hermed ender så de konkrete oplysninger om dette interessante punkt.

Nogle beregninger kan dog foretages, som kan hjælpe til en omtrentlig forestilling. I brevet til Muus af 17. maj, hvori Hollingworth opridser planerne for sommerens nedkastningsprogram, regner han maksimalt med 15 containers pr. maskine, forudsat at der ikke skal nedkastes personel. Det skulle herefter være muligt i det mindste at anslå det absolutte maksimum for de leveringer, der kan have været tale om. Ved Hornum kom 4 mand ned, men intet materiel. Regner vi herefter groft taget 1 mand lig 4 containers, kan vi med udgangspunkt i disse tal komme til følgende absolutte maksimumstal:

Hornum	4 mand	0 containers
Trinderup	0 mand	15 containers
Hvidsten 1.	1 mand	11 containers
Hvidsten 2.	1 mand	11 containers
Hvidsten 3.	2 mand	7 containers
Hvidsten 4.	3 mand	3 containers
Ialt	11 mand	47 containers

Det skal straks siges, at det anslåede tal sandsynligvis ligger alt for højt. Således kom der efter Lok Linblads meddelelse i hans beretning kun 4 containers ned sammen med ham (Hvidsten 2.); i oversigten har vi for at være på

den sikre side regnet med 11 og er gået ud fra, at Lok Linblad kan have husket forkert på dette punkt. Dette er imidlertid uvæsentligt. Hvad der derimod er væsentligt, er, at det er ganske åbenbart, at det selv ud fra de mest optimistiske forudsætninger har drejet sig om meget begrænsede kvantiteter, og den følgende undersøgelse af perioden juli-august vil, som vi skal få at se, bekræfte dette hovedresultat.

De nævnte nedkastninger forløb i det store og hele programmæssigt og uden alvorlige uheld. Det synes endelig, som om lidt af det held, der hidtil havde været forholdt »S. O. E.« under arbejdet i Danmark, og som var en af forudsætningerne for arbejdet, nu endelig indfandt sig. Kun ved den sidste af nedkastningerne balancerede man på randen af uheldet. Muus beretter: »Mustard, Pudding og Brawn [Jacob Jensen, Vilfred Petersen og Hans Johansen] landede som de skulle – alt gik godt. Hunnerne havde øvelse på VORES mark hele eftermiddagen lige til 20 minutter, før maskinen var ventet. Da de havde »vundet« deres øvelse, hunnerne altså, forsvandt de, og vi tog marken i besiddelse.« Set fra København så begivenheden ikke overvældende dramatisk ud. Set fra Hvidsten kro fik aftenen væsentlig mere kolorit. Det hedder i Peter Carlsens beretning: »Ude i Hvidsten tog jeg ind til Tulle. Her sad vi lidt og sludrede, hørte radioen kl. 6, der bekræftede, at maskinen kom . . . medens vi sad hyggeligt og sludrede derinde var der pludselig én, der så ud af vinduet og opdagede, at der udenfor gik en del tyske soldater, forsynet bl. a. med apparater, der så ud til at være radioapparater . . . Da tyskerne stadigvæk blev ved at gå derude og snuse, erklærede Fiil pludselig, at nu gik han ud for at se, hvad der var i vejen . . . Lidt efter kom han så ind igen og beroligede os på sin sindige måde med, at det hele var all right. Det var bare nogle soldater, der var ude på øvelse. Han var gået hen til dem og havde givet sig i snak med dem, og derpå havde han budt dem på kaffe og wienerbrød . . . og de havde så fortalt ham, at de var ude på en øvelse, og at de inden længe skulle tilbage til deres kaserne. Hele sagen belyser den rolige og ligevægtige måde, hvorpå Fiil optrådte i en sådan situation«.

Kort efter midten af juli optoges nedkastningerne igen.

Opfordringerne om at skaffe nye pladser til et udvidet program havde nu båret frugt. I det mindste blev der fra nu af og til midten af august foretaget nedkastninger adskillige steder. På grundlag af Muus's rapport til Hollingworth af 25-7-43 kan nedkastninger konstateres ved Enebærodde på Fyn i to tilfælde, ved Hvidsten i ét tilfælde og ved Madum sø i ét tilfælde, men herudover blev der foretaget også andre nedkastninger. Således en nedkastning i august ved Rugaard på Fyn. Ved Madum sø er der i det mindste tale om 2 nedkastninger, dels den i Muus's rapport nævnte, hvor faldskærmsfolkene Aage Møller Christensen og Jens Peter Petersen kom ned, og dels den kendte nedkastning d. 17. august, hvorved en af modtageholdet, Erik Vangsted, blev dræbt, mens en anden, Kjær Sørensen, blev taget til fange og senere henrettet. Modtagelserne ved Madum sø blev organiseret af faldskærmsmanden Paul Jensen, der havde fast station i Ålborg. Oprindeligt fik han sit sabotagemateriel leveret fra depotet i Randers, men i løbet af maj fik han recognosceret og anerkendt tre pladser, derimellem pladsen ved Madum sø, hvorefter et selvstændigt modtagearbejde fra Ålborg blev indledt. Paul Jensen nævner selv tre modtagelser ved Madum, men henlægger den ene af dem til juni, hvor vi har set, at nedkastninger ikke fandt sted. Erindringsforskydninger med hensyn til nøjagtige tidspunkter er jo ikke ualmindelige i beretningerne.

Også til Sjælland udstrakte nedkastningsvirksomheden sig nu, idet R. A. F. gik ind på at foretage nedkastning på Gyldenløveshøj i midten af august. Hertil kommer endeligt, at Geislers nærmeste medarbejdere, Flemming Juncker og Baastrup Thomsen, overensstemmende hævder, at modtagelser nu fandt sted på pladser, der var blevet recognosceret og godkendt i løbet af sommeren, ligesom Jørgen Diemer arbejdede sammen med Juncker for at finde nye pladser og få disse godkendt. Nærmere enkeltheder herom fremgår dog ikke af beretningerne. Juncker nævner Djursland, men uden tidsangivelse, og lidt præcisere hedder det om arbejdet på Djursland hos Baastrup Thomsen: »... fandt jeg en plads på Djursland ved Langesø. Og efter at den var godkendt i London, havde vi modtagelse her to gange i løbet af sommeren. Herefter blev denne plads kompromitteret... Jeg

fandt herefter en plads i Rosenholm skov i samarbejde med topsfører Orla Andersen fra Hornslet, som senere blev henrettet af tyskerne. Sprængstofferne og de ret sparsomme våben, der blev modtaget, blev transporteret via Hvidsten til Randers.«

At der faktisk blev modtaget på Djursland inden udgangen af juli, fremgår morsomt nok af et noget senere dokument, der kaster lys bagud. I et brev fra Muus til Turnbull fra slutningen af september 1943 foreslår Muus 4 modtagepladser for perioden 6.–16. oktober. Forslaget ser således ud:

- Point 1. JUT. HH – Book 2. Page 15. D 1. South-east of »Høj« in »Skodsborg Høj«.
- Point 2. JUT B – Book 1. Page 26. B 3. North of »mm« in »Gammelstrup Hede«.
- Point 3. Mustard Point.
- Point 4. JUT. O. Book 1. Page 38. (used in July).

Henvisningerne referer til Geodætisk Instituts kort over Danmark i 3 bds.-udgaven, og det sidste af de 4 punkter, som herefter er blevet anvendt i juli, er netop beliggende på Djursland.

Muus's brev opklarer ligeledes nogen forvirring i kilderne med hensyn til de fortsatte nedkastninger ved Hvidsten. Vi ved, at faldskærmsmanden Arne Boelsskov kom ned her d. 23. juli. Muus rapporterer herom til London: »Deres radiosignal blev rigtigt modtaget kl. 1629 gmt. d. 22. ds., og følgelig stod vi klar på alle aftalte punkter. D. 23. juli kl. 0028 gmt. blev Sandwich [Boelsskov] kastet på Mustard-punktet [Hvidsten]... Signalet »lavt flyvende maskine nærmer sig, hold udkig efter faldskærmsfolk« blev udsendt af hunnerne kl. 0012 gmt. (16 minutter før Sandwich sprang), og de var i sandhed på udkig. Uheldigvis er »Mustard-punktet« blevet kompromitteret, og vi kan ikke bruge det mere. »Sandwich« og modtagelseholdet var faktisk lige på nippet til at blive taget«.

I følge denne rapport blev Hvidstenpladsen efter denne begivenhed afløst. Også Bastrup Thomsen nævner, at pladsen blev kompromitteret, men tilføjer, at Fiil trods advarsler gennem det danske politi var villig til at fortsætte,

og at der herefter blev yderligere 2 modtagelser på den gamle plads. Også Jørgen Røjel, der fra sommeren 1943 gjorde turnustjeneste på hospitalet i Randers og blev en af de ledende i det illegale arbejde der, nævner, at pladsen en overgang var aflyst, men senere igen blev taget i brug. At pladsen igen blev anvendt bekæftes af Muus's ovenfor citerede brev til Turnbull af 21-9-43, hvor den 3. foreslåede plads, »Mustard Point«, netop er Hvidsten.

Det fremgår således, at der for den korte periode, vi her beskæftiger os med, perioden fra ca. 15. juli—ca. 15. august, er nogen vanskelighed med hensyn til en helt præcis fastslåen af nedkastningernes omfang. Med sikkerhed kan der konstateres 9 modtagelser: 2 ved Enebærodde i slutningen af juli, 1 ved Rugaard i august, 3 ved Madum sø, den ene ca. 25. juli, de andre d. 2. og 17. august, 1 ved Hvidsten d. 23. juli, mindst 1 på Djursland inden udgangen af juli samt 1 nedkastning ved Gyldenløveshøj i august.

Helt fyldestgørende er opstillingen ikke; der kan have været andre nedkastninger, men allerede det nævnte er tilstrækkeligt til at illustrere, at tempoet er sat op. På de små 4 uger fra 22. juli til midten af august er der mindst tale om 5 nedkastninger mere end i 9-ugers perioden fra 12. marts til 17. maj. Yderligere synes det på grundlag af det nævnte rimeligt at antage, at der nu er kommet væsentligt mere materiel ned end i forårsperioden. Kun tre faldskærmsmænd er sendt over i denne periode, Boelsskov ved Hvidsten d. 23. juli og Aage Møller Christensen og Jens Peter Petersen ved Madum sø et par dage senere. Ved begge disse lejligheder kom der yderligere containers ned, og nedkastningerne ved Enebærodde, Rugaard, Gyldenløveshøj, på Djursland samt ved Madum sø den 17. august var rene materielleleveringer. Mulige nedkastninger herudover har ligeledes udelukkende omfattet materiel. Mere lader der sig ikke udlede af det eksisterende historiske materiale.

Er en helt præcis fastslåen af materiellets omfang imidlertid heller ikke mulig for denne periode, så kan vi imidlertid på anden måde danne os et skøn over det absolutte maksimum af materiel, der kan have været tale om, ved endnu engang at se på Hollingworths instruks til Muus af 17-5-43. Det hedder heri: »Når nedkastningsoperationer

igen begynder i juli, er det vores pligt at få så mange komplette standardcontainers over til marken som muligt. Derefter er den næste opgave at oversende særligt pakkede containers til særlige job... *Teoretisk* er det muligt at levere 200 containers mellem d. 18. juli og d. 25. september. Når vi imidlertid skal regne med forsinkelser, kan vi sætte målet til *100 containers*. Det synes måske at være højt sat, men det kan gøres, hvis tingene bliver ordentlig organiserede.«

200 containers mulige og 100 containers som målet for hele perioden frem til 25. september – det giver henholdsvis 100 og 50 for den halve periode frem til midten af august, som vi har begrænset os til. Disse tal, der er meddelt samme dag, som forårsperiodens leveringer ophørte, kaster lys også bagud. Efter de vellykkede nedkastninger i marts, april og maj anser Hollingworth 100 containers for et stort tal. Det er i det mindste klart, at den størrelsesorden, der ovenfor blev beregnet, ikke er urimelig lavt sat. En gentagelse af den beregning, der blev opstillet for forårsperioden, er her næppe rimelig, da vi ikke med sikkerhed kan konstatere antallet af nedkastninger, men det sandsynligste er, at man for tiden fra juli til august næppe er kommet væsentligt op over de 50 containers, Hollingworth i maj havde anslået som praktisk opnåeligt, og det må yderligere erindres, at alt materiel ved Madum d. 17. august faldt i tyskernes hænder.

Det sikre resultat for forårets og sommerens leveringer bliver herefter det, at det har drejet sig om forholdsvis beskedne mængder, selvom man på baggrund af det tidligere tomrum har følt resultaterne som store. Ialt nedkastede R. A. F. under hele besættelsen 4862 containers og 383 pakninger over Danmark. Selvom vi ser væk fra pakningerne og regner med de maksimumstal, der her er anslået, andrager leveringer af engelsk materiel inden midten af august 1943 kun 2–3 pct. – sandsynligvis under 2 pct. – af de samlede engelske leveringer under hele besættelsen. Tallet er forbløffende lille, sammenholdt med den betydning, netop disse tidlige leveringer fik, og som det herefter bliver opgaven at redegøre for.

Men forinden vi vender os til at betragte det modtagne

materiel på dets videre vandring ud i den danske modstandsorganisation, skal vi kort nævne nogle episoder i forbindelse med sommerens nedkastninger. Af de to nedkastninger ved Enebærodde synes den ene at være forløbet helt programmæssigt. Den anden, nedkastningen d. 22. juli, krydres af en mindre, delvis humoristisk episode, der gav anledning til en del skrivi i den dansk-engelske korrespondance. Det var under træningen i England blevet indskærpet de danske frivillige, at de under ingen omstændigheder måtte give sig af med illegal bladvirksomhed. Vi har tidligere set, hvorledes man bebrejdede Hammer, at han negligerede denne kategoriske ordre. I foråret 1943 skiftede man imidlertid opfattelse på dette punkt og besluttede at optage et propagandaarbejde i Danmark ved hjælp af propagandamateriale, trykt i England og sendt illegalt til Danmark. Fra engelsk side anmodede man redaktør Svenn Seehusen om at forestå dette arbejde, og en særlig organisation blev efter forhandlinger i Stockholm med Turnbull stillet på benene. Således planlagdes særlige nedkastninger af propagandamateriel, og ritmester Rantzau påtog sig at forberede disse nedkastninger og forestå modtagelsen af det nedkastede.

Muus blev oprindeligt ikke orienteret om disse forhandlinger og blev, da han kom til kundskab om dem, irriteret over sagen og gav denne irritation udtryk overfor Turnbull. Svaret herpå blev et længere brev fra denne til Muus, hvor han tog kraftigt til genmæle og redegjorde for sagen. Han understreger – ikke uden en vis skarphed i tonen, at Muus og »table«-organisationen faldskærmsfolkene intet skal have med sagen at gøre – »Vi har holdt Dem og Table *fuldstændig* adskilt fra det og *vil fortsætte med at gøre det.*« (Udhævelserne Turnbulls) – at man har fuld tillid til Rantzau, og at beslutningen er truffet »at a high level«, hvorefter det er underforstået, at man afviser enhver indblanding fra Muus i dette spørgsmål. Sluttelig gentages den generelle instruktion til Muus om at holde sig fri af alt arbejde med propaganda, samtidig med at han instrueres om gennem mellemmand – Diemer foreslås – at sende det propagandamateriale, der måtte komme ned i containerne, direkte og hurtigt til Rantzau. Ordren er ikke helt uden

selvmodsigelse, og Turnbull har næppe været helt tilfreds med sin egen stilling i sagen. Han ender i det mindste med at strø lidt sand på: »Vær venlig ikke at misforstå tonen i denne skrivelse. Hvis den er lidt skarp, er det, fordi jeg er bekymret for Deres skyld.«

Til belysning af hele denne sag foreligger en ret omfattende korrespondance. Da den kun har periferisk berøring med det, vi her beskæftiger os med, skal sagen kun kort summeres op, som den fremgår af denne korrespondance: Rantzau skulle fra England modtage propagandamateriale (bøger, tidsskrifter og films m. m.) og sammen med Seehusen sørge for den videre distribution af det modtagne stof, dels ved direkte udsendelse af det modtagne stof, hvor der var tale om »masseleveringer«, dels ved selvstændig mangfoldiggørelse efter eget skøn. Det fremgår endvidere, at man fra engelsk side ønskede vink og forslag angående arten og formen af propagandaen. Oversendelsen af materialet var oprindeligt planlagt således, at Rantzau selvstændigt skulle gennemføre modtagelser sideløbende med de modtagelser, »S. O. E.« havde ansvaret for. Det var dette forhold, der gav anledning til Muus's protester, og tanken herom blev da også opgivet igen. I stedet greb man til den udvej at oversende propagandamaterialet sammen med de almindelige nedkastninger, og netop dette var det, der gav anledning til uheldet ved Enebærodde.

Her blev foruden de ventede containers med sabotagemateriel nedkastet en større sending propagandamateriale, og Peter Carlsen handlede efter sine generelle instrukser og »druknede« ærgerlig og summarisk hele sendingen i Kattégat. Først efter at uheldet var sket, kom Rantzau til Odense – og skuffelsen. Han skriver til Turnbull herom: »Den 25. ds. fik jeg da gennem Jam [Muus] at vide, at man antagelig d. 26. . . ville forsøge at sende mig noget materiale, noget jeg selvfølgelig blev *meget* [udhævelsen Rantzaus] glad for, idet de forskellige aflysninger, hvor forståelige de end har været, naturligvis har været en stor skuffelse . . . Jeg tog . . . til det pågældende sted . . . men sagen fik jo et mere end sørgeligt forløb . . . fordi man . . . havde sendt det . . . *ikke* [udh. Rantzaus] den 26., men tidligere, nemlig d. 22., og dels fordi Jams lokale mand

havde handlet meget strikte efter sine instruktioner . . . og derfor havde druknet sendingen i det tilstødende vand«. I sit brev til Hollingworth af 25. juli – de pågældende linier først skrevet d. 27. – lægger Muus skylden for det skete over på London og anfører, at han ikke modtog nogen meddelelse om, at sendingen ville komme, før det var for sent. Han tilføjer, at der nu er givet en generel ordre om, at sådanne sendinger for fremtiden skal tilbageholdes og overgives ham til viderebesørgelse.

Men at hele dette arbejde irriterede Muus er tydeligt. Han giver utvetydigt udtryk herfor i »Ingen tænder et Lys«, og i det nævnte brev af 25. juli affærdiger han uheldet med ordene: »Nå, det er naturligvis meget kedeligt, men skal vi græde over spildt mælk«. Karakteristisk for hans holdning er det også, at da han i 1944 får faldskærmsmanden Hecht Johansen til Danmark som særlig uddannet i propagandaarbejde, sætter han ham til operationelt arbejde med tilsidesættelse af direkte ordrer. Hans opfattelse på dette punkt er troligt inspireret af den skepsis overfor propaganda, som ikke var ualmindelig i engelske militære kredse. Når han i »Ingen tænder et Lys« omtaler propagandamaterialet fra Enebærodde som værende »af den art, der skulle sætte os i stand til at vinde krigen hurtigere end man kan stave til pro-pa-gan-da-af-de-ling-« kan det udmærket godt lyde som en engelsk soldatervittighed. Efter Enebæroddenedkastningen fandt man en anden udvej for oversendelse af propagandamateriale. I august skriver Turnbull til Duus Hansen og meddeler denne, at man fremtidig vil sende materialet gennem konsul Christensen i Gøteborg og bruge den »matros-forbindelse«, vi allerede har stiftet bekendtskab med.

I den her skildrede periode led det engelske propagandaarbejde således en krank skæbne. Senere kom væsentlige sendinger igennem. Det drejede sig f. eks. om tidsskrifter, således det engelske »Frit Danmark«, flyveblade, ofte på tysk til tyske soldater, miniatureudgaver af »Times«, trykt på rispapir, film, således f. eks. »Desert Victory« o. s. v. o. s. v.

De største uheld under sommerens nedkastninger ramte imidlertid nedkastningerne ved Madum sø. Allerede i juli

havde der været lidt uheld; først havde man måttet opgive at gennemføre nedkastning på grund af tæt tåge, dernæst lykkedes selve nedkastningen, men et medbragt radiosæt landede i selve søen. Helt galt gik det imidlertid ved nedkastningen d. 17. august. Lederen af disse modtagelser, Paul Jensen, fortæller herom: »Ved en modtagelse d. 17. august blev vi overrasket af en tysk motorpatrulle. Hvorvidt det skyldtes angiveri eller den kendsgerning, at flyveren kredsede 4 gange før nedkastningen, blev ikke opklaret. Det udviklede sig til ildkamp indtil vor vogn noget nord for Skørping blev skudt i sæk, hvorefter vi måtte forlade den og materialerne. Erik Vangsted blev dræbt og Kjær Sørensen taget til fange og senere henrettet. Resten, ialt 10 mand, slap bort«.

Tilbage ved denne gennemgang af nedkastningerne står nu kun at se på containernes indhold. Opgaven er ikke indviklet. I alt væsentligt drejede det sig om sprængstof og andet sabotagemateriel, mens der kun kom få våben ned. Dette sidste har vi allerede hørt nævne i Baastrup Thomsens beretning, og også andre beretninger nævner det. Forklaringen herpå er en dobbelt. Dels sigtede man endnu udelukkende mod sabotagen og havde ikke taget tanken om militærgrupper op, dels gik disponible våben i 1943 fortrinsvis andre steder hen, i første række til Frankrig og Jugoslavien, hvor opbygning af undergrundshære nu var i gang. Våben var derfor en mangelvare, og det kneb hårdt med selv den nødtørftigste bevæbning af grupperne. Til illustration kan anføres et par citater. Først fra Børge Brandts og Kaj Christiansens bog: »Sabotage: »Trods den megen tale om »den kommunistiske underverdens« bevæbning, var alt, hvad man kunne skrabe sammen af våben til de første aktioner, en gammel militærpistol. Senere blev det opdaget, at den ikke kunne skyde. Efterhånden fik man ganske vist fat i et par revolvere til, men det var dog i lang tid sådan, at de fleste af deltagerne i en aktion overhovedet ikke kunne bevæbnes«.

De kommunistiske grupper var ikke ene om at lide under manglen. I juli 1943 skriver Rantzau til Turnbull: »Det bliver mig imidlertid mere og mere klart, at jeg . . . må have lejlighed til at bevæbne min hjælpergruppe, hvorfor

jeg, da dette ellers vil falde mig svært, atter minder om pistoler«.

Lidt våben kom der ned, men selv hvor vi kan konstatere en våbenlevering, fremgår det, at man i Danmark fik, hvad der var til overs. I et brev til Hollingworth fremfører Muus en kritik fra Peter Carlsen om våben, der netop er kommet ned: »Han har modtaget 24 pistoler, af hvilke 6 ikke var i brugelig stand . . . At de alle var gamle modeller nævnes kun i forbifarten. Er det ikke muligt kun at få Colts. Disse gamle modeller er særdeles ubehagelige at bære skjult på sig.«

Hovedmassen af det nedkastede materiel var således sabotagemateriel, sprængstof, magnetbomber, detonatorer, lunter, isolerbånd o. s. v. Hertil kom naturligvis specielle leveringer af alle arter, de tidligere nævnte »foldebåde«, råmateriel o. s. v. Af sprængstof leveredes to typer, dels det såkaldte 808, dels PE-sprængstoffet, der senere skulle blive hovedsabotagemidlet. 808-stoffet havde i forhold til PE-stoffet væsentlige mangler. Det krævede en omhyggelig behandling, var vanskeligere at bringe til detonation, lod sig kun forme efter en langvarig og forsigtig opvarmning, og hertil kom, at det havde en højst gennemtrængende lugt, der naturligvis var uheldig til det særlige formål. Endelig gav det de mænd, der arbejdede med det, en generende hovedpine, der dels skyldtes lugten, dels berøringen af det. Dette er forklaringen på, at Muus allerede i april beder om mere PE: »Hvis De udelukkende kunne sende PE og udelukke 808, ville vi være meget glade. Men der bliver vel nogen vanskelighed dermed.« I samme brev fremfører Muus et par andre ønsker vedrørende materiellet, og han beder indtrængende om magnetbomber: »Vi trænger til bunker af magneter«. Det her nævnte svarer ganske til en bemærkning fra Hollingworth om, at man i første omgang måtte lægge vægt på at sende standardudstyr til Danmark. Senere kunne der så blive tale om at imødekomme specielle krav.

Til allersidst et lille humoristisk træk, der medtages, fordi humoren nu engang var en del af den danske modstandskamp, og fordi det lille træk belyser hverdagen, og hvorledes der midt i de store begivenheder måtte skaffes tid til at løse hverdagens små, grå problemer. Det lille træk kan

fortælles kort med to citater. Den 30. april skriver Muus til Hollingworth: »Vær venlig ikke længere at sende chokolade, te, kaffe, cigaretter etc. i containerne. Det er morderlig pænt af Dem, men . . .« Dette var åndens sejr. – I juli følger så materiens: »For en 2–3 måneder siden bad jeg Dem om at ophøre med at sende sådanne ting som cigaretter, kaffe, te, whisky etc. . . . Cigaretsituationen er imidlertid blevet temmelig alvorlig, og De er jo klar over, at alle vore drenge som regel ryger temmelig kraftigt . . . Jeg ville derfor være meget glad, hvis . . .«. Det er næppe nødvendigt at fortsætte citatet. Den generation, der har oplevet besættelsestiden, vil næppe tilbageholde et smil og en sympati på et område, hvor senere generationer måske vil være mindre forstående.

Kapitel 20 Sabotagegrupper

Samtidig med at nedkastningerne tog fart, tog også sabotagen et vældigt opsving. Måned for måned frem til de hektiske augustdage 1943 viste store tal og stigende effektivitet. Mens 29 sabotager havde været maksimum for en enkelt måned i 1942, figurerer august 1943 med ikke mindre end 198 sabotager. Fra at være en demonstration blev sabotagen et våben. Ændringen blev registreret i udlandet. I maj kan Hollingworth med en vis triumf i pennen skrive til Muus: »Endelig kommer der virkelig nyt fra Danmark, og Danmark er på forsiden i vores aviser.«

Det ville imidlertid være ganske forkert uden videre bemærkninger at parallellisere takten i nedkastningsarbejdet med takten i sabotagen ud fra den simple forudsætning, at sabotagen helt igennem stod og faldt med »S. O. E.«'s arbejde. Forinden vi går over til at betragte sabotagen nærmere, bør det understreges, at denne ville være kommet også uden »S. O. E.« I oversigten over sabotager i »Besættelsestidens Fakta« opgøres antallet af sabotager for hele landet til ialt 194 fra 9. april 1940–1. marts 1943, d. v. s. før man fik adgang til det første engelske sprængstof, og en så stor sabotageorganisation som »Bopa« var skabt og i fuld

gang med en alvorlig sabotage helt tilbage til 1942. Det må også erindres, at sabotagen så godt som udelukkende gennemførtes af danske modstandsfolk, der i langt de fleste tilfælde ikke havde direkte forbindelse med folkene i »S. O. E.«

Netop her, hvor vi i følge planen for skildringen og i følge materialets art kommer til at arbejde os ind på livet af modstandsbevægelsen ad de veje, der fra »S. O. E.«'s hovedkvarter førte ind i denne hjemmegroede organisme, og hvor derfor folkene i og omkring »S. O. E.« spiller en dominerende rolle, kan disse kendsgerninger ikke fremhæves stærkt nok. Vi har nu engang valgt at se tingene fra en bestemt synsvinkel, den, der formentlig giver den bedste oversigt. *Men det er en bestemt synsvinkel, og det må hele tiden stå ganske klart.*

På den anden side er det indlysende, at »S. O. E.«'s nedkastninger blev et hovedfundament for sabotagen. Det er naturligvis umuligt at sige, hvad der i denne henseende var sket, hvis man fra allieret side havde negligeret Danmark og den indsats, Danmark kunne yde i den fælles kamp. Det er muligt, men ikke meget sandsynligt, at en alvorligere sabotage alligevel var blevet udviklet på grundlag af de midler, som kunne fremskaffes indenfor landets egne grænser. I det tidligere nævnte værk om sabotagen af Børge Brandt og Kaj Christiansen, der beskæftiger sig med den sabotage, der gennemførtes af »Bopa«, og som er et hovedværk til belysningen af sabotagens historie, gøres der omhyggeligt rede for, hvorledes man søgte at opbygge en sabotage på egne midler, hjemmelavede brand- og sprængbomber eller hvad der på forskellig måde lod sig fremskaffe af f. eks. trotyl og aerolit m. m. Skildringen synes dog nærmest at munde ud i de vanskeligheder, en sådan sabotage havde mødt, og det siges direkte: »Hen mod krigens slutning arbejdede vi jo så at sige udelukkende med færdige sprængstoffer og specielle hjælpemidler, som i vidt omfang overflødiggjorde de kemiske og mekaniske lærdomme, som man kan vinde af bogen. [En lærebog i hjemmefremstilling af sabotagemidler]«.

Vidtløftige spekulationer er imidlertid overflødige. Som

det kom til at gå, blev »S. O. E.«'s nedkastningspladser arnesteder for sabotagen, og den hjælpende hånd, England og senere U. S. A. – også i egen interesse – rakte den danske modstandsbevægelse, blev hovedbestemmende for sabotagens styrke. I den summariske oversigt i »Besættelsetidens Fakta« udtrykkes dette således: »I løbet af foråret og sommeren 1943 kom der fart i nedkastningerne, som fra nu af blev stadig talrigere og gav de stærkere og stærkere sabotagegrupper øget slagkraft ved at forsyne dem med moderne materiel, således at sabotageeksplosionerne nu afløste de tidligere næsten enerådende sabotagebrande«.

Hvad der gælder for det materielle gælder for det psykologiske. Den danske befolknings holdning overfor tyskerne bestemtes i første række af danske forhold. Forbitrelsen mod besættelseslandet lå som en latent mulighed lige fra d. 9. april. Langsomt groede den så frem, næret af en almindelig irritation overfor besættelsen, efterhånden som den blev gammel og mere og mere tyngende, næret af ustandselige tyske overgreb og næret af en svag og ubehændig dansk udenrigspolitik. Men forøget flugt og styrke fik stemningen i væsentlig grad udefra, fra den almindelige krigssituations påmindelser, fra den interesse der vistes den danske holdning, fra B. B. C. Det er ørkesløst at spekulere på, hvordan det var gået uden disse incitamenter. Som det gik, blev påvirkningerne udefra en afgørende stimulans. Også faldskærmsmændenes tilsynekomst virkede stimulerende. Deres betydning beroede såvel på det materiel, de bragte, som på den følelse af samhørighed med den frie verden, de stod som legemliggørelsen af. I betragtningen af dansk og engelsk lader et facit sig ikke udregne. Der var tale om et samspil, hvor gensidigheden var forudsætningen for det sluttelige resultat. Lad os her skildre samspillet fra den side, hvorfra vi har valgt at se det, og lad så den enkeltes dom afhænge af de kendsgerninger, han møder.

Vi må tilbage til marts måned 1943. Materiellet fra Trinderup hede lå i Randers, nylig flyttet til Brøchners lager. Hvor gik det hen? Hvilken anvendelse fik det? Hvilken rolle kom det til at spille for den udvikling i modstandskampen, der nu satte ind? Lader dets vej ud til

grupperne sig overhovedet fastslå? Forinden vi besvarer disse og lignende spørgsmål, må vi se lidt på den lokalt bestemte gruppedannelse, der nu var i gang landet over.

Først må det slås fast, at her hvor det drejer sig om en undersøgelse af lokale forhold landet over, kan der indenfor rammerne af denne fremstilling ikke blive tale om at opnå nogen form for fuldstændighed. Et par hovedtræk kan fremdrages, et par tendenser kan antydes, men vilkår og forhold var så forskellige, at undtagelsen her ofte vil være rigtigere end en eventuel regel. Det er på forhånd sandsynligt, at et hvilket som helst samlet billede i intet tilfælde vil passe på det konkrete eksempel.

Det er allerede påvist, at kimene til de ældste gruppedannelser viste sig i løbet af de første besættelsesår. Den personlige omgang i hjemmene, på arbejdspladser og i foreninger gav anledning til iagttagelser, som blev udnyttet. Besættelsen skærpede iagttagelsesevnen og hvæssede hukommelsen, og vidste folk ofte mindre om hinandens gøren og laden i de tider, så anede de til gengæld så meget mere om hinanden, da man gik ind i 1943. Der foregik i de år en sortering mand og mand imellem, som var en forudsætning for en hurtig og øjeblikkelig gruppedannelse, da en sådan pludselig blev nødvendig. Langt de fleste grupper kan føres tilbage til private bekendtskaber, prøvet – bevidst eller ubevidst – med dette for øje. Se f. eks. på det hurtige sammenløb, der førte til dannelsen af Hvidstengruppen. Dette er et af de karakteristiske træk. Et andet karakteristisk træk er den gruppedannelse, der udsprang af foreningsrøret i 1940–41. De kredse, der her mødtes på ren legal, men klar anti-tysk grund, udkrystalliserede på et senere tidspunkt i mangfoldige tilfælde illegale grupper. For mange af de folk, der her mødtes, gælder det, at de søgte ind i dette røre i en almindelig aktivitetstrang, men uden bestemt målsætning. Toldstrups bog »Uden kamp ingen sejr« illustrerer eksempelvis denne udvikling. Den illegale presse kom utvivlsomt til at betyde meget for gruppedannelserne. Her tænkes ikke på de illegale grupper, der direkte skabte denne presse, men distribueringen og udvekslingen af disse blade blev for mange indgangen til mere alvorlig illegal virksomhed. »I den tidligere periode

af besættelsen havde jeg med N. N. udvekslet illegale blade og bøger«. »Det første jeg mærkede til en begyndende modstandsbevægelse var, at jeg . . . begyndte at modtage illegale blade . . . det førte naturligt til, at vi selv . . . droges direkte ind i arbejdet«. Sådanne bemærkninger er helt tilfældigt udvalgte eksempler på bemærkninger, der går igen og igen i beretningerne.

Det samlede indtryk bliver det, at gruppedannelsen, hvor den blev nødvendig, hurtigt blev etableret og delvis var i svøb, før de konkrete opgaver forelå. Det blev i øvrigt tilfældighederne, der kom til at bestemme former og udvælgelse, og i 1943 blev de eksisterende muligheder for gruppedannelse kun sjældent eller aldrig udtømt. Hovedmassen af befolkningen kom til at stå udenfor den aktive bevægelse og dannede som tiden gik en mere og mere velvillig indstillet reserve.

Egentlige sabotagegrupper eksisterede i foråret 1943 kun i yderst begrænset omfang. En undtagelse dannede »Bopa«. Ejendommeligt for denne organisation var det, at den fra starten var en ren sabotageorganisation. Andre steder i landet var vilkårene således, at grupperne i 1943 endnu var all-round, hvor medlemmerne almindeligvis deltog i alt forefaldende illegalt arbejde, fortrinsvis bladarbejde. Hvad der blev forøvet af sabotage på det tidspunkt lader sig, bortset fra »Bopa«, sjældent henføre til systematisk arbejdende organisationer.

Man kunne stille det spørgsmål, om faldskærmsfolkene ikke havde føling med sabotagegrupper før foråret 1943. De var jo netop kommet til landet for at gennemføre sabotage og ville følgelig med iver søge kontakt netop med sådanne grupper, for så vidt de eksisterede. Det kan her siges, at Rottbøll som nævnt med Fog havde drøftet etablering af kontakt med de kommunistiske sabotagegrupper, men at drøftelserne på grund af Rottbølls død ikke havde ført til konkrete resultater, og i betragtning af hele »S. O. E.«'s stilling dengang kunne drøftelserne jo også kun være orienterende. I månederne efter Rottbølls død kan der spores tilløb til gruppedannelser. Både Knud E. Petersen og Hans F. Hansen meddeler, at såvel de som Peter Nielsen gennemførte instruktion i sabotage for nogle smågrupper, og

Lok Linblad meddeler, at Peter Nielsen ved hans ankomst til landet i april 1943 »arbejdede med at uddanne en gruppe på 4 mand, der udgjorde resten af den mindre organisation, som han sammen med Hammer havde skabt.« Også Muus nævner Peter Nielsens arbejde som instruktør.

Intet af alt dette afsatte sig imidlertid noget spor i retning af aktiv sabotage, og en undervisning før marts 1943 måtte jo i alle tilfælde være teoretisk og organisationen hypotetisk. Tilbage bliver således kun »Bopa«.

Men nu tog Flemming Juncker fat i Jylland. Det var overdraget ham i samarbejde med faldskærmsfolkene under Geislers ledelse at organisere modstandsgrupper over hele Jylland, og med næsten eksplosiv fart synes grupperne at være vokset frem, således at Jylland i løbet af få måneder blev aktiviseret. Aktivt indstillede grupper, delvis allerede i arbejde, kan i sommeren 1943 påvises bl. a. i Frederikshavn, Ålborg, Randers, Århus, Viborg, Fredericia, Varde, Esbjerg, Åbenrå og Tønder, og gruppedannelse var under forberedelse mange andre steder. Denne gruppedannelse var ikke alene et resultat af Junckers virksomhed. I Ålborg tilfalder hovedæren således faldskærmsmanden Paul Jensen, og i Sydjylland samlede Aage Møller Christensen adskillige tråde i sin hånd. Men først og fremmest udsprang grupperne af rent lokale initiativer, og i det indledende arbejde med at danne sabotagegrupper spillede især kommunisterne en afgørende rolle. Deres illegale organisation med forgreninger over hele landet blev en væsentlig forudsætning for den hurtige gruppedannelse og den hastigt voksende sabotage. Det blev faldskærmsfolkernes hovedopgave at søge at fremskaffe materiel til de lokale grupper.

Gruppedannelsen var kun den indledende del af arbejdet. Lige så vigtig og langt vanskeligere var koordinationsarbejdet. Grupperne skulle indbyrdes knyttes sammen til et hele. Kontaktforholdene mellem dem skulle aftales og vedligeholdes, penge, instruktioner, våben og sprængstoffer skulle bringes ud til grupperne ved udbygningen af en udstrakt kurertjeneste, og organisationen skulle kædes sammen med hovedorganisationen i København. Alt dette lå i Junckers og Geislers hænder og gav dem anledning til et

udstrakt rejseri, samtidig med at nedkastningsarbejdet på Randers-egnen stadig gik videre og animerede til hurtig organisering. I sin beretning skildrer Juncker selv dette arbejde yderst beskedent og afgjort mere beskedent, end det kan godkendes af en historisk betragtning: »Arbejdet begyndte nu med gruppedannelser og sabotager, idet det dog var meget forskelligt, hvad der de enkelte steder blev udrettet . . . Jeg var på det tidspunkt en slags »consulting grandfather« for organisationen og arbejdede med at hjælpe til, hvor det var fornødent. Således skaffede jeg kurerer, der skulle rejse med meddelelser og sprængstoffer«. Herpå skildrer Juncker Frederikshavn-affæren, hovedlinierne i nedkastningsarbejdet, fordelingen af faldskærmsmændene og sin voksende modsætning til Muus' og han fortsætter: ». . . ofte måtte jeg så rejse til København for at rykke ham [Muus] for det mest nødvendige, således at jeg på denne måde kom til at spille rollen som en slags forbindelses-officer mellem hovedkvarteret og den jyske afdeling. Samtidig med at jeg foretog disse rejser, arbejdede jeg på at udvide organisationens arbejdsområde specielt i det sydlige Jylland og ned langs Vestkysten. Under dette arbejde fik jeg hjælp af Jørgen Diemer, der i nogle måneder fungerede som min assistent og berejste Vest- og Sydjylland. Her etablerede han kontakter f. eks. i Vardeegnen . . . Tønder . . . Fremgangsmåden var den, at Diemer etablerede kontakt med de lokale folk, og jeg videregav så disse kontakter til Geisler, der optog dem«.

Diemer meddeler om dette arbejde følgende: »[Jeg] rejste til Jylland med Juncker. Mit arbejde blev her at fremskaffe nedkastningspladser. Sammen med Juncker drøftede jeg efter kort de muligheder, man kunne tænke sig, og når vi havde fundet et sted, der syntes egnet, blev det i praksis min opgave at søge at få de lokale Dansk Samling-Folk til at påtage sig arbejdet med modtagelsen, idet jeg gennem mit arbejde i Dansk Samling kendte de folk, der i det pågældende område evt. kunne regnes med. Kontakter blev knyttet til Ålborg, Struer, Varde, Esbjerg, Sønderjylland, Viborg og i det hele taget til en række områder i Jylland. . . . Under det rejseri, arbejdet førte med sig, havde jeg

lejlighed til at forrette en del kurerstjeneste dels i Jylland, dels mellem Jylland og København, og fungerede i øvrigt som en slags sekretær for Juncker«.

Et mere personligt farvet billede af organisatoren Juncker gives af Toldstrup, der blev Junckers hjælper og efterfølger, efter at først Diemer, senere Chr. Ulrik Hansen havde fungeret som hjælpere. Toldstrup skriver: »Den nat... traf jeg Faber [Juncker]. Jeg havde tidligere hørt hans navn, men havde intet kendskab til, hvilken stilling han indtog eller hvordan han så ud. Da jeg så ham, var jeg ikke i tvivl om hans stilling. Den mand kunne kun være ét, nemlig chef. Hans imponerende skikkelse, hans kloge ansigt, den ro, som udstrålede fra ham – alt var sådan, at det måtte gøre ham til leder«. Og et andet sted: »Fabers vigtigste opgave var at rejse ud for at finde de rette ledere eller tale med dem, som allerede fandtes i nogle af byerne. Han var en mester på dette område. Den tillid, som strålede ud af hans udseende og væsen, gjorde, at han aldrig havde vanskeligheder med at komme på den rette talefod med folk, og når han således havde været ude at bane vejen, vendte han tilbage til Århus... hvor jeg fik opgivet de nye forbindelser«.

Disse citater giver os et glimt af Juncker som den store samlende personlighed i opbygningsarbejdet. Evig på farten, fuld af inspirerende vitalitet og ubarmhertig energi berejste han Jylland og banede sig vej frem til de enkeltpersoner og småkredse, som evnede og var villige til at tage 1943's opgaver op. Efter at have banet vejen gav han kontakterne videre til Diemer, til Geisler og senere til Chr. Ulrik Hansen og Toldstrup. Herefter fortsatte disse i de banede spor. Vi hører herom hos Bach Frederiksen: »Selve arbejdet begyndte, så vidt jeg kunne følge det, med, at Geisler rejste rundt til en række jyske byer og her kontaktede forskellige folk... Efterhånden videregav han disse adresser til mig, således at jeg herigennem altid var i stand til at komme i kontakt med Geisler, når jeg havde modtaget opringning fra Carl Larsen... Dette var ret væsentligt, fordi Geisler ikke alene i begyndelsen, men også efterhånden, som arbejdet skred frem, rejste en del«.

Det uafsladelige rejseri, som fra nu af tjente til at holde

sammen på enkeltleddene i organisationen, var således i fuld gang. Juncker rejste, Diemer rejste, Geisler rejste, de fleste faldskærmsfolk rejste, afleverede penge, sprængstoffer, ordrer; kurerer kom og forsvandt igen. Det er arbejdets monotone, stadigt gentagne tema. En del af kurererne kender vi. Undertiden hører vi om, at faldskærmsfolkene anvendtes som kurerer, og tidligere har vi hørt om Bang Olsen og Nyemann, hvem Juncker i øvrigt havde truffet på Støvring højskole. En overordentlig anvendt kurer, og en mand, der i det hele taget kom til at spille en betydelig rolle i hele det opbyggende arbejde, blev Georg Quistgaard. Hans og hans hustru, Ellen Quistgaards navne dukker frem i beretningerne, snart som kurerer, snart som deltagere i modtagelser. Lok Linblad nævner, at det var Quistgaard, der foruden at deltage i arbejdet i Jylland sammen med Stig Jensen ledede de tidligste modtagelser på Sjælland.

Det ligger udenfor opgaven at skildre det jyske gruppearbejde, der nu kommer i gang, i detaljer. Vi må indskrænke os til de karakteristiske træk, og her skal først nævnes det meget tilfældige præg, gruppedannelsen havde. Bevægelsen sprang oftest fra mand til mand ad rent tilfældige baner, der dannedes af personlige bekendtskaber, og disse baner krydsedes ofte af andre. Vi står overfor et virvar af initiativer, der ofte lader sig udrede i det enkelte tilfælde, men hvor en samlet oversigt ikke lader sig konstruere og også er uden interesse, når blot hovedsagen, selve virvaret, står klart. Dette gælder det organisationsarbejde, hvor en i og for sig helt tilfældig forbindelse førte til andre lige så tilfældige, og det gælder det organisationsarbejde, der fra starten sigtede ud af en bestemt linie, men hvor sigtet hurtigt bøjede af efter de muligheder, som måtte vise sig. Eksempelvis kan nævnes den tilfældighed, vi har set præge udviklingen i Randers eller det arbejde, faldskærmsmanden Paul Jensen fik kontakt med i Ålborg, hvor grupperne dels rekrutteredes efter de tilfældige kontakters princip, dels opstod som følge af et samarbejde med en i forvejen organiseret »Frit Danmark«-gruppe. Af Diemers ovenfor citerede beretning fremgår det, at han og Juncker i nogen grad fulgte de kontakter, der i forvejen bestod til folk indenfor »Dansk Samling«, og i mange tilfælde blev det da

også folk herfra, der gik ind i arbejdet, men ofte førte kontakter herfra videre til folk fra helt andre kredse. Et udmærket eksempel er Varde-Esbjerg-egnen.

I Varde henvendte Diemer sig til politifuldmægtig Schlanbusch, der ved valget i marts 1943 havde været »Dansk Samling«s kandidat i Vardekredsen, og bad denne være behjælpelig med at arrangere modtagelser. Schlanbusch var i forvejen formand for »Det frie Nord« og medlem af en nylig på et helt andet initiativ stiftet lokalgruppe indenfor »Frit Danmark«; dels gennem sit arbejde her, dels gennem private bekendtskaber fik Schlanbusch nu føling med en kommunistisk sabotagegruppe, der herefter under ledelse af faldskærmsmanden Aage Møller Christensen assisterede ved egnens første modtagelse. Denne gruppe havde igen forbindelse med en kommunistisk gruppe i Esbjerg, og denne gruppe var igen tilkoblet hovedorganisationen gennem faldskærmsmanden Balling, der havde opnået forbindelse med den gennem en af Diemers-Junckers Dansk Samling-kontakter. Kuriøst nok havde Balling på sin vej til Esbjerg boet nogen tid hos politimester Simony, Varde, uden at dennes fuldmægtig, Schlanbusch, havde fjerneste anelse herom. At Simony tidligere havde haft forbindelse med Hammer, og at Ballings vej til Simony gik over Hammer-Geisler skal kun anføres for yderligere at forvirre billedet. Kommunistiske grupper, Dansk Samling-grupper, Frit Danmark-grupper, tilfældige bekendtskaber – hele registret er her trukket ud og giver en akkord, som er typisk for den gruppedannelse, der er tale om.

Samtidig med, at »S. O. E.« fik kontakt med de således etablerede jyske modstandsgrupper, opnåedes et tilsvarende resultat på Fyn. I maj måned blev Peter Carlsen sendt til Odense, og i løbet af få uger samledes en aktiv gruppe, for en stor del bestående af officerer i aktiv tjeneste. Også her kan det tilfældige præg ved gruppedannelsen konstateres. Carlsen medbragte fra Muus to kontakter, en til en personlig bekendt af Muus, der ikke blev benyttet, og en til landsretssagfører Rud, der i opbygningen i Odense kom til at spille en tilsvarende rolle som Juncker i Jylland. Gennem dennes personlige bekendtskaber sammentømredes hurtigt en gruppe, der som nævnt karakteriseredes derved, at ad-

skillige officerer i aktiv tjeneste indgik i arbejdet. Senere blev forbindelsen etableret til lokale kommunistiske organisationer, og i løbet af sommeren sprang gruppedannelsen fra Odense videre ud til de fynske kystbyer. Den fynske organisation, der blev resultatet af disse gruppedannelser, blev en ret selvstændig organisation, foreløbig kædet til grupperne i det øvrige land gennem Carlsen og faldskærmsmanden Hans Johansen, der i sommeren 1943 tog del i det fynske arbejde.

På Sjælland udenfor København blev der ikke indenfor den periode, vi her beskæftiger os med, placeret nogen af »S. O. E.«'s folk. Her trak København alt mandskabet til sig. Det blev her Muus selv, der sammen med Lok Linblad etablerede de nødvendige kontakter til de aktive grupper. Som nævnt havde »S. O. E.«, da Muus kom til København, endnu ingen virkelig kontakt med sabotagegrupper. Nu kom forbindelsen. Dels blev der nu oprettet nogle få grupper, der med Peter Nielsen og senere Poul Hansen og Jens Peter Petersen som instruktører blev uddannet i sabotage, og dels og særligt knyttedes nu kontakten med »Bopa« og faldskærmsfolkene.

Vejen hertil gik over Mogens Fog. Fog beretter selv herom: »I marts 1943 anmodede Stig Jensen mig om en samtale. Han meddelte mig da, at Hammer ville blive afløst af en ny leder . . . da vi mødtes, var Hammer med. Muus meddelte mig, at han var den nye leder, men at Hammer endnu nogen tid ville forblive i landet for at sætte ham ind i det foreliggende apparat. Han fandt dette meget ufuldkomment og bad om min hjælp på grundlag af de grupper, jeg havde forbindelse til, til en mere storstilet organisation både af modtagelse af stof og faldskærmsagenter og introduktion til den danske modstandsbevægelse i det hele . . . Noget af det første vi foretog os, var at skaffe forbindelse mellem Muus's organisation og sabotagegrupperne, spec. de der senere betegnedes som BOPA. Jeg formidlede denne forbindelse igennem Børge Houmann og fulgte den ikke i detaljer senere. Han holdt mig underrettet om, at han samtidig skaffede sig forbindelse med Holger Danske, og vi drøftede i fællesskab [formerne] for samarbejde og for tildeling af sprængstof til de to grupper«.

I realiteten bekræfter Børge Houmanns fremstilling denne skildring: »I marts 1943 kom Muus til landet, og jeg traf ham første gang gennem Fog i Dyrehaven. Han ønskede at få stillet folk til rådighed til udførelse af sabotage, og vi blev aldrig helt enige om dette spørgsmål, idet han ønskede at have sin egen lille private gruppe, hvortil vi skulle levere folkene, men som kun skulle handle efter hans ordre. Han fik 6 mand stillet til rådighed . . . Samtidig skaffede vi ham folk i provinsen, idet vi i Odense, Esbjerg, Århus og Ålborg kontaktede hans folk med nogle af vore lokale grupper. Den direkte kontakt i det daglige arbejde mellem faldskærmsorganisationen og os blev formidlet gennem tirsdagsmøder mellem Muus og mig, hvor vi drøftede de »politiske« retningslinier for modstandsarbejdet og de aktioner, som skulle gennemføres. Vanskeligheden for mit vedkommende bestod til stadighed i at få Muus til at levere det kvantum sprængstof, som vore folk anså for nødvendigt. Han ønskede nøjagtige oplysninger om, hvad der var anvendt til hver enkelt aktion, og ville ikke anerkende »forbiere«. Han nærede, tror jeg, mistanke om, at vi på denne måde søgte at oparbejde et privat lager«.

I sin version af samarbejdet i »Ingen tænder et Lys« nævner Muus ikke de af Houmann anførte vanskeligheder. Derimod er der i et af hans breve til Hollingworth fra sommeren 1943 en passus, der svarer til Houmanns bemærkning om, at han ønskede at kontrollere den kommunistiske sabotage. Muus skriver i juli: »Jeg har gjort Jelly [Poul Hansen] til sabotagechef i København, og han har under sig forskellige grupper. Nogle grupper (kommunisterne), som jeg ikke ønsker, at Jelly skal rode sig ind i, tager jeg mig selv af med Orange [Mogens Fog] som en særdeles effektiv hjælper – ikke mindst hvad kontakter angår. Det er min hensigt at få alle sabotagegrupper samlet under én hat, og jeg er langt fremme mod dette mål«. Dette synes at svare bedre til Houmanns fremstilling end til Muus's egen: »Børge Houmann var en uhyre behagelig mand at føre konferencer med, og vi kom også ret hurtigt til en forståelse. Efter endnu et par møder indgik vi i et frugtbringende samarbejde«.

At Muus har været ivrig for et samarbejde med kom-

munisterne og glad for deres afgørende indsats i modstandsarbejdet er der næppe tvivl om, selvom man fra kommunistisk side synes at have fået det indtryk, at han holdt igen med tildeling af sprængstof. Forklaringen kan her være den ganske naturlige, at Muus faktisk ikke disponerede over store kvantiteter, men at han vel på den anden side ikke udleverede denne viden af hensyn til faldskærmsorganisationens hele prestige. Det modsatte ville være i bedre overensstemmelse med hans almindelige politik. At Muus ønskede et samarbejde med kommunisterne kommer også frem i en af beretningerne. I Carlsens beretning fortæller denne, at hans samarbejde med Odense-kommunisterne – den såkaldte Walther-gruppe – en overgang gik i stykker, men senere kom i gang igen, da Carlsen fra Muus fik direkte ordre om at genoptage samarbejdet med gruppen.

Forbindelsen mellem Muus og »Bopa« synes at være etableret ret hurtigt efter Muus's ankomst. Allerede før Hammers afrejse i slutningen af april traf han Fog, og den 30. april skriver han til Hollingworth: »Vi er nu langt fremme med hensyn til at få fuld samarbejde med kommunisterne og andre grupper«. Da har vel de indledende samtaler med Houmann været i gang.

Kontakten til den anden store sabotagegruppe, »Holger Danske«, som Mogens Fog i sin ovenfor citerede beretning omtaler, kom en del senere. »Holger Danske« går tilbage til en sabotagegruppe, der på initiativ af Josef Søndergaard blev stiftet i foråret 1943. I begyndelsen af gruppens tilværelse kæmpede man med de samme materielvanskeligheder, som vi tidligere har erfaret, at »Bopa« led under, men engang i sommeren 1943 opnåede »S. O. E.« også forbindelse med denne organisation, som derpå fik del i det engelske materiel. Helt præcist lader det sig ikke fastslå, hvornår forbindelsen blev bragt i stand; Muus nævner ikke direkte gruppen i sine korrespondancer til England. Det ser imidlertid ud til at være sket ret sent. I følge skildringen i Josef Petersen og »Bob« Jarsets bog om »Holger Danske« fandt tilkoblingen til »S. O. E.« først sted efter at Josef Søndergaard, der i sommeren var blevet fængslet, d. 5. august blev befriet. Han mødte da en repræsentant for »S. O. E.«, som gruppen kun kendte under navnet »P. H.«.

Det er klart, at det drejede sig om et møde mellem Søndergaard og faldskærmsmanden Poul Hansen, som vi netop har hørt, at Muus gjorde til sin direkte kontaktmand med sabotagegrupperne.

De foregående sider vedrørende gruppedannelsen må gerne forekomme både forvirrede og forvirrende. Helst må de efterlade et indtryk af uoverskuelighed. Situationen landet over var broget og uoverskuelig, uensartet og præget af tilfældige forbindelser. Et sted ser vi grupperne vokse frem af »Frit Danmark«-organisationen, et andet sted er det »Dansk Samling«, der dominerer, et tredje sted er det folkene fra den lokale terrænsportsforening, der danner kernen i organisationen, og et fjerde sted fører undersøgelsen os ind i en officerskreds eller en kreds af politifolk; næsten overalt finder vi de kommunistiske kredse, og overalt forvirres billedet af kredse eller enkeltforbindelser, der føres ind i mosaikken gennem de tilfældige bekendtskaber, der først og fremmest bestemte rekrutteringen. Det spragledede billede koloreres yderligere ved betragtning af de personer, der fylder det. Lad tanken kure ned gennem landet og forville sig efter de tilfældige associationers lov ind i de grupper, den har mødt under arbejdet med de beretninger, dokumenter og bøger, der danner grundlaget for kendskabet til disse grupper, og den vil passere fiskeren og bankassistenten, politimanden og assurandøren, gods-ejeren og manufakturhandleren, kroejeren og dyrlægen, lægen og maskinarbejderen, officeren og herregårdsskytten, gårdejeren og farvehandleren, redaktøren, professoren og studenten. Det vil være vanskeligt at nævne den samfundsgruppe, der ikke er repræsenteret.

Denne bredde var modstandsbevægelsens styrke og var forudsætningen for det politiske skred, vi nu nærmer os med raske skridt, og som hverken blev fremkaldt af steds- eller klassebestemte årsager.

Kapitel 21 Sabotage

De to afgørende forudsætninger for en virkelig sabotage-offensiv, materiel og mandskab, var nu til stede. Ikke i stort

omfang eller antal, men, som det skulle vise sig, i tilstrækkeligt. Udviklingen pressedes nu ind i et crescendo, der tog vejret fra de besindige og overraskede de dristige, indtil d. 29. august satte sit uigenkaldelige feramat.

For denne udvikling blev »S. O. E.«'s aktivitet af væsentlig betydning. Det materiel, den nu skabte til veje, blev en afgørende faktor i forsommerens og sommerens sabotagevirksomhed. Det er ikke i detaljer muligt at bestemme med sikkerhed, i hvor høj grad det engelske materiel gjorde sig gældende, og hvor tidligt det for alvor spores i sabotagen, men væsentlige sider af dette spørgsmål lader sig ad forskellige veje udmærket afdække, og i det følgende skal der blive gjort et forsøg herpå.

Gennem de forskellige allerede citerede beretninger har vi hørt om, hvorledes materiellet gennem kurerer bragtes ud til de ivrigt ventende grupper. Metoden synes at have været den eneste anvendte med hensyn til transporten af materiel til de jyske grupper. Med hensyn til transport af materiel til København nævnes det i såvel Brøchners som Bach Frederiksens beretninger, at også almindelig forsendelse fandt sted jævnsides kurerforsendelsen. Brøchner anfører et enkelt tilfælde af forsendelse med D. F. D. S.'s damper Randers-København, og Bach Frederiksen omtaler baneforsendelse af kufferter som ilgods. At betydningsfulde mængder sprængstof og andet sabotagemateriel nåede København, skal vi senere få lejlighed til at se.

Noget tilfredsstillende billede af forsendelsernes – og anvendelsens – omfang og tidspunktet for denne giver disse summariske oplysninger ikke. Heller ikke i Muus's eller andres korrespondance til London finder vi på dette område detaljerede oplysninger, selvom vi også her får en antydning. Som ovenfor omtalt havde Hollingworth i breve til Muus anmodet denne om at sende fortløbende rapporter vedrørende alle de sabotager, han kunne skaffe sig oplysning om. Rapporterne skulle mærkes på særlig måde, så man i London kunne afgøre, i hvor høj grad de pågældende sabotager skyldtes »S. O. E.«'s indsats.

Havde sådanne lister foreligget, ville de muligvis i nogen grad have svaret på det spørgsmål, vi her stiller os. Men dels må det erindres, at sådanne lister ville lide af den svaghed,

at Muus naturligvis – og ikke bare i »S. O. E.«'s interesse – måtte være fristet til at gøre fordring på sabotager, som han enten slet ingen forbindelse havde med, eller hvor forbindelsen var svagest mulig, simpelthen fordi hans muligheder for at opnå leveringer måtte vokse i samme grad, som man i England så den sabotage vokse, som »S. O. E.« lagde hånd til. Dobbelt utryk overfor opgivelser af denne art bliver man, når man ser, at Hollingworth ligefrem hvisker ham det råd i øret, ikke at være for beskednen.

Nu foreligger imidlertid kun en enkelt liste af denne art, og den antydning af svar på problemet, som findes her, bringes med det forbehold, der ligger i det ovenfor anførte. Listen omfatter ialt 22 sabotager. Heraf er 7 mærket »Jam« (sabotagen udført af grupper, med hvem »S. O. E.« er i direkte kontakt), 13 mærket »Jam Plum« (sabotagen udført af grupper, med hvem »S. O. E.« er i indirekte kontakt) og 2 mærket »Jam Tart« (sabotage uden forbindelse med »S. O. E.«) Alle sabotager er fra København. Efter dette skulle »S. O. E.«'s folk allerede i slutningen af maj være godt inde med de aktive sabotagegrupper, men som nævnt er det anførte materiale til bedømmelse heraf lige så usikkert, som det er uhyre spinkelt.

Endnu en antydning kan hentes fra Duus Hansens papirer. Der foreligger et læg sabotagerapporter, øjensynligt udfærdigede af de enkelte grupper og i en række tilfælde parafererede af faldskærmsmanden »Jelly« [Poul Hansen], hvem Muus havde sat til at holde forbindelsen med de enkelte sabotagegrupper i København. Rapporterne er øjensynligt gået ind til Muus's orientering, og adskillige af dem er forsynet med hans »bomærke«, et håndskrevet, let kendeligt »M«, som han under krigen anvendte i skrivelser, han havde set. Af sådanne rapporter fra København findes ialt 20 i tiden op til 29. august, og her synes forbindelsen fra »S. O. E.« ud til grupperne at fremgå alene deraf, at Muus har modtaget rapporterne. Hvor stor en rolle, »S. O. E.« har spillet for disse 20 tilfældige sabotager, fremgår derimod ikke. I visse tilfælde nævner rapporterne, at der ved aktionen anvendtes engelsk sprængstof, i andre nævnes trotyl, og i atter andre tales blot om sprængstof. Også her må vi således nøjes med en antydning.

På et par enkelte punkter kan beretningerne udfylde billedet noget. Det fremgår af en række beretninger, at der for Ålborgs, Esbjergs og Odenses vedkommende er tale om en særdeles kraftig sabotagevirksomhed i sommeren 1943, direkte affødt af leveringer af engelsk materiel; her har »S. O. E.«'s virksomhed været aldeles afgørende for udviklingen. Men heller ikke de ret fyldige oplysninger her om lokale forhold tilfredsstiller, hvor det drejer sig om at få et indtryk af den samlede situation.

Mens vi således igennem arkiverne kun i såre begrænset omfang kan følge »S. O. E.«'s virke ude i grupperne og give et mange år forsinket svar på det spørgsmål om »S. O. E.«'s betydning for sabotagen, som Hollingworth i disse forårs- og sommermåneder stillede sig selv og Muus i håbet om at blive bekræftet i sine dristige forventninger, og som uden tvivl general Hanneken samtidig med voksende uro stillede til sig og sine efterretningsofficerer, så findes der et andet materiale, der giver et væsentligt mere tilfredsstillende svar på det opstillede spørgsmål. Det danske politi rykkede dengang ud i tilfælde af sabotage og foretog en undersøgelse af sabotagen. I forbindelse med denne undersøgelse indhentedes normalt en erklæring fra politiets tekniske afdelinger, og de pågældende erklæringer afgiver et brugbart grundlag for en bedømmelse af, i hvor høj grad og hvor tidligt det engelske materiel gik ind som en væsentlig faktor i sabotagen. For Københavns vedkommende blev de nævnte erklæringer vedrørende de tekniske forhold ved sabotagen afgivet af Søværnets prøveanstalt.

Der skal i det efterfølgende bringes resultatet af en undersøgelse på grundlag af en sådan række erklæringer. I alt drejer det sig om 336 erklæringer fra tidsrummet 1. april 1943–29. august 1943, hentet fra de tekniske afdelinger i Ålborg, Århus og Odense samt fra Søværnets prøveanstalt. Hertil slutter sig 44 erklæringer fra månederne september og oktober, fra hvilke måneder der kun foreligger meget få erklæringer og ingen fra Søværnets prøveanstalt.

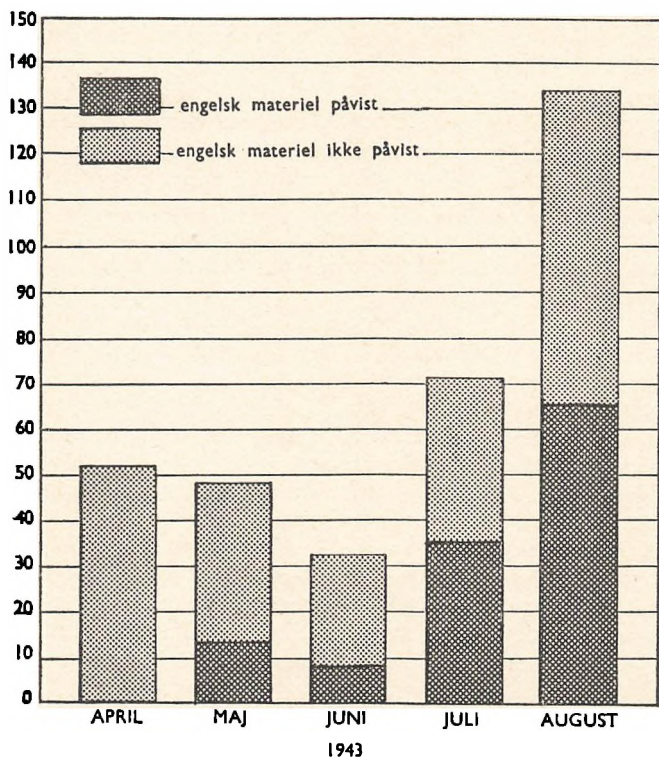
Et par enkelte bemærkninger skal gøres angående materialets behandling. Sabotagerne er efter gennemgang af erklæringerne delt i to grupper: 1. De sabotager, hvori der ved den tekniske undersøgelse af sabotagestedet er fundet

beviser for anvendelsen af engelsk sabotagemateriel. 2. De sabotager, hvor sådant bevis ikke er fundet, eller hvor anvendelsen af dansk (herunder hjemmelavet) eller tysk materiel er konstateret. At en sabotage herefter indgår i den førstnævnte gruppe betyder således kun, at den pågældende sabotagegruppe har haft en eller anden forbindelse med folkene i »S. O. E.«, ikke at den pågældende sabotage f. eks. udelukkende er gennemført med engelsk materiel som forudsætning. Faktisk forekommer der adskillige sabotager, hvor der anvendes både dansk, tysk og engelsk materiel i forskellige variationer. Det rene talforhold vil derfor give et uforholdsmæssigt stærkt indtryk af, at det engelske materiel dannede et bredere grundlag for sabotagen, end det måske gjorde. Omvendt må det imidlertid erindres, at de sabotager, hvori det engelske materiel forekommer, gennemgående er de større og alvorligere sabotager, hvor skaden er betydelig, mens der i gruppen, hvor engelsk materiel ikke er påvist, forekommer talrige tilfælde af ganske betydningsløse aktioner helt ned til påmaling af mure, plankeværker o. l. eller oversavning af telefonpæle o. s. v. Endvidere, at der i denne gruppe sandsynligvis skjuler sig adskillige tilfælde, hvor engelsk materiel er anvendt, men hvor det af forskellige grunde ikke er blevet påvist. I flere tilfælde har det været muligt at påvise det engelske materiel derved, at materiellet har været forkert anvendt, således at det har svigtet helt eller delvis. Var dette ikke sket, er det sandsynligt, at skaden var blevet så omfattende, at en påvisning ikke havde været mulig. Fra de pågældende politiafdelinger er det endvidere fremført, at der især ved de tidlige sabotager kan være tilfælde, hvor engelsk materiel ikke er påvist, simpelthen fordi man endnu ikke var opmærksom på muligheden af at finde sådant materiel.

Alt i alt kan det vist siges, at hvis det rent talmæssige forhold muligvis giver nogen slagside i favør af anvendelsen af engelsk sabotagemateriel, så er det på den anden side givet, at det engelske materiel har spillet en væsentlig større rolle, end de rene tal viser, hvor det drejer sig om en vurdering af sabotagens effektivitet og skadernes omfang.

Det er tidligere påvist, at behovet for sabotagemateriel ikke på langt nær kunne dækkes i perioden op til 29. august,

	Aalborg			Aarhus			København			Odense			Ialt		
	eng.	+ eng.	ialt	eng.	+ eng.	ialt	eng.	+ eng.	ialt	eng.	+ eng.	ialt	eng.	+ eng.	ialt
April	0	8	8	0	6	6	0	20	26	0	12	12	0	52	52
Marts	2	6	8	5	0	5	6	13	19	0	16	16	13	35	48
Juni	4	5	9	4	3	7	0	12	12	0	4	4	8	24	32
Juli	5	5	10	8	5	13	17	15	32	5	11	16	35	36	71
August	10	10	20	24	21	45	18	22	40	13	15	28	65	68	133
Ialt	21	34	55	41	35	76	41	88	129	18	58	76	121	215	336
Sept.	8	3	11	8	8	16	Erklæringer foreligger ikke			6	3	9	22	14	36
Oktober	2	1	3							0	5	5	2	6	8

og det kan tilføjes, at i hele tiden op til 5. maj 1945 skulle råbet efter materiel intet øjeblik forstumme. I 1943, hvor sabotagetallene sprang i vejret, var det særlig stort. Netop derfor blev det tilskud af moderne materiel, som »S. O. E.«'s nedkastninger nu betød, af afgørende betydning. Ikke blot bidrog det – efter alt at dømme i afgørende grad – til at gøre sabotagen mere effektiv og derved egnet til at ændre offentlighedens syn på den. Tilsynekomsten af engelsk materiel havde også i to henseender psykologiske følger.

Det virkede uden tvivl som en kraftig stimulans i modstandskredse og gav mange af modstandsfolkene en følelse af, at de nu var i kontakt med den frie verden, og deres kamp fik perspektiv herigennem. Selve dette at føle, at Danmark ikke var glemt, men at man efter de tavse år nu i kredse udenfor Danmark håbede og ventede på en aktiv modstandskamp i Danmark, blev for mange en inspiration, der dels blev bekræftende, dels blev afgørende i søgningen efter en stillingtagen. Det er tidligere nævnt, hvorledes nedkastningerne og den følelse af direkte kontakt med den frie verden, disse medførte, hos de deltagende udløste en stærk og ofte bevæget følelse af at være med i et fællesskab, der med ét sprængte den følelse af ensomhed og afmagt, det for den enkelte modstandsmand kunne være vanskeligt eller umuligt at ryste af sig.

Det er ikke efterkrigsromantik, når Toldstrup i sin bog skriver om sin første nedkastning: »Kun den, der har oplevet et sådant øjeblik, kan forstå de følelser, som gennemstrømmer folkene på pladsen. Før maskinen kommer, står man i mørket med følelsen af at være omgivet af fjender på alle sider. Hvert træ, der knager, hver gren, der knækker, hver en lyd, der kommer ud af natten, må man på forhånd betragte som kommende fra nogen, som vil en til livs. Men pludselig får man så et håndtryk fra nogen, der kommer som venner. I et sådant øjeblik føler man sig som allieret.« Den stemning, der her er skildret, er fælles for hundreder af danske modstandsfolk. Skildringen har det oplevedes mærke i og imellem linierne, og den bekræftes af adskillige andre.

Den psykologiske virkning af de engelske leveringer indskrænkede sig næppe til modstandsfolkene. Det synes for-

svarligt at antage, at den også på tyske myndigheder måtte virke og stemme til eftertanke i forbindelse med hele den militære udvikling. Ikke mindst for de tyske militære myndigheder måtte hver konstatering af, at engelsk-inficeret aktivitet var voksende i landet, være en tilsvarende, særdeles ubehagelig konstatering af, at Nordsø-fronten var ved at blive perforeret. Og selv om hullerne endnu var få og små, og strømmen gennem dem endnu tynd og militært uvæsentlig, så var strømmen der, og den var ved at blive konstant. Den tyske nervøsitet var åbenbar og lod sig erkende. Vi hører om den hos Werner Best: »I begyndelsen af 1943 tog sabotagen imidlertid til og blev efter komparentens [Best] mening organiseret . . . Dette skete efter komparentens mening, fordi man ville »sprænge« hans politik »i luften«, idet man ville tirre værnemagtens og hovedkvarterets nervøsitet og prestigefølelse . . . Komparenten var dog i hele perioden af den opfattelse, at sabotagen faktisk ingen rolle spillede for den tyske krigsførelse, og dette gik alle hans indberetninger også ud på . . . Imidlertid var general v. Hanneken mere og mere utilfreds med udviklingen, og han var tilsyneladende også nervøs over den.« Det kan her tilføjes, at Ebbe Munck i et brev til Christmas Møller fra juli 1943 taler om »den nervøse stemning blandt okkupationsmagtens officerer og mandskab.«

Den tyske følsomhed overfor den voksende sabotage var naturligvis ikke nogen hemmelighed. Erling Foss nævner den adskillige gange i sine korrespondancer, og Muus noterer den med tilfredshed i et af sine breve til London: »Som De sikkert ved, har dr. Best forbudt al omtale af sabotage i aviserne. Han tror, sandsynligvis med rette, at det giver »blod på tanden«, hvis folk hører for meget om den.« Foss nævner også forbudet, men giver en anden forklaring, nemlig den, at Best ikke ønsker, at »Berlin skal læse i de danske aviser om sabotagehandlinger i det af ham styrede Danmark.«

For folkene i »S. O. E.« kom den tyske følsomhed som manna fra himlen. Blev Danmark tvunget ind i en kampsituation overfor tyskerne, ville ikke alene den psykologiske forudsætning for befolkningens holdning være fundamentalt ændret, men »S. O. E.« ville stå ganske anderledes

stærkt i sine bestræbelser for at fravriste de engelske myndigheder en voksende bevågenhed overfor arbejdet i Danmark. Den onde cirkel fra 1940 ville i sandhed være ændret til en god, hvor en stadig mere spændt situation i Danmark ville medføre stigende opmærksomhed om arbejdet her. I ønsket om at provokere et brud med tyskerne stod folkene i »S. O. E.« ikke ene. De delte ønsket herom med et voksende antal danske modstandsfolk. Men for folkene i »S. O. E.« gjorde hensynet til virkningen i London sig naturligvis stærkere gældende; de havde et tungtvejende sidemotiv. Det vil naturligvis være fejlagtigt at tro, at folkene omkring »S. O. E.« – de danske som de engelske – ivrede for sabotagen udelukkende for at hidføre skærpede tilstande i Danmark og derved placere sig selv gunstigere. Deres primære interesser og deres ordrer gik ud på at skade den tyske krigsførelse mest muligt; men sidemotivet var der, og det spillede uundgåeligt en rolle for tankegangen. Bl. a. medførte det, at man indenfor »S. O. E.« ikke hæmmedes af ængstelsen for de »norske tilstande«, som man i så fald drev hen imod. Snarere ønskede man dem, eller man havde i det mindste et væsentligt motiv til at ønske dem.

For Muus var sidemotivet sikkert afgørende. I første række så han sikkert sabotagen som et våben mod samarbejdspolitikken. Det var i denne forbindelse mindre væsentligt, i hvor høj grad den direkte skadede den tyske krigsførelse, overfor hvilken den unægteligt også på dette tidspunkt måtte indskrænke sig til nålestik. En af Muus's nærmeste medarbejdere, faldskærmsmanden Peter Carlsen, nævner i sin beretning, at målet var at sprænge samarbejdspolitikken, og Dedichen understreger det samme i sin beretning, ligesom Duus Hansen nævner Muus's opfattelse i denne retning. Muus kommenterer selv sin stilling i sin bog, »Ingen tænder et Lys«, hvor han refererer, at han d. 3. august sender et – ikke i arkiverne bevaret – telegram til London, i hvilket han gør stillingen op således, at man ved fortsat at presse sabotagen frem vil kunne tvinge tyskerne til at tage »drastiske forholdsregler«, og hvori han direkte spørger, om det i London ønskes, at man »gennemtvinger et resultat«. Svaret fra London lyder kort og summarisk: »FORTSÆT BARE«, og derpå »udløstes den stærkeste

bølge af sabotage, der hidtil var gået hen over landet.« Der nævnes her sprængningen af »Forum« d. 24. august samt en storstilet ødelæggelse af jernbanenettet i Jylland natten mellem d. 25. og 26. august. Muus fortsætter: »Det gjorde tyskerne aldeles rasende. Reaktionen satte ind overalt . . . det førte direkte til tyskernes forlangende om, at regeringen skulle indføre dødsstraf for sabotage – førte direkte til regeringskrisen . . . førte til natten mellem d. 28. og 29. august, hvor Danmark vandt sejr over den indolence, der i det store og hele havde præget landet i næsten halvfjerde år.«

Denne fremstilling er direkte urigtig og er en af denne bogs alvorligste pletter. Rent bortset fra, at slutbemærkningen er uretfærdig og urimelig og kun synes forståelig i betragtning af, at den er fremsat af en mand, der er kommet udefra, og som ikke gjorde de halvfjerde år med, så er den dramatiserende fremstilling, der skildrer sabotagerne d. 24.–26. august som afgørende for de tyske krav, urigtig. Den tyske afgørelse var da allerede faldet efter den voldsomme strejkebevægelse, der i august gik over landet med udgangspunkt i Esbjerg og Odense. D. 24. august blev Best kaldt til Berlin, hvor han modtog de drastiske tyske krav til den danske regering. Derfor indeholder Muus's fremstilling alligevel en væsentlig sandhed: Den, at han med sabotagen som våben ønskede at provokere en situation, som gjorde samarbejdspolitikken umulig.

At Muus drev stærkt på, og stærkere, end man fra flere sider ønskede det, fremgår af en samtidig notat i Ebbe Muncks dagbog. Det hedder her i dagene lige op under 29. august: »Det er muligt, at det er ved at løbe lidt ud af kontrol, og det er givet, at Jam [Muus], der forsøger at puste til ilden, må holde igen. Det er ikke ham, der kan bestemme tidspunktet til at brænde fyrværkeriet af«. Det er givet, at Muus ikke havde kompetence til at bestemme tidspunktet. Det er et åbent spørgsmål, om ikke »S. O. E.« på trods heraf bidrog væsentligt til at bestemme det. Fra den side blev der i det mindste gjort, hvad der kunne gøres for at fremskynde udviklingen.

På denne baggrund bliver en undersøgelse af, hvilke mål, man udvalgte sig for sabotagen, af mindre interesse, men

derfor skal der alligevel som afslutning på denne gennemgang af sabotagen inden d. 29. august gøres rede for, hvad der lader sig sige herom. I arkivernes breve fra Hollingworth til Muus angiver Hollingworth et par steder nogle enkelte mål – væsentligst industrielle – som man fra engelsk side ønsker angrebet. De opgivne mål er dog ganske fåtallige og tilsyneladende ret tilfældigt udvalgte; set i forhold til de eksisterende sabotagemuligheder og det indgående kendskab, man i England havde eller gennem efterretningstjenesten kunne skaffe sig om danske forhold, synes bemærkningerne herom snarest at karakterisere sig ved deres spredthed og fåtallighed end derved, at de angiver præcise engelske ønsker om, at denne eller hin produktion standses eller hæmmes. Generelle retningslinier gives ikke i brevene.

Det er muligvis dristigt, men fristende, herudfra at slutte, at i det mindste »S. O. E.«'s danske hovedkvarter ikke i denne henseende ønskede andet og mere end en voldsom intensivering af sabotagen i al almindelighed, altså at man foreløbigt sigtede mere mod politiske resultater end mod definerede krigsmæssige. Et hovedønske måtte det fra et engelsk synspunkt være at få tyskerne foruroligede mest muligt, men hertil behøvedes på den anden side ikke angreb mod særlige mål. Hollingworth's tidligere citerede bemærkning om, at Muus skulle gøre krav på forbindelse med sabotagen i optimistisk omfang, falder godt i tråd hermed. Mens sabotagen på et senere tidspunkt af besættelsen oftest rettede sig mod mål, man udefra ønskede angrebet – dette gælder naturligvis i første række jernbanesabotagen, der fik sin særlige strategiske betydning – så synes dette i 1943 kun i særdeles ringe omfang at have været tilfældet. Overhovedet vil det være urigtigt at antage, at sabotagen før 29. august i denne henseende var centralledet. I langt de fleste tilfælde blev afgørelsen af, hvad der skulle rammes, truffet ude i grupperne. For de store københavnske sabotageorganisationers vedkommende blev der på et senere tidspunkt af besættelsen etableret en centralledelse af et udvalg, nedsat af frihedsrådet, men inden frihedsrådets dannelse eksisterede en sådan overledelse ikke, hverken for København eller ude i provinsen.

»Bopa« havde som den ældste, organiserede sammen-

slutning sin egen ledelse, og indenfor de øvrige grupper, der endnu var meget små, og hvor drøftelserne oftest kunne foregå mand og mand imellem, søgte man sig selv frem til rimelige mål – undertiden også urimelige – ud fra almindelige retningslinier og kendskab til lokale forhold. For så vidt faldskærmsfolkene havde forbindelse med sabotagerne, kan der spores en stræben imod, at planlagte sabotager blev godkendt, for Jyllands vedkommende oftest af Geisler, på Fyn af Peter Carlsen. Paul Jensen nævner således, at »der afholdtes jævnlig konferencer, hvor Ole Geisler og jeg drøftede mål og midler med vore øvrige folk i Jylland. Af og til holdtes også konferencer i København med Muus,« og tilsvarende anfører faldskærmsmanden Aage Møller Christensen, at han i det mindste ved en enkelt lejlighed fik ordre om en bestemt aktion af Geisler, men at der senere – igen gennem Geisler – kom kontraordre. Endelig nævner Peter Carlsen, at drøftelser med Muus om ønskeligheden af enkelte sabotager fandt sted.

Lidt nærmere oplysning om hele dette spørgsmål kan hentes i Lok Linblads og Dedichens beretninger. Hos Lok Linblad hedder det: »Dels sammen med ham [Muus], dels selvstændigt, gennemgik jeg de lister over virksomheder, der arbejdede for tyskerne, som vi fik fra industrikredse. Denne liste indeholdt arbejdets omfang og art, og her ud af pillede jeg undertiden sammen med Muus, undertiden sammen med Jens Erik [Peter] Petersen de virksomheder, som vi skønnede, havde størst værdi for tyskerne... Desuden havde jeg kontakt med folkene på Jylland og Fyn og forhandlede ofte med dem, når Muus ikke var til stede.« Dedichens beretning omtaler ligeledes lister over industrielle sabotagemål: »Sabotagen ordnede vi omtrent på denne tid [1943] ved hjælp af Gunnar Seidenfaden, der var ansat i udenrigsministeriet, på en sådan måde, at jeg mandag morgen fik en maskinskreven liste over samtlige tyske ordrer til danske fabrikker... Vi kunne således med den største lethed straks konstatere, hvilke fabrikker vi mest effektivt kunne slå ned på.«

At man i »S. O. E.«'s inderkreds i København dannede sig visse forestillinger om, hvilke mål man anså det for ønskeligt at ramme, fremgår endvidere af Houmanns be-

retning, hvori det om dette spørgsmål hedder: »Der var jævnlige store divergencer mellem Muus's og min opfattelse af, hvilke virksomheder der skulle saboteres. Det skete gang på gang, at jeg med udtalelser og tal fra en virksomheds personale mente at kunne godtgøre, at den udførte et stort arbejde for tyskerne, men at Muus her overfor hævdede, at han lå inde med oplysninger, som viste, at virksomheden kun i meget ringe omfang leverede til tyskerne, hvorfor han modsatte sig dens ødelæggelse. Hvorfra han havde sine oplysninger, fik jeg aldrig at vide, men så vidt jeg forstod, fik han dem fra ingeniør Dedichen, der igen havde dem fra Gunnar Seidenfaden.«

Endelig skal nævnes, at også Erling Foss på dette tidspunkt lagde sig i selen for at skaffe oplysninger, der kunne være værdifulde til en rimelig afgørelse af, hvilke mål der skulle rammes, og for at videregive disse oplysninger til »S. O. E.« og sabotageorganisationerne gennem redaktør Schoch. Karakteristisk nok er Foss's argument det, at forkerte industrier ikke måtte rammes for ikke at skade sabotagens anseelse i danske kredse. Argumentet er af psykologisk og ikke af strategisk art.

Alt i alt er det ret spredt, hvad der her lader sig sige. Det fremgår, at der endnu ikke er skabt nogen centralledelse af sabotagen, men at man fra forskellige sider søger hen mod en løsning af spørgsmålet om en koordinering af kræfterne og en rimelig planlægning af sabotagearbejdet. Frihedsrådet skulle komme til at løse denne opgave som så mange andre.

Som afslutning på denne gennemgang af sabotagen frem til d. 29. august skal fremdrages en interessant passage i et af Hollingworth's breve til Muus, der måske giver det egentlige svar på spørgsmålet om Englands holdning til sabotagen i Danmark på dette tidspunkt, og som ikke mindst er af interesse i betragtning af den udvikling, der skulle komme. Den 17. maj 1943 skriver han:

»I øjeblikket er De fuldstændig optaget af sabotagen fra dag til dag, men den dag vil snart komme, hvor De må påtage Dem synkroniserede operationer som en del af en almindelig offensiv. Når det øjeblik kommer, bliver det nødvendigt, at vi er i stand til at give Dem presserende

instruktioner i form af et crack-signal. Vi laver nu planer for den rolle, De skal spille i den store endelige kamp for friheden, og vi håber snart at være i stand til at sende Dem fuldstændige instruktioner. Disse vil sandsynligvis i første omgang indbefatte direktiver for vidtstrakt recognoscering. Senere vil De sandsynligvis gennem en speciel direkte overbringer modtage et antal forseglede planer... Lignende planer vil blive sendt til andre organisationer i Deres land, som vil få en lige så vigtig rolle at spille hver på sin måde. Hver plan vil give instruktioner for handling under givne omstændigheder, bestemt af øjeblikkets militære situation. Når De har modtaget disse forseglede instruktioner, som vil blive sendt på en særlig opfundet hemmelig måde... vil De få at vide, hvorledes og hvornår De kan vente crack-signalerne... Når Deres spredte grupper modtager en sådan meddelelse, skal de, hvor de så end er, øjeblikkeligt åbne... den ordre, de har og gå i aktion. I denne forbindelse overvejer vi lovligheden af at forsyne Dem med armbind eller en anden slags uniform, som giver Dem militær status og yder beskyttelse for de af jer, som bliver taget til fange. Jeg meddeler Dem alt dette nu, for at De kan se de muligheder, der ligger forude. Hæng i med arrangementerne til at modtage materiel, men hold Dem for Guds skyld i baggrunden i øjeblikket, så De stadig er klar til kamp på O-dagen«.

De planer, Hollingworth her hentyder til, om dannelsen af militære formationer, er den første antydning af, hvad der blev virkeliggjort henimod et år senere, i foråret 1944, og den situation, han hentyder til, indtraf først 2 år senere, omtrent på dato. I forbindelse med de perspektiver, der her antydes, blev spørgsmålet om udvælgelsen af enkelte danske fabrikker som egnede sabotagemål uvæsentligt.

Der er en ny klang af optimisme i tonen fra London. Er det sejrene i Rusland og Afrika – Hollingworth's brev er skrevet få dage efter det endelige tyske sammenbrud i Tunis – og forventningen om store resultater af det nærtforestående felttog mod Italien, der klinger i brevet? I det mindste udelukkede man fra London ikke, at den nærmeste fremtid kunne bringe en hastig udvikling, og at langtidsplanerne pludselig kunne få aktualitetsværdi. Netop derfor hastede

det med at hidføre den politiske omvæltning i Danmark. Det blev så opgaven senere at udbygge modstandsbevægelsens organisation og gennemføre den indbygning af den i det store allierede kampapparat, som alene kunne give og sluttelig også gav den militær betydning.

Den politiske omvæltning kom d. 29. august, da den danske regering endegyldigt svarede nej til de tyske krav, og tyske myndigheder overtog styret i Danmark, samtidig med at de små danske hærafdelinger afvæbnedes rundt om i kaserne, og den danske flåde sænkedes af officerer og mandskab. Selve dagen og dens begivenheder skal ikke skildres her.

Her skal kun slås fast, at dagens ære og dagens ansvar var modstandsbevægelsens. Med en vending fra et samtidigt brev fra Frode Jakobsen til Christmas Møller: »Det var en god søndag«.

Kapitel 22 Danmarks Frihedsråd

»S. O. E.«'s opgaver i Danmark var udelukkende militære. Organisationen havde intet politisk mandat, dens medlemmer normalt ingen politiske opgaver at varetage. Indtil Muus i marts 1943 kom til Danmark, spores der da heller ikke noget tilløb til, at »S. O. E.«'s repræsentanter søgte at gå ud over denne begrænsning. Muus derimod holdt sig ikke pinligt indenfor de rammer, hans ordrer omfattede. Det er allerede fremhævet, at han fortolkede sin opgave væsentligt rummeligere, end det sikkert var forudset og forudsat i London, og i en ejendommelig situation, hvor han rent faktisk blev den voksende modstandsbevægelses nærmeste kontakt med London og derigennem med den frie verden, søgte han lejlighedsvis også ind på de politiske områder. En skildring af »S. O. E.«'s virksomhed i sommeren 1943 vil være ufuldstændig uden en redegørelse for denne side af hans virksomhed.

Ret snart efter sin ankomst til Danmark kom han i forbindelse med Herman Dedichen. Han angiver selv, at det

første møde med denne fandt sted i begyndelsen af april, og dette svarer ganske godt til, at Dedichen i sin beretning meddeler, at det var Hammer, som introducerede Muus til ham. Da Muus ankom til København ca. d. 20. marts og tog afsked med Hammer d. 23. april, synes tidspunktet rigtigt fikseret. Dedichen var nært knyttet til dagbladet »Politiken« og havde betydelige politiske forbindelser, og mellem de to mænd udviklede der sig hurtigt et ret intimt bekendtskab, der fik sin væsentligste betydning derigennem, at Muus gennem Dedichen introduceredes til nogle af landets førende politikere. Det er på grundlag af det relativt spinkle materiale til belysning af de samtaler, der nu fulgte, udelukkende efterkrigstidsberetninger af Muus, Dedichen og Fog, vanskeligt at fastslå med sikkerhed omfang og indhold af disse samtaler. I Muus's samtidige breve til London leder man selvsagt forgæves efter meddelelser om denne kontakt, der jo lå langt uden for de rammer, London havde afstukket for hans virksomhed, og som unægtelig også svarede dårligt til i det mindste »S. O. E.«'s officielle holdning til forholdene i Danmark. Måske netop fordi der mellem de to parter kun var tale om en »føling«, der ikke førte til konkrete resultater, er de pågældende beretninger påfaldende vage i udtrykkene for disse samtalers indhold og Mogens Fogs bemærkninger om dem i hans beretning og i hans afsnit om Danmarks Frihedsråd i »Danmark under Besættelsen« særdeles kortfattede. Heller ikke er der helt enighed i beretningerne om enkeltheder. Med hensyn til det væsentlige i sagen synes der dog ikke at være tvivl om, hvad der foregik.

Muus og Dedichen er enige om, at tanken om at søge føling med ledende politikere opstod i sommeren 1943. Muus bruger udtrykket »tidligt på sommeren«, mens Dedichen siger maj eller juni. Med hensyn til, hvem der tog initiativet, hersker der usikkerhed. Muus nævner, at »Dedichen havde længe prædiket for mig, hvor forkert det var, at jeg ikke havde kontakt med de ledende politikere«, mens Dedichen fremstiller Muus som initiativtageren: »Han udtrykte imidlertid . . . et stærkt ønske om at lære visse politikere at kende«. På forhånd forekommer det rimeligst at antage, at det var Dedichen, der var tankens fader. De-

dichen var politisk radikalt orienteret og måtte med den ubetinget positive stilling, han fra første færd havde indtaget til modstandskampen, nære stærke ønsker om, at kløften mellem politikerne og modstandsfolkene ikke uddybedes yderligere under det klimaks, begivenhederne nu drev frem imod. Han taler selv i sin beretning om hans og Muus's fælles tanke om at »samle hele folket til kamp mod tyskerne«. Det var endvidere Dedichen, der havde den personlige forbindelse både med politikerne og med »S. O. E.«, hvad der måtte gøre tanken om at formidle en kontakt særdeles nærliggende. Muus's politiske stilling var vel, da han kom til Danmark, ret ukompliceret. Efter adskillige års ophold i Liberia var det vel begrænset, hvad han kendte til indrepolitiske danske forhold, og den særlige nuancerighed, som mere og mere kendetegnede det politiske spektrum i Danmark, efterhånden som besættelsestiden skred frem, er det næppe rimeligt at antage, at man fuldt ud kunne opfatte i England, i særdeleshed da ikke i den kategoriske atmosfære, der måtte præge træningslejrene for frivillige danske faldskærmsfolk. I en rapport til Christmas Møller fra Ebbe Munck nævner denne sidste direkte faldskærmsfolkernes manglende politiske forudsætninger. Det hedder: »Det er gentagne gange blevet fremhævet fra vore medarbejdere i Danmark, at faldskærmsropperne, der bliver sendt ind i landet i påfaldende grad mangler politisk opdragelse... Man spørger derfor, om det ikke er muligt i højere grad end det hidtil har været tilfældet at bibringe dem kundskaber om kampens helhedsbillede og om de specielle forhold, der er rådende i Danmark«.

Ikke desto mindre ser vi Muus, få uger efter at han er kommet til Danmark og på et tidspunkt, hvor han står midt i kampen for at torpedere samarbejdspolitikken, fuldt rede til og øjensynlig særdeles ivrig efter at opnå føling med de politikere, der trods svære anfægtelser var forblevet loyale overfor samarbejdspolitikken. Dedichen nævner, at det ved en enkelt lejlighed, efter udsendelse af Alsing Andersens cirkulære af 2. september, kom til en »voldsom scene mellem Muus og politikerne«. Men selv herefter var Muus ivrig for at bevare kontakten, meddeler Dedichen: »Det lykkedes atter at føre dem sammen, således at frihedsrådet

og politikerne påny ved udgangen af 1943 var på talefod med hinanden«. Hermed stemmer det, når Muus i et brev til Hollingworth fra en senere periode, hvor forbindelsen var velkendt i London, skriver: »I lang tid har jeg været forbindelsesleddet mellem parterne [der hentydes her til frihedsrådet og politikerne]. Jeg tror, De er enig med mig, når jeg siger, at denne løsning er meget mere tilfredsstillende.« Det må indrømmes, at Muus ikke manglede smidighed.

Det er nævnt, at atmosfæren i England næppe var velegnet til at gøre forståelsen af det politiske arbejde i Danmark under besættelsen lettere. Herfra måtte det være det letteste og såre fristende at affeje de ærlige og velmotiverede overvejelser, der lå til grund for adskillige politikeres støtte til samarbejdspolitikken, også da den blev politisk tvivlsom og farlig. Tingene fik uhyre let et andet perspektiv på afstand, og det hører til Christmas Møllers største fortjenester, at han med sit indgående kendskab til forhold og personer holdt sig fri af en sådan simplificeringsproces. Særlig var selvsagt atmosfæren indenfor »S. O. E.« uegnet til indføling i de finere nuancer i den danske problemstilling. Her – mellem engelske officerer og danske frivillige – blev holdningen til danske problemer let enkel og usammensat. Det er derfor i forbindelse med gennemgangen af Muus's indstilling til danske politiske spørgsmål af betydelig interesse at konstatere, at han selv i disse omgivelser synes at have mødt tanken om, at det ville være værdifuldt, om modstandsbevægelsen ikke kapslede sig ind, men at den søgte føling med de politiske kredse, den havde taktisk kontrovers med.

Tanker af den art kom fra Spink. Før krigen havde han opholdt sig flere år i Danmark, og han havde fra denne periode forbindelse med socialdemokratiske kredse i Danmark. Hans bekendtskaber fra den tid tillod ham i højere grad end de fleste englændere at vurdere den politiske udvikling under besættelsen, og hans personlige overbevisning om den klare antinazistiske holdning hos ledende socialdemokratiske politikere var ganske urokket af deres støtte til en samarbejdspolitik, hvis motiver han fuldtud forstod, selvom han måske ikke billigede den. Han lod nu sin opfattelse og viden gå videre til Muus, inden han var

med til at sende ham til Danmark. Spink skriver herom: »... ret kort tid før hans ankomst til Danmark drøftede [jeg]... med ham, at det ville være af værdi, om han opsøgte Hedtoft og gennem denne skaffede sig en kontakt til det store social-demokratiske parti. Jeg har senere fra Hedtoft erfaret, at Muus foretog en sådan henvendelse. Min bevæggrund var her den, at det for mig var politisk uheldigt, at det største danske parti ikke var i føling med den modstandsbevægelse, som vi i London søgte at skabe... Ligeledes gjorde jeg overfor Muus gældende, at det ville være af værdi for en kommende modstandsbevægelse i Danmark, at den i videst mulige omfang havde en bred politisk baggrund i et allerede stort eksisterende parti«. Tanken om at skaffe sig forbindelse til politiske kredse har således ikke været Muus aldeles fremmed, da han kom til Danmark. Nu blev den gennem Dedichen ført ud i livet.

Muus nævner, at han i det første møde traf sammen med Hedtoft, H. C. Hansen og Alsing Andersen, og at Buhl senere tog del i møderne, mens Dedichen anfører, at det var Buhl og Hedtoft, der var til stede ved dette første møde, og at møderne senere udstraktes til Ole Bjørn Kraft, Aksel Møller og Poul Sørensen. Angivelserne er unægtelig noget forskellige, men de to berettere er imidlertid enige om, at møderne fortsattes med en vis regelmæssighed, men med skiftende personer, så erindringsforskydninger med hensyn til, hvem der oprindeligt var med, er for så vidt såre forståelige og ikke af overvældende betydning. Noget konkret resultat førte samtalerne ikke til, og for begge parter synes de fortrinsvis at have bragt en orientering om synspunkter og udvikling, der kunne være af værdi i den kommende tid. Mogens Fog var orienteret om den kontakt, der var skabt, og deltog i løbet af sommeren selv i regelmæssige møder med Muus og Dedichen. I »Danmark under Besættelsen« omtaler han kort disse politiske samtaler og refererer ligeledes sit kendskab til dem i sin beretning: »Med hensyn til hans [Muus] politiske synspunkter, var der ingen tvivl om, at han stod på modstandsbevægelsens linier og ønskede et brud mellem den danske og den tyske regering. Samtidig så han navnlig efter den 29. august sin opgave i så vidt muligt at oprette en forbindelse både med

hæren og med en række politiske personligheder, som han senere fik lejlighed til at træffe gennem ingeniør Dedekind [Dedichen]. Han lagde vægt på dette, ikke alene, tror jeg, af hensyn til bevægelsen, men også fordi det smigrede ham at have så vidt spredte og så indflydelsesrige forbindelser som vel muligt. Under hans første periode her talte han dog ikke meget om de videre politiske perspektiver for det, der skete, men syntes at koncentrere sig om arbejdet indenfor de rammer, som det hidtil havde været planlagt i«. Også Houmann var orienteret om Muus's forbindelse med politiske kredse og nævner i sin beretning, at Muus hævdede at have instruktioner om at skabe det snævrere mulige samarbejde med politikerne, og at hans synspunkt var det, at »politikere var tvunget ud i den situation, hvori de befandt sig, at man i udlandet forstod deres stilling«.

Der er næppe tvivl om, at det for Muus var en skuffelse, at han ikke gennem den kontakt, han havde opnået, fik udvirket, at førende politikere trådte direkte ind i modstandsbevægelsens inderste ledelse. Både han og Dedichen er enige om, at netop dette var hovedformålet med samtalerne. Da frihedsrådet i september blev dannet, og Muus indtrådte i dette, var han stærkt stemt for at få ledende politikere ind i rådet, og han skildrer i »Ingen tænder et Lys«, hvorledes det var ham en skuffelse, at det ikke skete, fordi politikerne afviste tanken herom.

Muus's ønske herom fremhæves også i Dedichens beretning, hvori det bl. a. hedder: »I juni 1943 fortalte Muus mig, at han har haft et møde med Chievitz og Fog i Dyrehaven, som de plejede. Der blev man enige om, at man egentlig skulle danne en illegal regering, og man havde i et godt stykke tid pønset på et navn til denne regering, og der fandt man til sidst frem til udtrykket Det danske Frihedsråd eller Danmarks Frihedsråd... det første Muus siger til mig, da han henrykt kommer og fortæller mig dette ca. ½ time efter, at denne samtale har fundet sted, er, at »nu må vi have Hedtoft og Ole Bjørn Kraft med i rådet«. Dette er jeg ganske enig med ham i«.

Fremstillingen her af rådets dannelse strider med, hvad man ellers ved om denne sag; nogen definitiv beslutning om oprettelse af rådet blev ikke taget så tidligt som i juni

1943, og forhandlingerne om dets oprettelse løb uden om Muus, der da heller ikke deltog i rådets første møde, selv om det af den proklamation, som blev udsendt efter mødet, fremgår, at Muus betragtedes som medlem. Derfor er der imidlertid intet i vejen for, at Muus i juni 1943 sammen med Chievitz og Fog løseligt kan have drøftet eller af de to være blevet informeret om tanken. Et af de karakteristiske træk ved rådets oprettelse var netop, at tanken blev ventileret flere måneder forinden dens realisation, og det vil af det følgende fremgå, at netop Fog var med i de tidligste drøftelser.

En indgående skildring af frihedsrådets dannelse er overflødig her. Det materiale, hvorpå fremstillingen her hviler, bringer kun lidt nyt til de ret indgående fremstillinger, der allerede eksisterer.

Det var det naturlige ønske at skabe et koordinerende organ for de forskellige, efterhånden ret udviklede modstandsorganisationer, der førte tanken med sig. Folketingsvalget i marts 1943 havde afsløret mangelen på en sådan koordination, og den voksende sabotage, udført af uafhængige grupper, understregede yderligere ønskeligheden af en eller anden form for fællesledelse. På Foss's foranledning blev tanken drøftet mellem ham selv og Fog, og efter en samtale mellem Foss og Hedtoft, fremkaldt af ønsket om at få en socialdemokratisk politiker med, fik Foss forbindelse med Frode Jakobsen, der som leder af »Studieringen« repræsenterede en af de store tidligere legale grupper, der nu var i fuld gang med at gennemføre overgangen til illegal virksomhed. Et møde fandt sted mellem Foss, Fog og Frode Jakobsen, og på dette møde udviklede Frode Jakobsen tanken om en »befrielseskomite«, en tanke, der afveg noget fra, hvad Foss og Fog havde drøftet. Der var dog fuld enighed om at gå videre med tanken, og det blev bestemt, at Aage Schoch skulle med i drøftelserne, repræsenterende forbindelsen til »S. O. E.«. Ved et nyt møde blev det bestemt at opfordre »Dansk Samling« og kommunisterne til at deltage i dannelsen af rådet, og tilsagn herfra blev opnået. Tanken om at få en politisk repræsentant fra samarbejdspartierne strandede derimod. Hedtoft, der oprindeligt blev opfordret, følte sig forpligtet overfor hensyn til sam-

fund og parti, som han måtte anse for større. Så vidt var forhandlingerne, da d. 29. august kom. Begivenhederne gjorde nu dannelsen af rådet presserende, og selve dagen præciserede yderligere nødvendigheden af at få oprettet en centralledelse; således var der uensartede opfattelser af, hvorledes man skulle besvare de tyske voldshandlinger. Fra kommunistisk side ønskedes en generalstrejke proklameret, mens man f. eks. indenfor »Frit Danmark« var betænkelig ved et sådant skridt.

Det afgørende møde blev herefter fastsat til d. 16. september 1943 og fandt sted hos sproglærer Harild, Nørrebrogade 156.

Det vil fremgå af det ovenfor anførte, at frihedsrådet i den form, det fik, i det væsentlige var et resultat af Foss's virksomhed for tanken, men at tilsvarende tanker også var fremme hos andre, således hos Frode Jakobsen. Også fra kommunistisk side var man siden valget i marts inde på nødvendigheden af at samle modstandsbevægelsens kræfter. Tankerne om en sådan samling lå så at sige i luften. Dette belyses også ved den omstændighed, at samtidig med, at drøftelserne om frihedsrådets dannelse fandt sted, syslede andre kredse med ret parallelle planer.

I Werner Gybergs beretning hedder det: »I 1943 opfordrede Roland [Olsen] mig til at være med til at lave et råd, kaldet »Det danske Fællesråd«, og der blev sammenkaldt til et møde den 1. juli 1943. Til stede var bl. a. Roland, Chr. Andersen, Weiss, Mikkelsen (Skandia), Kaj Holbech, Svend Seehusen, Robert Jensen, Duus-Hansen, Flemming Muus, Peter Petersen samt jeg selv. Tanken var at skabe et fællesorgan for modstandskampen og efter krigen at gennemføre en effektiv udrensning«. En udførlig skildring af dette fællesråds historie gives i Roland Olsens beretning. Han daterer oprindelsen af det til så tidligt som maj 1943 og nævner, at »man« [der tænkes her på modstandsindstillede politifolk] fandt det uheldigt, at de illegale blade ikke optrådte enigt, at sabotørerne ikke stod enige i behandlingen af sabotagevagterne, og at et eventuelt tysk sammenbrud ville bringe en række opgaver, som der ikke var nogen til at varetage. Ud fra sådanne forestillinger sammenkaldte han til et konstituerende møde d. 5. juni

1943. Personlisten er i Roland Olsens beretning noget forskellig fra Gybergs. Den omfatter foruden de i Gybergs beretning nævnte tillige kaptajn Gyth, men tilføjer, at Gyth, Muus og Duus Hansen havde sendt afbud, da de fandt mødet uheldigt af sikkerhedsmæssige grunde.

På mødet var det efter Roland Olsens fremstilling især Holbech, der ivrede for tanken og foreslog, at man konstituerede sig som Frihedsbevægelsens Fællesråd. En resolution blev vedtaget med følgende indhold: »På et møde, grundlovsdagen den 5. juni, et eller andet sted i København, samledes repræsentanter for de illegale, nationale kredse i Danmark, hvor man drøftede de fremtidige retningslinier og enedes om, at man fortsat i fællesskab ville modarbejde alle udanske tendenser i landet under besættelsen. Man vedtog at forblive en helhed efter krigen, og på upolitisk dansk grundlag at fremme den nationale følelse i det danske folk. Endvidere ville man se det som en opgave, at kræve de folk draget til ansvar, der under besættelsen har modarbejdet danske interesser«. Resolutionen var underskrevet »Det danske Fællesråd«.

Fællesrådets skæbne blev kort. Noget nyt samlet møde nåede man ikke at få sammenkaldt, inden kredsen splittedes af begivenhederne d. 29. august, hvor en del af medlemmerne tog til Sverige. For så vidt blev rådets arbejde uden betydning, men det har interesse som symptom. Tanken om en enhedsledelse af modstandskampen var ved at modnes.

Den 16. september 1943 førtes den med dannelsen af Danmarks Frihedsråd ud i livet, og der skabtes hermed en af de ejendommeligste organisationer i Danmarks historie, et selvbestaltet, i formerne løst sammenknyttet kammeratskab af mænd, der i en krise, hvor trangen til lederskab lå latent i folket, evnede at fornemme, hvad der rørte sig i deres landsmænd, og som derfor formåede at tale til disse landsmænd, så deres tale blev hørt og deres anvisninger fulgt. At de var selvbestaltede, at de var ukendte, at de uden mandat traf alvorlige afgørelser, der blev forpligtende og tunge af svære konsekvenser for hele folket, alle den slags indvendinger visnede overfor den ret, folket – den eneste mulige opposition – gav dem ved i enhver situation igen og igen at stille det ene, simple spørgsmål: Hvad siger

frihedsrådet? – for derpå at følge svaret herfra med en samstemmighed, der gang på gang bekræftede rådets mandat. Få danske regeringer har talt med en sådan autoritet. Ingen har talt under alvorligere omstændigheder.

En uge efter rådets dannelse skriver Foss til Ebbe Munck: »Dette er Jam [Muus] post. Du får samtidig rådets udtalelser ved starten... For egen information og Londons, består rådet af repræsentanter for organisationerne Frit Danmark, kredsene (de nu off. opløste studie kredse) og Frie Danske samt kommunisterne. Dertil kommer en repræsentant for Dansk Samling og for kommunisterne. Jeg repræsenterer både forbindelsen og Frie Danske som jeg har fået kontakt med. Der er en mand til som skulle repræsentere hjemmefronten og har nogle studenterforbindelser. Jam repræsenterer de Frie Danske ude. Altså ialt 7 som mødes hver uge«.

De 6, der d. 16. september samledes og dannede frihedsrådet, var Fog, Foss, Houmann, Frode Jacobsen, Schoch og Jørgen Staffeldt. I dette frihedsråd indtrådte Muus som repræsentant for De frie Danske i udlandet. I rådets første proklamation hedder det i paragraf 2: »Rådet har optaget en repræsentant for De frie Danske i udlandet, hvis betydningsfulde arbejde for Danmarks sag vi i høj grad anerkender«. Det var således ikke som repræsentant for »S. O. E.«, man bød Muus velkommen i frihedsrådet, men som repræsentant for de tusinder af danske, der ude i den frie verden havde meldt sig til kamp mod vold og tyranni. Ikke desto mindre fik »S. O. E.« gennem Muus nu direkte kontakt med det arbejde, frihedsrådet indledede for at samle kræfterne i en fælles kamp.

Hermed fik også »S. O. E.« en rimeligere placering i modstandskampen og den placering, der hele tiden havde været tiltænkt organisationen: Som støtteorganisation – som uundværlig støtteorganisation – til den kamp med våben, modstandsbevægelsen havde valgt for landet. Den sideopgave, »S. O. E.« hidtil havde antaget sig, at animere til modstandskamp eller direkte at søge at fremkalde en sådan, var nu løst. Ikke af »S. O. E.«, men i første række af de tusinder af danske initiativer ud over hele landet; på den anden side også af »S. O. E.«'s mænd. Det drejede sig fra nu

af om en mere begrænset, men samtidig mere tilfredsstillende, teknisk opgave: At yde den modstandsbevægelse, der nu fylkede sig under frihedsrådets ledelse, al mulig teknisk støtte. Ændringen måtte uundgåeligt reducere »S. O. E.«'s betydning. Mens en væsentlig del af ledelsen af modstanden indtil nu havde måttet ligge indenfor »S. O. E.«, hvor mulighederne for at skabe nogen koordination i det mindste delvis havde været til stede, så måtte den fremtidige udvikling medføre, at organisationen nu indordnede sig og rettede blikket mod de tekniske opgaver.

Den nye situation efter begivenhederne d. 29. august og i ugerne herefter, og de ændringer for arbejdets vilkår, som disse begivenheder medførte, måtte gøre det ønskeligt såvel for hovedkvarteret i London som for Muus, at man mødtes til grundlæggende forhandlinger om det fremtidige arbejde. Muus fik følgelig kort efter d. 29. august ordre til at tage til London. Muus daterer selv ordren til »nogle dage efter den 29. august«, og at dømme efter to af hans breve til henholdsvis Turnbull og Hollingworth synes ordren at være blevet definitiv i dagene omkring d. 16.–18. september. D. 16. september omtaler han til Turnbull rejsen som en mulighed, mens den den 18. september i et brev til Hollingworth fremtræder som en sikkerhed.

Muus synes efter sit brev til Hollingworth at have været klar over, at hovedemnet for de kommende drøftelser ville blive skabelsen af den undergrundshær, som Hollingworth allerede i maj havde antydnet. Han overlod Lok Linblad indseendet med de løbende forretninger, og den 7. oktober 1943 fulgte Stig Jensen ham til Skovshoved, hvorfra han i en fiskerbåd tog til Sverige. Da båden tøffede ud af Skovshoved havn, og Stig Jensen vendte sig for at gå ind i landets mørke, gled tæppet stilfærdigt ned for en af de store akter i besættelsens drama.

Der var intet bifald.

Navneliste

(De anførte titler er i det væsentlige de titler, de pågældende havde under besættelsen).

- Alexander, A. V. (eng. marine-
minister) 118
Andersen, Alsing (da. politiker)
342, 344
Andersen, Chr. (kriminal-
assistent) 347
Andersen, Oluf (skipper) 270
Andersen, Orla (bankkassesrer)
305
Andersen, Vogelius H. (krimi-
naloverbetjent) 281
Attlee, C. R. (eng. politiker)
164
Axel (prins) 117
- Bahnsen, H. (orlogskaptajn)
278
Balling, E. (officer i S.O.E.)
236, 258, 322
Balslev, J. (repræsentant) 204
Barman, T. (redaktør) 187
Bechgaard, K. (sekretær) 48,
56-58
Beck 49
Bendix 49
Best, W. (ty. rigsbefuldmæg-
tiget) 229, 333, 335
Blytgen-Petersen, E. (redaktør)
41, 45
Blædel, N. (redaktør) 105-
106, 116, 126, 143, 145-146
Boelsskov, A. (officer i S.O.E.)
94, 245-252, 259, 299, 305-
306
Bøje, J. (skindhandler) 239,
286-287, 290
Bonnesen, Merete (redaktør)
145
- Bracken, B. (eng. politiker) 35
Bruhn, C. J. (officer i S.O.E.)
40, 42, 59, 111-115, 119-
121, 126, 141, 157, 159,
161, 172, 204, 216, 242
Brøchner, H. (manufakturhand-
ler) 239, 286, 289-290,
302, 315, 327
Buckley (wing commander)
270
Buhl, V. (statsminister) 185-
186, 344
Butler (understatssekretær)
36, 44
- Carlsen, P. (officer i S.O.E.)
245-246, 258, 299, 301, 303,
309, 322-323, 334, 337
Chamberlain, N. (eng. premier-
minister) 36
Chievitz, O. (professor) 217,
226, 345-346
Christensen, Albert (eng. kon-
sul i Göteborg) 29, 84, 94,
152-153, 175, 179, 271, 310
Christensen, Aa. Møller (offi-
cer i S.O.E.) 245, 258,
265, 304, 306, 322, 337
Christiansen, G. (officer i
S.O.E.) 236-237, 243, 255,
259-261
Christoffersen (telegrafist)
151-153
Churchill, Winston S. (eng.
premierminister) 25, 35,
62-64, 66, 79, 110, 115
Clausen, F. (da. politiker) 185
la Cour, V. (dr. phil.) 135-
136, 144

- Dalhof, J. (ingeniør) 73, 230
 Dalton, Hugh (eng. minister) 77
 Dedichen, H. (ingeniør) 123, 125, 145, 173, 210, 212, 221, 334, 337-338, 340, 342, 344-345
 Denham, H. (eng. marine-attaché) 35, 69, 116
 Diemer, J. (fabrikant) 184, 190, 304, 308, 321-322
 Dohm, S. A. (direktør) 48, 51, 61
 Duncan (eng. minister) 164
 Duvier 49
 Døssing, Th. (da. minister) 130-131

 Eden, A. (eng. minister) 79
 Eriksen, B. (rejsesekretær) 184, 190-191

 Federspiel, P. (landsretssagfører) 31, 107, 116, 146, 213
 Ferryman, M. (Brigadier) 78
 Fibiger, V. (kirkeminister) 176
 Fiil, M. (kroejer) 290, 302-303, 305
 Fog, M. (professor) 70, 143, 145, 161, 170, 180, 182-183, 199-201, 205-206, 210, 212-214, 217, 221-223, 277, 317, 323-325, 341, 344-346, 349
 Foss, E. (ingeniør) 69-70, 82, 108, 118, 128, 133, 139, 141, 144, 170, 174-176, 178, 198, 226, 228-229, 232, 280, 333, 338, 346-347, 349
 Frederiksen, E. Bach (bank-assistent) 253-254, 289, 320, 327
 Frederiksen, Sv. Aa. 286-287
 Gallop, R. (legationsråd) 29-31, 33, 35-36, 51, 187
 de Gaulle, C. (fransk politiker) 47, 86
 Geisler, O. (officer i S.O.E.) 82, 236, 239, 241, 244, 249, 252-255, 258, 265, 285-291, 300, 304, 320-321
 Gibson (colonel) 59
 Grew, E. T. 107
 Grunnet, N. (redaktør) 179
 Gubbins, Sir Colin (major-general) 58, 77, 121
 Gudme, P. de Hemmer (redaktør) 107, 132
 Gudme, S. (redaktør) 33, 74, 104-106, 109-110, 119, 127, 145, 164, 187
 Gyberg, W. (grosserer) 152-154, 181, 279-280, 347
 Gyth, V. (kaptajn) 116, 168, 182-183, 217, 276, 348

 Hambro, Sir Charles 56-58, 65, 70-72, 76-77, 84, 103
 Hammer, M. (officer i S.O.E.) 92, 111-112, 114, 119, 122-124, 134, 142-144, 146-149, 152, 155-156, 159, 161, 172-174, 181-182, 193-195, 199-202, 206, 208-209, 211-212, 214, 216-217, 220-225, 237-238, 247-248, 252, 254, 266, 268, 285, 308, 318, 322-323, 341
 Hammer, Sv. E. (købmand) 122-124, 134, 147-148, 182, 194, 210, 212
 v. Hanneken, H. (ty. general) 329
 Hansen, C. (direktør) 249
 Hansen, Carlis 67
 Hansen, Chr. V. (stud. theol.) 191-192, 320

- Hansen, H. C. (da. politiker) 344
- Hansen, H. F. (officer i S.O.E.) 114, 188-189, 193, 204-205, 210, 214, 317
- Hansen, H. K. Duus (dyrlæge) 264, 296
- Hansen, L. A. Duus (ingeniør) 149-150, 152-156, 169, 193, 196-199, 202-203, 206, 208-209, 217-221, 225, 235, 237, 240-241, 244, 249, 251-252, 259-265, 267-268, 270-271, 273-274, 277-281, 283-284, 310, 328, 334, 347-348
- Hansen, P. (officer i S.O.E.) 299, 301, 323, 326, 328
- Hanøjl 199
- Hedtoft (Hansen), H. (da. politiker) 105-106, 115, 344-346
- Heel, C. L. (captain) 93
- Holbech, K. (redaktør) 347-348
- Holdthusen, O. (direktør) 48, 50-51
- Hollingworth, R. C. (lt.-commander) 29-31, 33, 36, 75-76, 78, 82-84, 86-87, 92, 99-101, 103-105, 111-115, 120-122, 124, 141, 172, 187, 189, 194, 206-211, 219, 224-225, 232-235, 242-243, 245-248, 250-257, 260-261, 263, 267-268, 271, 274, 278, 281-284, 291-295, 299, 301-302, 304, 306-307, 310, 312-313, 324-325, 327-329, 336, 338-339, 343, 350
- Holm, C. 134
- Holst, T. Fischer (ingeniør) 261-262, 264
- Hopkins, H. (amrk. politiker) 64
- Houmann, B. (redaktør) 127, 129, 323-324, 337, 344, 349
- Ingerslev (ingeniør) 49
- Iversen, A. C. (dyrlæge) 291
- Iversen, W. M. (kaptajn) 40-42, 46-48, 52-57, 60-61, 87-90, 95, 111, 115
- Jacobsen 49
- Jakobsen, Frode (da. politiker) 82, 136, 340, 346-347, 349
- Jensen, A. M. (sømandspræst) 49
- Jensen, J. Jacob (officer i S.O.E.) 245-246, 259, 299, 301-303
- Jensen, J. Paul (officer i S.O.E.) 236, 239, 245, 258, 304, 311, 321, 337
- Jensen, Peter 286-287
- Jensen, R. (»Tom«) (grosserer) 153, 347
- Jensen, Stig (direktør) 70, 149, 172, 220, 244, 291, 323, 350
- Johannesen, P. H. J. (officer i S.O.E.) 155, 159, 161, 193-196, 198-199, 202-204, 216, 279
- Johansen, C. (hovmester) 134, 147
- Johansen, E. Borch (cand. polit., forretningsfører) 70, 109, 119, 121, 145, 148, 159-160, 165, 167-168, 170, 172-173, 175, 178-182, 194-195, 200-201, 206-208, 212-213, 225, 234, 236-237, 239, 253, 266, 291
- Johansen, E. Hecht (officer i S.O.E.) 246, 310
- Johansen, H. (officer i S.O.E.) 245, 258, 299, 301, 303, 323

- Johansen, V. (officer i S.O.E.) 236, 258, 291
- Juncker, F. (godsejer) 190, 199, 210, 220–221, 237–244, 250–251, 255, 257–258, 270, 271, 285–289, 304, 318, 322
- Jøker, J. (tandlæge) 288–289
- Jørgensen, R. (direktør) 32, 48, 50–52
- Kauffmann, Henrik (gesandt) 26, 43–44, 109, 187
- Kenny, mr. 51
- Keyes, Sir Roger (admiral) 63
- Kiersgaard, E. (assurand.) 268
- Kiilerich, O. (redaktør) 44, 145, 161, 181–184, 192, 194, 205–206, 210, 212–217, 219–220, 224, 238, 266
- Kjalke, P. (statsadvokat) 124
- Koch, H. (professor) 136
- Kraft, O. Bjørn (da. politiker) 344–345
- Krebs, Aa. (sekretær) 198
- Kristensen, K. (da. politiker) 139
- Kruse, J. C. V. (gesandt) 178
- Krøyer-Kielberg, Sir Michael 48, 187
- Larsen 49
- Larsen, A. (officer i S.O.E.) 236–237, 249–251, 254, 285–287
- Larsen, A. (da. politiker) 226
- Larsen, C. (bankbogholder) 253–254, 320
- Larsen, E. (departementschef) 215, 282
- Larsen, G. (da. politiker) 138
- Larsen, H. H. (officer i S.O.E.) 236, 249, 251
- Lassen, A. (major) 92, 101
- Lassen, L. (major) 99
- Lauritzen, H. (overbetjent) 192, 280
- Lidegaard, C. (journalist) 134
- Lindblad, P. Lok (officer i S.O.E.) 92–93, 241, 245–247, 258–259, 291–292, 301–303, 318, 321, 323, 337, 350
- Lockhart, B. (forfatter) 63, 78, 162–163
- Lund, K. (officer i S.O.E.) 241, 244–245, 253–254, 258, 260, 265, 291–293, 301
- Lunding, H. (ritmester) 116, 165–166, 168
- Lunn, I. (direktør) 49, 51
- Lunøe, C. F. (ingeniør) 48, 60
- Lüdke, S. (tysk general) 215
- Mallet, Sir Victor (eng. gesandt) 69, 175
- Mander (M.P.) 36
- Meissner, G. (tysk presse-attaché) 178
- Michelsen, A. 47–49
- Mikkelsen (restauratør) 347
- Mikkelsen, M. (officer i S.O.E.) 159, 161, 184, 193–195, 197, 204–205, 214–215
- Moltke, A. (kontorchef) 107
- Moltke, C. A. 107
- Munch, P. (udenrigsminister) 19, 43
- Munck, E. (redaktør) 31, 33, 58, 67–74, 82, 103–109, 115–119, 131, 148, 160, 164–165, 167–171, 175, 177–178, 180, 185, 187–189, 194, 200–201, 206–207, 212–213, 219, 226, 229–232, 235, 248, 263, 267–269, 273, 333, 335, 342, 349
- Muus, F. B. (officer i S.O.E.) 39, 82–83, 86, 97, 101, 107, 169, 219, 224, 231–237, 239–248, 251–260, 262–265, 267–269, 271–274, 276–278, 280, 285–286, 288, 290, 292

- 294, 299, 301-306, 308-310, 312-313, 318-319, 323-329, 333-338, 340-350
 Muus, H. (grosserer) 31
 Muus, T. (grosserer) 31
 Mygind, K. (ingeniør) 48
 Møller, A. (ingeniør) 49
 Møller, A. (da. politiker) 344
 Møller, B. (forretningsfører) 47, 59, 92
 Møller, E. (redaktør) 136
 Møller, J. Christmas 18, 26, 30, 105-106, 115, 126, 131, 138, 143-145, 148-149, 164-165, 170-171, 174-179, 185, 187, 193, 195, 198, 200, 226-227, 231-232, 266, 333, 340, 342-343
 Mørch, P. (oberst) 82

 Nelson, Sir Frank 77
 Newnham, M. (group captain) 79, 81, 122
 Nielsen, G. (maler) 134, 147
 Nielsen, J. (direktør) 48
 Nielsen, O. E. (direktør) 48
 Nielsen, P. (officer i S.O.E.) 193, 204, 210, 212, 247, 317, 323
 Nielsen, S. (redaktør) 134
 Nordentoft, E. (oberstløjtnant) 82, 230, 273
 Nyemann, E. (student) 191-192, 249, 321

 Odmar, J. (politikommissær) 203, 215
 Olsen, Bang (stud. theol.) 249-251, 321
 Olsen, R. (overbetjent) 154, 179, 181, 196, 199, 217, 260, 279-283, 347-348
 Otting, K. (redaktør) 200-201, 212

 Outze, B. (redaktør) 145
 Oxlund (løjtnant) 153

 Palmer, P. (redaktør) 48
 Petersen, J. P. (officer i S.O.E.) 245, 259, 265, 304, 306, 323, 337
 Petersen, K. (ljt.) 150-151
 Petersen, K. E. (officer i S.O.E.) 188-189, 193, 197, 204, 210, 214-215, 317
 Petersen, P. (redaktør) 347
 Petersen, Sv. Thorup (læge) 289-291
 Petersen, T. (redder) 252
 Petersen, V. (officer i S.O.E.) 245, 258, 299, 301, 303
 Poulsen, O. (konsul) 48-50, 56

 Quistgaard, Ellen (frue) 321
 Quistgaard, G. (forfatter) 321

 Raeder, E. (storadmiral) 116
 Rantzau, J. (ritmester) 308-309, 311
 Ray (major) 82
 Renthe-Fink (ty. minister) 116
 Reventlow, E. (gesandt) 42-44, 60, 187
 Roosevelt, F. D. (præsident) 63
 Rottbøll, C. M. (officer i S.O.E.) 94, 150, 155, 157-162, 167, 172-174, 181, 183-185, 190-195, 199, 202-206, 209-210, 213, 218, 220, 238, 234, 279, 317
 Rud, J. (landsretssagfører) 322
 Røjel, J. (læge) 268, 306

 Sabroe, A. Gylding (købmand) 270-271
 Scavenius, E. (statsminister) 18-22, 116, 138, 177, 229
 Scheel (greve) 49

- Schlanbusch, H. (politifuldmægtig) 322
- Schmidt, J. (skipper) 175, 178–179
- Schoch, Aa. (redaktør) 288–289, 338, 346, 349
- Secher, O. (læge) 268
- Seehusen, S. (redaktør) 73, 308–309
- Seidenfaden, E. (redaktør) 105, 119, 123, 125, 146, 161
- Seidenfaden, G. 337–338
- Simony, C. F. (politimester) 322
- Smith, H. (eng. gesandt i Danmark) 29, 35
- Sneum, Th. (løjtnant) 150–154, 279
- Sonne, A. (dyrlæge) 190, 192, 195
- Spink, R. (forfatter) 29–30, 36, 84, 103–104, 113–114, 121, 147, 157, 163, 187, 206–207, 234, 343–344
- Spooner (major) 101, 189
- Sporborg (direktør) 77
- Staffeldt, J. 349
- Stagg, F. N. (commander) 29–30, 34, 36, 56, 58–59, 75–76, 87, 89, 93, 103
- Stauning, Th. (statsminister) 19, 184
- Stenz, A. (landmand) 291
- Stonner 49
- Strauss (M.P.) 56
- Stærmose, R. (direktør) 190–192, 195, 237–238, 242
- Søndergaard, J. (forretningsfører) 325
- Sørensen, A. (da. politiker) 136, 184, 190, 198
- Sørensen, Kjær (konstruktør) 304, 311
- Sørensen, P. (da. politiker) 344
- Taylor, R. T. (major) 29, 84, 97, 99, 102, 122, 194, 234
- Tenandt, P. (eng. presseattaché) 69
- Thalbitzer, J. (flyverofficer) 270
- Thing, B. (kaptajn) 129
- Thomsen, Sv. Baastrup (læge) 288, 300, 305, 311
- Thornsberg, E. 286–287
- Tillge-Rasmussen, S. (redaktør) 33, 49
- Toldstrup, A. I. (direktør) 137, 242, 316, 320, 332
- Troelsen, J. M. (kriminalbetjent) 281
- Truelsen, S. (cand. polit., sekretær) 278
- Turnbull, R. (presseattaché) 29, 36, 71–74, 82–84, 86, 105–106, 109, 119, 148, 164, 166–167, 170, 175, 177, 180, 185, 187–189, 207, 210, 214, 219–222, 229–230, 237–238, 240, 243, 248, 263, 267–268, 270–271, 273, 275–277, 281, 283, 285, 305, 308–311, 350
- Valentin, Emmy (konsulinde) 214–215, 217
- Vangsted, N. E. (bankkasserer) 304, 311
- Voigt, Axel (vid. ass.) 288
- Waltenstrøm 199
- Weiss, M. (kriminalassistent) 203, 280, 283, 347
- Wellis 48
- Wilson (colonel) 78
- Winkel, P. (kaptajn) 182
- Østergaard-Nielsen (overbetjent) 198, 280

»Denne bog er mere spændende end en secret-service thriller«, skrev en anmelder ved udgivelsen af KONTAKT MED ENGLAND, da den udkom første gang i 1954. Bogen opnåede det for en så speciel bog overordentlig sjældne

at måtte trykkes op flere gange og med denne udgave forelig bogen i femte oplag.

Dr. phil. Jørgen Hæstrup, kendt som »Besættelsestidens historiker«, har såvel med denne bogen som sine øvrige bøger og artikler slået sit navn fast som en af de mest fremragende forskere og kendere af Danmarks nyere historie.

KONTAKT MED ENGLAND handler om den tyske besættelse af Danmark under 2. Verdenskrig med særligt sigte på dannelsen af faldskærmsorganisationen SC (Special Operations Executive) og dens betydning og arbejde med nedkastninger, kontakter etc. under krigen.

FORLAGET
TRAJAN

hans reitzel/thaning & appel